

SOSYAL BİLİMLERDE GÜNCEL ÇALIŞMALAR -5

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Sadettin PAKSOY

Doç. Dr. Hasan ÇİFTÇİ

SON BAŞVURU TARİHİ
YAYINLANMA TARİHİ

SOSYAL BİLİMLER GÜNCEL ÇALIŞMALAR – 5

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Sadettin PAKSOY

Doç. Dr. Hasan ÇİFTÇİ

YAZARLAR

Prof. Dr. Cavit YAVUZ

Prof. Dr. Mehmet Sait ŞAHİNALP

Doç. Dr. Arzu BOY

Doç. Dr. Emine GÜMÜŞ BÖKE

Doç. Dr. Nadide Sevil TÜLÜCE

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BİRİNCİ

Dr. Öğr. Üyesi Remzi BULUT

Öğr. Gör. Dr. Pelin YOLCU

Dr. Abdullah İzzeddin KARABULUT

Dr. Elvan ALBAYRAK

Dr. Mustafa KÖKSAL

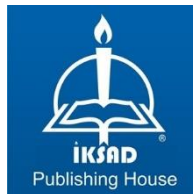
Öğr. Gör. İsmail PİŞER

Yüksek Lisans Öğrencisi Neval ŞAHİNÖZ

Çiğdem VAROL

Emre EBEM

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.13963824>

Copyright © 2024 by iksad publishing house
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed
or transmitted in any form or by
any means, including photocopying, recording or other electronic or
mechanical methods, without the prior written permission of the publisher,
except in the case of
brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial
uses permitted by copyright law. Institution of Economic Development and
Social
Researches Publications®
(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)
TÜRKİYE TR: +90 342 606 06 75
USA: +1 631 685 0 853
E mail: iksadyayinevi@gmail.com
www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules. The
first degree responsibility of the works in the book belongs to the authors.
Iksad Publications – 2024©

ISBN: 978-625-367-883-8

Cover Design: İbrahim KAYA
October/ 2024
Ankara / Türkiye
Size = 16x24 cm

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....1

BÖLÜM 1

EYYUBİYE İLÇESİ (ŞANLIURFA) ŞEHİRSEL ALANINDA YER ALAN LİSELERİN ÇEVRESİNDEKİ RİSK FAKTÖRLERİNİN ANALİZİ (2020)□

Prof. Dr. Mehmet Sait ŞAHİNALP

Dr. Abdullah İzzeddin KARABULUT.....3

BÖLÜM 2

DOĞU ASYA MUTFAK KÜLTÜRÜNÜN TÜRKİYE’DE GASTRODİPLOMASİ ARACI OLARAK KULLANILMASI

Yüksek Lisans Öğrencisi Neval ŞAHİNÖZ

Prof. Dr. Cavit YAVUZ.....67

BÖLÜM 3

GEÇİŞ EKONOMİLERİNDE REFORMLARIN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİLERİ

Dr. Öğretim Üyesi Remzi BULUT.....85

BÖLÜM 4

TÜRKİYE VE FİNLANDİYA’DA OKUL YÖNETİCİLERİNİN SEÇİLMESİ VE YETİŞTİRİLMESİ SÜREÇLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Çiğdem VAROL.....109

BÖLÜM 5

2020 YILINDA BAŞLAYAN GEORGE FLOYD PROTESTOLARINA MARKSİST BİR BAKIŞ

Öğr. Gör. İsmail PİŞER.....125

BÖLÜM 6

ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİYLE DİJİTAL OYUNLARDAKİ SANAL KUMAR MEKANİZMALARI: LOOT BOX VE KUMAR BAĞIMLILIĞI İLİŞKİSİ

Öğr. Gör. Dr. Pelin YOLCU.....145

BÖLÜM 7

DEMOGRAFİK DEĞİŞİMİN EKONOMİK YANSIMALARI: GÜMÜŞ EKONOMİ PERSPEKTİFİ

Doç. Dr. Nadide Sevil TÜLÜCE

Emre EBEM.....167

BÖLÜM 8

CERİDE-İ RESMİYE GAZETESİ BAĞLAMINDA TBMM’NİN1921’DE ÇIKARDIĞI KANUNLAR

Doç. Dr. Arzu BOY.....209

BÖLÜM 9

REŞİDÜDDİN VATVAT’IN MEKTUPLARI IŞIĞINDA HAREZMŞAH ATSIZ -ABBÂSÎ HALİFELİĞİ İLİŞKİLERİ

Dr. Mustafa KÖKSAL.....239

BÖLÜM 10

İSLÂM HUKUKU AÇISINDAN NİŞANLANMA VE HUKUKÎ SONUÇLARI

Doç. Dr. Emine GÜMÜŞ BÖKE.....267

BÖLÜM 11

SOSYAL HİZMET VE YOKSULLUK KÜLTÜRÜ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Dr. Elvan ALBAYRAK

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BİRİNCİ.....283

ÖNSÖZ

Sosyal bilimler, “*İnsana ilişkin konuları araştıran, merkeze insanı ve insan topluluğunu alan akademik disiplinler bütünü*” olarak tanımlanabilir. Sosyal bilimler kapsamına iktisat, işletme, hukuk, siyaset bilimi, psikoloji, beşerî coğrafya, antropoloji, dil bilimi, İletişim, arkeoloji, müzik, tarih, gastronomi vb. birçok akademik branş girmektedir.

Akademik çevremizden gelen talep üzerine 2024 yılında da “**Sosyal Bilimlerde Güncel Çalışmalar-5**” kitabını çıkarmaya karar verdik. İKSAD Uluslararası Yayınevi tarafından yayınlanan bu kitapta “*Sosyal Bilimler*” alanında yapılmış güncel çalışmaya yer verilmiştir.

Editörlüğünü yaptığımız bu kitaba bölüm yazarlığı yaparak katkı sunan tüm akademisyen arkadaşlarımıza gönülden teşekkür ediyoruz. Ayrıca, kitabın basımında emeği geçen İKSAD Yayınevi Grubu Başkanı Sefa Salih Bildirici’ye ve tüm yayınevi çalışanlarına teşekkür etmeyi borç biliriz. Yine, akademik faaliyetlerinden bizi her zaman haberdar eden İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü Başkanı değerli dostumuz Dr. Mustafa Latif Emek’e teşekkür ederiz.

Bu kitabın akademik camiaya katkı sağlayacağını ümit ediyoruz.

Editörler
Prof. Dr. Sadettin PAKSOY
&
Doç. Dr. Hasan ÇİFTÇİ

BÖLÜM 1

EYYUBİYE İLÇESİ (ŞANLIURFA) ŞEHİRSEL ALANINDA YER ALAN LİSELERİN ÇEVRESİNDEKİ RİSK FAKTÖRLERİNİN ANALİZİ (2020)*

Prof. Dr. Mehmet Sait ŞAHİNALP¹

Dr. Abdullah İzzeddin KARABULUT²

---

* Bu çalışma Harran Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi (HÜBAP) tarafından desteklenen K18350 nolu projeden üretilmiştir.

¹ Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü. e-mail: sahinalp@harran.edu.tr

² Harran Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. E-mail: ikarabulut@harran.edu.tr

1. GİRİŞ

Öğrencilerin güvenliğinin sağlanması ve güvenli bir eğitim ortamının sürdürülmesi okullar için en önemli önceliktir. Riskler eğitim alanlarının konuma ve bu alanlar çevresindeki koşullara bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir.

Eğitim kurumlarının güvenli ve elverişli bir öğrenme ortamı sunmaya çalıştığı bir dönemde, lise çevresindeki güvenli olmayan ve riskli alanların derinlemesine incelenmesi sadece konuya ilgi duyma meselesi değil, aynı zamanda bir zorunluluk haline gelmiştir. Günümüzde liselerin çevresinde öğrencilerin güvenliğini ve dolayısıyla eğitim faaliyetlerinin güvelliğine tehdit oluşturan çok çeşitli alanlar yer almaktadır. Birçok okul idarecisi ve öğretmenle yapılan görüşme sonucunda klasik okul güvenliği kavramı kapsamının dışında kalan ve eğitim-öğretim ekosistemine tehdit oluşturan riskli alanlar belirlenmiştir. Çalışma kapsamında belirlenen bu riskli alanlar “Güvenli Olmayan Kavşaklar, Alt Geçit ve Üst Geçitlerin Bulunmaması, Parklar ve Rekreasyon Alanları, Cezaevlerine Yakınlık, Metruk Binalar, Günlük Evler, Alkollü İçecek tüketilen mekânlar, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçki Satan İşyerleri İle Bahis Bayilikleri, Issız Alanlar ve İyi Aydınlatılmamış Alanlar, Kafe ve Sinemalar, İnşaat halindeki binalar, Fabrika-Atölye vb. İşyerleri, Trafo-Yüksek Gerilim Hatları, İnternet Kafeler ve Elektronik Oyun Alanları” şeklinde gruplandırılmıştır. Yapılan literatür taramasında okul güvenliği konusunun yukarıda belirtilen ölçütler bağlamında ele alınmadığı, sadece bazı çalışmalarda ve resmi yazışmalarda bazıları için tedbir alınması hususunda değinildiği görülmektedir. Ayrıca bu çalışmada çeşitli kanun ve yönetmeliklerle okul giriş kapısından itibaren 100 m. mesafede bulunması gereken riskli işyerlerinin ve ayrıca yukarıda belirtilmiş olan riskli alanların okulların çevresinde bulunup bulunmadığı ve bulunuyorsa ne kadar mesafede yer aldığı analiz edilmektedir. Araştırma alanını Şanlıurfa ili Eyyubiye ilçesi oluşturmaktadır. Bu bağlamda Şanlıurfa ili Eyyubiye ilçesinin şehirsal alanı içinde kalan (2019 yılı itibarıyla) liselerin çevresi alan araştırmasının sınırını belirlemiştir.

Okul ve çevresinin güvenliği ile ilgili birçok çalışma yapılmış ancak yukarıda belirtilen riskli alanlarını tümünü ele alan ve okul çevresindeki konumlarını analiz eden herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Okulların çevresindeki tehditlerin oluşturacağı riskleri minimize etmek, önleyici

tedbirlerin alınmasını sağlamak için, birçok bilimsel araştırma yapılmış, başta Milli Eğitim Bakanlığı olmak üzere bazı bakanlıklar strateji veya eylem planları ortaya koyulmuştur. Bu bağlamda “okul güvenliği”, “stratejik riskler”, “okul çevresi”, “suç ve şiddet” gibi kavramlar temelinde birçok bilimsel araştırma ve stratejik planlar yapılmıştır.

Son zamanlarda okul binalarında, bahçelerinde veya okulların çevrelerinde şiddet ve suç olaylarının giderek artış göstermesi birçok araştırmacıyı bu konuya yönelmiştir. Özellikle Avrupa ve ABD’de okullar ve çevresinde suç ve şiddet oranlarının yüksek boyuta ulaşması bu ülkelerde okul güvenliği ile ilgili çalışmaların sayıca çok olmasına neden olmuştur. Okul güvenliği, özellikle gelişmiş toplumlar için, son yılların en önemli problemlerinden biridir (Agron ve Anderson, 2000; Bachman, R., Randolph, A., & Brown, B. L. 2011; Benekos, Merlo ve Cook, 2002; Fisher, BW and Tanner-Smith, E.E., 2016; Folckemer, G.D., 2013; Gorman ve Pauken, 2003, Gottfredson, Gottfredson ve Hybl, 1993; Johnson, A. T., 2020; Welsh, 2001; Nguyen K., Yuan Y. & McNeeley S., 2020; Verdugo, 1999). Okullarda güvenliğin değişen sosyo-ekonomik şartlar nedeniyle artık Türkiye’de de bir sorun haline gelmesiyle birlikte Türkiye’de birçok çalışmanın yapıldığı görülmektedir (Akgün, Başar 2019; Alver, Adıgüzel, Öztürk, 2016; Dönmez, 2001; Güven, 2002; Işık, 2009; Mertoğlu, 2012; Sürücü Yıldırım, Ünal, 2018; Şengönül, 2018; Töremen, Çankaya, Avanoğlu, 2008). Okul güvenliği ile ilgili yapılan çalışmalar, bu güvenliği okulun iç ve dış çevresinde sağlanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla okul güvenliğinin sağlanması gereken okul çevresidir. Okul çevresi araştırmacılar tarafından okul ve okulda dışında sosyo-ekonomik yapı olmak üzere iki ana ögeden oluşmaktadır. Bunlardan okul binası, bahçesi, öğrenciler, öğretmenler, idareciler, yardımcı personel okulun iç çevresini oluştururken; aileler, sivil toplum kuruluşları, resmi kurumlar, toplumun sosyo-ekonomik özellikler ise okulun dış çevresini oluşturmaktadır (Bozkurt, Bayar ve Üstün, 2018; Güneş, 2022; Kara, 2007; Tural, 2019; Yiğit, Bayrakdar, 2016). Dolayısıyla okul güvenliğinin uygulama alanı olarak okul çevresi ifade edilmektedir. Dolayısıyla okul güvenliği veya güvenli okul, en yaygın anlamıyla okul çevresinde şiddet, zorbalık, istismar, korku olmadan öğrencilerin kendilerini huzurlu ve güvende hissettikleri; öğretmen, idareci ve diğer personellerin adil ve samimi bir ortam içinde eğitim-öğretim faaliyetlerini yerine getirebildikleri bir ortamı ifade etmektedir (Mabie,

2003: 57) Okul güvenliği veya güvenli okul kavramı, okul ve çevresinde fiziki ve sosyal ortam itibariyle bir güvenliğin sağlanmasını amaçlamaktadır. Bu ortam öğrenci ve okul personelinin okula gidiş-gelişleri, okul içindeki fiziki şartları ve yeterli donanımı, okul-aile işbirliğini, şiddet ve suç konusunda farkındalık oluşturmayı, okul bahçesinde ve kapısında güvenlik önlemlerinin alınması gibi birçok özelliği kapsamaktadır (Mabie, 2003: 157; Ögel, Tarı, Yılmazçetin, 2005: 18).

Okul çevresinde, okul güvenliğini tehdit eden özellikler ile ilgili yapılan çalışmalar pek çok risk faktörünü ortaya koymuştur. Bu faktörlerin bir kısmı eğitim-öğretim personelinin ve idarecilerinin yeterlilikleri, mesleki gelişimleri, belirlenen hedeflere ulaşılmasını içerirken, diğer yandan okullarda öğrenci ve personel için tehlike oluşturma potansiyeli olan merdiven, asansör boşlukları, kırık pencere ve camlar, elektrik-su-doğalgaz altyapısının onarım ve bakımları, iklimlendirme, yangın ve doğal afetlere ve dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı hazırlık gibi pek çok özellikten oluşmaktadır. Bu risklerin azaltılmasına yönelik olarak okullarda başta stratejik planların yapıldığı, bilimsel araştırmaların gerçekleştirildiği (Ak ve Şahin, 2021), raporların hazırlandığı (Karal, 2011) görülmektedir.

Okul ve çevresindeki risklerin minimize edilmesi ve okul güvenliğinin sağlanması için bir takım yasal düzenlemelere de yapılmıştır. Özel Öğretim Kurumları Kanunu Madde 4, (Resmi Gazete Tarihi: 14 Şubat 2007 Çarşamba, Resmi Gazete Sayısı: Sayı: 26434, Kanun No: 5580), İşyeri Açma ve Çalışma Ruhsatlarına İlişkin Yönetmelik-(Değişik cümle: RG-25/1/2020-31019-CK-2048/2 md.) (Resmî Gazete Tarihi: 10.08.2005 Resmî Gazete Sayısı: 25902), Millî Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği, Madde 6 – (1)/ b) ve Madde 12 – (1), (2) (Resmi Gazete Tarihi: 8 Mart 2008 Cumartesi, Sayı: 26810)’de yer alan düzenlemelere göre “Meyhane, kahvehane, kiraathane, bar, elektronik oyun merkezleri gibi umuma açık yerler ile açık alkollü içki satılan yerlerin” okul binalarının kapılarından bu işyerlerinin kapıları arasındaki en yüz metrelik bir mesafe içerisinde yer almaması zorunlu hale getirilmiştir. Kapıdan kapıya ölçüm ise okul binalarının binaların varsa bahçe kapıları, yoksa bina kapıları; kapıların birden fazla olması durumunda ise en yakın kapı esas alınarak yapılmaktadır. Yine Millî Eğitim Bakanlığının yayınlamış olduğu genelgede de okul-öğrenci güvenliğinin tesisi için alınması gereken önlemler ifade edilmiştir (Genelge Sayı:24301423-918.99-E.8310247, Tarih:

26.04.2018). Yasal çerçevede yapılan düzenlemeler dışında eğitim ve güvenlikle ilgili devlet kurumlarının kendi aralarındaki yapmış oldukları işbirliği ve mutabakatlar da öğrenci, okul ve eğitim güvenliği ile ilgili yapılan önemli çalışmalar arasında yer almaktadır. 2018 yılında T. C. Milli Eğitim, İçişleri ve Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlıkları arasında “Okullar ve Çevresinin Daha Güvenli Hale Getirilmesine Yönelik İşbirliği Protokolü” (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı Arasında Okullar ve Çevresinin Daha Güvenli Hale Getirilmesine Yönelik İşbirliği Protokolü, 2018) imzalanmıştır. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Destek Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün Okullarda Güvenlik Önlemlerinin Alınması konulu genelgesinde, bu çalışmanın konusu ve kapsamına giren “okul çevre trafiğinin, giriş çıkış saatlerinde gözetim altına alınması, okul çevresinde varsa metruk binaların yıkılması, okul bahçesinde öğrenciler için tehlike oluşturan trafo, yüksek gerilim hatlarının kaldırılması gibi konularda güvenlik önlemi alınması istenmiştir. T.C. Milli Eğitim, İçişleri, Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler bakanlıkları arasında imzalanan protokolün İçişleri Bakanlığı’nın yükümlülükleri (Md.7) kısmında yine bu çalışmanın kapsamında yer alan “okullar çevresinde kafe, internet salonu, market, büfe, park, bahçe vb. kamuya açık alanlarda çocuk, narko-tim, asayiş ve ihtiyaç duyulan diğer ekiplerle genel asayiş uygulaması ve denetimlerin yapılması, okul önleri ve yakın çevresinde öğrencilerin kötü alışkanlıklar edinmesine ve suça sürüklenmesine sebep olabilecek alkol, sigara, tütün vb. maddelerin satılmasının önlenmesi, okul çevresinde okulla ilişkisi bulunmayan ve öğrenciler için risk oluşturacak şahısların uzaklaştırılması, okul çevresindeki metruk bina ve yapıların yıkılmasının sağlanması” gibi tedbirlere değinilmiştir.

Yine okul güvenliği kapsamında yapılan çalışmaların bir kısmı şiddet, suç ve zorbalık konularına yönelmiştir. Bu çalışmalarda okul içi ve dışında suç, şiddet ve zorbalığın tanımları yapılmış, görülmesinin nedenlerine değinilmiş, çözüm önerileri ön sürülmüştür (Besag, 1989; Furniss, 2000; Hoşgörür ve Orhan 2017; Ögel, Tarı, Yılmazçetin Eke, 2005; Öğülmüş, 2006; Perry, 2001; Pişkin, Öğülmüş, Oysan, 2011; Smokowski ve Kopasz, 2005). Bu çalışmalarda genel okul çevresindeki şiddet, suç ve zorbalık gibi öğrenci ve öğretmenler için tehdit oluşturan eylemler “Sosyal Düzensizlik Teorisi”ne dayandırılmaktadır. Sosyal Düzensizlik Teorisi’ne göre, şehirlerin ekonomik düzeyi düşük, işsizlik

oranlarının yüksek olduğu, fakirliğin yaygın olduğu, çoğunluğu farklı alanlardan göç etmiş, farklı etnisite, inanç, kültür ve yaşam biçimlerine sahip insanların, bir arada yaşadığı varoş mahallelerde suç ve suça karışma oranları da yükselmektedir (Shaw ve McKay, 1969: 185-186, 383-388). Araştırma alanının Şanlıurfa ili Eyyubiye ilçesi şehrsel alanı olması, bu alanın hayli göç alan, çarpık şehirleşmenin yaşandığı şehrin gecekondu bölgelerinden biri olması, araştırmanın önemini artırmaktadır. Yukarıdaki literatür incelemesinde de görüldüğü üzere çalışmanın konusuna sadece Karal (2011: 14) tarafından değinildiği görülmektedir Karal tarafından hazırlanan raporda bu çalışmanın kapsamında yer alan riskli alanlara sadece değinilmiş olup, raporun bakış açısı gereği konu analiz edilmemiştir.

1.1. Konunun Amacı ve Önemi

Şanlıurfa ili Eyyubiye ilçesinin şehrsel alanı 1960'lı yıllardan itibaren şehirleşmeye konu olan bir alan olmuştur. Başlangıçta Şanlıurfa şehrinin bir mahallesi olarak yeni bir yerleşim alanı olması, şehrin aldığı göçten önemli bir pay almasına neden olmuştur. Yine bu alanın Akçakale ve Harran ilçelerine bağlanan ana yolun yakınında yer alması, başta Harran Ovası'nda yer alan kırsal yerleşmeler olmak üzere diğer ilçelerden de önemli miktarda il içi göç almasına neden olmuştur. Bu durum Eyyubiye'de hızlı ve çarpık bir şehirleşmenin ortaya çıkmasına, birçok farklı etnik ve kültürel özelliklere sahip insanın bir arada yaşadığı bir gecekondulaşma alanı özelliği kazanmasına neden olmuştur. Başlangıçta bir mahalle olan Eyyubiye zamanla bir semt, daha sonrada 2013 yılında 6360 nolu "On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi Kurulmasına Dair Kanun" ile ilçe statüsüne kavuşmuştur. Şehrsel alanın yukarıda belirtilen özellikleri, araştırma alanı içinde yer alan liselerin çevresindeki şartların öğrenci ve eğitim güvenliği açısından ne kadar elverişli olduğu sorunu ortaya çıkarmaktadır.

Eğitim-öğretim faaliyetlerinin optimum düzeyde yürütülmesinde etkili olan önemli özelliklerden biri de okul ve çevresinin risk faktörlerinden arındırılmasıdır. Bu çalışma ile ilçenin şehrsel alanı içinde (2019 yılı itibariyle) yer alan toplam 18 lisenin çevresinde, 100'er m.lik üç kuşak içinde öğrenciler ve eğitim faaliyetlerini tehdit eden riskli alanları belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaçla okul binalarındaki fiziksel risk faktörleri yanında okul çevresinde yer alan ve öğrencileri eğitim-öğretim faaliyetlerinden alıkoyan, kötü alışkanlıklar

kazandıran ve hatta can güvenliğini tehlikeye atan risk faktörlerinin azaltılması amacıyla çeşitli yasal önlemler alınmaktadır. Okul çevrelerinde riskli alanların minimize edilmesi şüphesiz ki, eğitim faaliyetlerinin kalitesi ve güvenliği açısından büyük bir önem arz etmektedir. Yapılan bu çalışmada hem liselerin çevresindeki riskli alanlar hakkında farkındalık oluşturmak, bu alanların yasa ve yönetmeliklerle belirtilen mesafeler içinde yer alıp almadığını ortaya koymak, hem de öğrenci refahı ve güvenliğinin sağlanması, öğrencilere yönelik fiziksel ve psikolojik tehlikeleri önlenmesi, ulaşım güvenliğini sağlanması, sivil toplum kuruluşları ile diğer resmi kurumlar arasında işbirliğinin sağlanması, önleyici güvenlik tedbirlerinin alınması ve karar alma mekanizmalarına yol göstererek katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Böylelikle bu çalışma, Eyyubiye ilçesi şehrsel sınırları özelinde olmak üzere, Türkiye’de liselerin çevresinde yer alan ve çoğu zaman masum görülen veya görmezden gelinen tehditlerin ve bu tehditler için elverişli özellikler gösteren alanların anlaşılması ve ortaya çıkarılmasını değil, aynı zamanda eğitim ekosistemini güçlendirmek ve daha güvenli hale getirmek için uygulanabilir stratejilerin geliştirilmesini sağlayacaktır.

1.2. Araştırma Alanının Sınırları

Çalışma alanı, Şanlıurfa ili Eyyubiye ilçesi, şehrsel alanından oluşmaktadır. Bir başka ifadeyle Şanlıurfa şehrinin Eyyubiye ilçesi sınırları içinde kalan araştırma alanını oluşturmaktadır. Eyyubiye ilçesinin şehrsel alanı kabaca Şanlıurfa şehrinin orta ve güney kesimlerini kapsamakta olup, şehrin batısında yer alan Fatik Platosu’nun Harran Ovası ile birleştiği alanda yer almaktadır. Araştırma alanı güneyde Akçakale karayolunun Yenice Mahallesi kesiminden itibaren başlayarak kuzeye doğru bu karayolunu takip ederek Eyüpnebi ve Oinikiler Mahallesi sınırlarını içine alır ve şehrsel alanın doğu sınırını oluşturur. İlçe şehrsel alanının kuzey sınırını ise kabaca Karakoyun Deresi, dolayısıyla şehrin tarihi alanının kuzey kesimi belirler. Bu kesimde şehrin kuzey batısında, Şanlıurfa-Gaziantep karayolunun kuzeyinde kalan Akabe Mahallesi Eyyubiye ilçesinin şehrsel alanı içinde yer almaktadır. Eyyubiye ilçesinin şehrsel alanı idari olarak doğu ve kuzeyden Haliliye ilçesi sınırları içinde kalan mahallelerle çevrilidir. Bu alan içerisinde toplam 40 şehrsel mahalle yer almaktadır. (Tablo 1). Eyyubiye ilçesinin tamamı ise kuzeydoğudan Haliliye, kuzeybatıdan Karaköprü, batıdan Suruç ve güneyden Harran ve güneybatıdan Ceylanpınar ilçeleri ile çevrilidir.

Tablo 1. Eyyubiye İlçesi Şehirsal alanında Yer Alan Mahalleler

Mahalle Adı	Mahalle Adı	Mahalle Adı	Mahalle Adı	Mahalle Adı
15 Temmuz	Camiikebir	Hacıbayram	Mance	Şih Maksut
Akabe	Dede Osman	Haleplibace	Muradiye	Tepe
Akşemsettin	Direkli	Hayati Harrani	Onikiler	Topdağı
Asya	Eyüpkent	Hekimdede	Osmanlı	Türk Meydanı
Batıkent	Eyüpnebi	Kadioğlu	Pınarbaşı	Yakubiye
Beykapusu	Eyyubiye	Karakoyunlu	Ruha	Yeni
Bıçakçı	Göl	Kendirci	Selçuklu	Yenice
Buhara	Gümüşkuşak	Kurtuluş	Süleymanşah	Yusufpaşa

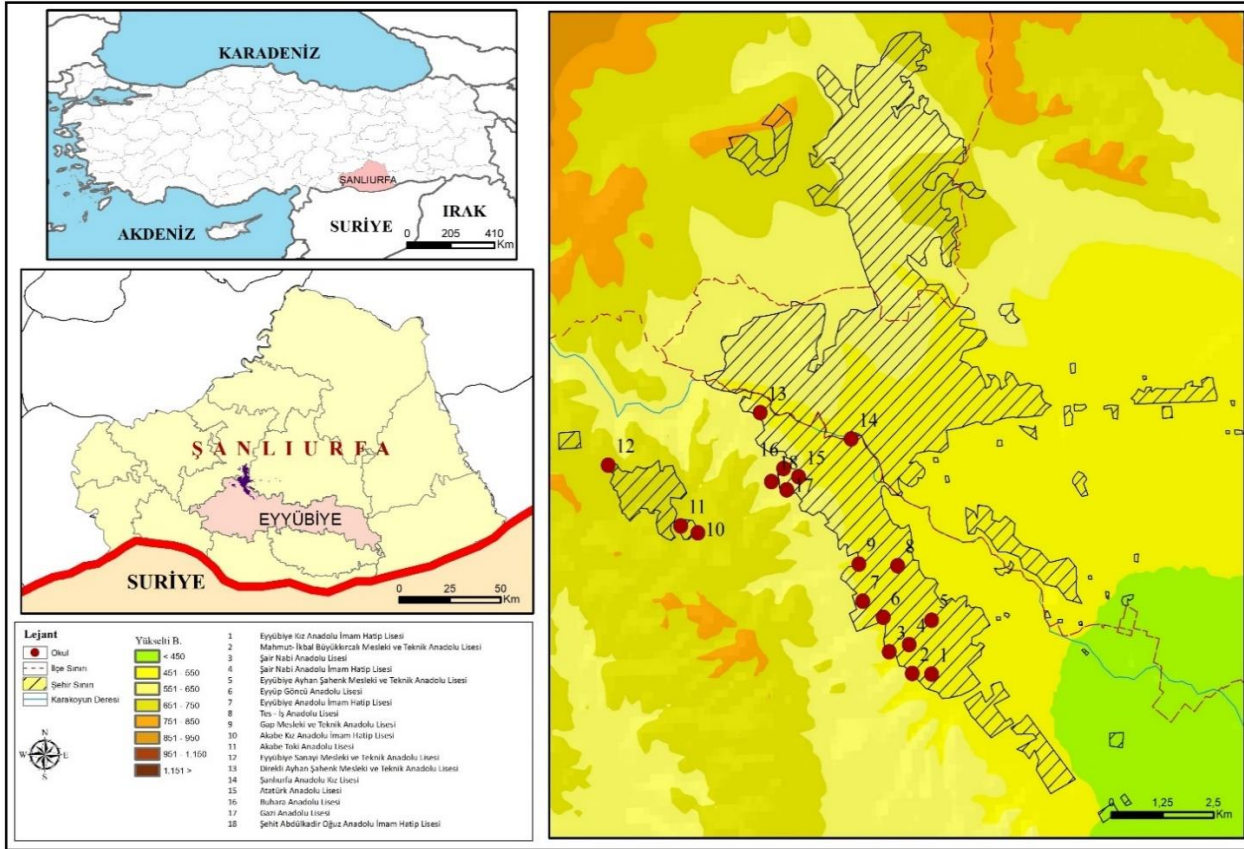
1.3.

1.4. Tablo 2. Eyyubiye İlçesi Şehirsal Alan İçinde Yer Alan Liseler (2019)

İlçe	Okul Türü		
	Anadolu Lisesi	Anadolu İmam Hatip	Mesleki Teknik
Eyyubiye	Akabe Kız AL	Eyyubiye Kız Anadolu İHL	Ayhan Şahenk MTAL
Eyyubiye	Akabe TOKİ AL	Şair Nabi Anadolu İHL	Eyyubiye Sanayi MTAL
Eyyubiye	Atatürk AL	Şehit Abdülkadir Oğuz Anadolu İHL	GAP MTAL
Eyyubiye	Buhara AL	Eyyubiye Anadolu İHL	Mahmut-İkbal Büyükkırcalı MTAL
Eyyubiye	Eyyubiye AL		
Eyyubiye	Eyyüp Göncü AL		
Eyyubiye	Gazi AL		
Eyyubiye	Şair Nabi AL		
Eyyubiye	Şanlıurfa Kız AL		
Eyyubiye	Tes-İş AL		

Kaynak: Eyyubiye İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü (2019).

Harita 1. Araştırma Alanının Lokasyon Haritası.

Özelde, araştırma alanı yukarı bahsedilen alan içerisindeki mahallelerde bulunan liselerden oluşmaktadır. Çalışmanın konu bu liselerin etrafında yer alan öğrenci, öğretmen ve okul güvenliği açısından risk taşıyan alanlar olduğu için, Eyyubiye ilçesi şehrsel alanı içinde yer alan liselerin çevresi araştırmanın temel sınırlarını oluşturmaktadır. Bu çevre içerisinde, öncelikle okul kapılarından itibaren 100 m.lik mesafede bazı işyerlerin yer alması kanun ve yönetmeliklerle yasaklandığı için, lise kapılarından itibaren 100 m.lik mesafeyi kapsayan dairesel alan araştırma alanı içinde en önemli kesimi oluşturmaktadır. Ancak araştırmada, bu kuşaktan itibaren yer alan diğer risk ve riskli alanları da belirlemek amaçlandığından, bu kuşak dışında, 100'er m.lik iki kuşak daha belirlenmiştir. Dolayısıyla araştırma alanının sınırlarını, lise kapılarından itibaren 300 m.lik yarıçap içerisinde kalan oluşturmaktadır. Eyyubiye ilçesinin şehrsel alanı içerisinde kalan alanda çalışmanın gerçekleştirildiği yıl (2019) itibariyle toplam 18 lise yer almaktadır (Tablo 2). İlçenin şehrsel alanı içerisinde yer alan 18 lise düzeyindeki okul ve bu okulların kapısından itibaren 300 m.lik bir yarıçap içinde kalan alanda alan araştırması gerçekleştirilmiştir.

1.5. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın çerçevesini Milli Eğitim Bakanlığı ile ilgili kanunlar ve yönetmelikler ve işyeri açma ve çalışma ruhsatlarına ilişkin kanun ve yönetmelikler belirlemiştir. Bu nedenle okula ve çevresi ile ilgili kanun ve yönetmeliklerin taranması araştırmanın ilk adımını oluşturmuştur. Kanun ve yönetmeliklerde belirtilen mesafeler ve bu mesafeler içinde yer almaması gereken işyeri türleri bu kanunlara göre belirlenmiştir. İşyeri Açma ve Çalışma Ruhsatlarına İlişkin yönetmelik, Milli Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kanunu, Milli Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği'nde okulların bahçe kapılarından itibaren 100 m. mesafe içerisinde bulunmaması gereken iş yerleri ifade edilmiştir. Bu nedenle başta 100 m.lik mesafe olmak üzere, çok riskli orta riskli ve az riskli mesafeler oluşturmak için 100'er m.lik iki ayrı kuşak daha belirlenmiştir. Okula en yakın kuşak olması nedeniyle 0-100 m. arası 1. kuşak riskli, 101-200 m. arası orta riskli ve 201-300m. arası ise az riskli kuşak olarak belirlenmiştir. Şanlıurfa İl Milli Eğitim Müdürlüğü kayıtlarına göre Eyyubi'ye İlçesi şehrsel alan içinde yer alan belirlenen 18 lisenin bahçe kapısından 100'er metrelik dairesel üç kuşak oluşturulmuş ve her okul için toplamda 300 m.lik mesafelik bir araştırma alanı belirlenmiştir. Yine okullar

etrafında yer alan riskli alan ve işyerlerini belirlemek için 10 akademisyen, 10 öğretmen ve 20 veli ile görüşmeler yapılmıştır. Yapılan bu görüşmelerle kanun ve yönetmeliklerde belirtilen riskli alan ve işyerleri dışında eğitimci ve velilerin bakış açısıyla da riskli iş yerleri ve alanlar belirlenmiştir. Böylece kanun ve yönetmeliklere riskli işyerleri ve alanlar ile eğitimci ve velilere göre riskli işyerleri ve alanlar olmak üzere iki kategori oluşturulmuştur.

Araştırmanın ikinci aşamasını literatür taraması oluşturmuştur. Bu bağlamda okul, okul güvenliği, şiddet ve riskler bağlamında birçok yayına ulaşılmıştır. TR Dizin tabanında okul ve şiddet terimlerini içeren 185 yayın tespit edilmiştir. Bu yayınların 147'si sosyal, 49'u fen bilimleri alanında hazırlanmıştır. Konu ile ilgili TR Dizin tabanındaki araştırmaya göre en eski makalenin 1999 yılına ait olduğu belirlenmiştir. Tespit edilen 185 yayının 169'u araştırma makalesi olup, 10'u derleme, 3'ü olgu sunumu, 2'si diğer, 1'i ise konferans bildirisi.

Araştırmanın üçüncü aşamasını alan araştırması oluşturmuştur. Liseler çevresinde belirlenen kuşaklar içinde sakıncalı işyerlerinin tespiti yapılmıştır. Öğrencileri eğitim-öğretim faaliyetlerinden alıkoyan, kötü alışkanlıklar kazanmalarına aracı olan, zararlı maddeler satan, gürültü oluşturan, sağlık bakımından tehdit oluşturan ve can güvenliğini tehlikeye atan işyerleri ve alanlar, okulların çevresinde belirlenen mesafede gerçekleştirilen alan araştırmasıyla belirlenmiştir. Belirlenen bu alanlar GPS ile konumlandırılarak CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) programları aracılığıyla haritalara aktarılmış ve dağılışları yapılmıştır. Saha çalışması sırasında 21 farklı risk grubu tespit edilmiştir.

2. OKUL ÇEVRESİNDE ÖĞRENCİ GÜVENLİĞİ AÇISINDAN RİSK OLUŞTURAN ALANLAR VE ÖZELLİKLERİ

Okul ve çevresinde yer alan birçok işyeri ve alan, öğrenci ve okul güvenliği üzerindeki olumsuz etkiler oluşturabilmektedir. Bu işyerlerinin bir kısmı kanun ve yönetmeliklerle, okul kapısından itibaren (kapıdan kapıya) 100 m.'lik mesafede yer almaması gerekmektedir. Bu gruba girenler, “meyhane, kahvehane, kıraathane, bar, elektronik oyun merkezleri gibi umuma açık yerler ile açık alkollü içki satılan” işyerleridir.

2.1. Yasal Olarak Okul Kapısından İtibaren 100 m.lik Mesafede Olmaması Gereken İşyerleri

2.1.1. Barlar, Kafeler ve Bahis Bayileri

Bu iş yerlerine yakınlık, öğrencileri yetişkinlere yönelik uygunsuz davranışlara maruz bırakabilir, algılarını etkileyebilir madde bağımlılığı ve kumarla ilişkili potansiyel tehlikelere ve tehlike oluşturan kişilerle bir arada bulunma riskine yol açabilmektedir.

2.1.2. Alkol ve Tütün Mamulleri Bayileri

Alkol ve tütün mamulleri bayilerinin okul çevresinde yer alması, öğrencilerin kötü alışkanlıklar kazanmalarında önemli bir risk taşımaktadır. Öğrencileri yaş gruplarına uygun olmayan maddelere veya davranışlara maruz bırakabilir ve potansiyel olarak madde bağımlılığı sorunlarına yol açabilir.

2.1.3. İnternet Kafeler

İnternet kafelerde yetersiz denetim, öğrencileri uygunsuz çevrimiçi içeriğe veya siber zorbalık veya gizlilik endişeleri dahil olmak üzere potansiyel çevrimiçi risklere maruz bırakabilir. Okul çevresinde bu gibi iş yerlerinin yer alması öğrencilerin derslerine ve okula odaklanmalarında engelleyici bir rol oynayabilmektedir.

2.1.4. Elektronik Oyun Alanları

Elektronik bire takım oyunların oynandığı alanlar özellikle öğrencilerin derslerine ve okula odaklanmalarına engel oluşturmakta ve dikkatlerinin dağılması üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. Öğrencilerde oyun bağımlılığının artması sosyal izolasyona neden olduğu gibi fiziksel aktivitenin azalmasına, uyku bozukluklarına, odaklanamamaya, aile ve arkadaşlarla olan ilişkilerin azalmasına ve bozulmasına ve oyun sitelerinde bulunan birçok siber tehlikeye maruz kalmalarına yol açabilmektedir.

2.1.5. Parklar ve Terkedilmiş Evler

Okul çevresinde yer alan ve yeterince kontrol edilmeyen parklar ve metruk binalar yasadışı faaliyetlerde bulunanlar için bir buluşma yeri olabilmektedir ve ayrıca öğrencileri boş derslerinde okuldan ayrılmaya özendirici bir etki oluşturmaktadır. Yeterince kontrol edilmeyen parklar ve metruk binalar madde kullanımı ve öğrenciler arasında zorbalık için uygun

mekânlar halini alabilmektedir ve bu alanlara sık sık gelen öğrenciler için güvenlik riskleri oluşturabilmektedir.

2.1.6. Trafo ve Yüksek Gerilim Hatları

Okulların çevresinde yer alan trafolar veya okul bahçesinin üstünden geçen yüksek gerilim hatları öğrenci, öğretmen ve okul güvenliği bakımından risk taşıyan unsurlardır. Uygun şekilde emniyete alınmayan veya bakımı yapılmayan trafolar ve yüksek gerilim hatları elektriksel tehlikeler oluşturur ve kazalara veya yaralanmalara yol açabilir.

2.2. Diğer Riskli İşyerleri ve Alanlar

2.2.1. Tütün ve Tütün Mamulleri ve Alkollü İçki Satışı Yapan Bakkal veya Marketler

Okul çevresinde alkollü içki, tütün ve tütün mamulleri satan bakkal, market ve benzeri tekel bayii olmayan işyerlerinin varlığı, bu maddelere kolaylıkla erişim imkânı sağladığı için öğrencilerin kötü alışkanlıklar edinmesinde kolaylaştırıcı bir rol oynamaktadır.

2.2.2. Hapishaneler

Bir cezaevinin varlığı öğrencileri doğrudan etkilemese de güvenlik, cezaeviyle ilişkili kişilerle olası etkileşimler veya kaçışlarla ilgili olaylarla ilgili endişeler ortaya çıkabilir. Cezaevleri güvenlik sorunları yaratabilir ve kaçış veya karışıklık gibi olaylar potansiyel olarak okul çevresine de yayılabilir. Bunun yanında öğrenciler arasında suç ve suçlulara özentisi oluşturma riski taşımaktadır.

2.2.3. Günlük Kiralık Evler

Kiralık evlerde kalanların sık sık ve hızlı değişmesi, okul ve çevresinde yabancıların sayısını artırmaktadır. Ayrıca bu evlerde kalanlar uyuşturucu, kaçakçılık vb. suçlar içinde potansiyel bir risk taşımaktadır. Böylelikle toplum uyumunu ve güvenliğini etkileyebilecek istikrarsız bir mahalle ortamının yol açabilir.

2.2.4. Sinemalar

Sinemalar büyük kalabalıkları çekebilmekte, gösterimler sırasında kalabalık ortamlara yol açabilmekte. Bu alanlarda denetimlerin yetersiz olması halinde sinemalar illegal işler için bir buluşma yeri halini alabilmekte ve

öğrencilerin akademik dikkatlerini dağıtabilmektedir. Bu da çevredeki öğrenciler için güvenlik tehlikesi oluşturabilmektedir.

2.2.5. Issız ve Yetersiz Aydınlatılmış Alanlar

Bu alanlar, kontrol eksikliği gözden uzak olma ve hava karardığında görüş mesafesinin azalması nedeniyle güvenlik endişeleri doğurabilir ve öğrencileri kazalara veya suç faaliyetlerine karşı savunmasız hale getirebilmektedir.

2.2.6. Fabrikalar ve Atölyeler

Bazı fabrika türlerinin oluşturabileceği çevresel tehlikeler veya güvenlik kaygıları, öğrenciler için bazı riskler taşıyabilir veya öğrencilerin kendilerini konforlu hissetmelerini engelleyici bir rol oynayabilir. Özellikle fabrika ve atölyelerin bacalarından çıkan gaz ve tozlar hava kirliliğine yol açmakta ve bu durumda öğrencilerin sağlığı ve dolayısıyla öğrenci ve eğitim güvenliği bakımından risk oluşturabilmektedir.

Yukarıda bahsedilen işyeri ve alanların okullara yakınlığı öğrenciler için çeşitli güvenlik riskleri oluşturabilmektedir. Bu alanlar öğrencilerin akademik başarısızlıklarına, okul dışındaki kişilerin okulların etrafında dolaşmaları ve öğrencilere tacizde bulunmalarına, okul giriş-çıkış saatlerinde trafik kazalarına, uygun olmayan elektrik hatları nedeniyle kaza riskinin ortaya çıkmasına, olumsuz arkadaşlık ilişkilerine, okul devamsızlığına, öğrenciler arasında argo ve küfürlü konuşmalara, suç, suçlu ve şiddete özentiye yol açabilmektedir.

3. EYYÜBİYE ŞEHİRSEL ALAN İÇİNDE YER ALAN LİSELERİN ÇEVRESİNDEKİ RİSKLİ İŞYERİ VE ALANLARI GENEL DEĞERLENDİRMESİ

3.1. Birinci Kuşakta (0-100 m.) Tespit Edilen Riskli İşyerleri ve Alanlar

Mevcut liseler çevresinde gerçekleştirilen araştırmanın sonuçlarına göre mevcut liselerin etrafında lise kapılarından itibaren 100 metrelik mesafeye kadar olan birinci kuşakta toplam 36 riskli işyeri tespit edilmiştir. Tespit edilen riskli işyerlerinin %30.55'ü (11 adet) sigara satışı yapılan işyerleri, %13.88'i (5 adet) parklar, %11.11'i (4 adet) atölye tarzı işyeri ve %11.11'i de (4 adet) inşaat halinde olan binalardan oluşmaktadır. Bu dört risk grubu, araştırma alanında

bulunan liselerin etrafındaki birinci kuşakta yer alan bütün risk faktörlerinin %66,65'ini meydana getirmektedir. Araştırma alanındaki liselerin etrafında yer alan 1. kuşakta kahvehane internet kafe, kafe, oyun salonları ve ganyan bayileri olduğu da araştırmada tespit edilmiştir.

Bütün liselerin ilk 100 m.'lik kuşağında kanun, yönetmelik, genelge ve resmi protokollerde belirtilmiş olan 12 riskli alan ve işyerleri bulunmakta olup %33,4'lük bir paya sahiptir. Diğer riskli işyeri ve alanların sayısı ise alanların sayısı ise 24 olup, bu kuşak içerisinde %66,6'lık bir paya sahiptir (Tablo 3).

3.2. Tablo 3. 0-100 Metrelik Birinci Kuşakta Tespit Edilen Riskli İşyerleri

İşyeri/Alan Türü	Sayısı	Oran (%)
Kanun, Yönetmelik, Genelge ve Resmi		
Kafe	0	0
Kahvehane	3	8,3
Ganyan Bayi	1	2,8
Büfe	1	2,8
İddia Bayi	0	0
Park	5	13,9
Metruk Binalar	0	0
Trafo Yüksek Gerilim Hattı	1	2,8
İnternet Kafe	0	0
Elektronik Oyun Salonları	0	0
İçki Satış ve Tüketimi Yapılan İşyerleri	1	2,8
Toplam	12	33,4
Diğer		
Seyyar Satıcı	0	0
Sinemalar	1	2,8
İssız Boşluk Alanlar	3	8,3
Dar ve Dolambaçlı Sokaklar	0	0
Sigara Satan İşyerleri	11	30,
Fabrika Atölye vb.	4	11,1
Gürültü, Koku Yayan Alanlar	0	0
AVM	1	2,8
Fitness Salonu	0	0
İnşaat Alanları	4	11,1
Toplam	24	66,6
Genel Toplam	36	100

Bu kuşak itibariyle etrafında en çok riskli işyeri ve alan olan okul, Şanlıurfa Kız Anadolu Lisesi'dir. Bu okulun çevresinde sigara satan işyerleri, kahvehaneler, ganyan bayii ve sinemadan oluşan toplam 8 adet riskli işyeri ve alan bulunmaktadır. Böylece birinci kuşakta, liselerin etrafında bulunan toplam riskli işyeri ve alanların %19,4'ü bu lisenin etrafında yer almaktadır. İkinci sırada 4 adet riskli işyeri-alan ve %11,1'lik oranla Direkli Ayhan Şahenk

MTAL, üçüncü sırada 3'er adet işyeri-alan ve %8,33'lük oranla Eyyubiye Kız Anadolu İHL ve Şair Nabi Anadolu İHL yer almaktadır. Bu 4 lise birinci kuşaktaki risklerin %49,99'ubu etraflarında barındırmaktadır. Eyyubiye Sanayi MTAL, Eyyüp Göncü Anadolu Lisesi, Mahmut İktal Büyükkırcalı Lisesi ve Tes-İş Anadolu Liseleri ise çevresinde bulunan 2'şer riskli işyeri ve alan ile bu kuşaktaki toplam risklerin %22,2'sini çevresinde barındırmaktadır. Birinci kuşaktaki diğer liseler ise 1'er adet risk barındırmaktadır (Harita 2-a).

3.3. İkinci kuşakta (101-200 m.) Tespit Edilen Riskli İşyerleri ve Alanlar

100 m.den itibaren 200 m.ye kadar olan ikinci kuşakta risk oluşturan faktörlerin oranlarında ve türünde değişimler olduğu tespit edilmiştir. Her ne kadar okul kapılarından itibaren sadece 100m.lik mesafe kanun ve yönetmeliklere göre riskli bir kuşak olarak kabul edilmiş ve bu uşak içinde yer almaması gereken işyerleri ifade edilmişse de araştırmanın konusu gereği bu kuşağın dışındaki 2. ve 3. Kuşaktaki riskli alan ve işyerleri de araştırılmış ve ilk 100 m.'lik mesafeye göre nasıl bir değişim olduğu ortaya konulmuştur. Buna göre ikinci 100 m.lik kuşakta riskli işyeri ve alanların sayısı (107), birinci 100 m.lik kuşağa göre (36) % 197,2'lik bir artış göstermiştir. Bu kuşakta tespit edilen toplam 107 riskli alan içinde en yüksek orana sahip olanlar %33.64 ile sigara satan işyerleri (36 adet), %13.08 ile parklar (14 adet), %11.21 ile ıssız ve boş alanlar (12 adet), %8.41 ile kahvehaneler (9 adet) olduğu ortaya çıkmıştır (Tablo 4)

Liselerin 2. 100 m.lik kuşağında kanun, yönetmelik, genelge ve resmi protokollerde belirtilmiş olan toplam 45 riskli alan ve işyerleri bulunmakta olup %42,1'lük bir paya sahiptir. Diğer riskli işyeri ve alanların sayısı ise alanların sayısı ise 62 olup, bu kuşak içerisinde %57,9'luk bir paya sahiptir (Tablo 4). Bu kuşak içerisinde kanun, yönetmelik, genelge ve resmi protokollere göre riskli görülen işyeri ve alanlar ilk kuşağa göre %275 oranında bir artış gösterirken, diğer grubunda yer alan riskli işyeri ve alanlarda ise %158,3 oranında bir artış tespit edilmiştir.

Tablo 4. 101- 200 Metrelik İkinci Kuşakta Tespit Edilen Riskli İşyerleri

İşyeri/Alan Türü	Sayısı	Oran (%)
Kanun, Yönetmelik, Genelge ve Resmi Protokollerde		
Kafe	6	5,6
Kahvehane	9	8,4
Ganyan Bayi	0	0
Büfe	1	0,9
İddia Bayi	1	0,9
Park	14	13,1
Metruk Binalar	1	0,9
Trafo Yüksek Gerilim Hattı	1	0,9
İnternet Kafe	9	8,4
Elektronik Oyun Salonları	1	0,9
İçki Satış ve Tüketimi Yapılan İşyerleri	2	1,9
Toplam	45	42,1
Diğer		
Seyyar Satıcı	0	0
Sinemalar	0	0
İssız Boşluk Alanlar	12	11,2
Dar ve Dolambaçlı Sokaklar	2	1,9
Sigara Satan İşyerleri	36	33,6
Fabrika Atölye vb.	5	4,7
Gürültü, Koku Yayan Alanlar	0	0
AVM	0	0
Fitness Salonu	0	0
İnşaat Alanları	7	6,5
Toplam	62	57,9
Genel Toplam	107	100

Liselerin etrafındaki ikinci kuşak itibariyle, 101-200 metrelik mesafede en çok risk faktörüne sahip liseler Şanlıurfa Kız Anadolu Lisesi, Direkli Ayhan Şahenk MTAL ve Eyyubiye Ayhan Şahenk MTAL olarak sıralanırken, en az riskli okullar ise Eyyubiye Kız Anadolu Lisesi ve Şair Nabi Anadolu Lisesidir. Şanlıurfa Kız Anadolu Lisesi, ikinci kuşaktaki tüm riskli işyeri ve alanların %30,84'unu çevresinde barındırdığından en riskli okuldur. İlk üç lise ikinci kuşaktaki toplam risklerin %48,59'ini bulundurmaktadır. Bu grubu Akabe Kız Anadolu Lisesi, Eyyubiye Anadolu Lisesi, Eyyüp Göncü Anadolu Lisesi, GAP MTAL ve Tes-İş Anadolu Lisesi takip etmektedir. Bu 5 lisenin çevresinde bu kuşaktaki toplam riskli işyeri ve alanların %20'si yer almaktadır. Geriye kalan liselerin evresinde ise 4 ve daha az sayıda riskli işyeri ve alan yer almaktadır (Harita 2-b).

3.4. Üçüncü kuşakta (201-300 m.) Tespit Edilen Riskli İşyerleri ve Alanlar

Araştırma kapsamında ilçenin şehirsiz alanı içinde yer alan liselerin çevresinde yer alan üçüncü 100 m.lik kuşakta toplam 161 riskli işyeri ve alan tespit edilmiştir. 0-100 m. ve 101-200 m. arası iki kuşak arasında en yüksek orana sahip riskli işyeri ve alanların türü ve oranlarında bir değişim gözlemlendiği gibi, 201-300 m. arası kuşakta da en yüksek orana sahip işyeri ve alanların türü ve oranında değişimler görülmüştür. Ancak her üç kuşakta da en yüksek orana sahip işyeri, sigara satışı yapılan işyerleridir. Üçüncü kuşakta da sigara satan işyerlerinin %21.73'lik oranla (35 adet) en büyük paya sahip olduğu görülmektedir. Parklar %16.14 (26 adet), ıssız-boşluk alanlar %16.14 (26 adet) ve gürültü oluşturan atölye tipi işyerleri %15.52'lik (25 adet) bir orana sahiptir. Liselerin çevresindeki üçüncü kuşakta yer alan toplam riskli işyeri ve alan sayısı, birinci kuşağa göre %347,2 ve ikinci kuşağa göre ise %50,46 oranında artış gözlemlenmiştir (Tablo 5).

Liselerin 3. 100 m.lik kuşağında kanun, yönetmelik, genelge ve resmi protokollerde belirtilmiş olan toplam 48 riskli alan ve işyeri tespit edilmiş olup, aynı kuşak içinde %29,81'lik bir paya sahiptir. Diğer riskli işyeri ve alanların sayısı ise alanların sayısı ise 113 olup, bu kuşak içerisinde %70,19'luk bir paya sahiptir (Tablo 5). Bu kuşak içerisinde kanun, yönetmelik, genelge ve resmi protokollere göre riskli görülen işyeri ve alanlar ilk kuşağa göre %300 ve ikinci kuşağa göre ise %50,46 oranında bir artış göstermiştir. Diğer grubunda yer alan riskli işyeri ve alanlarda ise birinci kuşağa göre %370,8 oranında bir artış görülürken, ikinci kuşağa göre %82,3 oranında bir artış gerçekleşmiştir.

3.5. Tablo 5. 201-300 Metrelik Üçüncü Kuşakta Tespit Edilen Riskli İşyerleri

İşyeri/Alan Türü	Sayısı	Oran (%)
Kanun, Yönetmelik, Genelge ve Resmi Protokollerde		
Kafe	1	0,6
Kahvehane	4	2,5
Ganyan Bayi	0	0
Büfe	2	1,2
İddia Bayi	0	0
Park	26	16,1
Metruk Binalar	0	0
Trafo Yüksek Gerilim Hattı	12	7,5

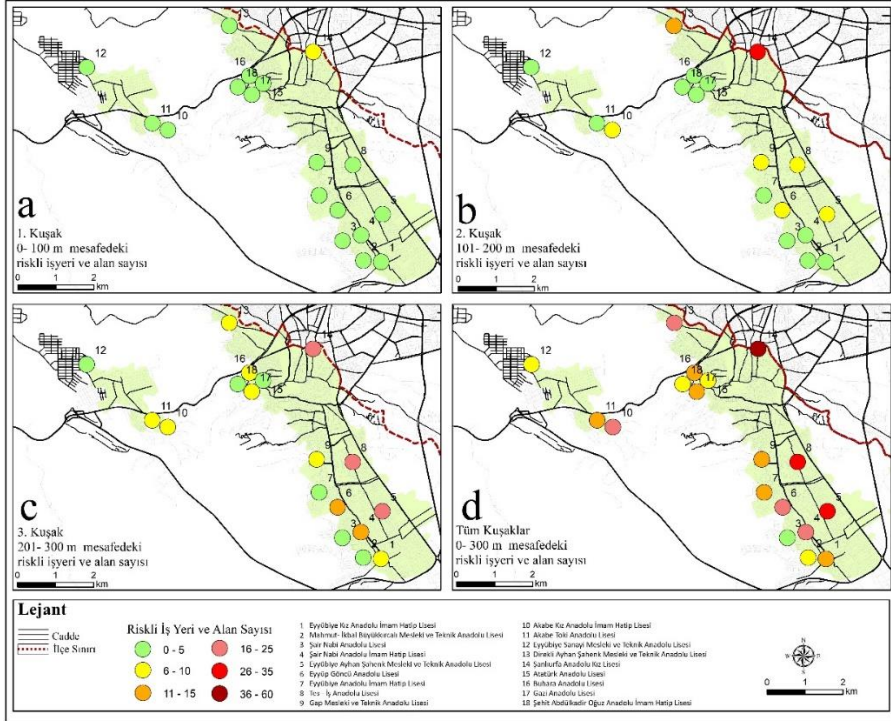
İnternet Kafe	3	1,9
Elektronik Oyun Salonları	0	0
İçki Satış ve Tüketimi Yapılan İşyerleri	0	0
Toplam	48	29,8
Diğer		
Seyyar Satıcı	1	0,6
Sinemalar	0	0
İssız Boşluk Alanlar	26	16,1
Dar ve Dolambaçlı Sokaklar	11	6,8
Sigara Satan İşyerleri	35	21,7
Fabrika Atölye vb.	25	15,5
Gürültü, Koku Yayan Alanlar	4	2,5
AVM	0	0
Fitness Salonu	2	1,2
İnşaat Alanları	9	5,6
Toplam	113	70,2
Genel Toplam	161	100

Bu kuşakta çevresinde en çok riskli işyeri ve alan bulunan liseler Eyyubiye Ayhan Şahenk MTAL, Tes-İş Anadolu Lisesi, Şanlıurfa Anadolu Kız Lisesi, Şair Nabi Anadolu İHL, Eyyüp Göncü Anadolu Lisesi Lisesi'dir. Bu liselerin çevresinde yer alan riskli işyeri ve alan sayısı, üçüncü kuşakta yer alan toplam riskli işyeri ve alanların %53,4'ne karşılık gelmektedir. Bu grubun ardından, Akabe Kız Anadolu Lisesi, Akabe TOKİ Anadolu Lisesi, Buhara Anadolu Lisesi, Direkli Ayhan Şahenk MTAL, Eyyubiye Kız Anadolu Lisesi, GAP MTAL çevresinde daha az riskli işyeri ve alan yer alan grubu oluşturmaktadır. Bu liselerin çevresinde ise üçüncü kuşaktaki toplam riskli işyeri ve alanların %30'u yer almaktadır. Geriye kalan diğer liselerin çevresinde ise 5 ve daha az sayıda riskli işyeri ve alan yer almaktadır (Harita 2-c).

3.6. Liselerin Çevresindeki Üç Kuşakta (0-300 m.) Tespit Edilen Riskli İşyerleri ve Alanlar

Yapılan alan araştırması sonuçlarına göre Eyyubiye şehrsel alanı içinde mevcut olan 18 lisenin etrafındaki 300 m.lik mesafe içerisinde, toplam 304 adet riskli işyeri ve alan tespit edilmiştir. Bir bütün olarak, riskli işyeri ve alanlar içinde sigara satışı yapan işyerleri yine 82 adet ve %26.97'lik oranla en büyük paya sahiptir. İkinci sırada %14.80'lik oranla (45 adet) parklar yer almaktadır. İssız-boş alanlar %13.48'lik oranla (41 adet) üçüncü ve atölye tarzı işyerleri %11.18'lik (34 adet) oranla dördüncü sırada yer almaktadır.

Oransal olarak ilk dört sırada yer alan riskli işyeri ve alanlar, toplam içerisinde %66,43'lük bir paya sahiptir. Bütün liselerin 0-300 m.lik kuşağında, bir başka ifadeyle üç kuşağın toplam alanında kanun, yönetmelik, genelge ve resmi protokollerde belirtilmiş olan toplam 105 riskli alan ve işyerleri bulunmakta olup %34,5'lük bir paya sahiptir. Diğer riskli işyeri ve alanların sayısı ise 199 olup, bu kuşak içerisinde %65,5'lik bir paya sahiptir (Tablo 6, Harita 2-d).

Harita 2. Kuşaklar İtibariyle Liselerin Çevresinde Yer Alan Riskli İşyeri ve Alanlar.

3.7. Tablo 6. 0-300 Metrelik Toplam Okul Çevrelerinde Tespit Edilen Riskli İşyerleri

Riskli İşyeri/Alan Türü	Sayısı	Oran (%)
Kanun, Yönetmelik, Genelge ve Resmi Protokollerde		
Kafe	7	2,3
Kahvehane	16	5,3
Ganyan Bayi	1	0,3
Büfe	4	1,3
İddia Bayi	1	0,3
Park	45	14,8
Metruk Binalar	1	0,3
Trafo Yüksek Gerilim Hattı	14	4,6
İnternet Kafe	12	3,9
Elektronik Oyun Salonları	1	0,3
İçki Satış ve Tüketimi Yapılan İşyerleri	3	1,0
Toplam	105	34,5
Diğer		
Seyyar Satıcı	1	0,3
Sinemalar	1	0,3
İssiz Boşluk Alanlar	41	13,5
Dar ve Dolambaçlı Sokaklar	13	4,3
Sigara Satan İşyerleri	82	27,0
Fabrika Atölye vb.	34	11,2
Gürültü, Koku Yayan Alanlar	4	1,3
AVM	1	0,3
Fitness Salonu	2	0,7
İnşaat Alanları	20	6,6
Toplam	199	65,5
Genel Toplam	304	100

4. LİSELERE GÖRE ÇEVRELERİNDE YER ALAN RİSKLİ İŞYERİ VE ALANLAR

Liselerin çevresindeki araştırma alanını kağıtlayan 300 m.lik mesafe içerisinde 21 türde toplam 304 adet riskli işyeri ve alan tespit edilmiştir. Mevcut 18 lise içerisinde 0-300 metrelik mesafede en çok riskli alana sahip olan lise, çevresinde bulunan 59 adet işyeri-alan ile Şanlıurfa Kız Anadolu Lisesi'dir. Bu lise çevresinde, tespit edilen toplam riskli işyeri ve alanların %19.4'ü yer almaktadır. Risk oluşturan işyerlerinin başında sigara satan işyerleri, kahvehaneler, internet kafeler, alkollü içki satışı yapan dükkânlar ve ganyan bayileri yer almaktadır. İkinci sırayı 33 adet ve %10.8'lik oran ile Eyyubiyeye Ayhan Şahenk MTAL almaktadır. Bu okulun çevresinde sigara satan işyerleri, parklar ve inşaat alanları ön plana çıkmaktadır. Üçüncü sırada ise 29 adet ve

%9.5’lik oranla Tes-İş Anadolu Lisesi yer almaktadır (Tablo 7). Okul çevresinde risk oluşturan başlıca faktörler gürültü ve kokuya neden olan atölyeler, sigara satan işyerleri, parklar, internet kafeler ve bilgisayar oyun salonlarından oluşmaktadır. Şüphesiz ki, liselerin çevresinde yer alan riskli işyeri ve alanların sayısı ve türlerinin sayısı ve türü, liselerin konumlarıyla da yakından ilgilidir. İş alanlarına ve önemli caddelere yakın olan liselerin çevresinde riskli işyeri ve alanların sayısı ve türü önemli oranda artış göstermektedir.

Tablo 7. 0-300 m. Mesafede Yer Alan Riskli İşyeri ve Alanların Liselere Göre Dağılışı

Okul Adı-Türü	Riskli İşyeri ve Alan Sayısı (0-300 m.)	Oran (%)
Akabe Kız Anadolu Lisesi	16	5,3
Akabe TOKİ Anadolu Lisesi	13	4,3
Atatürk Anadolu Lisesi	8	2,6
Buhara Anadolu Lisesi	11	3,6
Direkli Ayhan Şahenk MTAL	23	7,6
Eyyubiye Anadolu Lisesi	11	3,6
Eyyubiye Ayhan Şahenk MTAL	33	10,9
Eyyubiye Kız Anadolu İHL	13	4,3
Eyyubiye Sanayi MTAL	6	2,0
Eyyüp Göncü Anadolu Lisesi	20	6,6
GAP MTAL	15	4,9
Gazi Anadolu Lisesi	11	3,6
Mahmut-İkbal Büyükkırcalı MTAL	6	2,0
Şair Nabi Anadolu İHL	17	5,6
Şair Nabi Anadolu Lisesi	5	1,6
Şanlıurfa Anadolu Kız Lisesi	59	19,4
Şehit Abdülkadir Oğuz Anadolu İHL	8	2,6
Tes-İş Anadolu Lisesi	29	9,5
Toplam	304	100

4.1. Eyyubiye Anadolu Kız İHL Çevresinde Yer Alan Riskli İşyeri ve Alanlar

Eyyubiye Kız İHL çevresinde toplam 13 riskli işyeri ve alan tespit edilmiş olup, toplam riskli işyeri ve alanların %4,27’si bu okulun çevresindeki üç kuşakta yer almaktadır. Birinci kuşakta yer alan toplam 36 riskli işyeri ve

alanın 3'ü (%8,33), ikinci kuşaktaki toplam 107 işyeri ve alanın 1'i (%0,93) ve üçüncü kuşaktaki toplama 161 riskli işyeri ve alanın 9'u (%5,59) bu okulun çevresinde yer almaktadır (Tablo 8, Harita 3a). Birinci kuşakta en fazla inşaat alanları, yüksek gerilim hattı ve sigara satan iş yerleri gibi riskli işyeri ve alanlar yer alırken, ikinci kuşakta ise ıssız boşluk alanlar; üçüncü kuşakta ise sigara satan iş yerleri yer almaktadır.

Okul çevresinde yasal olarak 0-100m.'lik kuşakta yer almaması gereken işyerlerinden sadece 1 tanesi (%33,3) bu kuşakta yer almaktadır. Bu işyeri ve alanların sayısı okul çevresindeki ikinci kuşakta 0'dır, üçüncü kuşakta ise 3 (%33,3)'tür.. Bu tür işyeri ve alanların 0-300 m.lik alan içerisindeki sayısı ise 4 olup, toplam içerisinde %17,4'lük bir paya sahiptir. Diğer grubuna giren iş yerlerinin birinci kuşaktaki sayısı 2 (%66,7), ikinci kuşakta 1 (%100), üçüncü kuşakta (%66,7)'dir. 0-300 m.lik alanda bu işyeri ve alanların sayısı 9 olup %69,2'lik bir paya sahip olmaktadır (Tablo 8).

Eyyubiye Kız Anadolu İHL, Yenice ilçesi sınırları içinde 3991. Sokak, 5036. Sokak, 5047. Sokak ve 5048. Sokaklar arasında yer almaktadır. Lisenin yakın çevresinde herhangi bir cadde yer almasa da, çevresinde bulunan sokaklar diğer sokaklara göre daha işlek ve geniştir. Okulun doğusunda Mehmetçik ve Mevlana ilkokulları ile Reşit Kemal Karaçizmeli Anaokulu, doğusunda ise Nur Muhammed Camii yer almaktadır. Ayrıca gene olarak ikamet alanları içerisinde yer alması nedeniyle okulun çevresindeki riskli işyeri ve alan sayısı diğer okullara daha azdır.

Tablo 8. Eyyubiye Kız Anadolu İHL Çevresinde Yer Alan Riskli İşyeri ve Alanlar

Riskli İş Yeri ve Alanın Türü	0-100 m.		101-200 m.		201-300 m.		0-300 m.	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Kafe	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Kahvehane	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Ganyan Bayi	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Büfe	0	0,0	0	0,0	1	11,1	1	7,7
İddia Bayii	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Park	0	0,0	0	0,0	2	22,2	2	15,4
Metruk Binalar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Trafo Yüksek Gerilim Hattı	1	33,3	0	0,0	0	0,0	1	7,7
İnternet Kafe	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0

Elektronik Oyun Salonları	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İçki Satış ve Tüketimi	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Toplam	1	33,3	0	0,0	3	33,3	4	30,8
Diğer								
Seyyar Satıcı	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Sinemalar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İssız Boşluk Alanlar	0	0,0	1	100,0	0	0,0	1	7,7
Dar ve Dolambaçlı Sokaklar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Sigara Satılan Alanlar	1	33,3	0	0,0	3	33,3	4	30,8
Fabrika Atölye vb.	0	0,0	0	0,0	1	11,1	1	7,7
Gürültü, Koku Yayan Alanlar	0	0,0	0	0,0	1	11,1	1	7,7
AVM	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Fitness Salonu	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İnşaat Alanları	1	33,3	0	0,0	1	11,1	2	15,4
Toplam	2	66,7	1	100,0	6	66,7	9	69,2
Genel Toplam	3	100	1	100	9	100	13	100

4.2. Mahmut İkbal Büyükkırcalı MTAL Çevresinde Yer Alan Riskli İşyeri ve Alanlar

Mahmut İkbal Büyükkırcalı MTAL çevresinde toplam 6 riskli işyeri ve alan tespit edilmiş olup, toplam riskli işyeri ve alanların %1,97'si bu okulun çevresindeki üç kuşakta yer almaktadır. Birinci kuşakta yer alan toplam 36 riskli işyeri ve alanın 2'si (%5,55), ikinci kuşaktaki toplam 107 işyeri ve alanın 3'ü (%2,80) ve üçüncü kuşaktaki toplama 161 riskli işyeri ve alanın 1'i (%0,62) bu okulun çevresinde yer almaktadır (Tablo 9, Harita 3b). Okulun çevresinde en çok görülen riskli işyeri ve alanlar birinci kuşakta park ve inşaat alanları, ikinci kuşakta ıssız ve boşluk alanlar ile metruk binalar ve üçüncü kuşakta ise ıssız ve boşluk alanlardır.

Okul çevresinde yasal olarak 0-100 m.'lik kuşakta yer almaması gereken işyerlerinden 1'i (%50) birinci kuşakta bulunmaktadır. Bu işyeri ve alanların sayısı okul çevresindeki ikinci kuşaktaki sayısı 1 (%33,3), üçüncü kuşakta ise 0'dır. Bu tür işyeri ve alanların 0-300 m.lik alan içerisindeki sayısı ise 2 olup, toplam içerisinde %33,3'lük bir paya sahiptir. Diğer grubuna giren işlerinin birinci kuşaktaki sayısı 1 (%50), ikinci kuşakta 2 (%66,7), üçüncü kuşakta 1 (%100)'dir. 0-300 m.lik alanda bu işyeri ve alanların sayısı 4 olup %66,7'lik bir paya sahip olmaktadır (Tablo 9).

Mahmut İkbal Büyükkırcalı MTAL Yenice Mahallesi'nin batı kesimlerinde, 5080. Sokak, 5070. Sokak ve 5073. Sokak arasında yer almaktadır. Okulun kuzeydoğusunda park, batısında ise boş, tepelik alanlar yer almaktadır. İkamet alanları doğu kesimlerinde yer almakta ve okulun çevresinde önemli bir cadde ve dolayısıyla iş alanları yer almamaktadır.

Tablo 9. Mahmut İkbal Büyükkırcalı MTAL Çevresinde Yer Alan Riskli İşyeri ve Alanlar

Riskli İş Yeri ve Alanın Türü	0-100 m.		101-200 m.		201-300 m.		0-300 m.	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Kafe	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Kahvehane	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Ganyan Bayi	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Büfe	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İddia Bayii	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Park	1	50	0	0	0	0	1	16,7
Metruk Binalar	0	0,0	1	33,3	0	0,0	1	16,7
Trafo Yüksek Gerilim Hattı	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İnternet Kafe	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Elektronik Oyun Salonları	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İçki Satış ve Tüketimi	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Toplam	1	50,0	1	33,3	0	0,0	2	33,3
Diğer								
Sevvar Satıcı	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Sinemalar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İssız Boşluk Alanlar	0	0,0	1	33,3	1	100,0	2	33,3
Dar ve Dolambaçlı Sokaklar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Sigara Satılan Alanlar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Fabrika Atölye vb.	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Gürültü, Koku Yayan Alanlar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
AVM	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Fitness Salonu	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İnşaat Alanları	1	50,0	1	33,3	0	0,0	2	33,3
Toplam	1	50,0	2	66,7	1	100,0	4	66,7
Genel Toplam	2	100,	3	100,	1	100,0	6	100,

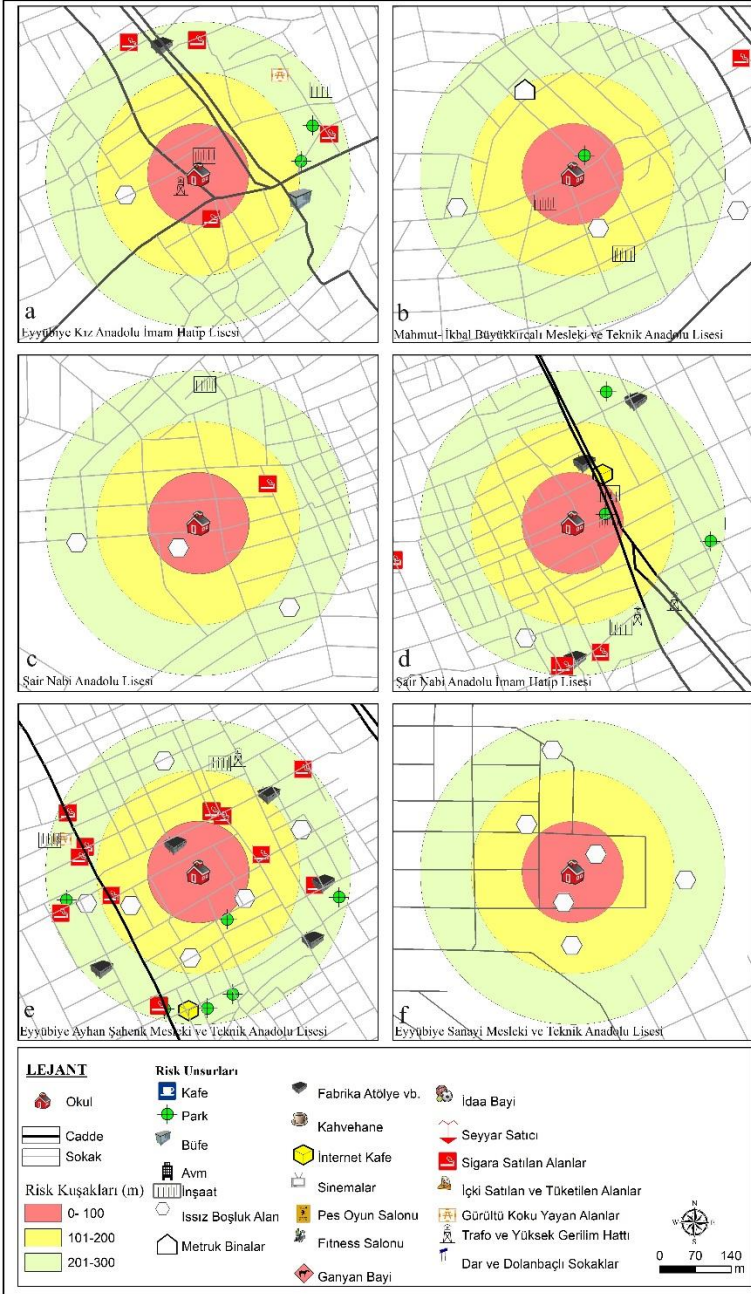
4.3. Şair Nabi Anadolu Lisesi Çevresinde Yer Alan Riskli İşyeri ve Alanlar

Şair Nabi Anadolu Lisesi çevresinde toplam 5 riskli işyeri ve alan tespit edilmiş olup, toplam riskli işyeri ve alanların %1,64'ü bu okulun çevresindeki

üç kuşakta yer almaktadır. Birinci kuşakta yer alan toplam 36 riskli işyeri ve alanın 1'i (%2,77), ikinci kuşaktaki toplam 107 işyeri ve alanın 1'i (%0,93) ve üçüncü kuşaktaki toplama 161 riskli işyeri ve alanın 3'ü (%1,86) bu okulun çevresinde yer almaktadır (Tablo 10, Harita 3c). Okul çevresinde bulunan birinci, ikinci ve üçüncü kuşaklarda en fazla rastlanan riskli işyeri ve alan türü ıssız ve boşluk alanlardır.

Okul çevresinde yasal olarak 0-100m.'lik ilk, 101-200 m.lik ikinci ve 201-300 m.lik üçüncü kuşaklarda yasal olarak yer almaması gereken hiçbir işyeri ve alan bulunmamaktadır (Tablo 10).

Şair Nabi Anadolu Lisesi, İkizce Mahallesi sınırları içinde, son yıllarda inşa edilen İkizce Eğitim Kampüsü içinde yer almaktadır. Kampüsüne ve dolayısıyla okulun doğusu hariç olmak üzere kuzey, batı ve güney kesimleri ıssız ve boş alanlarla çevrilidir. Okulun, kampüs içinde yer alması, ilçenin merkezi alanlarından uzak olması, her ne kadar Eyyubiye Bulvarına yakınsa da bu bulvar üzerinde önemli işyerlerinin yer almaması nedeniyle çevresindeki riskli iş yer ve alan sayısı hayli azdır. Bu lisenin 2022 yılından itibaren Fen-Lisesi statüsüne alınmış, dolayısıyla da ismi Şair Nabi Fen Lisesi olarak değiştirilmiştir.

Harita 3. Liselerin Çevresindeki 1., 2. ve 3. Kuşakta Yer alan Riskli İşyeri ve Alanların Türlerine Göre Dağılışı

Tablo 10. Şair Nabi Anadolu Lisesi Çevresinde Yer Alan Riskli İşyeri ve Alanlar

Riskli İş Yeri ve Alanın Türü	0-100 m.		101-200 m.		201-300 m.		0-300 m.	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Kanun, Yönetmelik, Genelge ve Resmi Protokollere Göre								
Kafe	0	0	0	0	0	0	0	0
Kahvehane	0	0	0	0	0	0	0	0
Ganyan Bayi	0	0	0	0	0	0	0	0
Büfe	0	0	0	0	0	0	0	0
İddia Bayii	0	0	0	0	0	0	0	0
Park	0	0	0	0	0	0	0	0
Metruk Binalar	0	0	0	0	0	0	0	0
Trafo Yüksek Gerilim Hattı	0	0	0	0	0	0	0	0
İnternet Kafe	0	0	0	0	0	0	0	0
Elektronik Oyun Salonları	0	0	0	0	0	0	0	0
İçki Satış ve Tüketimi	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	0	0	0	0	0	0	0	0
Diğer								
Seyyar Satıcı	0	0	0	0	0	0	0	0
Sinemalar	0	0	0	0	0	0	0	0
İssız Boşluk Alanlar	1	100	0	0	2	66,7	3	60
Dar ve Dolambaçlı Sokaklar	0	0	0	0	0	0	0	0
Sigara Satılan Alanlar	0	0	1	100	0	0	1	20
Fabrika Atölye vb.	0	0	0	0	0	0	0	0
Gürültü, Koku Yayan Alanlar	0	0	0	0	0	0	0	0
AVM	0	0	0	0	0	0	0	0
Fitness Salonu	0	0	0	0	0	0	0	0
İnşaat Alanları	0	0	0	0	1	33,3	1	20
Toplam	1	100	1	100	3	100	5	100
Genel Toplam	1	100	1	100	3	100	5	100

4.4. Şair Nabi Anadolu İHL Çevresinde Yer Alan Riskli İşyeri ve Alanlar

Şair Nabi Anadolu İHL çevresinde toplam 17 riskli işyeri ve alan tespit edilmiş olup, toplam riskli işyeri ve alanların %5,59'si bu okulun çevresindeki üç kuşakta yer almaktadır. Birinci kuşakta yer alan toplam 36 riskli işyeri ve alanın 3'ü (%8,33), ikinci kuşaktaki toplam 107 işyeri ve alanın 2'si (%1,86) ve üçüncü kuşaktaki toplama 161 riskli işyeri ve alanın 12'si (%7,45) bu okulun çevresinde yer almaktadır (Tablo 11, Harita 3d). Okulun çevresindeki birinci kuşakta en fazla inşaat alanları ile park alanları yer alırken, ikinci kuşakta fabrika atölye alanları ve internet kafeler; üçüncü kuşakta ise park alanı, sigara satan iş yerleri ve inşaat alanı yer almaktadır.

Okul çevresinde yasal olarak 0-100m.'lik kuşakta yer almaması gereken işyerlerinden sadece 1 tanesi (%33,3) bu kuşakta yer almaktadır. Bu işyeri ve alanların sayısı okul çevresindeki ikinci kuşakta 1 (%50,0), üçüncü kuşakta ise 4 (%33,3)'tür. Bu tür işyeri ve alanların 0-300 m.lik alan içerisindeki sayısı ise 6 olup, toplam içerisinde %35,3'lük bir paya sahiptir. Diğer grubuna giren işlerinin birinci kuşaktaki sayısı 2 (%66,7), ikinci kuşakta 1 (%100), üçüncü kuşakta 8 (%66,7)'dir. 0-300 m.lik alanda bu işyeri ve alanların sayısı 11 olup %64,7'lik bir paya sahip olmaktadır (Tablo 11).

Şair Nabi Anadolu İHL, Harran Üniversitesi Eyyubiye Kampüsü'nün güneydoğu kesiminde yer almaktadır. Bu lisenin etrafında yükseköğrenim alanları ve yurtları ile Şanlıurfa Eğitim ve Araştırma Hastahanesi yer almaktadır. Lisenin kampüs içerisinde olması, ikamet alanları içinde yer almaması, Harran Ovası üzerinde yer alan tarım alanlarıyla çevrili olması nedeniyle çevresinde çok sayıda riskli işyeri ve alan yer almamaktadır.

Tablo 11. Şair Nabi Anadolu İHL Çevresinde Yer Alan Riskli İşyeri ve Alanlar

Riskli İş Yeri ve Alanın Türü	0-100 m.		101-200 m.		201-300 m.		0-300 m.	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Kanun, Yönetmelik, Genelge ve Resmî Protokollere Göre								
Kafe	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Kahvehane	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Ganyan Bayi	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Büfe	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İddia Bayii	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0

Park	1	33,3	0	0,0	2	16,7	3	17,6
Metruk Binalar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Trafo Yüksek Gerilim Hattı	0	0,0	0	0,0	2	16,7	2	11,8
İnternet Kafe	0	0,0	1	50,0	0	0,0	1	5,9
Elektronik Oyun Salonları	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İçki Satış ve Tüketimi	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Toplam	1	33,3	1	50,0	4	33,3	6	35,3
Diğer								
Seyyar Satıcı	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Sinemalar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İssız Boşluk Alanlar	0	0,0	0	0,0	2	16,7	2	11,8
Dar ve Dolambaçlı Sokaklar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Sigara Satılan Alanlar	0	0,0	0	0,0	3	25,0	3	17,6
Fabrika Atölye vb.	0	0,0	1	50,0	2	16,7	3	17,6
Gürültü, Koku Yayan Alanlar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
AVM	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Fitness Salonu	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İnşaat Alanları	2	66,7	0	0,0	1	8,3	3	17,6
Toplam	2	66,7	1	50,0	8	66,7	11	64,7
Genel Toplam	3	100	2	100	12	100	17	100

4.5. Eyyubiye Ayhan Şahenk MTAL Çevresinde Yer Alan Riskli İşyeri ve Alanlar

Eyyubiye Ayhan Şahenk MTAL'nin çevresinde 0-300 m.lik kuşak içerisinde toplam 33 riskli işyeri ve alan alanı tespit edilmiştir ve bu da %10,85'lik bir orana tekabül etmektedir. Bütün liselerin birinci kuşağında yer alan toplam 36 riskli işyeri ve alanın sadece 1'i (%2,77) bu kuşakta yer almaktayken, ikinci kuşakta yer alan toplam 107 işyeri ve alanın 8'i (%7,47) ve üçüncü kuşakta yer alan toplam 161 işyeri ve riskli alanın 24 'ü (%14,90) bu okulun çevresinde yer almaktadır. Lisenin çevresindeki ilk kuşakta ilk kuşakta fabrika ve atölyeler tespit edilirken, ikinci kuşakta ise sigara satılan alan iş yerleri, ıssız ve boşluk alanlar, üçüncü kuşakta ise sigara satılan iş yerleri, parklar ve fabrika ve atölyeler tespit edilmiştir (Tablo 12, Harita 3e).

Okul çevresinde yasal olarak 0-100 m.lik kuşakta yer almaması gereken işyerlerinin hiç birisi bu kuşakta yer almamaktadır. Bu işyeri ve alanların sayısı okul çevresindeki ikinci kuşakta 1 (%12,5), üçüncü kuşakta 7 (% 29,2)'dur. Bu tür işyeri ve alanların 0-300 m.lik alan içerisindeki sayısı ise 8 olup, toplam içerisinde %24,2'lik bir paya sahiptir. Diğer grubuna giren işlerinin birinci

kuşaktaki sayısı 1 (%100), ikinci kuşakta (%87,5), üçüncü kuşakta 17 (% 70,9)'dir. 0-300 m.lik alanda bu işyeri ve alanların sayısı 25 olup % 70,8'lik bir paya sahip olmaktadır (Tablo 12).

Tablo 12. Eyyubiye Ayhan Şahenk MTAL Çevresinde Yer Alan Riskli İşyeri ve Alanlar

Riskli İş Yeri ve Alanın Türü	0-100 m.		101-200 m.		201-300 m.		0-300 m.	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Kafe	0	0	0	0	0	0	0	0
Kahvehane	0	0	0	0	0	0	0	0
Ganyan Bayi	0	0	0	0	0	0	0	0
Büfe	0	0	0	0	0	0	0	0
İddia Bayii	0	0	0	0	0	0	0	0
Park	0	0	1	12,5	5	20,8	6	18,2
Metruk Binalar	0	0	0	0	0	0	0	0
Trafo Yüksek Gerilim Hattı	0	0	0	0	1	4,2	1	3
İnternet Kafe	0	0	0	0	1	4,2	1	3
Elektronik Oyun Salonları	0	0	0	0	0	0	0	0
İçki Satış ve Tüketimi	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	0	0	1	12,5	7	29,2	8	24,2
Diğer								
Seyyar Satıcı	0	0	0	0	0	0	0	0
Sinemalar	0	0	0	0	0	0	0	0
İssız Boşluk Alanlar	0	0	3	37,5	3	12,5	6	18,2
Dar ve Dolambaçlı Sokaklar	0	0	0	0	0	0	0	0
Sigara Satılan Alanlar	0	0	4	50	7	29,2	11	33,3
Fabrika Atölye vb.	1	100	0	0	4	16,7	5	15,2
Gürültü, Koku Yayan Alanlar	0	0	0	0	1	4,2	1	3
AVM	0	0	0	0	0	0	0	0
Fitness Salonu	0	0	0	0	0	0	0	0
İnşaat Alanları	0	0	0	0	2	8,3	2	6,1
Toplam	1	100	7	87,5	17	70,9	25	75,8
Genel Toplam	1	100	8	100	24	100	33	100

Eyyubiye Ayhan Şahenk MTAL, şehrin güney kesimlerinde bulunan Hayati Harrani Mahallesi sınırları içerinden yer almakta olup; 4214, 4315, 3956 ve 4309 no'lu sokaklar arasında yer almaktadır. Bu mahalle ve çevresi genel olarak çarpık şehirleşmenin yaşandığı alanlardan oluşmakta olup okulun çevresi genel olarak ikamet alanları ile çevrilidir. Ancak okul bahçesine 100

m.lik mesafede yer alan 4308 no'lu sokak, çevresine göre hayli işlek bir sokak olup, bu sokağın her iki tarafında çokça işyeri mevcuttur. Bu nedenle birinci ve ikinci kuşakta çok fazla riskli işyeri ve alan olmamasına rağmen, üçüncü kuşakta riskli işyeri ve alanların sayısında artış görülmektedir.

4.6. Eyyubiye Sanayi MTAL Çevresinde Yer Alan Riskli İşyerleri ve Alanlar

Eyyubiye Sanayi MTAL çevresinde toplam 6 riskli işyeri ve alan tespit edilmiş olup, toplam riskli işyeri ve alanların %1,97'si bu okulun çevresindeki üç kuşakta yer almaktadır. Birinci kuşakta yer alan toplam 36 riskli işyeri ve alanın 2'si (%5,55), ikinci kuşaktaki toplam 107 işyeri ve alanın 2'si (%1,86) ve üçüncü kuşaktaki toplama 161 riskli işyeri ve alanın 2'si (%1,24) bu okulun çevresinde yer almaktadır (Tablo 13, Harita 3f). Okulun çevresinde birinci, ikinci ve üçüncü kuşakta en fazla görülen riskli işyeri ve alanlar ıssız ve boş alanlardan oluşmaktadır.

Okul çevresinde yasal olarak 0-100 m.lik kuşakta yer almaması gereken işyerlerinden hiç biri birinci, ikinci ve üçüncü kuşakta bulunmamaktadır. Diğer grubuna giren işlerinin birinci kuşaktaki sayısı 2 (%100), ikinci kuşakta 2 (%100), üçüncü kuşakta 2 (%100)'dir. 0-300 m.lik alanda bu işyeri ve alanların sayısı 6 olup %100'lük bir paya sahip olmaktadır (Tablo 13).

Eyyubiye Sanayi MTAL, Batıkent Mahallesi sınırları içinde yer alan Küçük Sanayi Sitesi'nin kuzeyinden geçen Şanlıurfa Kuzeybatı Çevre Yoluna yakın bir alanda yer almaktadır. 8525. Sokak, 8523. Sokak ve 8514. Cadde arasında yer alan okulun çevresinde ıssız boş alanlar geniş yer kaplamaktadır. Okulun çevresinde ikamet alanları bulunmayıp, son yıllarda çevredeki boş alanlara fabrika ve atölyeler inşa edilmeye başlanmıştır.

Tablo 13. Eyyubiye Sanayi MTAL Çevresinde Yer Alan Riskli İşyeri ve Alanlar

Riskli İş Yeri ve Alanın Türü	0-100 m.		101-200 m.		201-300 m.		0-300 m.	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Kafe	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Kahvehane	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Ganyan Bayi	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Büfe	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İddia Bayii	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0

Park	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Metruk Binalar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Trafo Yüksek Gerilim Hattı	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İnternet Kafe	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Elektronik Oyun Salonları	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İçki Satış ve Tüketimi	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Toplam	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Diğer								
Seyyar Satıcı	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Sinemalar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İssız Boşluk Alanlar	2	100,0	2	100,0	2	100,0	6	100,0
Dar ve Dolambaçlı Sokaklar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Sigara Satılan Alanlar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Fabrika Atölye vb.	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Gürültü,Koku Yayan Alanlar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
AVM	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Fitness Salonu	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İnşaat Alanları	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Toplam	2	100,0	2	100,0	2	100,0	6	100,0
Genel Toplam	2	100,0	2	100,0	2	100,0	6	100,0

4.7. Eyyüp Göncü Anadolu Lisesi Çevresinde Yer Alan Riskli İşyeri ve Alanlar

Eyyüp Göncü Anadolu Lisesi çevresinde toplam 20 riskli işyeri ve alan tespit edilmiş olup, toplam riskli işyeri ve alanların %6,57'si bu okulun çevresindeki üç kuşakta yer almaktadır. Birinci kuşakta yer alan toplam 36 riskli işyeri ve alanın 2'si (%5,55), ikinci kuşaktaki toplam 107 işyeri ve alanın 6'sı (%5,60) ve üçüncü kuşaktaki toplama 161 riskli işyeri ve alanın 12'si (%7,45) bu okulun çevresinde yer almaktadır (Tablo 14, Harita 4a). Okulun çevresinde en çok görülen riskli işyeri ve alanlar birinci kuşakta sigara satan iş yerler, ikinci kuşakta parklar, üçüncü kuşakta ise sigara satışı yapan iş yerleridir.

Okul çevresinde yasal olarak 0-100m.'lik kuşakta yer almaması gereken işyerlerinden 1'i (%50) birinci kuşakta bulunmaktadır. Bu işyeri ve alanların sayısı okul çevresindeki ikinci kuşaktaki sayısı 3 (%50), üçüncü kuşakta ise 3 (%25)'tir. Bu tür işyeri ve alanların 0-300 m.lik alan içerisindeki sayısı ise 7 olup, toplam içerisinde %35'lik bir paya sahiptir. Diğer grubuna giren işlerinin birinci kuşaktaki sayısı 1 (%50), ikinci kuşakta 3 (%50), üçüncü kuşakta 9

(%75)'dur. 0-300 m.lik alanda bu işyeri ve alanların sayısı 13 olup %65'lik bir paya sahip olmaktadır (Tablo 14).

Eyüp Göncü Lisesi ilçenin Osmanlı Mahallesi'nin batı kesiminde, 3770. Sokak, 4503. Sokak, 3630. Sokak ve 3762. Sokak arasında yer almaktadır. Okulun batısında yeşil alanlar ve ötesinde ise ıssız tepelik alanlar yer almaktadır. Okulun kuzeyinde Ahmet Hamdi Akseki İlkokulu ve Ömer Nasuhi Bilmen Ortaokulu yer almaktadır. Bu lisenin doğusunda ise ikamet alanları yer almaktadır. Ancak bu lisenin doğusundan geçen 3632. Sokak hayli işlek olup bu sokakta birçok işyeri yer almaktadır. İşyerlerinin sayısının artması nedeniyle lise çevresindeki işyeri ve alanların sayısında bir artış görülmektedir. Eyüp Göncü Lisesi, araştırmanın gerçekleştirilmesinden sonraki yıllarda ortaokula dönüştürülmüş ve şu an Eyüp Göncü Ortaokulu olarak eğitim hizmeti vermektedir.

Tablo 14. Eyyüp Göncü Anadolu Lisesi Çevresinde Yer Alan Riskli İşyeri ve Alanlar

Riskli İş Yeri ve Alanın Türü	0-100 m.		101-200 m.		201-300 m.		0-300 m.	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Kafe	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Kahvehane	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Ganyan Bayi	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Büfe	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İddia Bayii	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Park	1	50,0	3	50,0	1	8,3	5	25,0
Metruk Binalar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Trafo Yüksek Gerilim Hattı	0	0,0	0	0,0	2	16,7	2	10,0
İnternet Kafe	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Elektronik Oyun Salonları	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İçki Satış ve Tüketimi	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Toplam	1	50,0	3	50,0	3	25,0	7	35,0
Diğer								
Seyyar Satıcı	0	0,0	0	0,0	1	8,3	1	5,0
Sinemalar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İssız Boşluk Alanlar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Dar ve Dolambaçlı Sokaklar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Sigara Satılan Alanlar	1	50,0	1	16,7	7	58,3	9	45,0
Fabrika Atölye vb.	0	0,0	0	0,0	1	8,3	1	5,0
Gürültü, Koku Yayan Alanlar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
AVM	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0

Fitness Salonu	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İnşaat Alanları	0	0,0	2	33,3	0	0,0	2	10,0
Toplam	1	50,0	3	50,0	9	75,0	13	65,0
Genel Toplam	2	100,0	6	100,0	12	100,0	20	100,0

4.8. Eyyubiye Anadolu İHL Çevresinde Yer Alan Riskli İşyeri ve Alanlar

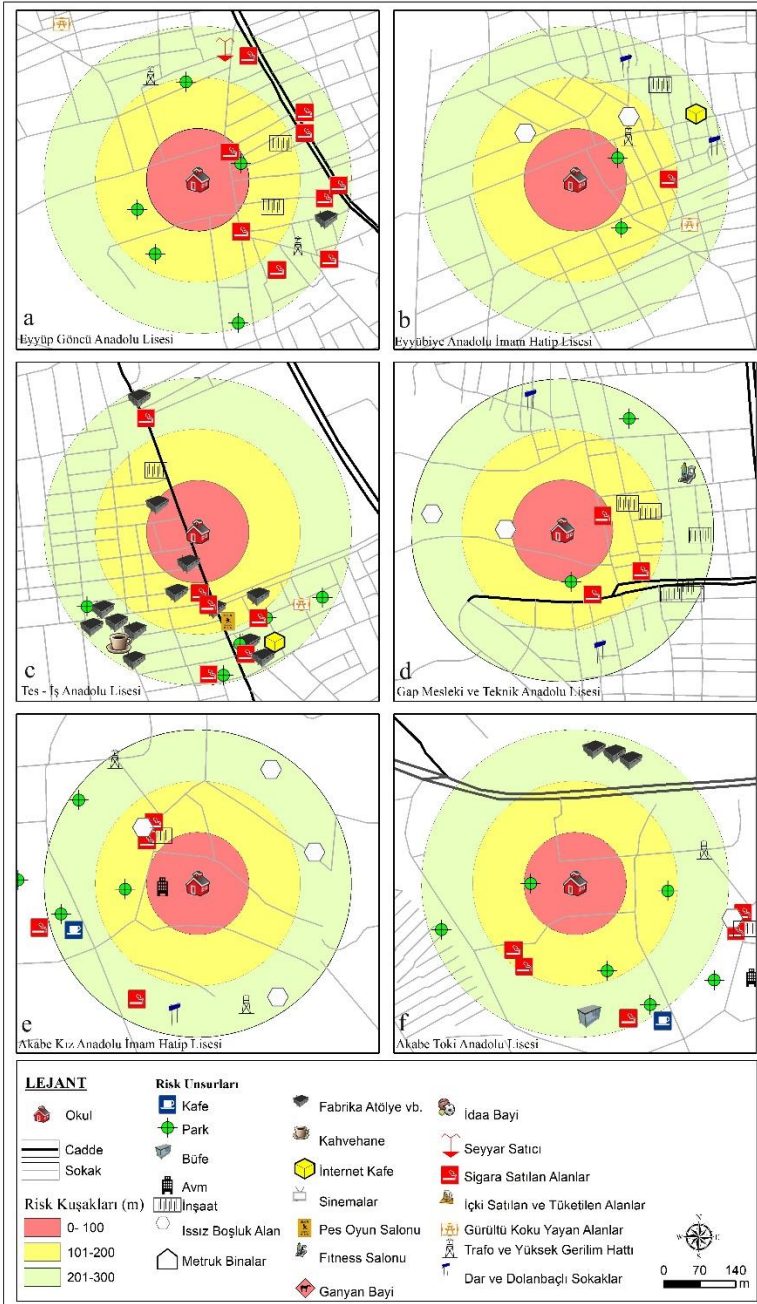
Eyyubiye Anadolu İHL çevresinde toplam 11 riskli işyeri ve alan tespit edilmiş olup, toplam riskli işyeri ve alanların %3,61'i bu okulun çevresindeki üç kuşakta yer almaktadır. Birinci kuşakta yer alan toplam 36 riskli işyeri ve alanın 1'i (%2,77), ikinci kuşaktaki toplam 107 işyeri ve alanın 5'i (%4,67) ve üçüncü kuşaktaki toplama 161 riskli işyeri ve alanın 5'i (%3,10) bu okulun çevresinde yer almaktadır (Tablo 15, Harita 4b). Okulun çevresinde en çok görülen riskli işyeri ve alanlar birinci kuşakta parklar, ikinci kuşakta ıssız boşluk alanlar, parklar, sigara satan iş yerleri, trafo ve yüksek gerilim hatları, üçüncü kuşakta ise dar ve dolambaçlı sokaklar, gürültü koku yayan alanlar, internet kafeler ve inşaat alanlarıdır.

Okul çevresinde yasal olarak 0-100 m.lik kuşakta yer almaması gereken işyerlerinden hiç biri birinci kuşakta bulunmamaktadır. Bu işyeri ve alanların sayısı okul çevresindeki ikinci kuşaktaki sayısı 1 (%33,3), üçüncü kuşakta ise 2 (%50)'dir. Bu tür işyeri ve alanların 0-300 m.lik alan içerisindeki sayısı ise 3 olup, toplam içerisinde %37,5'lik bir paya sahiptir. Diğer grubuna giren işlerinin birinci kuşaktaki sayısı 1 (%100), ikinci kuşakta 2 (%66,7), üçüncü kuşakta 2 (%50)'dir. 0-300 m.lik alanda bu işyeri ve alanların sayısı 5 olup %62,5'lik bir paya sahiptir (Tablo 15).

Eyyubiye Anadolu İHL Selçuklu Mahallesi'nin batı kesiminde, 3599. Sokak, 3769. Sokak ve 3620. Sokak arasında yer almaktadır. Okulun batısında ıssız boş tepelik alanlar yer almaktadır. Okulun doğu ve güneyinde ikamet alanları bulunmakta fakat okula yakın herhangi bir cadde bulunmamaktadır. Bu nedenle okulun çevresindeki iş yerlerinin sayısı azdır.

Tablo 15. Eyyubiye Anadolu İHL Çevresinde Yer Alan Riskli İşyeri ve Alanlar

Riskli İş Yeri ve Alanın Türü	0-100 m.		101-200 m.		201-300 m.		0-300 m.	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Kafe	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Kahvehane	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Ganyan Bayi	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Büfe	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İddia Bayii	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Park	1	100,0	1	20,0	0	0,0	2	18,2
Metruk Binalar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Trafo Yüksek Gerilim Hattı	0	0,0	1	20,0	0	0,0	1	9,1
İnternet Kafe	0	0,0	0	0,0	1	20,0	1	9,1
Elektronik Oyun Salonları	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İçki Satış ve Tüketimi	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Toplam	1	100,0	2	40,0	1	20,0	4	36,4
Diğer								
Seyyar Satıcı	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Sinemalar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İssız Boşluk Alanlar	0	0,0	2	40,0	0	0,0	2	18,2
Dar ve Dolambaçlı Sokaklar	0	0,0	0	0,0	2	40,0	2	18,2
Sigara Satılan Alanlar	0	0,0	1	20,0	0	0,0	1	9,1
Fabrika Atölye vb.	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Gürültü, Koku Yayan Alanlar	0	0,0	0	0,0	1	20,0	1	9,1
AVM	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Fitness Salonu	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İnşaat Alanları	0	0,0	0	0,0	1	20,0	1	9,1
Toplam	0	0,0	3	60,0	4	80,0	7	63,6
Genel Toplam	1	100,0	5	100,0	5	100,0	11	100,0

Harita 4. Liselerin Çevresindeki 1., 2. ve 3. Kuşakta Yer alan Riskli İşyeri ve Alanların Türlerine Göre Dağılışı

4.9. Tes-İş Anadolu Lisesi Çevresinde Yer Alan Riskli İşyeri ve Alanlar

Tes-İş Anadolu Lisesi'nin çevresinde yer alan üç kuşakta toplam 29 riskli işyeri ve alan tespit edilmiştir. Bu değer toplam risklerin %9,53'üne eşdeğerdir. Okul çevresindeki 0-100 m.lik birinci kuşakta sadece 2 riskli işyeri ve alan yer almakta olup, bu kuşak genel toplamının %5,55'ine denk gelmektedir. Tes-İş Anadolu Lisesi'nin çevresinde yer alan ikinci kuşakta 7 riskli işyeri ve alan ile bu kuşak toplamının %6,54'ü, üçüncü kuşakta ise 20 işyeri alan ile bu kuşak toplamının %12,2'si yer almaktadır. Birinci kuşaktan en fazla görülen riskli işyeri ve alanlar fabrika ve atölyelerden oluşmakta iken; ikinci kuşakta fabrika ve atölyeler, sigara satılan işyerleri ve elektronik oyun alanlarından ve üçüncü kuşakta ise kahvehaneler, parklar, sigara satılan işyerleri, fabrika ve atölyeler ve internet kafelerden oluşmaktadır (Tablo 16, Harita 4c)

Tablo 16. Tes-İş Anadolu Lisesi Çevresinde Yer Alan Riskli İşyeri ve Alanlar

Riskli İş Yeri ve Alanın Türü	0-100 m.		101-200 m.		201-300 m.		0-300 m.	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Kafe	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Kahvehane	0	0,0	0	0,0	1	5,0	1	3,4
Ganyan Bayi	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Büfe	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İddia Bayii	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Park	0	0,0	0	0,0	5	25,0	5	17,2
Metruk Binalar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Trafo Yüksek Gerilim Hattı	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İnternet Kafe	0	0,0	0	0,0	1	5,0	1	3,4
Elektronik Oyun Salonları	0	0,0	1	14,3	0	0,0	1	3,4
İçki Satış ve Tüketimi	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Toplam	0	0,0	1	14,3	7	35,0	8	27,6
Diğer								
Seyyar Satıcı	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Sinemalar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İssız Boşluk Alanlar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Dar ve Dolambaçlı Sokaklar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Sigara Satılan Alanlar	0	0,0	2	28,6	4	20,0	6	20,7

Fabrika Atölye vb.	2	100,	3	42,9	8	40,0	13	44,8
Gürültü, Koku Yayan Alanlar	0	0,0	0	0,0	1	5,0	1	3,4
AVM	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Fitness Salonu	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İnşaat Alanları	0	0,0	1	14,3	0	0,0	1	3,4
Toplam	2	100,	6	85,7	13	65,0	21	72,4
Genel Toplam	2	100,	7	100,	20	100,	29	100,

Okul çevresinde yasal olarak 0-100m.'lik kuşakta yer almaması gereken işyerlerinin hiç birisi bu kuşakta yer almamaktadır. Bu işyeri ve alanların sayısı okul çevresindeki ikinci kuşakta 1 (%14,3), üçüncü kuşakta 7 (% 35,0)'dir. Bu tür işyeri ve alanların 0-300 m.lik alan içerisindeki sayısı ise 8 olup, toplam içerisinde %27,6'lık bir paya sahiptir. Diğer grubuna giren işlerinin birinci kuşaktaki sayısı 2 (%100), ikinci kuşakta 6 (%87,5), üçüncü kuşakta 13 (% 65,0)'dir. 0-300 m.lik alanda bu işyeri ve alanların sayısı 21 olup % 72,4'lük bir paya sahip olmaktadır (Tablo 16).

Tes-İş Anadolu Lisesi; Eyüp Nebi Mahallesi'nde, Akçakale yolunun batısında, Komiser Şakir Caddesi ile Şehit Uzman Çvş. M. Gözcü Sokak arasında yer almaktadır. Çevresinde her ne kadar ikamet alanları yer alsa da bu lisenin hemen yakınlarında diğer resmi alanlar (TMO, Dr. Cavit Özyeğin İlkokul) da yer almaktadır. Okulun çevresindeki önemli işyerleri üçüncü kuşak içerisinde kalan ve Akçakale yolu üzerinde yer alan iş yerleridir. Bu alan aynı zamanda Harran Ovası'ndaki tarım alanlarına yakındır.

4.10. GAP MTAL Çevresinde Yer Alan Riskli İşyeri ve Alanlar

GAP MTAL çevresinde toplam 15 riskli işyeri ve alan tespit edilmiş olup, toplam riskli işyeri ve alanların %4,93'ü bu okulun çevresindeki üç kuşakta yer almaktadır. Birinci kuşakta yer alan toplam 36 riskli işyeri ve alanın 1'i (%2,77), ikinci kuşaktaki toplam 107 işyeri ve alanın 6'sı (%5,60) ve üçüncü kuşaktaki toplama 161 riskli işyeri ve alanın 8'i (%4,96) bu okulun çevresinde yer almaktadır (Tablo 17, Harita 4d). Okulun çevresinde en çok görülen riskli işyeri ve alanlar birinci ve ikinci kuşakta sigara satan iş yerler, üçüncü kuşakta ise inşaat alanlar ile dar ve dolambaçlı sokaklardır.

Okul çevresinde yasal olarak 0-100m.'lik kuşakta yer almaması gereken işyerlerinden 1'i (%50) birinci kuşakta bulunmaktadır. Bu işyeri ve alanların

sayısı okul çevresindeki ikinci kuşaktaki sayısı 3 (%50), üçüncü kuşakta ise 3 (%25)'tür. Bu tür işyeri ve alanların 0-300 m.lik alan içerisindeki sayısı ise 7 olup, toplam içerisinde %35'lik bir paya sahiptir. Diğer grubuna giren işlerinin birinci kuşaktaki sayısı 1 (%50), ikinci kuşakta 3 (%50), üçüncü kuşakta 9 (%75)'dur. 0-300 m.lik alanda bu işyeri ve alanların sayısı 13 olup %65'lik bir paya sahip olmaktadır (Tablo 17).

GAP MTAL, Eyyubiye ilçesinin Muradiye Mahallesi'nin batı kesiminde, 4027. Sokak, 3432. Sokak ve Uyanık Sokak arasında yer almaktadır. Okulun çevresinde konutlar ve yeşil alanlar yanında batısında ıssız tepelik alanlar mevcuttur. Okulun kuzeyinde Eyyubiye Rehberlik ve Araştırma Merkezi ile Mehmet Hacıbozanoğlu İlkokulu ve Ortaokulu yer almaktadır. Okul çevresinde önemli cadde veya iş alanları yer almamakla birlikte, Uyanık sokak çevresine göre daha işlek bir sokak konumundadır. Bu nedenle okul çevresindeki riskli işyeri ve alan sayısı fazla değildir.

Tablo 17. GAP MTAL Çevresinde Yer Alan Riskli İşyeri ve Alanlar

Riskli İş Yeri ve Alanın Türü	0-100 m.		101-200 m.		201-300 m.		0-300 m.	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Kafe	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Kahvehane	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Ganyan Bayi	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Büfe	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İddia Bayii	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Park	0	0,0	1	16,7	1	12,5	2	13,3
Metruk Binalar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Trafo Yüksek Gerilim Hattı	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İnternet Kafe	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Elektronik Oyun Salonları	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İçki Satış ve Tüketimi	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Toplam	0	0,0	1	16,7	1	12,5	2	13,3
Diğer								
Seyyar Satıcı	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Sinemalar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İssız Boşluk Alanlar	0	0,0	1	16,7	1	12,5	2	13,3
Dar ve Dolambaçlı Sokaklar	0	0,0	0	0,0	2	25,0	2	13,3
Sigara Satılan Alanlar	1	100,0	2	33,3	0	0,0	3	20,0

Fabrika Atölye vb.	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Gürültü, Koku Yayan Alanlar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
AVM	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Fitness Salonu	0	0,0	0	0,0	1	12,5	1	6,7
İnşaat Alanları	0	0,0	2	33,3	3	37,5	5	33,3
Toplam	1	100,0	5	83,3	7	87,5	13	86,7
Genel Toplam	1	100	6	100	8	100	15	100

4.11. Akabe Kız Anadolu İHL Çevresinde Yer Alan Riskli İşyeri ve Alanlar

Akabe Kız Anadolu İHL çevresinde toplam 16 riskli işyeri ve alan tespit edilmiş olup, toplam riskli işyeri ve alanların %5,26'sı bu okulun çevresindeki üç kuşakta yer almaktadır. Birinci kuşakta yer alan toplam 36 riskli işyeri ve alanın 1'i (%2,77), ikinci kuşaktaki toplam 107 işyeri ve alanın 6'sı (%5,60) ve üçüncü kuşaktaki toplama 161 riskli işyeri ve alanın 9'u (%5,59) bu okulun çevresinde yer almaktadır (Tablo 18, Harita 4e). Okulun çevresindeki birinci kuşakta AVM yer alırken, ikinci kuşakta park alanları ve sigara satan iş yerleri; üçüncü kuşakta ise ıssız boşluk alanlar ve park alanları yer almaktadır.

Okul çevresinde yasal olarak 0-100m.'lik kuşakta yer almaması gereken işyerlerinden hiç biri birinci kuşakta bulunmamaktadır. Bu işyeri ve alanların sayısı okul çevresindeki ikinci kuşaktaki sayısı 2 (%33,3), üçüncü kuşakta ise 4 (%44,4)'tür. Bu tür işyeri ve alanların 0-300 m.lik alan içerisindeki sayısı ise 6 olup, toplam içerisinde %37,5'lik bir paya sahiptir. Diğer grubuna giren işlerinin birinci kuşaktaki sayısı 1 (%100), ikinci kuşakta 4 (%66,7), üçüncü kuşakta 5 (%55,6)'tir. 0-300 m.lik alanda bu işyeri ve alanların sayısı 9 olup %62,5'lik bir paya sahip olmaktadır (Tablo 18).

Akabe Kız Anadolu İHL, Batıkent mahallesi sınırları içinde, 8005. Sokak, 8003. Sokak ve 4147. Sokakların çevrelediği alanda yer almaktadır. Bu alanda ayrıca TOKİ Akabe İmam-Hatip Ortaokulu, Öğretmen İhsan Özdemir İlkokulu ve Öğretmen Lamia Özdemir anaokulu da yer almaktadır. Batıkent Mahallesi'nin toplu konutlardan (TOKİ) oluşması nedeniyle tamamen ikamet alanları içinde yer almaktadır. Ancak yine diğer toplu konutlarda olduğu Batıkent'teki toplu konutlarda da çarşı özelliğinde olan alanlar yer almaktadır. Akabe Kız İHL'nin toplu konutların merkezi çarşısına, eğlence ve dinlence alanlarına yakın olması nedeniyle, okulun çevresinde çok sayıda işyeri yer almaktadır.

Tablo 18. Akabe Kız Anadolu İHL Çevresinde Yer Alan Riskli İşyeri ve Alanlar

Riskli İş Yeri ve Alanın Türü	0-100 m.		101-200 m.		201-300 m.		0-300 m.	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Kafe	0	0,0	0	0,0	1	11,1	1	6,3
Kahvehane	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Ganyan Bayi	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Büfe	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İddia Bayii	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Park	0	0,0	2	33,3	1	11,1	3	18,8
Metruk Binalar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Trafo Yüksek Gerilim Hattı	0	0,0	0	0,0	2	22,2	2	12,5
İnternet Kafe	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Elektronik Oyun Salonları	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İçki Satış ve Tüketimi	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Toplam	0	0,0	2	33,3	4	44,4	6	37,5
Diğer								
Seyyar Satıcı	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Sinemalar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İssiz Boşluk Alanlar	0	0,0	1	16,7	3	33,3	4	25,0
Dar ve Dolambaçlı Sokaklar	0	0,0	0	0,0	1	11,1	1	6,3
Sigara Satılan Alanlar	0	0,0	2	33,3	1	11,1	2	18,8
Fabrika Atölye vb.	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Gürültü, Koku Yayan Alanlar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
AVM	1	100,0	0	0,0	0	0,0	1	6,3
Fitness Salonu	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İnşaat Alanları	0	0,0	1	16,7	0	0,0	1	6,3
Toplam	1	100,0	4	66,7	5	55,6	9	62,5
Genel Toplam	1	100,0	6	100,0	9	100,0	15	100,0

4.12. Akabe TOKİ Anadolu Lisesinin Çevresinde Yer Alan Riskli İşyeri ve Alanlar

Akabe TOKİ Anadolu Lisesi çevresinde toplam 13 riskli işyeri ve alan tespit edilmiş olup, toplam riskli işyeri ve alanların %4,27'si bu okulun çevresindeki üç kuşakta yer almaktadır. Birinci kuşakta yer alan toplam 36 riskli işyeri ve alanın 1'i (%2,77), ikinci kuşaktaki toplam 107 işyeri ve alanın 4'ü (%3,73) ve üçüncü kuşaktaki toplama 161 riskli işyeri ve alanın 8'i (%4,97) bu okulun çevresinde yer almaktadır (Tablo 19, Harita 4f). Birinci kuşaktaki

riskli işyeri ve alanlar arasında parklar yer alırken, ikinci kuşakta park alanları ve sigara satan alanlar ve üçüncü kuşakta fabrika ve atölyeler ile parklar yer almaktadır.

Okul çevresinde yasal olarak 0-100m.'lik kuşakta yer almaması gereken işyerlerinden sadece 1 tanesi (%100) bu kuşakta yer almaktadır. Bu işyeri ve alanların sayısı okul çevresindeki ikinci kuşakta 2 (%50,0), üçüncü kuşakta ise 4 (%50,0)'tür. Bu tür işyeri ve alanların 0-300 m.lik alan içerisindeki sayısı ise 7 olup, toplam içerisinde %53,8'lik bir paya sahiptir. Diğer grubuna giren işyerlerinin birinci kuşakta yer almamaktadır. Bu iş yerlerinin sayısı ikinci kuşakta 2 (%50,2), üçüncü kuşakta 4 (%50,0)'tür. 0-300 m.lik alanda bu işyeri ve alanların sayısı 6 olup %46,2'lik bir paya sahip olmaktadır (Tablo 19).

Akabe TOKİ Anadolu Lisesi, Batıkent Mahallesi sınırları içinde, 4149. Sokak, 8009. Sokak, 4152. Sokak ve Akabe TOKİ Parkı arasında yer almaktadır. Okul, her ne kadar toplu konut merkezi çarşısına yakın ve hemen batısında bir park olsa da çevresindeki riskli işyeri ve alan sayısı azdır.

Tablo 19. Akabe TOKİ Anadolu Lisesinin Çevresinde Yer Alan Riskli İşyeri ve Alanlar

Riskli İş Yeri ve Alanın Türü	0-100 m.		101-200 m.		201-300 m.		0-300 m.	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Kafe	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Kahvehane	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Ganyan Bayi	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Büfe	0	0,0	0	0,0	1	12,5	1	7,7
İddia Bayii	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Park	1	100,0	2	50,0	2	25,0	5	38,5
Metruk Binalar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Trafo Yüksek Gerilim Hattı	0	0,0	0	0,0	1	12,5	1	7,7
İnternet Kafe	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Elektronik Oyun Salonları	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İçki Satış ve Tüketimi	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Toplam	1	100,0	2	50,0	4	50,0	7	53,8
Diğer								
Seyyar Satıcı	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Sinemalar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İssiz Boşluk Alanlar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0

Dar ve Dolambaçlı Sokaklar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Sigara Satılan Alanlar	0	0,0	2	50,0	1	12,5	3	23,1
Fabrika Atölye vb.	0	0,0	0	0,0	3	37,5	3	23,1
Gürültü, Koku Yayan Alanlar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
AVM	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Fitness Salonu	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İnşaat Alanları	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Toplam	0	0,0	2	50,0	4	50,0	6	46,2
Genel Toplam	1	100,0	4	100,0	8	100,0	13	100,0

4.13. Direkli Ayhan Şahenk MTAL Çevresinde Yer Alan Riskli İşyeri ve Alanlar

Direkli Ayhan Şahenk Lisesi çevresinde toplam 23 riskli işyeri ve alan tespit edilmiş olup, toplam riskli işyeri ve alanların %7,56'sı bu okulun çevresindeki üç kuşakta yer almaktadır. Birinci kuşakta yer alan toplam 36 riskli işyeri ve alanın 4'ü (%11,11), ikinci kuşaktaki toplam 107 işyeri ve alanın 11'i (%10,28) ve üçüncü kuşaktaki toplama 161 riskli işyeri ve alanın 8'i (%4,96) bu okulun çevresinde yer almaktadır (Tablo 20, Harita 5a).

Birinci kuşakta en fazla sigara satılan iş yerleri, kahvehaneler, fabrika ve atölyeler gibi riskli işyeri ve alanlar yer alırken, ikinci kuşakta ise sigara satan alanlar, kahvehaneler, ıssız ve boşluk alanlar, dar ve dolambaçlı sokaklar, fabrika atölye alanları ve internet kafeler; üçüncü kuşakta ise fabrika ve atölyeler yer almaktadır.

Tablo 20. Direkli Ayhan Şahenk MTAL Çevresinde Yer Alan Riskli İşyeri ve Alanlar

Riskli İş Yeri ve Alanın Türü	0-100 m.		101-200 m.		201-300 m.		0-300 m.	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Kafe	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Kahvehane	1	25,0	1	9,1	0	0,0	2	8,7
Ganyan Bayi	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Büfe	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İddia Bayii	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Park	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Metruk Binalar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Trafo Yüksek Gerilim Hattı	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İnternet Kafe	0	0,0	2	18,2	0	0,0	2	8,7

Elektronik Oyun Salonları	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İçki Satış ve Tüketimi	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Toplam	1	25,0	3	27,3	0	0,0	4	17,4
Diğer								
Seyyar Satıcı	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Sinemalar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İssız Boşluk Alanlar	0	0,0	1	9,1	1	12,5	2	8,7
Dar ve Dolambaçlı Sokaklar	0	0,0	1	9,1	1	12,5	2	8,7
Sigara Satılan Alanlar	2	50,0	5	45,5	1	12,5	8	34,8
Fabrika Atölye vb.	1	25,0	1	9,1	5	62,5	7	30,4
Gürültü, Koku Yayan Alanlar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
AVM	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Fitness Salonu	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İnşaat Alanları	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Toplam	3	75,0	8	72,7	8	100,0	19	82,6
Genel Toplam	4	100,0	11	100,0	8	100,0	23	100,0

Okul çevresinde yasal olarak 0-100m.'lik kuşakta yer almaması gereken işyerlerinden sadece 1 tanesi (%25,0) bu kuşakta yer almaktadır. Bu işyeri ve alanların sayısı okul çevresindeki ikinci kuşakta 3 (%27,3), üçüncü kuşakta 0'dır. Bu tür işyeri ve alanların 0-300 m.lilik alan içerisindeki sayısı ise 4 olup, toplam içerisinde %17,4'lük bir paya sahiptir. Diğer grubuna giren işyerinin birinci kuşaktaki sayısı 3 (%75,0), ikinci kuşakta 8 (%72,7), üçüncü kuşakta 8 (% 100)'dir. 0-300 m.lilik alanda bu işyeri ve alanların sayısı 19 olup % 82,6'luk bir paya sahip olmaktadır (Tablo 20).

Direkli Ayhan Şahenk MTAL, 15 Temmuz Mahallesi sınırları içinde, 2086. Sokak, 2083. Sokak ile 1699. Sokak arasında yer almaktadır. Okulun kuzey, güney ve batı kesimi tepelik ve yerleşilmemiş bir alandan oluşmaktadır. Okula en yakın olan cadde, okulun doğusunda yer alan Kondu Caddesi olup, 255 m. mesafededir. Dolayısıyla okulun çevresinde çok sayıda işyeri bulunmamaktadır. Mevcut işyerlerinin çoğu da Kondu Caddesi'nde yer almaktadır.

4.14. Şanlıurfa Anadolu Kız Lisesi Çevresinde Yer Alan Riskli İşyeri ve Alanlar

Şanlıurfa Kız Anadolu Lisesi, çevresinde bulunan 59 adet riskli işyeri ve alan ile Eyyubiye ilçesi şehirsiz alan içerisinde en yüksek risk taşıyan okul konumundadır. Bu lise çevresinde, bütün liselerin etrafında tespit edilen

toplam riskli işyeri ve alanların %19,4'ü yer almaktadır. Lisenin çevresindeki birinci kuşakta 8 adet riskli işyeri ve alan bulunmaktadır. İkinci kuşakta 33 ve üçüncü kuşakta ise 18 riskli işyeri ve alan yer almaktadır. Böylelikle Şanlıurfa Kız Anadolu Lisesi, birinci kuşak itibariyle bu kuşaktaki toplam riskli işyeri ve alanların %%22,2'sini (8 adet), ikinci itibariyle %30,8'ini (33 adet) ve üçüncü itibariyle %11,2'sini (18 adet) çevresinde barındırmaktadır. Risk oluşturan unsurların başında sigara satan işyerleri, kahvehaneler, internet kafeler, alkollü içki satışı yapan dükkânlar ve ganyan bayileri yer almaktadır. İlk kuşakta en fazla görülen riskli işyeri ve alanlar kahvehane ve sigara satılan alanlar iken; ikinci kuşakta kahvehane, kafe, sigara satılan alan, internet kafe ve üçüncü kuşakta ise dar ve dolambaçlı sokaklardır (Tablo 21, Harita 5b). Okul çevresindeki birinci kuşakta yasal olarak yer almaması gereken işyerlerinin sayısı 5 olup, bu kuşakta yer alan riskli işyeri ve alanların % 62,5'ine tekabül etmektedir. Bu işyeri ve alanların sayısı okul çevresindeki ikinci kuşakta 24 (%72,7), üçüncü kuşakta 7 (% 38,9)'dur. Bu tür işyeri ve alanların 0-300 m.lik alan içerisindeki sayısı ise 36 olup, toplam içerisinde %61,1'lik bir paya sahiptir. Diğer grubuna giren işyerinin birinci kuşaktaki sayısı 3 (%37,5), ikinci kuşakta 9 (%27,2), üçüncü kuşakta 11 (% 61,3)'tür. 0-300 m.lik alanda bu işyeri ve alanların sayısı 23 olup % 39'luk bir paya sahip olmaktadır (Tablo 21).

Şanlıurfa Kız Anadolu Lisesi araştırmanın gerçekleştirildiği tarihte, Yusuf Paşa Mahallesi'nde Sarayönü Caddesi ile 11 Nisan Fuar Caddesi'nin birleşim alanındaki işyerlerinin hemen arkasında yer almaktaydı. Bu alan, Şanlıurfa şehrinin merkezi iş alanı içinde yer alan ticari faaliyetlerin yoğun olarak gerçekleştiği, dolayısıyla birçok insanın uğradığı yoğun bir alan özelliğindedir. Bu nedenle, Şanlıurfa Kız Anadolu Lisesi'nin 2019 yılı itibariyle çevresinde çok sayıda riskli işyeri ve alan yer almaktadır. Ancak daha sonra bu lise Haliliye ilçesi sınırları içinde kalan Hamidiye Mahallesi, Necmettin Cevheri Caddesi'ndeki yeni adrese taşınmıştır.

Tablo 21. Şanlıurfa Anadolu Kız Lisesi'nin Çevresinde Yer Alan Riskli İşyeri Ve Alanların Dağılışı

Riskli İş Yeri ve Alanın Türü	0-100 m.		101-200 m.		201-300 m.		0-300 m.	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Kafe	0	0	6	18,2	0	0,0	6	10,2

Kahvehane	2	25,0	8	24,2	3	16,7	13	22,0
Ganyan Bayi	1	12,5	0	0,0	0	0,0	1	1,7
Büfe	1	12,5	1	3,0	0	0,0	2	3,4
İddia Bayii	0	0,0	1	3,0	0	0,0	1	1,7
Park	0	0,0	0	0,0	4	22,2	4	6,8
Metruk Binalar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Trafo Yüksek Gerilim Hattı	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İnternet Kafe	0	0,0	6	18,2	0	0,0	6	10,2
Elektronik Oyun Salonları	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İçki Satış ve Tüketimi	1	12,5	2	6,1	0	0,0	3	5,1
Toplam	5	62,5	24	72,7	7	38,9	36	61,1
Diğer								
Seyyar Satıcı	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Sinemalar	1	12,5	0	0,0	0	0,0	1	1,7
İssız Boşluk Alanlar	0	0,0	0	0,0	1	5,6	1	1,7
Dar ve Dolambaçlı Sokaklar	0	0,0	1	3,0	5	27,8	6	10,2
Sigara Satılan Alanlar	2	25,0	8	24,2	3	16,7	13	22,0
Fabrika Atölye vb.	0	0,0	0	0,0	1	5,6	1	1,7
Gürültü, Koku Yayan Alanlar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
AVM	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Fitness Salonu	0	0,0	0	0,0	1	5,6	1	1,7
İnşaat Alanları	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Toplam	3	37,5	9	27,2	11	61,3	23	39
Genel Toplam	8	100	33	100	18	100	59	100

4.15. Atatürk Anadolu Lisesi Çevresinde Yer Alan Riskli İşyeri ve Alanlar

Atatürk Anadolu Lisesi çevresinde toplam 8 riskli işyeri ve alan tespit edilmiş olup, toplam riskli işyeri ve alanların %2,63'ü bu okulun çevresindeki üç kuşakta yer almaktadır. Birinci kuşakta yer alan toplam 36 riskli işyeri ve alanın 1'i (%2,77), ikinci kuşaktaki toplam 107 işyeri ve alanın 3'ü (%2,80) ve üçüncü kuşaktaki toplama 161 riskli işyeri ve alanın 4'ü (%2,48) bu okulun çevresinde yer almaktadır (Tablo 22, Harita 5c). Okulun çevresindeki birinci ve ikinci kuşakta sigara satan iş yerleri yer alırken, üçüncü kuşakta ise ıssız boşluk alanlar ye almaktadır.

Okul çevresinde yasal olarak 0-100m.'lik kuşakta yer almaması gereken işyerlerinden hiç biri birinci kuşakta bulunmamaktadır. Bu işyeri ve alanların sayısı okul çevresindeki ikinci kuşaktaki sayısı 1 (%33,3), üçüncü kuşakta 1 (%25,0)'dir. Bu tür işyeri ve alanların 0-300 m.lilik alan içerisindeki sayısı ise 2 olup, toplam içerisinde %25,0'lik bir paya sahiptir. Diğer grubuna giren

işlerinin birinci kuşaktaki sayısı 1 (%100), ikinci kuşakta 2 (%66,7), üçüncü kuşakta 3 (%75,0)'tür. 0-300 m.lik alanda bu işyeri ve alanların sayısı 6 olup %75,0'lik bir paya sahip olmaktadır (Tablo 22).

Atatürk Anadolu Lisesi, Buhara Mahallesi'nde Şanlıurfa Gaziantep karayolunun güney kesiminde 2385. Sokak ile 2445. Sokak arasında kalan alanda buluna eğitim kampüsünde yer almaktadır. Okulun çevresinde Buhara Anadolu Lisesi, Şehit Abdülkadir Oğuz Anadolu İHL, Halilürrahman Ortaokulu, Gazi Anadolu Lisesi ve Eyyubiye Anadolu Lisesi gibi okullar yer almaktadır. Şanlıurfa şehrinin Gaziantep yönünde çıkış kesiminde yer aldığı için, okulun batı kesiminde tepelik, ıssız ve boş alanlar önemli yer tutmaktadır. Okulun bir kampüs özelliğinde olan alan içinde yer alması çevresindeki riskli işyeri ve alanların az olmasına neden olmuştur.

Tablo 22. Atatürk Anadolu Lisesi Çevresinde Yer Alan Riskli İşyeri ve Alanlar

Riskli İş Yeri ve Alanın Türü	0-100 m.		101-200 m.		201-300 m.		0-300 m.	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Kafe	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Kahvehane	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Ganyan Bayi	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Büfe	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İddia Bayii	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Park	0	0,0	1	33,3	0	0,0	1	12,5
Metruk Binalar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Trafo Yüksek Gerilim Hattı	0	0,0	0	0,0	1	25,0	1	12,5
İnternet Kafe	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Elektronik Oyun Salonları	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İçki Satış ve Tüketimi	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Toplam	0	0,0	1	33,3	1	25,0	2	25,0
Diğer								
Seyyar Satıcı	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Sinemalar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İssız Boşluk Alanlar	0	0,0	0	0,0	3	75,0	3	37,5
Dar ve Dolambaçlı Sokaklar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Sigara Satılan Alanlar	1	100,0	2	66,7	0	0,0	3	37,5
Fabrika Atölye vb.	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Gürültü, Koku Yayan Alanlar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
AVM	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0

Fitness Salonu	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İnşaat Alanları	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Toplam	1	100,0	2	66,7	3	75,0	6	75,0
Genel Toplam	1	100,0	3	100,0	4	100,0	8	100,0

4.16. Buhara Anadolu Lisesi Çevresinde Yer Alan Riskli İşyeri ve Alanlar

Buhara Anadolu Lisesi çevresinde toplam 11 riskli işyeri ve alan tespit edilmiş olup, toplam riskli işyeri ve alanların %3,61'i bu okulun çevresindeki üç kuşakta yer almaktadır. Birinci kuşakta yer alan toplam 36 riskli işyeri ve alanın 1'i (%2,77), ikinci kuşaktaki toplam 107 işyeri ve alanın 3'ü (%2,80) ve üçüncü kuşaktaki toplama 161 riskli işyeri ve alanın 7'si (%4,34) bu okulun çevresinde yer almaktadır (Tablo 23, Harita 5d). Okulun çevresindeki birinci ve ikinci kuşakta sigara satan iş yerleri yer alırken, üçüncü kuşakta ise ıssız boşluk alanlar yer almaktadır.

Okul çevresinde yasal olarak 0-100m.'lik kuşakta yer almaması gereken işyerlerinden hiç biri birinci kuşakta bulunmamaktadır. Bu işyeri ve alanların sayısı okul çevresindeki ikinci kuşaktaki sayısı 1 (%33,3), üçüncü kuşakta ise 2 (%28,6)'dir. Bu tür işyeri ve alanların 0-300 m.lik alan içerisindeki sayısı ise 3 olup, toplam içerisinde %27,3'lük bir paya sahiptir. Diğer grubuna giren işyerlerinin birinci kuşaktaki sayısı 1 (%100), ikinci kuşakta 2 (%66,7), üçüncü kuşakta 5 (%71,4)'tir. 0-300 m.lik alanda bu işyeri ve alanların sayısı 8 olup %72,7'lik bir paya sahip olmaktadır (Tablo 23).

Buhara Anadolu Lisesi, Buhara Mahallesi'nde Şanlıurfa Gaziantep karayolunun güney kesiminde 2385. Sokak ile 2445. Sokak arasında kalan alanda buluna eğitim kampüsünde yer almaktadır. Okulun çevresinde Atatürk Anadolu Lisesi, Şehit Abdülkadir Oğuz Anadolu İHL, Halilürrahman Ortaokulu, Gazi Anadolu Lisesi ve Eyyubiye Anadolu Lisesi gibi okullar yer almaktadır. Şanlıurfa şehrinin Gaziantep yönünde çıkış kesiminde yer aldığı için, okulun batı kesiminde tepelik, ıssız ve boş alanlar önemli yer tutmaktadır. Okulun bir kampüs özelliğinde olan alan içinde yer alması çevresindeki riskli işyeri ve alanların az olmasına neden olmuştur.

Tablo 23. Buhara Anadolu Lisesi Çevresinde Yer Alan Riskli İşyeri ve Alanlar

Riskli İş Yeri ve Alanın Türü	0-100 m.		101-200 m.		201-300 m.		0-300 m.	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Kafe	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Kahvehane	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Ganyan Bayi	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Büfe	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İddia Bayii	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Park	0	0,0	1	33,3	1	14,3	2	18,2
Metruk Binalar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Trafo Yüksek Gerilim Hattı	0	0,0	0	0,0	1	14,3	1	9,1
İnternet Kafe	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Elektronik Oyun Salonları	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İçki Satış ve Tüketimi	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Toplam	0	0,0	1	33,3	2	28,6	3	27,3
Diğer								
Seyyar Satıcı	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Sinemalar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İssız Boşluk Alanlar	0	0,0	0	0,0	3	42,9	3	27,3
Dar ve Dolambaçlı Sokaklar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Sigara Satılan Alanlar	1	100,0	2	66,7	2	28,6	5	45,5
Fabrika Atölye vb.	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Gürültü, Koku Yayan Alanlar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
AVM	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Fitness Salonu	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İnşaat Alanları	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Toplam	1	100,0	2	66,7	5	71,4	8	72,7
Genel Toplam	1	100,0	3	100,0	7	100,0	11	100,0

4.17. Gazi Anadolu Lisesi Çevresinde Yer Alan Riskli İşyeri ve Alanlar

Gazi Anadolu Lisesi çevresinde toplam 11 riskli işyeri ve alan tespit edilmiş olup, toplam riskli işyeri ve alanların %3,61'i bu okulun çevresindeki üç kuşakta yer almaktadır. Birinci kuşakta yer alan toplam 36 riskli işyeri ve alanın 1'i (%2,77), ikinci kuşaktaki toplam 107 işyeri ve alanın 3'ü (%2,80) ve üçüncü kuşaktaki toplama 161 riskli işyeri ve alanın 7'si (%4,34) bu okulun

çevresinde yer almaktadır (Tablo 24, Harita 5e). Okulun çevresinde en çok görülen riskli işyeri ve alanlar birinci ve ikinci kuşakta sigara satan iş yerler, üçüncü kuşakta ise ıssız ve boşluk alanlardır.

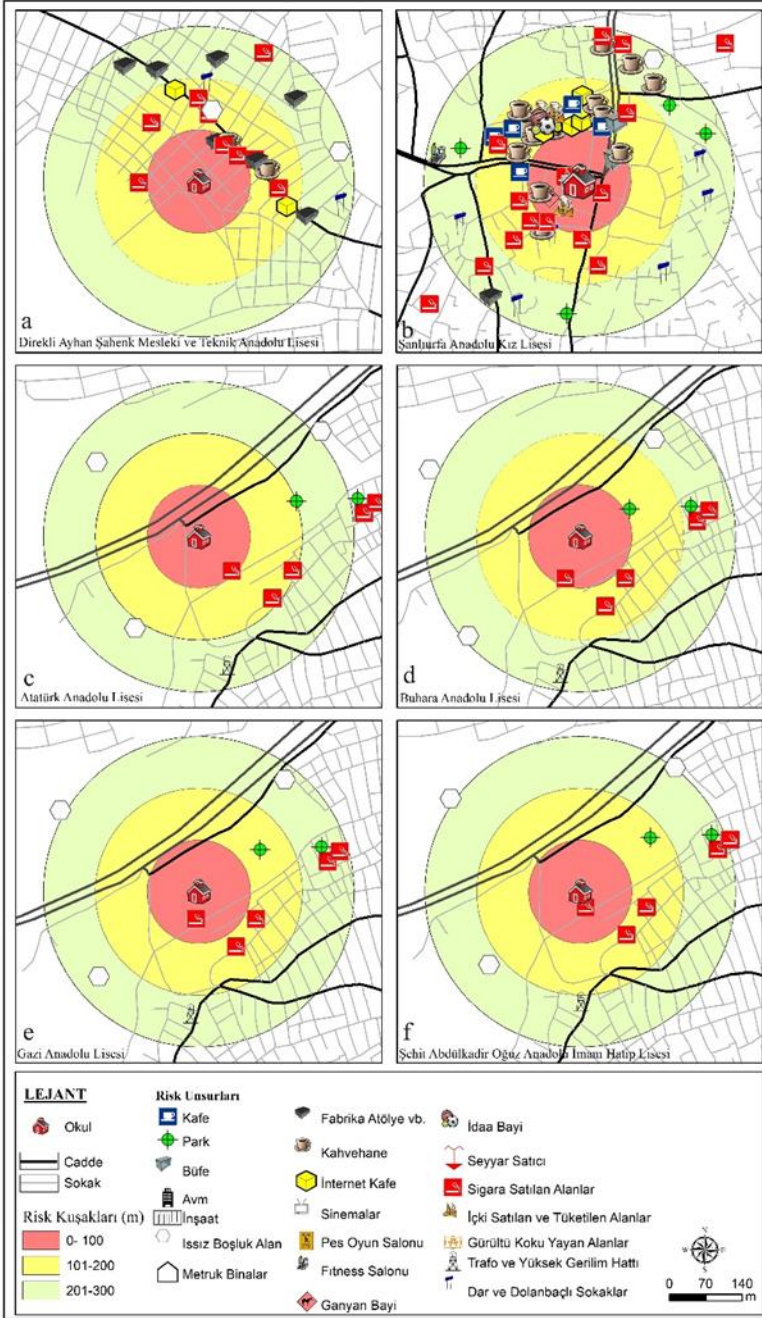
Okul çevresinde yasal olarak 0-100 m.lik kuşakta yer almaması gereken işyerlerinden hiç biri birinci kuşakta bulunmamaktadır. Bu işyeri ve alanların sayısı okul çevresindeki ikinci kuşaktaki sayısı 1 (%33,3), üçüncü kuşakta ise 2 (%28,6)'dir. Bu tür işyeri ve alanların 0-300 m.lik alan içerisindeki sayısı ise 3 olup, toplam içerisinde %27,3'lük bir paya sahiptir. Diğer grubuna giren işlerinin birinci kuşaktaki sayısı 1 (%100), ikinci kuşakta 2 (%66,7), üçüncü kuşakta 5 (%71,4)'tir. 0-300 m.lik alanda bu işyeri ve alanların sayısı 8 olup %72,7'lik bir paya sahip olmaktadır (Tablo 24).

Gazi Anadolu Lisesi, Buhara Mahallesi'nde Şanlıurfa Gaziantep karayolunun güney kesiminde 2385. Sokak ile 2445. Sokak arasında kalan alanda buluna eğitim kampüsünde yer almaktadır. Okulun çevresinde Atatürk Anadolu Lisesi, Şehit Abdülkadir Oğuz Anadolu İHL, Halilürrahman Ortaokulu, Buhara Anadolu Lisesi ve Eyyubiye Anadolu Lisesi gibi okullar yer almaktadır. Şanlıurfa şehrinin Gaziantep yönünde çıkış kesiminde yer aldığı için, okulun batı kesiminde tepelik, ıssız ve boş alanlar önemli yer tutmaktadır. Okulun bir kampüs özelliğinde olan alan içinde yer alması çevresindeki riskli işyeri ve alanların az olmasına neden olmuştur.

Tablo 24. Gazi Anadolu Lisesi Çevresinde Yer Alan Riskli İşyeri ve Alanlar

Riskli İş Yeri ve Alanın Türü	0-100 m.		101-200 m.		201-300 m.		0-300 m.	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Kafe	0	0,0	0	0	0	0,0	0	0,0
Kahvehane	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Ganyan Bayi	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Büfe	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İddia Bayii	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Park	0	0,0	1	33,3	1	14,3	2	18,2
Metruk Binalar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Trafo Yüksek Gerilim	0	0,0	0	0,0	1	14,3	1	9,1
İnternet Kafe	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Elektronik Oyun Salonları	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İçki Satış ve Tüketimi	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0

Toplam	0	0,0	1	33,3	2	28,6	3	27,3
Diğer								
Seyyar Satıcı	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Sinemalar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Issız Boşluk Alanlar	0	0,0	0	0,0	3	42,9	3	27,3
Dar ve Dolambaçlı	0	0,0	0	0,0		0,0	0	0,0
Sigara Satılan Alanlar	1	100,0	2	66,7	2	28,6	5	45,5
Fabrika Atölye vb.	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Gürültü, Koku Yayan	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
AVM	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Fitness Salonu	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İnşaat Alanları	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Toplam	1	100,0	2	66,7	5	71,4	8	72,7
Genel Toplam	1	100,0	3	100,0	7	100,0	11	100,0

Harita 5. Liselerin Çevresindeki 1., 2. ve 3. Kuşakta Yer alan Riskli İşyeri ve Alanların Türlerine Göre Dağılışı

4.18. Şehit Abdülkadir Oğuz Anadolu İmam Hatip Lisesi Çevresinde Yer Alan Riskli İşyeri ve Alanlar

Şehit Abdülkadir Oğuz Anadolu İHL çevresinde toplam 8 riskli işyeri ve alan tespit edilmiş olup, toplam riskli işyeri ve alanların %2,63'ü bu okulun çevresindeki üç kuşakta yer almaktadır. Birinci kuşakta yer alan toplam 36 riskli işyeri ve alanın 1'i (%2,77), ikinci kuşaktaki toplam 107 işyeri ve alanın 3'ü (%2,80) ve üçüncü kuşaktaki toplama 161 riskli işyeri ve alanın 4'ü (%2,48) bu okulun çevresinde yer almaktadır (Tablo 25, Harita 5f). Okulun çevresinde en çok görülen riskli işyeri ve alanlar birinci ve ikinci kuşakta sigara satan iş yerleri, üçüncü kuşakta ise park, ıssız boşluk alanlar, trafo yüksek gerilim hattı ve sigara satan iş yerleridir.

Okul çevresinde yasal olarak 0-100 m.lik kuşakta yer almaması gereken işyerlerinden hiç biri birinci kuşakta bulunmamaktadır. Bu işyeri ve alanların sayısı okul çevresindeki ikinci kuşaktaki sayısı 1 (%33,3), üçüncü kuşakta ise 2 (%50)'dir. Bu tür işyeri ve alanların 0-300 m.lik alan içerisindeki sayısı ise 3 olup, toplam içerisinde %37,5'lik bir paya sahiptir. Diğer grubuna giren işlerinin birinci kuşaktaki sayısı 1 (%100), ikinci kuşakta 2 (%66,7), üçüncü kuşakta 2 (%50)'dir. 0-300 m.lik alanda bu işyeri ve alanların sayısı 5 olup %62,5'lik bir paya sahip olmaktadır (Tablo 25).

Şehit Abdülkadir Oğuz Anadolu İHL Buhara Mahallesi'nde Şanlıurfa Gaziantep karayolunun güney kesiminde 2385. Sokak ile 2445. Sokak arasında kalan alanda buluna eğitim kampüsünde yer almaktadır. Okulun çevresinde Atatürk Anadolu Lisesi, Gazi Anadolu Lisesi, Halilürrahman Ortaokulu, Buhara Anadolu Lisesi ve Eyyubiye Anadolu Lisesi gibi okullar yer almaktadır. Şanlıurfa şehrinin Gaziantep yönünde çıkış kesiminde yer aldığı için, okulun batı kesiminde tepelik, ıssız ve boş alanlar önemli yer tutmaktadır. Okulun bir kampüs özelliğinde olan alan içinde yer alması çevresindeki riskli işyeri ve alanların az olmasına neden olmuştur.

Tablo 25. Şehit Abdülkadir Oğuz Anadolu İmam Hatip Lisesi Çevresinde Yer Alan Riskli İşyeri ve Alanlar

Riskli İş Yeri ve Alanın Türü	0-100 m.		101-200 m.		201-300 m.		0-300 m.	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Kafe	0	0,0	0	0	0	0,0	0	0,0
Kahvehane	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Ganyan Bayi	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Büfe	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İddia Bayii	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Park	0	0,0	1	33,3	1	25,0	2	25,0
Metruk Binalar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Trafo Yüksek Gerilim Hattı	0	0,0	0	0,0	1	25,0	1	12,5
İnternet Kafe	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Elektronik Oyun Salonları	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İçki Satış ve Tüketimi	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Toplam	0	0,0	1	33,3	2	50,0	3	37,5
Diğer								
Seyyar Satıcı	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Sinemalar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İssız Boşluk Alanlar	0	0,0	0	0,0	1	25,0	1	12,5
Dar ve Dolambaçlı Sokaklar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Sigara Satılan Alanlar	1	100,0	2	66,7	1	25,0	4	50,0
Fabrika Atölye vb.	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Gürültü, Koku Yayan Alanlar	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
AVM	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Fitness Salonu	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
İnşaat Alanları	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Toplam	1	100,0	2	66,7	2	50,0	5	62,5
Genel Toplam	1	100,0	3	100,0	4	100,0	8	100,0

SONUÇ

Eyyubiye ilçesinin şehirsiz alanı içerisinde yer alan liselerin çevresinde çok sayıda riskli işyeri ve alan tespit edilmiştir. Bu riskli işyeri ve alanların bir kısmı yasal olarak 0-100 m.lik mesafede olmaması gereken iş yerleri grubunda yer alırken bir kısmı da diğer grubunda yer almaktadır. Yapılan alan çalışması, okulların çevresindeki risk faktörlerinin az veya çok olmasında okulların sahip olduğu konumun önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Merkezi iş

alanlarına ve caddelere veya önemli sokaklara yakın olan liselerin çevresinde daha çok riskli işyeri ve alan bulunmaktadır. Buna karşılık özellikle ilçenin şehrsel alanının batısında, boş tepelik alanlara yakın ve çevresinde yapılaşmanın henüz başladığı alanlarda daha az sayıda riskli işyeri ve alan bulunmaktadır. Bu okulların çevresindeki en önemli riskli alan ıssız ve boş alanlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Çevresindeki birinci kuşaktaki riskli işyeri ve alan sayısı en yüksek olan lise Şanlıurfa Anadolu Kız Anadolu Lisesi'dir. Bu lise çalışmanın yapıldığı yıl itibariyle (2019) Yusufpaşa Mahallesi, şehrin en önemli iş alanları içinde, 11 Nisan Fuar Caddesi ve Sarayönü arasında kalan alanda yer almaktaydı. Bu nedenle lisenin çevresindeki birinci kuşakta çok sayıda riskli işyeri ve alan yer almaktaydı. Bu kuşakta çevresinde 8 (%22,2) riskli işyeri ve alan ile en yüksek sayıya sahipti. Ancak, bu lise sonraki yıllarda Haliliye İlçesi Hamidiye Mahallesi'nde Necmettin Cevheri Bulvarı üzerindeki yeni yerine taşınmıştır. Bu liseyi Direkli Ayhan Şahenk MTAL 4 (% 11,1) riskli işyeri ve alanla takip etmektedir. Bu kuşak itibariyle üçüncü sırada yer alan okul ise Eyyubiye Kız Anadolu İHL'dir. Okulun çevresindeki birinci kuşakta 3 (%8,3) riskli işyeri ve alan bulunmaktadır.

Birinci kuşakta en çok rastlanan riskli işyeri sigara satan iş yerleri olarak ortaya çıkmaktadır. Bütün liselerin çevresindeki birinci kuşakta toplam 11 sigara satışı yapan işyeri tespit edilmiştir ki bu kuşakta yer alan riskli işyeri ve alanların %30'una tekabül etmektedir. Bu durum okul öğrencilerinin kısa mesafelerde sigara teminini kolaylaştırmakta ve öğrencilerde sigara alışkanlığını teşvik eden veya pekiştiren bir özellik olarak öne çıkmaktadır. Küçük yaşlarda sigara bağımlılığı kazanan ve tam manasıyla akli melekeleri tam oturmamış bireylerde sigara alışkanlığını uyuşturucu madde bağımlılığı takip edebilmektedir. Bu nedenle okul çevrelerinde sigara satışının yaygın olarak yapılması önemli bir risk unsuru oluşturmaktadır. Birinci kuşakta sigara satışı yapılan iş yerlerini parklar takip etmektedir. Bütün liselerin çevresinde bu kuşakta yer alan park sayısı 5 olup, bu kuşak içinde %13,8'lik paya sahiptir. Parkların yeterince denetlenmemesi, alkol, sigara ve uyuşturucu kullanımı ve akran zorbalığı bakımından elverişli bir ortam sağlaması, denetlenmediği halde okul çevresindeki parkları önemli bir riskli alan haline getirmektedir. Birinci kuşakta diğer çok rastlanan riskli işyeri ve alan ise fabrika/atölye gibi işletmelerdir. Bu gibi eğitim alanlarına yakın iş yerleri neden oldukları gürültü,

koku ve kirli hava ile öğrenci ve öğretmenlerin sağlığını olumsuz etkilemekte ve bu durum da eğitim faaliyetlerinin güvenliğini tehlikeye atmaktadır. Birinci kuşakta en çok görülen diğer bir işyeri de kahvehanelerdir. Bu kuşakta toplam 3 kahvehane yer almakta ve kuşak içerisinde %8,3'lük bir paya sahiptir. Ganyan bayi, büfe, sinema, trafo yüksek gerilim hattı, AVM, içki satılan ve tüketilen alanlar ise toplamda %14'lük bir paya sahiptir.

Liselerin ikinci kuşağında yer alan riskli işyeri ve alan sayısında, birinci kuşağa göre genel olarak bir artış mevcuttur. Liselerin çevresindeki ikinci kuşak itibariyle bazı liselerin çevresinde önemli sayıda riskli işyeri ve alan olduğu görülmektedir. Şanlıurfa Kız Anadolu Lisesi'nin birinci kuşağında 8 olan riskli işyeri ve alan sayısı ikinci kuşakta 33'e yükselmiştir. Birinci kuşağa göre oransal olarak en fazla artışın yaşandığı diğer bir okul Direkli Ayhan Şahenk MTAL'dir. İkinci kuşakta en çok rastlanan riskli işyeri ve alan türü, birinci kuşakta olduğu gibi sigara satışı yapan iş yerleridir. 101-200 m.lik ikinci kuşakta yer alan sigara satan iş yerlerinin sayısı 36'ya ulaşmış ve bu kuşaktaki riskli işyeri ve alanların %33'ünü oluşturmuştur. Sigara satışı yapan iş yerlerini %13'le parklar, %11'le ıssız boş alanlar takip etmektedir. Birinci kuşakta bulunmayan internet kafeler sayısı bu kuşakta 9'a ulaşmış ve %8,4'lik bir paya sahip olmuştur. Aynı şekilde bu kuşakta kahvehaneler % 8,4, inşaat alanları % 6,5 ve kafeler %5,6'lık bir paya sahip olmuştur.

Liselerin çevresinde bulunan 201-300m.lik üçüncü kuşakta riskli işyeri ve alanların sayısı birinci ve ikinci kuşağa göre bir artış göstermiştir. Araştırma alanında bulunan 18 lise arasında oransal olarak 201-300 m.lik kuşakta çevresinde en fazla riskli işyeri ve alan bulunan lise 59 riskli işyeri ve alanla (%19,4) Şanlıurfa Anadolu Kız Anadolu Lisesi olmuştur. Bu liseyi 33riskli işyeri ve alanla (%10,8) Eyyubiye Ayhan Şahenk MTAL takip etmektedir. Yine %1,6 ile Şair Nabi Anadolu Lisesi, %1,9 ile Mahmut-İkbal Büyükkırcalı MTAL ve Eyyubiye Sanayi MTAL, bu kuşakta en çok riskli iş yeri ve alan bulunan liselerdir. Şanlıurfa Kız Anadolu Lisesi, araştırmanın gerçekleştirildiği yıldan sonra Haliliye ilçesini sınırları içinde kalan Hamidiye Mahallesi, Necmettin Cevheri Caddesi üzerine yer alan eski İl Milli Eğitim Müdürlüğü binasına taşınmıştır.

Liselerin kapılarından itibaren 0-300 metrelik alan bir bütün olarak değerlendirildiğinde en rastlana riskli işyeri sigara satışı yapan iş yerleridir. Liselerin çevresindeki 0-300 m.lik kuşakta toplam 82 riskli işyeri ve alan tespit

edilmiş olup, toplam içerisinde %26,9'luk bir paya sahip olduğu görülmektedir. Sigara satışı yapan iş yerlerini % 14,8 ile parklar, % 13,4 ile ıssız ve boş alanlar ve %11,1 ile fabrika ve atölyeler takip etmektedir. 0-300 m.lik kuşakta yer alan diğer riskli işyeri ve alanlar ise inşaat alanları (%6,5), kahvehaneler (%5,2), trafo ve yüksek gerilim hatları ile dar ve dolambaçlı sokaklar (%4,2)'dir.

Görüldüğü üzere Eyyubiye ilçesi şehrsel alanında yer alan toplam 18 lisenin çevresinde riskli oluşturan çok sayıda işyeri ve alan yer almaktadır. Bu riskli işyeri ve alanlar genel olarak kötü alışkanlıklara özenilmesinde veya bu alışkanlıkların edinilmesinde, sigara, alkol ve uyuşturucu gibi kişilerin beden ve ruh sağlığını olumsuz etkileyen zararlı maddelerin temininde, akran zorbalığında, okula ve derslere odaklanmanın engellenmesinde ve/veya motivasyonun azalmasında, öğrencilerin psikolojik olarak olumsuz etkilenmelerinde okul çevrelerinde yer alan riskli işyeri ve alanların büyük bir etkisi bulunmaktadır. Eyyubiye ilçesinin şehrsel alanı gibi şehrsel konfor bakımından büyük oranda gecekondular olarak ifade edilebilecek özellikteki alanlarda bu riskler daha tehlikeli bir durum oluşturabilmektedir. Bahsedilen bu riskleri minimize etmek için en başta güvenlik güçlerinin okulların giriş-çıkış kapılarından itibaren çevrede bulunan parklar, ıssız ve boş alanlar, kafe-internet salonları ve elektronik oyun salonları, sinemalar vb. alanlarda denetimlerini sıklaştırmaları gerekmektedir. Bunun yanında devamsızlık kontrollerinin sıkı bir şekilde yapılması ve devamsızlık yapan öğrencilerin ailelerinin bilgilendirilmesi, okul çevrelerinde bulunan metruk binaların yıkılması için emniyet ve belediye yetkilileriyle iş birliği yapılması, okul çevrelerinde bulunan yüksek gerilim hatları ve trafoların okul çevresinden uzaklaştırılması, okul kapısından itibaren 0-100m.lik mesafede yer alan bakkal ve marketler dahil hiçbir işyerinde sigara satışının yapılmaması, okul-öğrenci-veli iş birliğinin güçlendirilmesi, okul ve çevresinde yer alan riskler ve veli-öğrenci iletişimi konusunda farkındalık oluşturmak amacıyla rehberlik çalışmalarının yapılması; okul, öğrenci ve eğitim güvenliği açısından büyük bir önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Agron, J. & Anderson, L. (2000). School security by the numbers. *American School ve University*, 72(1), C1-C11
- Ak Ö. F. ve Şahin, S. (2021). Eğitim Kurumlarında Stratejik Risklerin Tespiti. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(34), ISSN:2528-9527 E-ISSN: 2528-9535, 980-1022, doi: [10.26466/opus.814252](https://doi.org/10.26466/opus.814252)
- Akgün S. ve Başar, M. (2019). Okul Güvenliğine İlişkin Öğretmen ve Öğrenci Görüşlerinin İncelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 131-151.
- Alver E., Adıgüzel T. ve Öztürk O. (2016). İstanbul'da 11 Ayrı Okul Çeşidinde Okul Güvenliği Araştırması. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(23), 274 - 298.
- Bachman, R., Randolph, A., & Brown, B. L. (2011). Predicting Perceptions of Fear at School and Going to and From School for African American and White Students: The Effects of School Security Measures. *Youth & Society*, 43(2), 705-726. doi.org/10.1177/0044118X10366674.
- Benekos, P. J., Merlo, V. & Cook, B. (2002). A priliminary study of student attitudes of juvenile justice system. *Journal of Criminal Justice Education*, 13(2), 273-296.
- Besag, V. E. (1989). *Bullying and victimization in schools*. UK: Open University Press.
- Bozkurt, E., Bayar, A. ve Üstün, A. (2018). Okul yöneticilerinin okul çevre ilişkileri ile ilgili sorunları ve çözüm önerileri. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3), 2561-2574. doi: [10.17218-hititsosbil.450351](https://doi.org/10.17218-hititsosbil.450351)
- Karal D. (2011). *Korkmadan öğrenmek okul ve okul çevresi güvenliği* Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Sosyal Araştırmalar Merkezi, USAK Rapor No: 11-06.
- Dönmez, B. (2001). Okul güvenliği sorunu ve okul yöneticisinin rolü. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 7(25), 63-74.
- Dönmez, B. ve Güven, M. (2002). Ortaöğretimde görev yapan öğretmen ve okul yöneticilerinin okul güvenliğine ilişkin algı ve beklentileri. *Yaşadıkça Eğitim*, (74), 60-64.

- Dwyer, K. & Osher, D. (2000). *Safeguarding our children: an action guide*. Washington, DC: U.S. Department of Education and Justice, American Institute for Research
- Fisher, B. W. & Tanner-Smith, E. E. (2016). Examining school security measures as moderators of the association between homophobic victimization and school avoidance. *Journal of School Violence*, 15(2), 234-257. doi: [10.1080/15388220.2014.983644](https://doi.org/10.1080/15388220.2014.983644).
- Folkemer, G. D. (2013). Scalable Approach to School Security. In *Comprehensive Handbook Of School Safety*. (Ed. Dunlap, E.S.) 95-107. Boca Raton: CRC Press-Taylor & Francis Group.
- Furniss, C. (2000). Bullying in schools: It's not a crime - is it. *Education and The Law*, 12(1), 9-29.
- Gorman, K. & Pauken, P. (2003). The ethics of zero tolerance. *Journal of Educational Administration*, 41(1), 24-36.
- Gottfredson, D. C., Gottfredson, G. D. & Hybl, L. G. (1993). Managing Adolescent Behavior: A Multi-year, Multi-school Experiment. *American Educational Research Journal*, 30(1), 179-216
- Güneş H. (2022). *Okul - Çevre İlişkileri*. (2.Bs). Ankara: Pegem Akademi ISBN 978-605-318-507-92.
- Güven, M. (2002). Okul güvenliğinde psikolojik danışmanların rolü ve görevleri. *Eğitim Araştırmaları*, (9) 67-72.
- Hoşgörür V. ve Orhan A. (2017). Okulda Zorbalık ve Şiddetin Nedenleri ve Önlenmesinin Yönetimi (Muğla Merkez İlçe Örneği). *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(24), 859-880.
- Işık, H. (2009). Okul güvenliğinin boyutlarına ilişkin kavramsal bir analiz. *İlköğretmen Dergisi*, (25), 26-31.
- Johnson A. T. (2020). School Security? *IEEE pulse*, 11(1), 25–26. doi.org/10.1109/MPULS.2020.2972725.
- Kara, C. (2007). *Denizli İlköğretim Okullarında Okul Çevre İlişkileri Üzerine Öğretmen Görüşleri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mabie, G. E. (2003). Making schools safe for the 21st century: An interview with Ronald D. Stephens. *The Educational Forum*, 67(2), 156-162 doi.org/10.1080/00131720308984553.

- Mertoğlu, M. (2012). Güvenli Okul Ortamlarının Belirleyicileri. *Fasikül Hukuk Dergisi*, 4(35), 28-30.
- Nguyen K., Yuan Y. & McNeeley S. (2020) School Security Measures, School Environment, and Avoidance Behaviors. *Victims & Offenders*, 15(1), 43-59, doi: [10.1080/15564886.2019.1679307](https://doi.org/10.1080/15564886.2019.1679307).
- Ögel, K., Tarı, I. ve Yılmazçetin Eke, C. (2006). *Okullarda Suç ve Şiddeti Önleme*. İstanbul: Yeniden Yayınları.
- Öğülmüş, S. (2006). Okullarda şiddet ve alınabilecek önlemler. *Eğitime Bakış*, 2(7), 16-24
- Perry, B. (2001). School violence. *Scholastic Scope*, 49(15), 20-21
- Pişkin, M., Öğülmüş, S. ve Boysan, M. (2011). *Güvenli okul ortamı oluşturma öğretmen ve yönetici kitabı*. Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tübitak Projesi. Proje no: 180K305.
- Shaw C., R. & McKay H., D., (1969). *Juvenile delinquency and urban areas: A study of rates of delinquents in relation to differential characteristics of local communities in American cities*. The University Of Chicago Press. Revised Edition.
- Smokowski, P. R. & Kopasz K. H. (2005). Bullying in school: An overview of types, effects, family characteristics and intervention strategies. *Children & Schools*, 27(2), 101-110
- Sürücü A., Yıldırım A. ve Ünal A. (2018). Okul güvenliği ve öznel iyi oluş arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Milli Eğitim*, 47(217), 179 - 192.
- Şengönül K. (2018). *Güvenli okul oluşturulmasına ilişkin yerel yöneticilerin görüşleri* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Eğitim Yönetimi Ve Denetimi Ortak Yüksek Lisans Programı.
- Töremen F., Çankaya İ., Avanoğlu Y. (2008). Okul anneliği: okul güvenliğine yönelik bir model önerisi. *D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* (10), 56-69.
- Tural H., (2019). *Okul çevre ilişkileri ve okul etkililiği arasındaki ilişki* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Verdugo, R. R. (1999). Safe schools: theory, data, and practices. *Education and Urban Society*, 31(3), 267-274.

- Welsh, W. N. (2001). Effects of student and school factors on five measures of school disorder. *Justice Quarterly*, 18(4), 911-947.
- Yiğit B. ve Bayrakdar, M. (2016). *Okul - çevre ilişkileri*. (2. Bs). Ankara: Pegem Akademi, ISBN 978-605-318-410-2.

BÖLÜM 2

DOĞU ASYA MUTFAK KÜLTÜRÜNÜN TÜRKİYE'DE GASTRODİPLOMASİ ARACI OLARAK KULLANILMASI

Yüksek Lisans Öğrencisi Neval ŞAHİNÖZ¹

Prof. Dr. Cavit YAVUZ²

---

¹ Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, Ordu, Türkiye, neval.66@hotmail.com, Orcid ID: 0009-0009-8889-4267

² Ordu Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, Ordu, Türkiye, yavuzcavit@hotmail.com, Orcid ID: 0000-0001-9279-1740

GİRİŞ

Günümüz dünyasında değişen ve dönüşen çağın getirdiği yenilikler, bilgiye ulaşımı kolaylaştırmakta ve globalleşen dünyada sınırların ortadan kalkmasına, ülkeler arası seyahatlerin yaygınlaşması ülkelerin yemek kültürlerinin başka ülkelere taşınmasına neden olmaktadır. Son yıllarda Doğu Asya mutfak kültürü birçok ülkede rağbet görmektedir. Doğu Asya ülkeleri Çin, Japonya, Moğolistan, Kuzey Kore, Güney Kore ve Tayvan'dır. Çin başta olmak üzere pek çok Doğu Asya ülkesinin mutfak kültürü dünyanın birçok ülkesinde yaygınlaşmaktadır.

Ülkelerin mutfak kültürleri kültürel özelliklerine, toplum yapılarına, yaşam biçimlerine, alışkanlıklarına, coğrafi özelliklerine göre şekillenmektedir. Mutfak kültürü sadece beslenme ihtiyacının karşılanması ve sağlıklı olmanın ötesinde çok daha derin anlamlar içeren sosyal ve kültürel bir alandır. Çok sayıda araştırma, mutfağa; düşünce biçimi, bir grup kimliği, kültürel veya sosyal sınıflandırma sistemi olarak yaklaşmıştır. Mutfak aynı zamanda bir kimlik-iletişim aracıdır ve bu nedenle kültürlerin kendi kimliklerini nasıl gördüklerini ve bu kimliğin siyasi alanda nasıl temsil edildiğini anlamak için önemlidir (Aksoy v. d., 2022).

Mutfak, bir kültürün yaşadığı doğal dünyanın bir ifadesidir; bir toplumun üyelerini topraklarına bağlar. Bu anlamda eski, "Sen ne yersen osun" sözü, yalnızca yemeğin fiziksel özellikleri için geçerli değildir, kültürel kimlikle de derinden iç içedir. Kültürünüzün yemeğini yerseniz, tüm geleneklere katılırsanız ve kültürel etkilerini tam olarak anlarsanız, ortak bir kültürel bilince sahip kültürünüzün bir üyesi olursunuz (Fischler, 1988; Bessiere, 1998).

Devletler düzeyinde gıdanın oynadığı önemli rol ve devletin ulusu kontrol etme, modernleştirme ve homojenleştirme girişimlerinde de mutfak kültürü önemli bir yere sahiptir. Ancak gıda ve milliyetçilik arasındaki ilişki ve bunun ulus-devlet için önemi, devletin sınırlarının çok ötesine uzanmaktadır. Yemek sadece ev içi amaçlarla ve milletin içsel ve banal bir sembolü olarak kullanılmaz; aynı zamanda devlet tarafından diplomatik ilişkilerinde ve genellikle gastrodiplomasi olarak adlandırılan bir yumuşak güç biçimi olarak uluslararası alanda da kullanılmaktadır. Son yıllarda ekonomik olarak gelişmiş bulunan ülkelere olan Tayland, Güney Kore, Tayvan ve Malezya gibi ülkeler, ülkelerinin markalaşmasına ve tanınmasına katkı sağlaması amacıyla ekonomik ve turizm açısından da gelişimlerine önemli ölçüde destek sağlaması

amacıyla son yıllarda tüm dünyada trend hale gelen gastrodiplomasi faaliyetlerinden faydalanma yoluna gitmektedirler. Bu bağlamda gastrodiplomasi; bir yandan ulusun çekiciliğini ortaya koymak ve çekiciliğini artırmak için kullanılabilirken, diğer yandan ulusal sınırları ve kimlikleri belirleyen bir kültür siyaseti aracı olarak da görülebilir (Çalışkan, 2013). Bu durum, ulusal gıda maddeleri veya gelenekler olarak görülen mutfak kültürünün, bir ulusun uluslararası olarak markalaştırılmasında ve pazarlanmasında kullanılabilmesi anlamına gelmektedir. Diğer bir deyişle, mutfak kültürü, devlet tarafından çeşitli amaçları gerçekleştirmek için kullanılacak bir unsurdur, aynı zamanda güvence altına alınması ve korunması gereken bir kaynaktır, bir değerdir.

Bu çalışmanın amacı Doğu Asya mutfak kültürünün genel olarak ele alınmasının yanında, bu kültürün temsilcisi olan ülkelerin Türkiye’de bunu bir diplomasi aracı olarak, diplomatik ilişkilerde yumuşak güç şeklinde gastrodiplomasi yoluyla yapabileceklerini ortaya koymaktır. Çalışma literatür taramasına dayalı olarak ikincil kaynaklardan elde edilen veriler doğrultusunda yapılmış bir derleme çalışmasıdır.

1. DOĞU ASYA MUTFAK KÜLTÜRÜ

Doğu Asya bölgesi, küresel ekonominin, kültürün ve politik dinamiklerin çok yoğun olduğu başat bölgeler arasında yer almakta olup 21. yüzyılın seyrinde önemli roller üstlenebilecek bir konumdadır. Güney Kore, Japonya, Moğolistan Çin, Tayvan ve Kuzey Kore’yi kapsayan bu bölge, zengin bir tarih, gelenek ve yenilik dokusuna sahiptir. Zengin tarihlere ve canlı kültürlerle sahip çok sayıda millete ev sahipliği yapan Doğu Asya, çeşitliliği ve dinamizmi ile herkesin hayal gücünü zorlamaktadır. Çin’in ekonomik güç merkezinden Japonya’nın teknolojik yenilik merkezi ve demokratik vaha Tayvan’a, dayanıklı Kore yarımadasına kadar Doğu Asya’daki her ülke, bölgenin dokusuna kendi benzersiz tadını katmaktadır.

Canlı kültürleri ve zengin gelenekleriyle ünlü bir bölge olan Doğu Asya, aynı zamanda insanları kadar çeşitli ve dinamik bir mutfak ortamına da ev sahipliği yapmaktadır. Doğu Asya’nın mutfak mirası, yüzyıllarca süren gelenek, yenilik ve kültürel alışverişle örülmüş canlı bir dokudur. Çin mutfağının cesur lezzetlerinden, Japon “sushi”sinin zarif sanatına ve Kore “kimchi”sinin ateşli baharatlarına kadar bölge, farklı tarihini ve coğrafyasını yansıtan cezbedici bir dizi yemek sunmaktadır.

Çin'in uçsuz bucaksız coğrafyasında mutfak gelenekleri, ülkenin çeşitli coğrafyasını ve zengin tarihini yansıtacak şekilde büyük farklılıklar göstermektedir (Smith, 2019). Kanton "dim sum"unun hafif tatlılığından Sichuan mutfağının cesur, baharatlı tatlarına kadar Çin mutfak kültürü, tatların ve dokuların bir senfonisidir. Tavada kızartma, buharda pişirme ve buğulama gibi teknikler kullanılarak, duyuları memnun eden ve ruhu besleyen yemekler yaratılmaktadır (Wang, 2017). Çin mutfak kültürünün temelinde tatlarda, dokularda ve renklerde denge ve uyum önemli bir şekilde dikkate alınmaktadır. Geleneksel Çin yemekleri genellikle her biri diğerlerini tamamlayacak ve uyumlu bir yemek deneyimi yaratacak şekilde özenle hazırlanmış çok çeşitli yemekler içermektedir (Chen, 2017).

Japon mutfağı sadeliği, mevsimselliği ve malzemelerin doğal lezzetlerine verdiği önemle ünlüdür. Yükselen Güneş ülkesinde mutfak sanatı yüce bir biçime yükseltilmiştir. Taze, mevsimlik malzemelere ve özenli sunuma verdiği önemle bilinen Japon mutfağı, ülkenin doğaya ve geleneğe olan derin saygısını yansıtmaktadır (Tanaka, 2020). Suşi yapımının hassas sanatından "miso çorbası" ve "ramen" in rahatlatıcı sıcaklığına kadar Japon yemekleri, doğaya duyulan derin saygıyı ve kaliteye olan sarsılmaz bağlılığı yansıtmaktadır (Smith, 2019). Japon yemeklerinin belki de en ikonik olanı olan suşi, hassas hazırlığı ve enfes sunumuyla ülkenin mutfak sanatının somut örneğidir. Taze deniz ürünleri, sirkeli pirinç ve uzmanlık becerisiyle yapılan suşi, duyulara hitap eden bir mutfak şaheseridir (Tanaka, 2020).

Güney Kore'de mutfak geleneklerinin kökleri denge ve uyum kavramına dayanmaktadır (Lee, 2020). Kore mutfağının merkezinde, kimchi ve doenjang gibi yemeklere karmaşık tatlar ve besinsel faydalar katan fermantasyon sanatı yer alır. "Bapsang" olarak bilinen Kore yemek masası, ana yemeği tamamlayan bir dizi banchan (yan yemekler) içeren, yemeğe bu uyumlu yaklaşımın bir yansımasıdır. Banchan yemekleri, salamura sebzelerden marine edilmiş etlere ve deniz ürünlerine kadar çeşitlilik gösterir ve ana yemeğe eşlik edecek tat ve dokulardan oluşan bir senfoni sunar (Lee, 2020). Kore yemeklerinin temelini oluşturan Kimchi, ülkenin fermantasyona olan sevgisini ve probiyotik açısından zengin gıdaların sağlığa faydalarına olan inancını örnekleyen baharatlı, fermente edilmiş bir lahana yemeğidir (Park, 2018).

Yerli malzemelerden ve yüzyıllarca süren göç ve ticaretten etkilenen Tayvan mutfağı, lezzetlerin ve mutfak tekniklerinin bir buluşma noktasıdır

(Cheng, 2023). Taipei'nin ikonik sokak yemeği tezgahlarından Jiufen'in geleneksel çay evlerine kadar Tayvan mutfak kültürü, adanın zengin mutfak mirasının bir kanıtıdır. Sığır şehriye çorbası, kızarmış domuz eti pilavı ve kötü kokulu tofu gibi yemekler, Çin anakarasından Japonya'ya ve ötesine kadar Tayvan mutfağını şekillendiren çeşitli etkiler sergilemektedir.

Doğu Asya'nın mutfak kültürünü keşfetmek sadece damak zevkine yönelik bir yolculuk değil, aynı zamanda bölgenin tarihi, kültürü ve kimliğinin zengin dokusuna açılan bir penceredir. Şangay'ın hareketli sokak pazarlarından Kyoto'nun sakin çay evlerine ve Seul'ün hareketli gece pazarlarına kadar Doğu Asya, eşi benzeri olmayan bir mutfak macerası sunmaktadır (Nguyen, 2021).

2. GASTRONOMİ VE ÖTESİ... GASTRODİPLOMASİ

Tarihi süreçler içerisinde yaşanmış birçok hadisenin yemekle ilişkili sonuçlar getirdiğini görmekteyiz. Gastronomi dediğimiz şey yalnızca yiyeceklerin ve içeceklerin hazırlanması, üretilmesi ve tüketilmesi değil ama aynı zamanda kültürel, ekonomik, ideolojik, politik etkisi olan ve bulunduğu sosyal yapılar içerisinde kendine yer açan önemli bir kavramdır. Kavramın geniş bir alana hitap etmesinden dolayı gastronominin ülkeler arasında oluşturulan diplomatik ilişkilerde de önemli bir enstrüman olduğunu göz ardı edemeyiz. Örneğin, Kıbrıslı Türklerin lideri Rauf Denktaş dönemin Rum lideri Klerides'le yapacağı görüşmelerde, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı sarayında organize edilen davette, Rum yemek kültüründe de bilinen, bazen de espri konusu olan, sofralarında sıkça yer verdikleri "İmambayıldı" yemeğinin giriş yemeği olarak seçilmesi Rum lider Klerides tarafından hoş karşılanmıştır. Klerides, Rauf Denktaş tarafından davet edilince "Ekmek Kadayıfı" yapılırsa davete icabet ederim diyerek, tatlıyı kendisi seçmiştir. Bu yemekten sonra görüşmelerde bir ivme olmuş, 2002 yılının sonunda o dönemde yapılan müzakereler olumlu yönde gelişmiştir (Kıbrıskenthaber, 2018; Aktaran, Çevik ve Aslan, 2020:3).

Gastronomi kavramı ile ilgili olarak yapılan ilk tanımlamanın, 1825'te Brillant Savarin tarafından yazılan "Pysiologie du Gout on Meditations de Gastronomie Transcendante" (Lezzetin Fizyolojisi ya da Ulu Mutfak Üzerine Düşünceler) adlı kitapta yer aldığı görülmüştür (Kivela ve Crotts, 2006). Gastronominin resmi bir şekilde kullanılması 1835 yılında Fransız akademisinin

gastronomi kelimesini sözlüklerde kayıtlara geçirmesiyle olmuştur (Özbay, 2017:6).

Türk Dil Kurumu Gastronomiyi “gerek yiyecek içecek yapma yöntemlerine gerek yemek pişirme tekniklerine ilişkin bilgilerin tümü” ve “Sağlığa uygun, iyi düzenlenmiş, hoş ve lezzetli mutfak, yemek düzeni ve sistemi” diye tanımlamaktadır (TDK, 2022).

Gastronomi, her an en güzel yemeğin, zamanında ve en iyi mekanlarda; doğru içeceklerle tamamlayıp bütünleştirilerek tüketilmesini sağlamak üzere yönlendiren bir kavram olarak kabul edilmektedir (Santich, 2004).

Gastronomi; yiyeceklerin ve içeceklerin üretildiği andan tüketildiği ana kadarki süreçlerde normlara ve kurallara dikkat edilerek işlemlerin yürütülmesini, bu çerçevede gıdaların fizyolojisinin ve mikrobiyolojisinin, toplumun ve toplumu oluşturan bireylerin beslenme noktasındaki alışkanlıkları ve bu ürünlerin sunulduğu restoran vb. tesislerin yönetim organizasyonlarını da ele alan kavramlar bütünü olarak değerlendirilebilir (Akdağ, v. d. 2015: 449).

Gastronomi, dünya çapında kültürleri şekillendiren mutfak geleneklerinin ve yeniliklerin kutlanmasıdır. Fransız mutfağının titiz tekniklerinden Güneydoğu Asya'nın canlı sokak yemek kültürüne kadar, gastronomi çok çeşitli tatları, teknikleri ve mutfak felsefelerini kapsar. Günümüzün küreselleşmiş dünyasında şefler, benzersiz ve heyecan verici yemek deneyimleri yaratmak için geleneksel tarifleri modern dokunuşlarla harmanlayarak çok sayıda kaynaktan ilham almaktadır.

Çevre bilincinin ve etik tüketimin öne çıktığı bir dönemde sürdürülebilirlik, gastronomi ve mutfak sanatlarında merkezi bir tema olarak ortaya çıkmıştır (Smith, 2018). Şefler ve restoran işletmecileri sürdürülebilir uygulamaları giderek daha fazla benimsemekte, malzemeleri yerel olarak tedarik etmekte, gıda israfını azaltmakta ve sorumlu tarım yöntemlerini desteklemektedirler. Üstelik tüketiciler, çevre yönetimine öncelik veren restoran ve gıda işletmelerini giderek daha fazla tercih etmektedirler ve bu da sürdürülebilir yaşama doğru daha geniş bir değişimi yansıtmaktadır.

Teknolojideki ilerlemeler mutfak eğitiminin verilme biçiminde devrim yaratmıştır. Çevrimiçi platformlar ve dijital kaynaklar, hevesli şeflere ve mutfak tutkunlarına eğitici videolardan sanal yemek pişirme derslerine kadar zengin bir bilgi birikimine erişim olanağı sunmaktadır (Jones ve Lee, 2017). Ek olarak,

sosyal medya, Instagram ve TikTok gibi platformların, kullanıcıların yemek tarifleri alışverişinde bulunduğu, mutfak kreasyonlarını sergilediği ve yeni yemek mekanları keşfettiği sanal mutfak merkezleri olarak hizmet vermesiyle, yemeğin paylaşılma, deneyimlenme ve kutlanma biçimini dönüştürmüştür.

Ülkeler yemek kültürlerini kullanarak kültürlerarasında bir etkileşim ortamının sağlanmasına imkan sağlayarak ülkeleri hakkında olumlu imaj yaratma çabası içerisinde girmenin yanında ticari ilişkilerin geliştirilmesini de amaçlayarak son yıllarda gastrodiplomasiden yararlanma yoluna gitmişlerdir. Gastrodiplomasi kavramı bu manada yemek kültürü ve diplomasinin bileşimi olarak değerlendirilebilir. Gastrodiplomasi faaliyeti olarak değerlendirilebilecek ilk örnekler Antik Yunan'a kadar gitse bile bu kavramın bugünkü manada kullanılması 20-25 yıl öncesine kadar uzanmaktadır. İlk olarak Asya ülkelerinde kullanılan gastrodiplomasi faaliyetleri özellikle Tayland tarafından başlatılmış sonrasında ise Peru ve diğer ülkeler tarafından da değerlendirilmeye başlanmıştır (Türker, 2018).

Giderek birbirine bağlanan bir dünyada, yemeğin kültürel ayrımları kapatma ve anlayışı güçlendirme gücü, diplomasi alanında güçlü bir araç olarak ortaya çıkmıştır. Yiyecekleri diplomasi aracı olarak kullanma uygulaması olan gastrodiplomasi, ulusların uluslararası ilişkilerini geliştirmek için kullandıkları bir yumuşak güç stratejisi olarak ilgi kazanmıştır (Smith, 2019).

Gastrodiplomasi özünde, kültürler arası alışverişi ve iş birliğini teşvik etmek için gıdanın evrensel çekiciliğinden yararlanmaktadır. Uluslar, mutfak miraslarını yemek festivalleri, gastronomi etkinlikleri ve kültürel alışverişler yoluyla sergileyerek kültürel kimliklerini sergileyebilir ve diğer ülkelerle köprüler kurabilirler (Luša ve Jakešević, 2017). Paylaşılan yemekler ve mutfak deneyimleri aracılığıyla, farklı geçmişlere sahip insanlar bir araya gelerek diyalogu ve karşılıklı anlayışı geliştirebilir.

Gastrodiplomasi salt gastronominin ötesine geçer; aynı zamanda bir ülkenin eşsiz mirasını ve geleneklerini mutfağı aracılığıyla sergileyen bir kültürel diplomasi biçimidir (Soner, 2022). İster Hint körisinin zengin baharatları ister Japon suşisinin enfes tatlara ister Fas taginesinin doyurucu güveçleri olsun, her yemek bir tarih, coğrafya ve kimlik hikayesi anlatır. Dahası, gastrodiplomasinin ticaret, yatırım ve turizmi teşvik eden bir platform görevi gören ekonomik etkileri de vardır. Özellikle mutfak turizmi, gezginlerin yeni destinasyonları keşfederken otantik yemek deneyimleri aramasıyla kazançlı bir endüstri haline gelmiştir

(Liberato v. d., 2020). Milletler, yerel mutfaklarını tanıtarak ziyaretçi çekebilir, ekonomilerini geliştirebilir ve diğer ülkelerle bağlarını güçlendirebilirler.

Ancak gastrodiplomasi'nin zorlukları da yok değildir. Kültürel hassasiyetler, beslenme kısıtlamaları ve mutfak tercihleri bölgelere göre farklılık gösterir ve yanlış anlaşılması önlemek çok dikkatli olayı gerektirir (Lee, 2017). Dahası, gıda diplomasi için güçlü bir araç olarak hizmet edebilse de karmaşık jeopolitik sorunları çözmek için her derde deva değildir. Bununla birlikte, ortak gıda deneyiminden yararlanarak uluslar ortak bir zemin bulabilir ve güven inşa edebilir, böylece daha anlamlı bir diplomatik etkileşimin temeli atılabilir. Milletler, anlayışı ve iş birliğini teşvik etmek için gıdanın gücünden yararlanarak siyasi farklılıkları aşabilir ve diğer ülkelerle kalıcı bağlar kurabilirler. 21. yüzyılın karmaşıklıklarında yol alırken, birlikte ekmek bölmenin ortak deneyimi bize ortak insanlığımızı ve gastronomi yoluyla barış potansiyelini hatırlamaktadır.

Gastrodiplomasi, ülkelerin uluslararası alanda kendilerini ifade etme yollarından birisidir. Soner; beslenme alanına, gastronominin, halkla ilişkilerin, diplomasi'nin ve teknolojinin de yer aldığı birçok alanın etkide bulunduğunu ifade etmiştir. Soner, gastrodiplomasi'nin ülkenin mutfak kültürü farkındalığını kültürel diplomasi aracılığıyla vurgulamayı ve yenilebilir ulus markası geliştirmeyi amaçladığını söylemektedir. Son yıllarda “orta güç” olarak bilinen Tayland, Güney Kore, Tayvan ve Malezya gibi ülkeler markalaşma, ülkelerinin tanıtımının sağlanması, ticaret ve turizmde olumlu ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla gastrodiplomasi'den faydalanma yoluna gitmektedirler (Cengiz, 2021).

Gastrodiplomasi yöntemleriyle bu ülkeler yumuşak güç oluşturma kapasitesine sahip olmaktadır. Yumuşak güç oluşturma çalışmalarına Japonya'nın diğer ülkelerle iktisadi, kültürel ve diplomatik ilişkilerin geliştirilmesinde gerçekleştirdiği “Cool Japan” projesi örnek olarak verilebilir. “Cool Japan Fund” isimli web sayfasına bakıldığında çeşitli konuların yanında yiyecek-içecek ve beslenme hizmetleriyle alakalı iş hacmi oluşturma hedeflerinin de olduğunu görmekteyiz (Cengiz, 2021).

Gastrodiplomasiyi dünyada ilk defa değerlendiren ülke Tayland olmuştur. Tayland'ın “Global Thai” programı 2002 yılında gerçekleştirilmiş olup, 5500 olan restoran sayısı 2003 yılında 8000 olmuştur. Tayland'ın baharatlı lezzetlerini tatmaya, Tayland'ın ziyaret edilmesine özendirilen bir kampanya ile yürütülen çalışmaların devamında “Thailand: Kitchen to the World” kampanyası ile yerli ve yabancı turistlerin tarihi Tayland mutfağı hakkında bilgilendirmeye yönelik

çalışmalara ağırlık verilmiştir. Bundan başka “Thailand’s Brand” kampanyasıyla ülkenin markalaşmasına yönelik ve Taylandlı şeflerin şeflerin yurtdışında restoran açmalarını teşvik eden çalışmalar yürütülmüştür. Tayland’ın gastrodiplomasi faaliyetleri Tayland kültürünün ve mutfağının dünyada tanınmasına vesile olmuştur (Rockower, 2012:237).

Asya ülkeleri arasında gastrodiplomasiye Tayland’dan sonra en fazla önem veren ülkenin Güney Kore olduğunu görüyoruz. Güney Kore’li yöneticiler diplomasi bir parçası olarak gördükleri gastrodiplomasiyi Kore mutfağının tanıtılması amacıyla ustalıkla kullanmışlardır.

2.1. Doğu Asya Ülkelerinin Türkiye’de Gastrodiplomasi Faaliyetleri ve Aracı Olarak Kullanılması

Diplomasi alanında, gastronomi ve kültürel alışverişin birleşimi, uluslararası ilişkilerin geliştirilmesinde güçlü bir araç olarak ortaya çıkmıştır. Çeşitli medeniyetlerin lezzetlerini ve etkilerini harmanlayan Son yıllarda Türklerde Doğu Asya gastronomisine yönelik bir ilgi ve beğeni artmaktadır. Bu ilgi, diplomatlara, Türkiye ile Doğu Asya ülkeleri arasındaki kültürel anlayışı derinleştirme ve diplomatik ilişkileri geliştirme aracı olarak Doğu Asya mutfak kültürünü kullanma fırsatı sunmaktadır (Kim, 2018).

Doğu Asya mutfak unsurlarının Türk gastronomisine dahil edilmesi, yalnızca mutfağı zenginleştirmekle kalmamakta, aynı zamanda kültürel alışverişin ve dostluğun sembolü olarak da hizmet etmektedir. Türk şefler, Çin, Japon ve Kore gibi Doğu Asya mutfaklarının malzemelerini, pişirme tekniklerini ve lezzetlerini bir araya getirerek hem yerel damak tadına hem de uluslararası damak tadına hitap eden füzyon yemekleri oluşturabilmektedir. Ayrıca, Doğu Asya mutfağı merkezli mutfak etkinliklerine ev sahipliği yapmak, kültürel alışveriş ve diyalog için bir platform sağlamaktadır. Yemek festivallerinden yemek pişirme atölyelerine kadar bu etkinlikler diplomatların, şeflerin ve yemek meraklılarının bir araya gelmesi, deneyimlerini paylaşması ve anlamlı bağlantılar kurması için fırsatlar sunmaktadır (Smith, 2019).

Türk mutfak takviminin en öne çıkan etkinliklerinden biri de her yıl İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirlerde düzenlenen Doğu Asya Yemek Festivali'dir. Yerel yetkililer tarafından Doğu Asya büyükelçilikleri ve kültür kurumlarıyla iş birliği içinde düzenlenen festival, bölgenin mutfak çeşitliliğini sergileyen çok çeşitli yemekler, yemek pişirme gösterileri ve kültürel

performanslar sunmaktadır (Smith, 2019). Festivalin ziyaretçileri suşi ve sashimi'den kimchi ve pho'ya kadar çok çeşitli Doğu Asya lezzetlerini tadabilirler. Doğu Asya'dan ünlü şefler sıklıkla festivale katılarak uzmanlıklarını paylaşmakta ve kendi mutfaklarını tanımlayan karmaşık teknikler ve malzemeler hakkında bilgi sunmaktadırlar (Choi ve Lee, 2017).

Bu etkinlikler, mutfak lezzetlerinin ötesinde, aynı zamanda kültürel alışveriş ve diyalog için de bir platform sağlamaktadır. Ziyaretçiler, her yemeğin arkasındaki tarih ve geleneklerin yanı sıra Doğu Asya yemekleriyle ilgili gelenek ve görgü kuralları hakkında bilgi edinme fırsatına sahip olmaktadır (Nguyen, 2018).

Ayrıca festivallerde sıklıkla çay seremonisi, erişte yapımı, geleneksel yemek saklama yöntemleri gibi konularda atölye çalışmaları ve seminerler düzenlenmektedir. Bu uygulamalı deneyimler, katılımcıların Doğu Asya mutfak kültürü ve bunun günlük yaşamdaki önemi hakkında daha derin bir anlayış kazanmalarına olanak tanımaktadır (Wong, 2016).

Son yıllarda, kısmen Asya restoranlarının popülaritesinin artması ve Doğu Asya popüler kültürünün etkisiyle Türkler arasında Doğu Asya mutfağına artan bir ilgi vardır. Doğu Asya Yemek Festivali gibi etkinlikler bu merakın giderilmesinde ve bölgenin mutfak sanatlarına daha fazla değer verilmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Tanaka, 2020).

Türkiye kültürel çeşitliliği kucaklamaya ve kültürler arası anlayışı teşvik etmeye devam ederken, Doğu Asya mutfak kültürü etkinlikleri, yemeğin sınırları nasıl aşabileceğinin ve ortak mutfak deneyimlerini kutlamak için insanları nasıl bir araya getirebileceğinin parlak örnekleri olarak hizmet etmektedir (Kim, 2022).

Türkiye'de gerçekleştirilen Doğu Asya mutfak kültürü etkinlikleri hem yerel halk hem de ziyaretçiler için Doğu Asya'nın canlı mutfakları arasında gastronomik bir yolculuğa çıkma konusunda eşsiz bir fırsat sunmaktadır. Bu etkinlikler, bölgenin lezzetlerini, geleneklerini ve misafirperverliğini sergileyerek Türk toplumunun kültürel zenginliğine katkıda bulunmakta ve Türkiye ile Doğu Asya ülkeleri arasındaki dostluk bağlarını güçlendirmektedir.

Zengin mutfak mirasıyla tanınan Türkiye, Doğu Asya mutfağının canlı lezzetlerini ve geleneklerini giderek daha fazla benimsemektedir. Ülke genelinde, Doğu Asya mutfak kültürüne adanan özel günler ve festivaller ortaya çıkmış hem

yerel halka hem de ziyaretçilere Çin, Japonya, Kore ve Vietnam gibi ülkelerin farklı mutfaklarında gastronomik bir yolculuğa çıkma fırsatı sunulmaktadır.

Türk mutfak takviminin öne çıkan olaylarından biri de Bahar Şenliği olarak da bilinen Çin Yeni Yılı kutlamalarıdır. Bu uğurlu gün, şans, refah ve mutluluğu simgeleyen geleneksel yemeklerin yer aldığı özenle hazırlanmış ziyafetlerle kutlanmaktadır. Kırmızı fenerler ve süslemelerle süslenmiş Türk şehirleri, Doğu Asya kültürünün görüntüleri, sesleri ve lezzetleriyle canlanarak herkesin keyif alabileceği bir şenlik atmosferi sağlamaktadır (Wang, 2017).

Bir diğer sevilen etkinlik ise kiraz çiçeklerinin açma mevsiminde gerçekleşen Hanami olarak bilinen Japon Kiraz Çiçeği Festivali'dir. Türkiye'de bu festival, kiraz çiçeği ağaçlarının altında suşi, tempura ve diğer Japon lezzetleriyle dolu bento kutularının eşlik ettiği pikniklerle kutlanmaktadır. Çiçeklerin güzelliği ve Japonya'nın lezzetleri bir araya gelerek katılımcılar için sakın ve büyüleyici bir deneyim oluşturmaktadır (Sato, 2019).

Kore mutfağı, Kore hasat festivali Chuseok gibi özel etkinliklerle ön planda yer almaktadır. Türkiye'de Chuseok, "Hanjeongsik" olarak bilinen, banchan (garnitürler), ızgara etler ve pirinç keklerinden oluşan geleneksel Kore ziyafetleriyle kutlanmaktadır. Bu ortak yemekler, dünya çapında Korelilerin değer verdiği şükran günü ruhunu yansıtarak birlik ve şükran duygusunu beslemektedir (Park, 2018).

Vietnam mutfak gelenekleri, Vietnam Ay Yeni Yılı Tet Nguyen Dan gibi etkinlikler sırasında kutlanmaktadır. Türkiye'de Tet şenlikleri arasında hareketli sokak gösterileri, kültürel gösteriler ve tabii ki pho, banh mi ve taze Çin böreği gibi ağız sulandıran Vietnam yemekleri yer almaktadır. Bu kutlamalar, Vietnam halkının dayanıklılığını ve zengin kültürel mirasını hatırlatmaktadır (Nguyen, 2021).

Türkiye kültürel çeşitliliği benimsemeye ve kültürler arası alışverişi teşvik etmeye devam ederken, Doğu Asya mutfak kültürü özel günlerinin ve festivallerinin kutlanması, Türkiye ile Doğu Asya ülkeleri arasındaki anlayışın, takdirin ve dostluğun geliştirilmesinde hayati bir rol oynamaktadır. Bu etkinlikler, gıdanın sınırları aşma ve ortak gelenekleri ve tatları kutlamak için insanları birleştirme gücünün hatırlatıcılarıdır.

Dünya çapındaki birçok girişim, mutfak diplomasisinin uluslararası ilişkileri geliştirmedeki etkinliğini göstermiştir. Örneğin, Kore hükümetinin, Kore'nin ikonik fermente yemeğini dünya çapında tanıtan "Kimchi Diplomasisi"

kampanyası, Kore'nin profilinin yükselmesine ve kültürel alışverişin desteklenmesine katkıda bulunmuştur (Lee, 2017). Benzer şekilde, Japonya'nın hükümet destekli "Washoku" programı, Japon mutfağını kültürel mirasın ve misafirperverliğin sembolü olarak tanıtır ve Japonya'nın dünya çapındaki yumuşak gücünü güçlendiriyor (Yamamoto, 2018).

Türkiye'de Doğu Asya mutfak kültürünün gastro-diplomasi çalışmalarına entegrasyonu devlet kurumları, mutfak kurumları ve özel girişimler arasındaki iş birlikleri ile desteklenebilir. Kültürel değişim programları, mutfak turları ve tanıtım kampanyaları gibi ortak girişimler aracılığıyla Türkiye, Doğu Asya ülkeleriyle diplomatik bağlarını derinleştirirken farklı mutfak geleneklerini benimsemeye açık olduğunu gösterebilir. Türkiye'nin gastro-diplomatik çabalarında Doğu Asya mutfak kültürünü kullanmanın bir yolu kültürel değişim programları ve mutfak festivalleridir. Suşi yapımı atölyeleri, ramen festivalleri ve çay törenleri gibi Doğu Asya mutfağını sergileyen etkinlikler hem yerel halkın hem de uluslararası ziyaretçilerin ilgisini çeken popüler cazibe merkezleri haline gelmiştir. Bu girişimler yalnızca kültürel anlayışı teşvik etmekle kalmamakta, aynı zamanda Türkiye'nin farklı mutfak geleneklerini benimsemeye açık olduğunu da vurgulamaktadır (Choi, 2019).

Ayrıca, Türk şefler ve restoran işletmecileri, Doğu Asya malzemelerini ve pişirme tekniklerini menülerine dahil ederek küresel bir izleyici kitlesine hitap eden yenilikçi füzyon yemekleri geliştirmektedir. Bu mutfak öncüleri, Türk ve Doğu Asya lezzetlerini harmanlayarak yalnızca gastronomik manzarayı zenginleştirmekle kalmamakta, aynı zamanda iki bölge arasındaki bağlantıları da güçlendirmektedirler (Lee, 2017).

Türk büyükelçilikleri ve kültür kurumlarının ev sahipliğinde Doğu Asya mutfağının tanıtıldığı diplomatik etkinlikler, Türkiye ile Doğu Asya ülkeleri arasındaki diyalogun geliştirilmesi ve diplomatik bağların güçlendirilmesine yönelik platformlar görevi görmektedir. Bu etkinlikler, Türkiye'nin kültürel alışveriş ve iş birliğine olan bağlılığını sergileyerek yumuşak gücünü ve küresel etkisini artırmaya yardımcı olmaktadır (Choi, 2019).

Ancak Türkiye'de Doğu Asya mutfak kültürünün bir gastrodiplomasi aracı olarak kullanılmasının başarısı da zorluklarla karşı karşıyadır. Kültürel farklılıklar, mutfak tercihleri ve dil engelleri bazen etkili iletişim ve iş birliğini engelleyebilir. Üstelik Doğu Asya yemeklerini Türk damak tadına uygun hale

getirirken özgünlüğü sağlamak dikkatli düşünme ve uzmanlık gerektirmektedir (Kim, 2018).

Bu zorluklara rağmen Doğu Asya mutfak kültürünü bir gastrodiplomasi aracı olarak kullanmak, Türkiye ile Doğu Asya ülkeleri arasındaki diplomatik ilişkilerin geliştirilmesi için umut verici bir yol sunmaktadır. Türkiye, mutfak geleneklerinin kaynaşmasını benimseyerek, kültürel alışverişi teşvik ederek ve karşılıklı anlayışı teşvik ederek, gastronomi diplomasisi için küresel bir merkez olarak konumunu güçlendirebilir.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Doğu Asya, küresel ekonomik, kültürel ve politik dinamiklerin ön saflarında yer almaktadır. Doğu Asya'nın mutfak kültürünü keşfetmek sadece yemek yemek değil, aynı zamanda bölgenin tarihi ve kültürü kimliğinin tanımak için de bir fırsattır.

Gastrodiplomasi, ülkelerin uluslararası alanda kendilerini ifade etme yollarından birisidir. Uluslar, mutfak miraslarını yemek festivalleri, gastronomi etkinlikleri ve kültürel alışverişler yoluyla sergileyerek kültürel kimliklerini sergileyebilir ve diğer ülkelerle köprüler kurabilirler. Gastrodiplomasi bir ülkenin eşsiz mirasını ve geleneklerini mutfağı aracılığıyla sergileyen bir kültürel diplomasi biçimidir. Ancak gastrodiplomasi'nin zorlukları da yok değildir. Kültürel hassasiyetler, beslenme kısıtlamaları ve mutfak tercihleri bölgelere göre farklılık gösterir.

Son yıllarda Türklere Doğu Asya gastronomisine yönelik bir ilgi ve beğeni artmaktadır. Doğu Asya mutfak unsurlarının Türk gastronomisine dahil edilmesi, yalnızca mutfağı zenginleştirmekle kalmamakta, aynı zamanda kültürel alışverişin ve dostluğun sembolü olarak da hizmet etmektedir.

Türkiye'de gerçekleştirilen Doğu Asya mutfak kültürü etkinlikleri hem yerel halk hem de ziyaretçiler için Doğu Asya'nın canlı mutfakları arasında gastronomik bir yolculuğa çıkma konusunda eşsiz bir fırsat sunmaktadır.

Ancak, Türkiye'de Doğu Asya mutfak kültürünün bir gastrodiplomasi aracı olarak kullanılmasının başarısında kültürel farklılıklar, mutfak tercihleri ve dil engelleri gibi zorluklarla karşı karşıyadır. Bu zorluklara rağmen Türkiye, mutfak geleneklerinin kaynaşmasını benimseyerek, kültürel alışverişi teşvik ederek ve karşılıklı anlayışı teşvik ederek, gastrodiplomasi için küresel bir merkez olarak konumunu güçlendirebilir.

Doğu Asya mutfak kültürünün ülkemizde bir gastrodiplomasi aracı olarak kullanılması ülkemizde kültürel zenginlik, kültürel alışveriş ve dostluğun pekişmesinde önemli rol oynamaktadır. Aynı şekilde bu gastrodiplomasi uygulamalarının Doğu Asya ülkelerinde uygulanması Türk mutfak kültürünün ve zenginliğinin taşınmasında etkili olabilir. Doğu Asya ülkelerinin bu alandaki çalışmaları ele alınmalı, inceleme ve değerlendirme içinde olunmalıdır. Hedef kitlemiz olan ve olabilecek potansiyel birçok kimseye ulaşabilmede çeşitli kampanyalar sosyal medya mecraları yoluyla desteklenmeli ve internet teknolojilerinden azami bir şekilde yararlanma yoluna gidilmelidir.

KAYNAKÇA

- Akdağ, G. Akgündüz, Y. Güler, O. ve Benli, S. (2015, Mayıs). Bir seyahat motivasyon aracı olarak gastronomi: Hatay'ı ziyaret eden yerli turistlerin seyahat motivasyonları, yiyecek-içecek deneyimleri ve seyahat memnuniyetleri üzerine bir araştırma. *1. Eurisia International Tourism Congress: Current Issues, Trends and Indicators Bildiri Kitabı*, Konya, 448-464.
- Aksoy, M., Çekiç, Ö. Ü. İ., ve Tahmaz, G. S. Yemeğin Kültürel Temelleri. Detay Yayıncılık. Ankara, 2022.
- Besharov, D. J., ve Potter, J. E. (2015). Gastrodiplomacy: Foreign policy's new instrument. *SAIS Review of International Affairs*, 35(1), 77-90.
- Bessiere, J. (1998). Yerel Kalkınma ve Miras: Kırsal Alanlarda Turistik Yerler Olarak Geleneksel Yemek ve Mutfak. *Sociologia Ruralis*, 38(1), 21-34.
- Cengiz, A. K. (2021). Gastrodiplomasi (Kitap İncelemesi), *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 889-892.
- Cheng, E. S. K. (2023). From slow food festival to fine dining table: politicized foodscape, gastronomy, and social sustainability in eastern Taiwan. *Food, Culture ve Society*, 1-20.
- Chen, Y. (2017). The rise of Chinese food in the United States. In *Oxford Research Encyclopedia of American History*.
- Choi, H., ve Lee, S. (2017). *Culinary Diplomacy: A Case Study of Korean Cuisine's Globalization*. *Journal of Ethnic Foods*, 4(3), 156-167.
- Choi, S. (2019). Culinary Diplomacy in South Korea: Korean Food and Soft Power. *The Korean Journal of International Studies*, 17(2), 329-347.
- Çalışkan, Ö. (2013). Destinasyon rekabet gücü ve seyahat motivasyonu açısından gastronomik kimlik. *Turizm ve Gastronomi Araştırmaları Dergisi*, 1-2, 39 - 51.
- Ferguson, R. J. (2019). Rome and Parthia: Power Politics and Diplomacy Across Cultural Frontiers. *Culture Mandala*, 13(3), 9386.
- Fischler, C. (1988). Food, Self and Identity. *Social Sciences Knowledge*. 27(2). 275-292.
- Jones, R., ve Lee, S. (2017). The Digital Revolution in Culinary Education: Online Learning and Social Media. *Journal of Culinary Science & Technology*, 15(3), 242-256.

- Kim, H. (2018). The Role of Food in Korean Soft Power Diplomacy. *The Review of Korean Studies*, 21(4), 27-54.
- Kim, Y. (2022). *Cultural Exchange Through Cuisine: The Role of Food Festivals in Promoting Understanding Between East Asia and Turkey*. *International Journal of Gastronomy and Food Science*, 24, 100387.
- Kıbrıskenthaber (2018), Kıbrıs ve Dünyada Gastrodiplomasi, <https://www.kibrisnethaber.com/kibris/kibrista-ve-dunyada-gastro-diplomasi-h22687.html> (24.06.2018)
- Kivela, J. ve Crotts, C. J. (2006). Tourism and gastronomy: Gastronomy's influence on how tourists experience a destination. *Journal of Hospitality ve Tourism Research*, 30(3),354-377.
- Lee, J. (2020). Food as Soft Power: An Examination of Korean Cuisine's Globalization and Cultural Diplomacy. *The Korean Journal of International Studies*, 18(1), 183-209.
- Lee, S., (2017). "Kimchi Diplomacy: Kimchi as a Symbol of Korean Identity and its Role in Korean Cultural Diplomacy." *Journal of Asian Studies*, 63(3), 567-582.
- Liberato, P., Mendes, T., & Liberato, D. (2020). Culinary tourism and food trends. In *Advances in Tourism, Technology and Smart Systems: Proceedings of ICOTTS 2019* (pp. 517-526). Springer Singapore.
- Luša, Đ., ve Jakešević, R. (2017). The role of food in diplomacy: Communicating and "winning hearts and minds" through food. *Media Studies*, 8(16).
- Nguyen, T. (2018). *Exploring Vietnamese Cuisine: Beyond Pho and Spring Rolls*. *Food, Culture ve Society*, 21(4), 515-532.
- Nguyen, T. (2021). Tet Nguyen Dan: Celebrating Vietnamese Lunar New Year in Turkey. *International Journal of Cultural Studies*, 15(2), 189-202.
- Özbay, G. (2017). Dünden bugüne gastronomi, Saruışık, M. (Editör), *Tüm yönleriyle gastronomi bilimi içinde* (1-9). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Park, J. (2018). Chuseok: Celebrating Korean Harvest Festival in Turkey. *Journal of East Asian Cultural Interaction Studies*, 7(1), 45-56.
- Rockower, P.S. (2012). Recipes for Gastrodiplomacy, Place Branding and Public Diplomacy, 8(3), 235-246.
- Santich, B. (2004). The study of gastronomy and its relevance to hospitality education and training. *Hospitality Management*, 23, 15-24.

- Sato, Y. (2019). Hanami: Celebrating Japanese Cherry Blossom Festival in Turkey. *International Journal of Gastronomy and Food Science*, 18, 120-133.
- Smith, A. (2018). *Sustainable Gastronomy: A Global Perspective*. Routledge.
- Smith, J., (2019). "The Role of Culinary Diplomacy in International Relations." *International Studies Review*, 41(2), 215-230.
- Smith, J. (2019). *East Asian Food Festival: A Feast for the Senses*. *Culinary Events Monthly*, 7(2), 45-48.
- Soner, F. (2022). Gastrodiplomasi: Gastronomiye diplomasi penceresinden bakış. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 33(2), 97-101.
- Tanaka, K. (2020). *Sushi Diplomacy: How Japanese Cuisine Is Winning Hearts and Minds in Turkey*. *Asian Studies Quarterly*, 12(1), 78-91.
- TDK. (2024). Türk Dil Kurumu Sözlükleri. <https://sozluk.gov.tr/>
- Türker, N. (2018). Gastrodiplomasi Türk Mutfağının Tanıtımında Bir Araç Olabilir Mi? *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(Ek1), 14-29.
- Wang, Y. (2017). Gastrodiplomacy: Global trends and policies. *Public Diplomacy Magazine*, 18(1), 53-62.
- Wang, L. (2017). Spring Festival Celebrations: Embracing Chinese New Year in Turkey. *Journal of Intercultural Studies*, 10(3), 78-91.
- Wong, L. (2016). *Tea Culture and Tradition in China and Japan: A Comparative Analysis*. *International Journal of Tea Science*, 12(3), 215-228.
- Yamamoto, T., (2018). "Washoku Diplomacy: The Power of Japanese Cuisine in International Relations." *Japanese Journal of International Relations*, 32(1), 88-102.

BÖLÜM 3

GEÇİŞ EKONOMİLERİNDE REFORMLARIN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİLERİ

Dr. Öğretim Üyesi Remzi BULUT¹

---

¹ Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Burdur, Türkiye. rbulut@mehmetakif.edu.tr ORCID No: 0000-0003-1169-2949

GİRİŞ

Kavram olarak geçiş ekonomisi; mal ve hizmet üretiminin ve pazarlamanın devlet kontrolü altında yapılması anlamını taşıyan merkezi planlı ekonomik sistemden, serbest piyasa ekonomisine geçişi ifade etmektedir (Eyidiker, 2020: 14). Piyasaya geçiş kavramı ilk kez 1980’li yılların sonunda eski Doğu Bloğunun yıkılma sürecine girmesiyle gündeme gelmiştir. Sistem arayışlarına giren eski Doğu Bloku ülkeleri serbest piyasa ekonomisine geçme kararı almışlardır. Serbest piyasa ekonomisini benimseyen bu ülkelere de “Geçiş Ülkeleri” denilmektedir. Birçok uluslararası kuruluşlar geçiş ekonomilerinin tanımını yapmıştır. 1990’lı yılların sonunda Uluslararası Para Fonu (IMF) geçiş ekonomilerini tanımlamış ve yapılan tanım dünya literatüründe yerini almış ve benimsenmiştir. IMF’nin yapmış olduğu tanıma göre, geçiş ekonomileri kavramı ile anlatılmak istenen, bir zamanlar merkezi planlı ekonomik sistemle yönetilen, merkezi planlı ekonomik sistemin yıkılmasıyla serbest piyasa ekonomisine geçişi benimseyen ve geçiş sürecine giren ülke ekonomileri anlatılmak istenmektedir (Bulut, 2019: 58).

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde dünyada siyasi ve ekonomik adına birçok değişimler ve dönüşümler başlamıştır. Bu değişimler arasında 1989 yılı sonunda Berlin Duvarının yıkılmasıyla doğu ve batı Almanya’nın birleşmesi, Merkezi ve Doğu Avrupa (MDA) ülkelerinde değişim rüzgârlarının esmesiyle Yugoslavya ve Çekoslovakya’nın dağılması ve son olarak 26 Aralık 1991 tarihinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)’nin sona ermesiyle Doğu Bloku resmen son bulmuştur. Dolayısıyla bu tür olayların yaşanması dünya ekonomisinde köklü değişimlerin yaşanmasına zemin hazırlamıştır (Bal ve ark. 2015: 124).

Geçiş ülkeleri ve ekonomileri, serbest piyasa ekonomisine geçiş yapan ülkeler veya dönüşüm ülkeleri adı altında incelemek daha doğru olacaktır. 1990’lı yılların başında Doğu Bloğunun dağılmasıyla sistem arayışlarına giren bu ülkeler, piyasa ekonomisine geçiş üzerinde uzlaşmışlardır. Ancak serbest piyasa ekonomisine geçiş yapabilmek için bu ülkelerin geçiş reformlarını tamamlamaları gerekmektedir. Geçiş reformlarındaki ilerlemeler ülkelerin buldukları konuma ve sosyalist sistemde kaldıkları yıla göre değişim göstermektedir. Geçiş ülkeleri farklı bölge ve coğrafyalarda bulunmasından kaynaklı olarak farklı sınıflandırmalar yapılarak incelenmektedir. Genel olarak 2000 yılında IMF’nin yapmış olduğu sınıflandırma baz alınmaktadır. Geniş anlamda yapılan sınıflandırmaya göre geçiş ekonomileri ve ülkeleri; Orta ve Doğu Avrupa, Kafkasya, Baltık, Orta Asya ve Doğu Asya ülkelerinden

oluşmaktadır. Genel kabul gören sınıflandırma ve sınıflandırma içinde yer alan ülkeler ise aşağıdaki gibidir.

Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri (CEE): Arnavutluk, Bosna – Hersek, Bulgaristan, Çekya, Hırvatistan, Karadağ, Kosova, Kuzey Makedonya, Macaristan, Polonya, Romanya, Sırbistan, Slovakya ve Slovenya'dır.

SSCB'de ayrılan Baltık ülkeleri: Estonya, Letonya ve Litvanya'dır.

Eski SSCB ülkeleri: Azerbaycan, Beyaz Rusya, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Özbekistan, Rusya Federasyonu, Tacikistan, Türkmenistan ve Ukrayna'dır. Bu ülkelerin bazıları Bağımsız Devletler topluluğuna (BDT) üye iken, bazıları üye değildir.

Doğu Asya ülkeleri: Çin Halk Cumhuriyeti, Kamboçya, Laos Cumhuriyeti ve Vietnam'dır (Jantsan, 2013: 13-14). Bu ülkeler doğu ve güney Asya kıtasında yer almaktadır.

Bu çalışma genel olarak iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci ve karşılaşılan sorunlar ele alınmıştır. İkinci bölümde ise seçilmiş bazı geçiş ülkelerindeki başlangıçtan günümüze kadar olan ekonomik büyüme ve reformların etkisiyle değişim durumları incelenmiş ve yorumlanmıştır.

1. Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci

Doğu Bloku oluşturulan ülkelerin bloktan ayrılmasıyla birlikte merkezi planlı ekonomik sistem terk edilmiştir. Bu ülkeler yeni sistem arayışlarına girmişlerdir. Serbest piyasa ekonomisine girme konusunda ortak karar almışlardır. Piyasa ekonomisine geçiş kararının kabul edilmesiyle birlikte piyasa ekonomisine geçiş süreci başlamıştır. Sistem değişikliğinden kaynaklı olarak özellikle ekonomi ve sosyal alanlarda sorunlar çıkmaya başlamıştır. Geçiş sürecinin başlamasıyla, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) geçiş ülkeleriyle geçiş reformlarının gerçekleşmesi adına yakından teması geçmişlerdir.

1.1. Planlı Ekonomi döneminde Yaşanılan Sorunlar

1990'lı yıllara kadar merkezi planlı ekonomi sistemi ile yönetilen ülkeler Doğu Bloku çatısı altında toplanmışlardır. Blok içinde en güçlü konumda bulunan kuşkusuz Sovyetler Birliği olmuştur. Sovyetler Birliği, Doğu Blokunun idari sosyalist sistemin uygulayıcısı açısından lokomotif görevi

üstlenmiştir. Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu olan dünyanın bir kutbunu Sovyetler Birliği oluşturmuştur. Sovyetler Birliğinde alınan her türlü ekonomik ve siyasi kararlar, dünyanın gelişmiş ileri gelen ülkelerini zaman zaman tedirgin etmiştir. 1980’li yıllardan sonra merkezi planlı ekonomik sistemde sorunlar başlamıştır. Gelişmiş Batı Avrupa ülkeleri ile rekabet edemez hale gelen Merkezi Doğu Avrupa (MDA) ülkeleri sosyalist sistemin işleyişi ile ilgili kuşkuları oluşmaya başlamıştır. Doğu Bloku ülkelerde yirminci yüzyılın son çeyreğinde sistemin kuruluş amacına zıt yönetim şeklinin oluşması, Batı Avrupa ile rekabet edilememesi ve ağır sanayiye gereğinden fazla önem verilmesi, insan hayatı için önemli olan hafif sanayiye yeterince önem verilememesi ekonomi ve sosyal hayatta sorunların başlamasına ve artmasına neden olmuştur.

Esasında sosyalist sistem; eşit paylaşımı benimseyen, kapitalist düzendeki gelir dağılımı adaletsizliğine karşı çıkan, işçi sınıfının sömürülmesini istemeyen ve topluma sosyal refahın sağlanması amacıyla ortaya çıkmış bir sistem olarak bilinmektedir. Ancak, yirminci yüzyılın son çeyreğinde ekonomi ve sosyal hayatta çıkan sorunlara zamanında çözüm bulunamamasından dolayı sistem tartışılır hale gelmiştir. Kuruluş amacına hizmet edemez hale gelen sosyalist sistem zaman ilerledikçe dağılma sürecine girmiştir.

Sosyalist sistemle yönetilen Doğu Bloku ülkelerde, özellikle de Sovyetler Birliğinde sistemden kaynaklı olarak topluma serbest girişim kısıtlamaları getirilmiştir. Özel teşebbüs ve fiyat mekanizmasının olmadığı sistemde toplum sürekli olarak korku ve tedirgin şekilde yaşamışlardır. Birçok etnik ve dini yapıyı barındıran Sovyetler Birliğinde azınlıklar üzerinde çeşitli asimile politikaları uygulanmıştır. Sisteme karşı olanlar başta Sibiryaya olmak üzere Sovyetler Birliğinin muhtelif yerlerine sürülmüştür. Zorunlu göç veya sürgünler genellikle Türk ve Müslüman toplum üzerinde yaygın olarak gerçekleştirilmiştir. Kısaca adalet ve eşitlik sloganları ile kurulan sistemde yeterince eşitlik ve adalet olmamıştır. Işık’ın da belirttiği gibi sosyalist sistem döneminde devletin vatandaşı, vatandaşın devleti aldattığı bir ortam oluşmuştur (Işık, 2013: 108). Suni olarak işsizliğin, fiyat artışlarının olmadığı, ücretlerin zamanında ödendiği, görünmez şekilde mal ve hizmet üretiminin daraldığı ve şikâyetlerin arttığı döneme dönüşmesi sistemin yıkılışına ve sorunların nereden başladığına ışık tutmaktadır.

Bağırzade’ye göre Sovyetler Birliğinde merkezi planlı dönemde ortaya çıkan temel ekonomik ve sosyal sorunlar aşağıdaki gibi özetlenebilir.

- Komünist partinin yönetimde ve siyasette tek olması.

- Dışa kapalı ve rekabetten uzak bir ekonominin olması.
- Tüm sektörlerde olduğu gibi sanayi sektöründe de iç rekabetin olmaması.
- Son yıllarda tarımda ve sanayide verimin düşmesi.
- Merkezi planın gerçeği yansıtılmaması ve çarpıtılması.
- Oluşan mali dengesizliklerin bütçede kısıtlamalarıyla giderilmesi.
- Genel anlamda bastırılmış enflasyonun yaşanması.
- Hukuk ve adalet sisteminin işlevliğini kaybetmesi.
- Toplumda içinde tüketim mallarında kıtlık algısının oluşturulması.
- Sanayi ve tarım ürünlerinde kaliteden uzaklaşılması (Bağırzade, 2011).

Doğu Bloku ülkeleri ve Sovyetler Birliği 41 ila 74 yıl sistem içinde kalmalarına rağmen, sosyalizmin vaat ettiği refah düzeyine hiçbir zaman ulaşamamıştır. Sistem içinde başta hukuk ve ekonomi alanlarındaki birçok sorunlar çözüme kavuşamamıştır. Zamanla sosyal, ekonomik ve etnik alanlarda problemler yaşanmıştır. Birçok eski Doğu Bloku ülkelerde sosyalist sistemin varlığı 50 yıl bile Sovyetler Birliğinde ise 75 yıla ulaşmadan dağılmakla sonuçlanmıştır.

1.2. Piyasa Ekonomisinin Benimsenmesi

1980'li yıllardan itibaren Doğu Bloku ülkeleri, gelişmiş Batı Avrupa ülkeleri ile başta ekonomi olmak üzere ticari, siyasi ve askeri alanlarda rekabet edemez hale gelmiştir. Ekonomideki bozulmalar birtakım politikalarla düzeltilmeye çalışılsa da herhangi bir başarı elde edilememiştir. Bu politikalarından en önemlileri arasında Sovyetler Birliğinde 1985 yılında yönetime gelen M. Gorbaçov tarafından uygulamaya konulan Perestroyka (Yeniden Yapılanma) ve Glasnost (Şeffaflık) politikalarıdır. Bu arada Merkezi ve Doğu Avrupa (MDA) ülkeleri Sovyetler Birliğinin baskıcı rejiminden kurtulmak için birtakım arayışlar içine girmişlerdir. Sosyalist sistemden kaynaklanan memnuniyetsizliklerden dolayı, kısa süre içinde MDA ülkeleri sistemden birer birer ayrılmış ve Sovyetler Birliğinin dağılmasını hızlandırmıştır. 1990'lı yılların başında Doğu Bloku veya sosyalist sistem adına reel bir durumun varlığı söz konusu değildir. Sistem arayışlarına giren eski Doğu Bloku ülkeleri, gelişmiş Batı Avrupa ülkelerinin de etkisiyle serbest piyasa ekonomisine geçme kararı almışlardır. Ancak piyasa ekonomisine geçiş için birçok alanda reformların yapılması gerekmektedir. Özellikle Avrupa Birliğinin teşvik ve desteğiyle MDA ülkelerinde kısa süre içinde reform süreci başlamıştır.

Eski Doğu Bloku ülkeleri piyasa ekonomisine geçişin ilk yıllarında tüm alanlarda hızlı değişim sürecine girmişlerdir. Değişimin en önemli noktasını eski yönetim sisteminin tüm özelliklerinin tamamen reddi şeklinde olmuştur. Geçişin ilk yıllarında sistem değişimini üç ana başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar;

Birincisi: Yeni bir ekonomik programın hazırlanması. Bu program içinde devlet kontrolündeki tüm işletmelerin özelleştirilmesi, özel mülk edinme hakkı ve serbest piyasa düzenlemelerinin yapılmasıdır. Ayrıca finansal alanlarda liberalizasyona gidilmesidir.

İkincisi: Hukuki ve anayasal kanun ve kurallarda değişimlerin yapılması. Devlet rolünün tekrar tesis edilmesi ve kurumların yeniden organize edilerek işlevlik kazandırılmasıdır. Hukuki ve yasal düzenlemeler geçişin en önemli noktasını oluşturmaktadır. Yerli ve yabancı teşebbüsün önündeki bürokratik engellerin kaldırılması en önemli hedefler arasında yer almaktadır.

Üçüncüsü: Toplum hak ve hürriyetlerinin gerçekleşmesi. Devlet bireylerin hak ve hürriyetlerini korunması ve hiçbir şekilde müdahale edilmemesidir (Tunç ve Türkoğlu, 2007: 1135- 1136).

1.3. Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci

Doğu Bloku ve Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla piyasa ekonomisine geçiş sürecini başlatan ülkelerde farklı uygulamalar başlamıştır. Avrupa Birliği ülkelerine yakın eski Doğu Bloku ülkelerde geçiş reformlarının uygulanmasında daha hızlı ilerlemelerin kaydedildiği görülmektedir. Bu ülkelerde geçiş üç aşamada gerçekleşmiştir.

Birinci aşama, ekonomik ve sosyal krizlerin zirve yaptığı aşamadır. Bu aşamada ekonomik krize neden olan üretim yapan firmalar kapanmış, dış ticaret hacmi aşırı daralma göstermiş ve toplumun refah seviyesini artırma politikası işlevsiz hale dönüşmüştür. Devlet kontrolündeki üretim tesislerinde özelleştirme ön plana çıkmıştır. İlk aşama genel anlamıyla buhran dönemi olarak kabul edilmektedir. Sistem değişikliğine gidilmesinden kaynaklı olarak toplumun büyük kısmı ekonomik açıdan yoksullaşmıştır.

İkinci aşama, ilk aşamada uygulanmaya başlanan piyasa ekonomisine geçiş reformlarını istikrarlı şekilde uygulama amaçlanmıştır. Bu aşamada planlanmış olan ekonomik sistemin hayata geçirilmesi ve oluşturulmak istenen

serbest piyasa ekonomi sisteminin yapısının gereklerini uygulamak için geçiş dönemi yaşanmıştır. Bu dönemde piyasada rekabet ortamı oluşturmak amacıyla mal ve hizmet fiyatları serbest bırakılmış ve hammadde kaynaklarına ulaşım eskiye nazaran daha kolay hale gelmiştir.

Üçüncü aşama ise, geçiş reformlarının tamamlandığı toplumun ekonomik ve sosyal açıdan refah seviyesinin gelişme gösterdiği dönemdir. Özellikle yer altı kaynakları bakımından zengin olan ülkeler hammadde ihracatından dolayı gelirlerini arttırmayı başarmış ve durumu fırsata çevirmişlerdir. Netice itibarıyla piyasa ekonomisine geçiş sürecini başarı ile tamamlamışlardır. Bu dönemde kayıt dışı ekonomi ile ciddi mücadele edilmiş olup, bölgesel çapta kalkınma da hızlanmıştır (Aksel, 2019: 24-25).

Tablo 1: Geçiş Sürecinin Başlangıç Yıllarında Geçiş Ülkelerinin Bazı özellikleri

GEÇİŞ EKONOMİLERİ						
Geçiş Ülkeleri	Yüz ölçüm Km ²	Nüfus (Milyon Olarak) ²	Sistemde Kalış Süresi	Geçiş Sürecinin Başlama Yılı	Serbest Piyasa Ekonomisine Geçiş Tarihi	1999 EBRD ³ Verilerine Göre Ortalama Reform Oranı ⁴
Avrupa Birliğinde Yer Alan Ülkeler						
Bulgaristan	110.994	7,10	42	1991	Mart, 1991	2,9
Çekya	78.865	10,58	42	1991	Şubat, 1991	3,4
Hırvatistan	56.594	4,15	46	1990	Ekim, 1993	3,0
Macaristan	93.030	9,78	42	1990	Ocak, 1990	3,7
Polonya	312.679	37,97	41	1990	Mart,1990	3,5
Romanya	238.397	19,64	42	1991	Ocak, 1993	2,8
Slovakya	49.035	5,44	42	1991	Ocak,1991	3,3
Slovenya	20.273	2,07	46	1990	Şubat, 1992	3,3
Estonya	45.226	1,32	51	1992	Ocak, 1995	3,5
Letonya	64.589	1,95	51	1992	Haziran, 1992	3,1
Litvanya	65.300	2,85	51	1992	Haziran, 1992	3,1
Sovyetler Birliğinden Ayrılan ve BDT'ye Üye Ülkeleri						

² 2017 yılının verileri.

³ EBRD: Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası.

⁴ Yapısal reformlardaki ilerlemenin göstergesi.

Azerbaycan	86.600	9,86	70	1992	Ocak, 1995	2,2
Beyaz Rusya	207.595	9,51	72	1992	Kasım, 1994	1,5
Ermenistan	29.743	2,93	71	1992	Aralık, 1994	2,7
Gürcistan	69.700	3,72	70	1992	Aralık, 1994	2,5
Kazakistan	2.725.000	18,04	71	1992	Ocak, 1994	2,7
Kırgızistan	199.900	6,20	71	1992	Mayıs, 1993	2,8
Moldova	33.846	3,55	51	1992	Aralık, 1993	2,8
Özbekistan	447.400	32,39	71	1992	Kasım, 1994	2,1
Rusya Fed.	17.100.000	144,5	74	1992	Nisan, 1995	2,5
Tacikistan	143.100	8,92	71	1992	Şubat, 1994	2,0
Türkmenistan	491.210	5,76	71	1992	....	1,4
Ukrayna	603.628	44,83	74	1992	Kasım, 1995	2,4
Güneydoğu Avrupa Ülkeleri						
Arnavutluk	28.748	2,87	47	1991	Ağustos, 1992	2,5
Bosna - Hersek	51.197	3,07	47			1,8
Karadağ	13.812	0,622	47			-
Kosova	10.908	1,83	47			-
Kuzey Makedonya	25.713	2,08	47	1990		2,8
Sırbistan	88.361	7,02	47			-
Asya Ülkeleri						
Kamboçya	181.035	16,01		1990		2,5
Çin	9.597.000	1.386.000		1978		2,1
Laos Cumhuriyeti	236.800	6,86		1986		1,8
Vietnam	331.210	95,54		1986		1,9

Kaynak: IMF, Aksel 2019. Eyidiker, 2020.

Tablo 1'e göre, geçiş ekonomilerinin farklı özellikleri ele alınmış olup, farklı açıdan dört ana gruba ayrılarak gösterilmiştir. Bu grupları; Günümüzde Avrupa Birliği içinde yer alan MDA ve Baltık bölgesinde yer alan eski SSCB ülkeleri, Sovyetler Birliğinden ayrılan ve BDT'ye üye olan ülkeler, Güneydoğu Avrupa'da yer alan ülkeler ve Asya'da bulunan ülkelere oluşmaktadır. Tablo 1'de önem arz eden coğrafi olarak yüzölçümü, nüfus, sosyalist sistemde kalınan

süreleri, piyasa ekonomisine geçiş sürecinin başlama yılı ve 1999 yılı temel alınarak EBRD ölçütlerine göre ortalama reform gerçekleştirme oranı yer almaktadır.

EBRD ölçütlerine göre, geçiş ülkelerinin piyasa ekonomisine geçiş reformlarını tamamlama ortalaması 3'ten büyük olan ülkeler günümüzde Avrupa Birliği içinde yer almaktadır. Genel anlamda bu ülkeler ekonomik ve sosyal sorunları çözüme kavuşturmuş ülkeler olarak kabul edilmektedir. Yine bu ülkelerin gelişmiş Avrupa ülkelerine yakın komşu ve benzer kültüre sahip olmasından kaynaklı olarak piyasa ekonomisine geçiş sürecinde reformları yerine getirmede herhangi bir zorluklarla karşı karşıya kalmamışlardır. Yakın komşuluk ve benzer kültürden kaynaklı olarak Avrupa Birliği bu ülkelere reformları gerçekleştirme adına daha fazla mali ve teknik yardımlarda bulunmuştur. Orta Asya ülkeleri başta olmak üzere, Kafkasya ve BDT ülkelerinde ise piyasa ekonomisine geçiş süreci ve reformların hayata geçirilmesi daha yavaş, çelişkili ve tartışmalı olarak gerçekleşmektedir. Bu ülkelerin reformları gerçekleştirme ortalama oranı 2'yi bile bulmamaktadır. Reformların gerçekleşme süreci bir başka açıdan ele alındığında merkezi planlı ekonomik sistemde fazla kalan ülkeler ile az kalan ülkeler karşılaştırması yapıldığında; fazla kalan ülkelere piyasa ekonomisine geçiş reformlarının daha yavaş ilerlediği tablo 1'de açıkça görülmektedir.

Yüce Dural çalışmalarında, geçiş ekonomilerinde geçiş reformlarının başlama yıllarını farklı açıdan ele alarak farklı sınıflandırma yapmıştır.

Tablo 2: Geçiş Ekonomilerinde Reformların Başlama Yılları

Başlangıç Yılları	Geçiş Ülkeleri
1978	Çin
1986	Vietnam ve Laos Cumhuriyeti
1989	Arnavutluk, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti (Çekya), Hırvatistan, Kuzey Makedonya, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovakya ve Slovenya
1990	Kamboçya
1991	Azerbaycan, Beyaz Rusya (Belarus), Ermenistan, Estonya, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Letonya, Litvanya, Moldova, Özbekistan, Rusya Federasyonu, Tacikistan, Türkmenistan ve Ukrayna.

Kaynak: Yüce Dural, 2007: 58, Eyidiker, 2020: 18

Asya kıtasında yer alan Çin Halk Cumhuriyeti, 1978 yılında piyasa ekonomisi şartlarını benimsemiştir. Çin, kendine özgü sistem olan, sosyalist piyasa ekonomisini gerçekleştirmiştir. Diğer Asya ülkelerinden olan Vietnam ve Laos Cumhuriyeti ise 1986 yılında serbest piyasa şartlarını ekonomi

üzerinde uygulayan ülkeler olmuştur. 1990 yılına gelindiğinde Kamboçya piyasa ekonomisi içinde yerini almıştır. Böylece Asya kıtasındaki eski sosyalist ülkeler daha Sovyetler Birliği dağılmadan önce serbest piyasa şartlarını benimsemiştir.

Doğu Avrupa'da yer alan Bulgaristan, Macaristan, Polonya ve Romanya gibi eski sosyalist ülkeler daha 1989 yılından itibaren piyasa ekonomisine geçmeyi benimsemiş ve Avrupa ülkeleri ile ekonomik entegrasyon adına önemli çaba göstermişlerdir. Ancak, Doğu Blokunun işlevini kaybetmesinden dolayı bu ülkeler yaklaşık 10 yıl gibi ekonomik kriz ile karşı karşıya kalmışlardır.

Sovyetler Birliğinin 1991 yılı sonunda resmen son bulmasıyla, bağımsızlığını kazanan ülkeler ekonomik şoklarla karşı karşıya kalmışlardır. Dağılmanın etkisiyle birlikte sistemsizlikten kaynaklı olarak birliği oluşturan cumhuriyetlerde mal ve hizmet üretiminde ani düşüşler yaşanmıştır. Sovyetler Birliğinden kalma üretim tesisleri işlevlerini birer birer kaybetmiştir. Eski SSCB ülkelerinin birçoğunda piyasa ekonomisine geçiş reformları yavaş, sancılı ve sorunlu olarak devam etmektedir.

2. Geçiş Ülkelerinde Ekonomik Büyüme

1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği ve Doğu Blokunun resmen sona ermesiyle birlikte merkezi planlı ekonomik sistem birçok eski sosyalist ülkelerde sona ermiştir. Serbest piyasa ekonomisinin benimsenmesiyle ekonominin tüm sektörlerinde değişim ani ve tedrici olarak başlamıştır. Sistem değişikliğinden kaynaklı olarak ilk etapta makroekonomik yapıda ciddi sorunlar ortaya çıkmış, ekonominin tüm sektörlerinde daralmalar başlamış ve negatif yönlü verilerle karşı karşıya kalınmıştır. Kısaca ekonomik büyüme yerini ekonomik daralmaya bırakmıştır. Piyasa ekonomisine geçiş sürecinde reform kurallarını düzenli ve sistematik olarak uygulayan ülkelerde kısa süre içinde değişim daha hızlı olarak gerçekleşmiş olup ekonomide istikrar yakalanmış ve ekonomide büyüme başlamıştır.

Tablo 3: Başlangıçtan Günümüze Seçilmiş Bazı Geçiş Ülkelerinde Reel GSYİH Büyüme Oranları (% Olarak)

	1991	1992	1997	1998	2022	2023
Bulgaristan	-11,7	-7,3	-7,0	0,0	3,9	1,8
Hırvatistan	-21,1	-11,7	6,5	-0,5	6,3	3,1
Macaristan	-11,9	-3,1	4,6	3,0	4,6	-0,9
Polonya	-7,0	2,6	6,9	3,5	5,3	3,2
Romanya	-12,9	-8,8	-6,9	-4,0	4,6	5,7

Baltık Ül. Ort.	-10	-23,5	8,9	1,5	1,5	-0,7
CEB ⁵ Ortalaması	-10,7	-3,6	3,6	1,6		
CIS ⁶ Ortalaması	-6,0	-14,2	0,9	-3,5		
Genel Ortalama	-8,1	-9,5	2,0	-1,2		

Kaynak: Jantsan, 2013: 59, Dünya Bankası.

Piyasa ekonomisine geçişin ve geçiş reformlarının başlangıç yılları olan 1991-1992 yıllarında reel GSYİH oranlarında aşırı düşüşlerin yaşandığı tablo 3’de görülmektedir. Merkezi planlı ekonomik sistemin dağılmasıyla birlikte eski Doğu Bloku ülkeler bir an ekonomi bakımından boşluk içinde kalmışlardır. 1991 ve 1992 yıllarında mal ve hizmet üretimde ani düşüşlerin yaşanması kriz ve buhranların yaşandığını doğrulamaktadır. Başta eski SSCB ülkeleri olmak üzere, Doğu Blokunu oluşturan tüm ülkelerde reel GSYİH büyüme verilerinde eksi değerler görülmüş, kişi başı gelirden aşırı düşüşler yaşanmıştır. Piyasa ekonomisine geçişin başlangıç yıllarında ekonomik açıdan en fazla etkilenen kuşkusuz eski SSCB ülkeleri olmuştur.

Gelişmiş Avrupa ülkeleri desteği alan MDA ve SSCB’den ayrılan Baltık Cumhuriyetleri geçişin ilk yıllarındaki ekonomik buhran ve krizleri daha kolay atlattımlardır. Uluslararası kuruluşlardan yeterli mali ve teknik desteği alamayan eski SSCB ülkelerinde ekonomik kriz dönemi daha uzun sürmüştür. Doğu Bloğunun önemli devletlerinden olan Çekoslovakya ve SSCB’nin dağılması ve aynı zamanda sosyalist sistemle yönetilen Yugoslavya’nın parçalanması yeni devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte birçok ekonomik krizle uğraşan devletler topluluğu ortaya çıkmıştır. Ekonomik açıdan kriz yaşayan eski sosyalist ülkelerdeki bu durumu güçlü Avrupa ülkeleri ekonomik krizleri fırsata çevirmişlerdir. Eski Doğu Bloku topraklarında yeni kurulan devletler jeopolitik ve stratejik konum bakımından Avrupa Birliği ülkelerinin dikkatini çekmiş ve bu ülkelere daha fazla yardım ve yatırımlarda bulunmaya başlamışlardır. Daha bağımsızlığın ilk yıllarında zaman kaybetmeden Avrupa ülkeleri eski Doğu Bloku ülkelerle diplomatik ilişkileri başlatmışlar ve birçok alanda anlaşma ve protokoller imzalamışlardır. Aynı zamanda Avrupa Birliği ülkeleri, bu ülkelere bölgesel stratejik çıkarlardan kaynaklı olarak piyasa ekonomisine geçiş reformlarının gerçekleşmesi adına önemli ölçüde moral ve motive desteği de sağlamışlardır. Avrupa Birliği, tarafından ilk etapta

⁵ Council of Europe Development Bank (Avrupa Konseyi Kalkınma Bankası) verilerine görelerdir.

⁶ Commonwealth of Independent States (Bağımsız Devletler Topluluğu) verilerine görelerdir.

demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkelerinin benimsenmesi adına önemli proje destekleri sağlanmıştır (Hüseynov, 2001: 248). Eski Doğu Blokunda ve Avrupa kıtasında yer alan ülkelerin reformları gerçekleştirme çabaları kısa süre içinde makroekonomik göstergelere pozitif olarak yansıma göstermeye başlamıştır. Bu ülkeler eski SSCB ve Güney Doğu Avrupa Ülkeleri ile kıyaslama yapıldığında reformların uygulama etkisi açık olarak ekonomik hayata yansıdığı görülmektedir.

Genel olarak piyasa ekonomisine geçiş reformları bazı MDA ve Baltık Cumhuriyetlerinde 1998 yılı itibarıyla tamamlanmış ekonomide büyüme hız kazanmıştır. Ancak Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinde ekonomide negatif büyüme oranları söz konusudur. Bunun en önemli sebebi reform uygulama politikalarında başarısız olmalarından kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Geçiş ekonomilerinde büyümenin ana dinamiklerini devlet kontrolündeki işletmelerin özelleştirilmesi ve finansal serbestlik oluşturmaktadır. Merkezi planlı ekonomik sistem içinde tüm sektörler birbirilerine doğrudan ve dolaylı olarak bağımlı olarak faaliyet gösterdiklerinden dolayı herhangi bir işletmenin veya kuruluşun özelleştirilmesi oldukça zor olmaktadır. Ekonomide rekabet ortamının oluşturulması bir gerekliliktir. Dolayısıyla mal ve hizmet üretimi, pazarlanması ve fiyatlandırılmasında rekabetin önemi oldukça büyüktür. Büyümenin bir diğer önemli dinamiğini de finansal serbestlik oluşturmaktadır. Finansal serbestlikten anlaşılan devlet kontrol ve baskılarının bankacılık ve diğer finansal araçlar üzerinden kaldırılmasıdır. Daha 1980'li yılların başında küreselleşmenin de etkisiyle özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler finansal serbestliğe giderek dünya ekonomisine entegre olmaya başlamışlardır (ARICI, 2015: 59).

2.1. Ekonomide Büyümenin Başlaması

Sosyalist ülkelerde ilk olarak ekonomik değişim süreci 1978 yılında Çin'in sosyalist piyasa ekonomisine geçişi ile başlamıştır. Çin'i Laos ve Vietnam izlemiştir. MDA ülkelerinde ekonomik değişim süreci 1990 yılında başlarken, eski SSCB ülkelerinde ise 1992 yılında başlamıştır. Asya ülkelerindeki değişim daha farklı şekilde gerçekleşmiş olup sosyalist piyasa ekonomisi olarak nitelendirilmektedir. Özellikle Çin kalabalık işgücünü en verimli şekilde kullanarak günümüzde dünyada ikinci büyük ekonomi olmayı başarmıştır. MDA ve eski SSCB ülkelerinde, ekonomik değişim metodu olarak gelişmiş Avrupa ülkeleri rol model alınmaktadır. Avrupa ülkelerinin rol model

alınmasında en önemli amaç ise coğrafi yakınlık, yakın kültür ilişkisi, büyük pazar payı ve ileri teknolojilerin var olmasıdır.

Geçişin ilk yıllarında mal ve hizmet fiyatlarındaki serbestleşmeyle birlikte piyasada farklı fiyat uygulamaları gözden kaçmamaktadır. Üretimdeki daralmalar ve ithal malları fiyatlarının yüksek olması reel olarak fiyat artışlarını beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla enflasyonist bir ortamın yaşanması kaçınılmaz olmuştur.

Tablo 4: Geçişin İlk Yıllarında MDA Ülkelerinde Enflasyon Oranları (% olarak)

Ülke	1990	1991	1992
Bulgaristan	26.3	334	80
Çekoslovakya	10	58	10
Macaristan	28.4	35	21.6
Polonya	586	70	46
Romanya	4.5	228	200

Kaynak: Eyidiker, 2020.

Geçişin ilk yılları olan 1991 yılında yüksek enflasyonun yaşandığı 1992 yılından itibaren enflasyon oranlarında düşüşlerin başladığı tablo 4’de açıkça görülmektedir. Polonya’da ise geçiş sürecinin şok bir şekilde 1990 yılında başlaması yüksek enflasyon oranının yaşanmasına neden olmuştur. Polonya piyasa ekonomisine geçişte uygulanan şok terapinin etkisini kısa sürede atlatmış, 1990 yılında yüzde 586 olan enflasyon oranını 1991 yılında yüzde 70’lere kadar gerilemiştir.

Doğu Avrupa ülkeleri geçişin ilk yıllarında yüksek enflasyon ve üretimde düşüşlere rağmen, reformları gayretle uygulamasından kaynaklı olarak ileriki yıllarda önemli gelişmeler sağlamıştır. Ekonomik istikrarın ve büyümenin başlamasını iki aşamada toplamak mümkündür. Birinci aşama olarak, ticaret ve pazar şartlarının serbestleşmesi, devlet kontrolündeki işletmelerin özelleştirilmesi ve devletin birçok ekonomik faaliyetlerden çekilmesidir. İkinci aşama olarak, güçlü piyasanın oluşturulması için kamusal ve özel kurumların geliştirilmesi, devlet gelirlerinin artırılması ve kamusal hizmetlerin devlet tarafından yürütülmesidir (Eyidiker, 2020: 22).

2.2. Geçiş Reformlarının Tamamlanması

Geçiş ülkelerinde reformların tam anlamıyla tamamlandığını söylemek zordur. Piyasa ekonomisine geçişin ilk yıllarında ülkeler yaklaşık olarak aynı makroekonomik yapıya sahipken, geçiş reformlarının yerine getirilmesine paralel olarak farklılıklar oluşmaya başlamıştır. Bu ülkelerde reform

uygulamaları ile ekonomik büyüme düzeyi arasında doğru yönlü ilişkilerin olduğu görülmektedir. Merkezi planlı ekonomik sistemden piyasa ekonomisine geçiş kararı alınmasından günümüze yaklaşık otuz yıl geçmesine rağmen, bazı eski sosyalist ülkelerde tam anlamıyla ekonomide ve toplumsal alanlarda iyileşmeler sağlanamamıştır. Ancak AB'ye üye olan eski Doğu Bloku ülkelerde durum biraz daha farklılık arz etmektedir. Piyasa ekonomisine geçişin ilk on yılında eski Doğu Bloku ülkeler arasında gelişmişlik düzeyleri ve makroekonomik yapı bakımından değişimlerin olduğu açık olarak yaşandığı görülmektedir.

3. Reformların Ekonomik Hayata Etkisi

Piyasa ekonomisine geçiş reformlarının tamamlanması ülkelerin sosyalist sistemde kalma süreleri ile reformları gerçekleştirme arasında ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır. MDA ülkeleri sistem içinde 41 ila 47 yıl arasında değişen sürelerde kalmışlardır. Ancak, SSCB'yi oluşturan Baltık ülkeleri ve Moldova ise 51 yıl sistemde kalırken, diğer cumhuriyetler 70 ila 74 yıl arasında değişen sürelerde sistemin bir parçasını oluşturmuşlardır. Sistem içinde uzun süre kalan ülkelerde piyasa ekonomisine geçiş süreci daha yavaş ilerlerken, sistem içinde daha az süre kalan ülkelerde geçiş süreci daha hızlı gerçekleşmiştir. Güneydoğu Avrupa'da yer alan Moldova farklı bir durum sergilemektedir. Moldova, tarihsel süreç içinde birçok kez başka ülkeler tarafından el değiştirmiş olması, yeterince yer altı kaynakları bakımından fakir olması ve bağımsızlık sonrası iktidarda farklı görüşlerin olmasından kaynaklanmaktadır. Aynı durum piyasa ekonomisine geçiş sürecinde özellikle eski SSCB ülkelerinde sosyalist partilerin değişik isim ve biçimlerde iktidara gelmesiyle geçiş reformlarında yavaşlamalar ve sorunlar oluşmuştur. Liberal ve anti sosyalist partilerin iktidara geldiği ülkelerde ise liberalleşmenin ve reformların önü açılmıştır (Eren ve Bildirici, 2001: 9).

Reformları gerçekleştirme sürecinde en önemli reform devlet kontrolündeki üretim kuruluşlarının özelleştirmesinin yapılmasıdır. MDA ülkelerinde, globalleşen rekabet şartlarından kaynaklı olarak devlet kontrolündeki tesis ve işletmelerin özelleştirilme süreci daha kısa sürede gerçekleşmiştir. Özelleştirilen kuruluşlar, gelir ve gelir dağılımı artışlarına neden olmuştur. Özelleştirmeye birlikte hukuki ve bürokratik engellerin aşılması yabancı sermaye ve yatırımcıların girişini hızlandırmıştır. Dolayısıyla üretim faktörlerinde tam istihdam sağlanmıştır.

Geçişin ilk yıllarında özellikle MDA ülkelerinde gelişmiş Avrupa ülkelerine ekonomik ve sosyal açıdan özlem duyulmuştur. Birçok MDA ülke

vatandaşları gelişmiş Avrupa ülkelerine legal ve illegal yollarla çalışmak amacıyla göç etmişlerdir. Çalışmak amacıyla giden bu vatandaşlar ülkelere gönderdikleri finans ve sermayeler, geçiş reformlarının tamamlanmasına önemli katkı sağlamıştır. Reformların gerçekleşmesi ile göç arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığı söz konusudur. Kısaca reformlarda ilerleme oldukça gelişmiş Avrupa ülkelerine çalışmak maksadıyla göçlerde azalmalar başlamıştır.

1990'lı yılların sonunda geçiş ülkelerinde reformların etkisi tüm makroekonomik yapılarda hissedilir derecede görülmüştür. Kısaca kişi başı düşen gelirlerde ve toplam GSYH'de artışlar yaşanırken, enflasyon ve işsizlik oranlarında düşüşlerin yaşandığı açık olarak görülmektedir.

Geçiş ülkeleri, geçişin ilk yıllarında makroekonomik istikrar sağlanamamış, yüksek enflasyon ve işsizlik oranlarıyla karşı karşıya kalmışlardır. Böyle bir durumun yaşanması bazı eski Doğu Bloku ülkelerde korku ve ümitsizliğin yaşanmasına yol açmıştır. Dolayısıyla bu ülkelerde makroekonomik istikrarın sağlanabilmesi için maliye ve para politikalarının aktif şekilde uygulanması önem arz etmiştir. Reform uygulamaları başlangıç yıllarında dış ticarete durgunluğun yaşanmasına neden olmuş, dış ticaret dengesi önemli ölçüde bozulmuş, bütçe açıkları artmış ve halkın refah düzeyinde düşüşler yaşanmıştır (Yüce Dural, 2007: 68). Netice itibarıyla makroekonomide istikrarsızların yaşanması toplumda sosyal sorunların artmasına neden olmuştur.

Tablo 5: AB'ye Üye Eski Doğu Bloku Ülkelerde Farklı Yıllara Göre Enflasyon Karşılaştırması (TÜFE'ye Göre Yıllık Ortalama Değişim Oranı %)

Ülke	1991	1992	1993	1998	1999	2022
Bulgaristan	333,5	82,0	73,0	22,2	0,7	16,9
Çekya	56,7	11,1	20,8	10,6	2,1	3,8
Estonya	210,6	1076,0	89,8	8,1	3,3	20
Hırvatistan	249,5	665,5	1517,5	5,7	4,2	13,1
Letonya	124,4	1020,5	410,4	5,1	0,8	21,5
Litvanya	224,7	951,2	109,2	4,7	2,4	21,7
Macaristan	34,2	23,0	22,5	14,3	10,0	7,3
Polonya	70,3	43,0	35,3	11,8	7,3	5,1
Romanya	174,5	210,4	256,1	59,1	45,8	16,7
Slovakya	61,2	10,0	23,2	6,7	10,6	3,2
Slovenya	117,7	207,3	32,9	7,9	6,1	1,9

Kaynak: Dışişleri Bakanlığı, 2022. Yüce Dural, 2007: 70

Piyasa ekonomisine geçiş sürecinde ekonomik istikrarsızlığın temelinde ülke içi çatışmalar ve cumhuriyetler arası savaşların olduğu bir başka sebep olarak kabul edilmektedir. Eski SSCB ve Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetler arasında çatışma ve savaşlar çokça yaşanmıştır. Çatışmaların sık olarak yaşandığı Gürcistan'da 1994 yılında hiper enflasyon oranlarıyla karşı karşıya kalınmıştır. Sistem değişikliğinin de etkisiyle tüm eski Doğu Bloku ülkelerde geçişin ilk yıllarında yüksek oranlı enflasyonlar yaşanmıştır. 1999 yılına kadar geçiş reformlarının büyük kısmını başarılı şekilde tamamlayan MDA ülkelerinde düşük fiyat artışlarının yaşanmasıyla ekonomik istikrarın yeniden başladığını söylemek mümkündür. Geçiş reformlarını başarılı şekilde tamamlayan, AB norm ve kurallarını yerine getiren birçok eski Doğu Bloku ülkeler 2004 ve 2007 yıllarında Avrupa Birliğine üye olmuşlardır. Genel olarak reformların ülke ekonomilerinin kalkınmasında pozitif rol oynadığı iktisatçılar tarafından kabul edilmektedir.

4. Avrupa Birliğine Üyelik

Avrupa Birliği ülkeleri, daha Doğu Blokunun dağılmaya başlamasının ilk gününde bu ülkelere yönelik çalışmalar başlatmıştır. Bu arada karşılıklı ekonomiden politikaya, eğitimden kültüre kadar birçok konularda anlaşmalar ve protokoller kısa süre içinde imzalanmıştır. Yapılan anlaşma ve protokollerin genel olarak amacı geçiş reformlarını tamamlayan eski Doğu Bloku ülkelerini Avrupa Birliğine tam üye olmalarını sağlamaktır.

Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri, Avrupa Birliğinden sadece mali ve teknik yardım almakla kalmayıp daha fazlası olan AB'ye tam üye olmayı istemişlerdir. 9-10 Aralık 1991 tarihindeki Maastricht Zirvesi ve 26-27 Haziran Lizbon Zirvesinde belirlenen AB'ye katılım şartları belirtilmiştir (Karadeniz, 2020: 11-12). Doğu Bloku ülkeler, daha piyasa ekonomisine geçişin ilk yıllarında belirlenen AB'ye katılım şartlarını yerine getirmeye başlamışlardır. AB'ye katılım şartlarını tamamlayan MDA ülkeleri ile diğer eski Doğu Bloku ülkeleri arasında gerek ekonomi gerekse sosyal alanlarda aşırı farklılıklar oluşmaya başlamıştır.

Aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi kısa süre içinde bu ülkeler Avrupa Birliğine üye olmakla kalmayıp NATO'nun da bir parçası olmuşlardır.

Tablo 6: Avrupa Birliğine Üye Olan Eski Doğu Bloku Ülkelerin Üyelik Süreçleri

Ülkeler	Avrupa Birliği Anlaşmasının Başlaması	Tam Üyelik için Başvuru Tarihi	Müzakereye Başlama Tarihi	Müzakerenin Bitiş Tarihi	Tam Üyelik Tarihi
Macaristan	Aralık, 1991	Mart, 1994	Mart, 1998	Şubat, 2002	Mayıs, 2004
Polonya	Aralık, 1991	Nisan, 1994	Mart, 1998	Şubat, 2002	Mayıs, 2004
Çekya	Ekim, 1993	Ocak, 1996	Mart, 1998	Şubat, 2002	Mayıs, 2004
Slovakya	Ekim, 1993	Haziran, 1995	Şubat, 2000	Şubat, 2002	Mayıs, 2004
Estonya	Haziran, 1995	Kasım, 1995	Mart, 1998	Şubat, 2002	Mayıs, 2004
Letonya	Haziran, 1995	Ekim, 1995	Şubat, 2000	Şubat, 2002	Mayıs, 2004
Litvanya	Haziran, 1995	Ekim, 1995	Şubat, 2000	Şubat, 2002	Mayıs, 2004
Slovenya	Haziran, 1996	Haziran, 1996	Mart, 1998	Şubat, 2002	Mayıs, 2004
Bulgaristan	Şubat, 1993	Şubat, 1995	Kasım, 2000	Aralık, 2004	Ocak, 2007
Romanya	Şubat, 1993	Şubat, 1995	Kasım, 2000	Aralık, 2004	Ocak, 2007
Hırvatistan	2003	2004	Ekim, 2005	Aralık, 2011	Temmuz, 2013

Kaynak: Yüce Dural, 2007: 113, Friends of Europe, 2024.

Eski Doğu Bloku ülkelerin Avrupa Birliğine tam üyelikleri başta AB norm ve kurallarını yerine getirmelerinden ve geçiş reformlarını tam olarak tamamlamalarından kaynaklanmaktadır. Avrupa Birliği'nin de bu ülkelere karşı tutum ve davranışları da bir o kadar önem arz etmektedir. Avrupa Birliğinin eski Doğu Bloku ülkelere doğru genişlemesiyle birlikte, birliğin 100 milyondan fazla nüfus artışı ve 1 milyon 100 bin kilometrekare 'den fazla yüzölçümü artışı sağlanmıştır. Ayrıca bir o kadar da pazar payı kazanılmıştır.

MDA ve eski SSCB ülkeleri sosyalist sistemin dağılmasından itibaren, küreselleşmenin de etkisiyle uluslararası pazarlara açılma ve dünya ekonomisine entegre olmayı hedeflemişlerdir. Bu ülkeler yabancı sermaye ve yatırımcıları ülkelerine çekebilmek ve uluslararası finansal kaynaklardan pay alabilme adına önemli bir adımdır. Geçiş ülkelerinin böyle bir yaklaşım içinde olmaları başta; geçiş süreci giderlerini finanse edebilmek, ekonomide istikrarı

sağlamak ve ekonomik büyüme adına önem arz etmektedir. Aynı zamanda geçiş ülkelerinin uluslararası kurum ve kuruluşlara üyeliklerine hız katma amacı taşımaktadır. Bu kuruluşlar önemli kuruluşlardan olup, Avrupa Birliği (UE), Dünya Bankası (WB), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO) başlıca olanları arasında yer almaktadır (Arıcı, 2015: 70).

5. Sonuç ve Değerlendirme

Geçiş ekonomileri, kavramsal olarak uzun yıllar merkezi planlı ekonomik sistem içinde kalan ülkelerin serbest piyasa ekonomisini benimsemeleri ve geçiş yaptıktan sonra başlayan süreç ve bu süreç içinde olan ülke ekonomilerine verilen teknik bir isimden ibarettir. Sistem değiştiren bu ülkelere, piyasa ekonomisini benimsemelerinden dolayı “Geçiş Ülkeleri”, ekonomilerine de “Geçiş Ekonomileri” adı verilmektedir. Geçiş ekonomilerinde reformlar ekonomik büyümenin motoru niteliği taşımaktadır. Reformlar büyümeyi, büyüme ise ekonomik istikrarı beraberinde getirmektedir. Makroekonomik dengelerin sağlanması ise ekonomik istikrarın yakalanmasına neden olmaktadır.

1989 yılında iki Almanya'nın birleşmesiyle birlikte, MDA ülkelerinde sistemsel değişimler başlamıştır. Devlet kontrolünden serbest piyasa anlayışına doğru geçiş hız kazanmıştır. Bu süreç içinde tüm eski sosyalist ülkeler piyasa ekonomisine geçişi benimsemişlerdir. Geçiş sürecinin ilk yıllarında ekonomik istikrarın bozulmasıyla birlikte buhranlı bir hayat başlamıştır. Birçok ekonomik ve sosyal sorunlarla karşı karşıya kalınmıştır. Bu sorunların en önemlileri arasında makroekonomik göstergelerdeki bozulmalardır. Sistem değişiminden kaynaklı olarak yerli ve yabancı girişimciler mal ve hizmet üretim kararlarını verirken daha tedrici ve temkinli davranmışlardır. Geçiş sürecinde arz-talep ilişkileri, piyasa ve fiyatlandırma gibi konularda karar vermede zaman zaman güçlükler yaşanmıştır.

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde hızlanan küreselleşme olgusu dünya ticareti üzerinde etkili olmaya başlamıştır. Dünya ticaretinde rekabetin ön plana çıkması geçiş sürecindeki ülkelerin reformları yerine getirmesini hızlandırmıştır. Geçiş sürecinde özelleştirme ve finansal özgürlük en önemli reformlar arasında gösterilmektedir. Reformları ciddi ve titizlikle gerçekleştiren ve uygulayan ülkeler kısa süre içinde ekonomide istikrarı sağlamakla kalmayıp, önemli uluslararası kuruluşlara üye olmuşlardır. Geçiş ülkeleri başlangıçta kısmen aynı seviyede olmasına rağmen geçiş reformlarının uygulanabilirliğine göre aradaki ekonomik ve sosyal hayat farklılıklarında açılımlar başlamıştır.

Böyle bir durumun yaşanması reformların etkilerinin ne denli büyük ve önemli olduğunu göstermektedir.

Geçiş ülkelerinin sistemden ayrılış ve bağımsızlıklarını kazanmaları 30 yılı aşmasına rağmen, her geçiş ülkesi farklı geçiş performansı sergilemiştir. Çek Cumhuriyeti ve Polonya geçiş sürecini başarılı şekilde atlatan ve geçiş reformunu ilk tamamlayan ülkeler arasında yer almaktadır. Polonya ve Çek Cumhuriyeti piyasa ekonomisine geçişte farklı stratejiler uygulamışlardır. Hangi stratejileri uygulamış olurlarsa olsunlar başarılı oldukları bir gerçektir. Genel kanı olarak, geçiş reformlarını uygulamada MDA ülkelerinin eski SSCB ülkelerine nazaran daha başarılı olduğu görülmektedir. Eski SSCB ülkelerinin birçoğu hala geçiş süreci yaşamaktadır. Eski SSCB ülkelerinde hala daha devlet mülklerinin özelleştirilmesi, finansal serbestleşme ve rekabet ortamı gibi sorunlar tam anlamıyla çözüme kavuşmamıştır.

Son söz olarak bu çalışmada 1990'lı yıllardan sonra sistem değişimine giren ülkelerin geçiş reform hareketlerinin ekonomik büyüme üzerine nasıl bir etki yaptığı teorik ve yorum yaparak ele alınmıştır. Çalışma neticesinde reformların gerçekleştirilmesi ile ekonomik büyüme arasında doğru yönlü bir ilişkinin var olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Son zamanlarda önemli bir disiplin haline gelen geçiş ekonomileri birçok ülkelere deneyim sunacağı kabul edilmektedir. Bu çalışmada “Geçiş Ekonomilerinde Reformların Ekonomik Büyümeye Etkileri” ele alınmıştır. Başka çalışmalarda daha farklı konular ele alınabilir.

KAYNAKÇA

- Aksel, E. (2019). Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci ve Sonrasında Türkiye-Rusya Federasyonu Ekonomik İlişkiler, (Yayınlanmamış yüksek Lisans Tezi) T.C. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi (MAKÜ) Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Burdur.
- Arıcı, T. (2015). Liberalizasyon ve Ekonomik Büyüme: Geçiş ekonomileri, (Yayınlanmamış yüksek Lisans Tezi) T.C. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- Bağırzade, E.R. (2011), "Dönüşüm Ekonomileri" Ders Notları, Azerbaycan Devlet İktisat üniversitesi, Türk Dünyası İşletme Fakültesi, Bakü, 2011
- Bal, H., Algan, N. & Manga, M. (2015). Geçiş Ekonomilerinde Ekonomik Büyüme Farklılıkları, Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 19. Sayı: 1. Haziran 2015, ss. 123-142
- Bulut, R. (2019). Geçiş Ekonomileri ve Ülkeleri, Göller Bölgesi Ekonomi ve Kültür Dergisi, 6(70), 57-63.
- Eren, E. & Bildirici, M. (2001). Post Sosyalist Ülkelerde Geçiş Sorunları: Başarı ve Başarısızlıklar, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Mart 2001
- Hüseynov, F. (2001). "Avrupa Birliği – BDT Ülkeleri İlişkilerinin Hukuki Çerçevesi", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 50 (2001): 0-0
- Işık, A. (2013), Sosyalist Ekonomik Sistemden Piyasa Ekonomisine Geçişin Nedenleri, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi – Sayı:20 (2013) - Doi: <http://dx.doi.org/10.11611/JMER168>
- Eyidiker, U. (2020). Geçiş Ekonomisi Kavramı ve Bir Geçiş Ekonomisi Örneği Türkmenistan, Sosyal Bilimler Metinleri, 2020/01
- Jantsan, S. (2013). "Geçiş ekonomilerinde Reform sürecinin Değerlendirilmesi" (Yayınlanmamış yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı
- Karadeniz, D. (2020). Sovyetler Birliği Ekseninden Avrupa Birliği Üyeliğine: Doğu Avrupa Ülkelerinde Ekonomik ve Siyasal Dönüşümün Analizi, Gazi İktisat ve İşletme Dergisi, 2020; 6(1): 1-21 <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gjeb>
- Tunç, H. & Türkoğlu, K. (2007). Doğu Blok'unun Yıkılması Sonrasında (Post – Komünist) Devletlerde Anayasa Yapım Yöntemleri, Ankara Hacı

Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 11 (1), 1133-1164.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ahbvuhfd/issue/48130/608769>

T. C. Dışişleri Bakanlığı, (2022).

Yüce Dural, B. (2007). Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerinin Planlı Ekonomiden Piyasa Ekonomisine Geçişleri ve bu sürece Avrupa Birliği'nin Katkıları, Uluslararası İktisat ve İktisadi Kalkınma Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şubat 2007

<http://www.kobinet.org.tr/kosgebabm/yayinlar/genisleme.html> ;

<http://www.deltur.cec.eu.int/default.asp?pId=3&lang=0&prnId=1&fId=4&ord=0&docId=278&fop=1>

<https://www.friendsofeurope.org> › Insights Croatia and the European Union: retrospective and prospective

Ekler:

Ek 1: AB'ye Üye Olan Eski Doğu Blok'u Ülkelerde GSYH (milyar USD doları)

Ek 2: 2022 Yılı AB üyesi Baltık Ülkelerinin Ekonomik Yapıları

Tablo 1. AB'ye Üye Olan Eski Doğu Blok'u Ülkelerde GSYH (milyar USD doları)

Ülke	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2022
Bulgaristan	20,6	19,0	13,2	29,9	50,7	50,8	70,4	90,4
Çekya	40,7	60,2	61,8	137,2	209	188	281	291
Estonya	-	4,5	5,7	14,1	19,5	22,9	31,3	38,1
Hırvatistan	-	22,8	22,1	45	58,8	50,9	57,8	71,6
Letonya	-	5,8	8,0	17	24	27,2	34,4	40,9
Litvanya	-	7,9	11,5	26,1	37,1	41,5	57	71
Macaristan	34	46,4	47,2	113,2	132,2	125,2	157,2	177,3
Polonya	66	142,3	172,2	306,1	475,7	477,1	599,4	688,1
Romanya	38,2	37,4	37,2	98,5	170	177,9	251,4	301
Slovakya	12,7	25,4	29,3	62,8	91,2	88,9	106,7	115,5
Slovenya	-	21,4	20,3	36,2	48,2	43,1	53,7	60,1

Kaynak World Bank, Wikipedia, IMF

Tablo 2. 2022 Yılı AB üyesi Baltık Ülkelerinin Ekonomik Yapıları

Ülke	GSYİH (milyar USD Doları)	KBGSYİH (USD Doları)	Reel Büyüme %	Enflasyon %	İşsizlik %
Bulgaristan	75,4	27.926	4,2	16,9	4,4
Çek. Cum.	282,2	44.653	3,3	3,8	2,8
Hırvatistan	67,8	32.942	4,7	13,1	6,7
Macaristan	182,3	36.873	7,1	7,3	3,6
Polonya	679	33.200	5,9	5,1	3,4
Romanya	284	32.738	5,9	16,7	5,5
Slovakya	105	33.889	2,3	3,2	5,0
Slovenya	61,8	29.298	8,2	1,9	4,8
Estonya	39,4	45.700	0,3	20	5,6
Letonya	43	22.830	2,1	21,5	6,7
Litvanya	70,2	24.874	1,9	21,7	5,9

Kaynak: Dışişleri Bakanlığı, 2022.

BÖLÜM 4

TÜRKİYE VE FİNLANDİYA'DA OKUL YÖNETİCİLERİNİN SEÇİLMESİ VE YETİŞTİRİLMESİ SÜREÇLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Çiğdem VAROL¹

---

¹ Eğitim Yönetimi Uzmanı, MEB/ Kocatepe İlkokulu Sınıf Öğretmeni- Keçiören/
ANKARA, Orcid no: 0009-0000-6883-7227,cigdem.varol@hotmail.com

GİRİŞ

Okulun amacı, öğrenciyi kaliteli bir eğitim-öğretim ortamı sunmaktır. Bu amacın gerçekleştirilmesinde ise okul yöneticisine çok büyük bir görev düşmektedir. Sürekli değişim içinde olduğumuz bu çağda eğitim yöneticilerinin de bu değişime ayak uyduracak yetkinliğe sahip olması gerekir. Türkiye’de eğitim yöneticisi yetiştirme konusu günümüzde halen çözülememiş bir sorun olarak devam etmektedir. Eğitim yöneticisi gerekli yetkilerle donatılmadıkça, sistemde yapılmak istenen model ve yapı değişiklikleri mümkün olmayacaktır (Özdemir, 1988).

Günümüzde çağdaş toplumlarda ülkelerin eğitimcilerden ve okul yöneticilerinden beklentileri değişmiştir. Bazı ülkeler ise okulları kendi sorumluluk ve kararlarını alabilen kurumlar haline getirmiştir. Bu bağlamda okulların etkililiğini artırabilmek için ise fark yaratabilen okul müdürlerine ihtiyaç olduğu ortaya çıkmıştır (Pont, Nusche ve Moorman, 2008). Eğitim yönetiminin alanı okullardır. Gelişmiş ülkelerdeki eğitim yöneticileri diğer meslek dallarındaki yöneticiler gibi algılanmakta ve yetiştirilmektedir. En büyük hatalar yöneticilerin iyi yetiştirilmemesinden kaynaklanmaktadır (Balçı, 2000). Farklı ülkelerdeki okul ve eğitim yöneticisi yetiştirme uygulamaları incelendiğinde, genel olarak Bonapartist ve Anglo-Sakson gelenek olmak üzere iki farklı yaklaşımın benimsendiği görülmektedir. Kıta Avrupası ve bu bölgenin etkisi altında kalan ülkelerde, klasik yönetim anlayışını temsil eden Bonapartist geleneği hâkimken, İngiltere, ABD, Kanada ve Avustralya gibi yenedünya ülkelerinde işletme anlayışına dayalı Anglo-Sakson geleneğinin takip edildiği tespit edilmektedir. Türkiye’deki okul yöneticisi yetiştirme uygulamaları da Bonapartist geleneğe dayanmaktadır. Bununla birlikte, son dönemde dünya genelinde okul yöneticisi yetiştirme konusunda reform girişimleri incelendiğinde, Bonapartist gelenekten Anglo-Sakson geleneğe doğru bir geçiş eğilimi olduğu gözlemlenmektedir. Bu reform süreçlerinde, esnek yapılanma, yerel yönetim, yetki ve sorumluluk devri ile hesap verebilirlik gibi kavramlar öne çıkmaktadır. Ayrıca, okul yöneticiliğinin profesyonel bir meslek olarak kabul edildiği bu dönemde, okul yöneticilerinin etkililik ve verimliliklerini artırmak amacıyla formal bir eğitim almaları gerektiği önerilmektedir (Şimşek, 2004).

Eğitim yöneticilerinin yönetim alanında aldığı eğitimler okullara modern bir kimlik kazandırır. Okulun gelişip verimliliğini artırması ile eğitim yöneticisinin arasında pozitif bir ilişki vardır. Eğitim yöneticilerinin yetkinliği, alanlarında uzmanlaşmış olmaları, yönetsel becerilerle donatılmış olmaları okulun etkili bir kurum haline gelmesini de sağlayacaktır (Sezgin, 2019). Bu nedenle, okulların etkililiğini artırabilmek için de yeterli eğitimi almış, liderlik özelliklerine sahip, yeniliklere açık, çağa ayak uydurabilen, kendi kararlarını alabilen, kendini sürekli geliştiren etkili okul yöneticilerine ihtiyaç vardır (Boyacı, 2020).

Bu araştırmanın amacı Türkiye ve Finlandiya'daki yönetici seçme ve yerleştirme süreçlerini karşılaştırarak incelenmek ve ülkemizdeki eğitim yöneticisi yetiştirme politikalarında görülen sorunlar, eksiklikler ve modeller göz önünde bulundurularak, yaşanan aksaklıklara dair öneriler sunmak ve eğitim yöneticilerinin gelişimsel olarak durumlarını ortaya çıkarmaktır. Bu doğrultuda aşağıdaki problemlere cevaplar aranmıştır;

- 1) Türkiye'de eğitim yöneticisi seçme ve yetiştirme süreçleri nasıl gerçekleştirilmektedir?
- 2) Finlandiya'da eğitim yöneticisi seçme ve yetiştirme süreçleri nasıl gerçekleştirilmektedir?
- 3) Türkiye ve Finlandiya'da yönetici yetiştirme süreçleri arasındaki benzerlik ve farklılıklar nelerdir?
- 4) Türkiye ve Finlandiya'da yönetici seçme ve yetiştirme sürecinde güçlü ve zayıf yönler nasıldır?

Çalışmada eğitim yöneticilerinin seçimi ve yetiştirilmesi süreçleri Türkiye ve Finlandiya pratiği üzerinden karşılaştırılarak literatür taraması yöntemi ile incelenmiştir.

1.Türkiye'de Eğitim Yöneticisi Seçme ve Yetiştirme Süreçleri

Türkiye'de eğitim yönetimi, 1960'lı yılların sonlarına doğru bilimsel bir çalışma alanı olarak kabul görmeye başlamıştır. Bu dönemde, ABD'de yaygınlaşan davranış bilimleri paradigması Türkiye'de de benimsenmiş ve eğitim bilimleri kavramı bu süreçte ortaya çıkmıştır. Eğitim bilimleri kavramı, eğitim yönetimi, program geliştirme, rehberlik ve psikolojik danışma gibi alt disiplinlerle zenginleştirilmiştir. Aynı dönemde, yönetici yetiştirme amacıyla lisans düzeyinde eğitim yönetimi programları da açılmaya başlanmıştır

(Şimşek, 2004). 1976 yılında çıkarılan TODAİE Kamu Yönetimi Lisansüstü Uzmanlık Programı Yönetmeliği çerçevesinde, Kamu Yönetimi Uzmanlık Programı (KYUP) adı altında kamu görevlileri için bir lisansüstü eğitim programı başlatılmıştır. Bu program, 2001-2002 eğitim-öğretim yılına kadar devam etmiş olup, eğitim yöneticileri ve öğretmenlere de açık olmuştur. KYUP, kamu görevlilerine genel yöneticilik eğitimi ile birlikte sosyal, ekonomik ve yasal sorunlara yönelik eğitim olanakları sunmuş ve farklı disiplinlerden gelen kursiyerler arasında bu sorunların çözümüne dair ortak bir anlayış geliştirilmesine katkı sağlamıştır. Ancak, bu programın eğitim yöneticisi yetiştirme sürecine yeterli düzeyde katkı sunmadığı, programı bitiren eğitimcilerin toplam eğitim yöneticileri içerisindeki oranı dikkate alındığında tespit edilmiştir (Kaya, 1996).

Yönetici yetiştirme konusunda Millî Eğitim Bakanlığı çalışmalarını göz ardı etmemek gerekir. Ancak yöneticileri seminer ve kurs programları ile yetiştirmeye çalışmak çok yetersizlikleri de beraberinde getirmektedir. Bunun yerine okul yöneticisi kendini yetiştirmek için, üniversite ortamında eğitim yönetimi alanında lisansüstü eğitim almalıdır (Açıkalin, 2002). “2023 Eğitim Vizyon Belgesi” MEB tarafından eğitim sisteminde yapılan köklü değişikliklerden önemli bir belge olarak değerlendirilmelidir. Ekim 2018 tarihinde yayımlanan 2023 Eğitim Vizyonu kapsamında, eğitim yönetimi anlayışının gerektirdiği bilgi ve becerilerle donatılmış okul liderleri yetiştirilmesi hedeflenmektedir. Bu bağlamda, okul yöneticilerinin yeterlilikleri belirlenecek ve bu yeterlilikler doğrultusunda yöneticilerin mesleki gelişimlerini destekleyecek eğitimler verilecektir. (2023 Eğitim Vizyonu). 2023 Eğitim Vizyonu Belgesi'nde okul yöneticiliğinin, yüksek lisans düzeyinde mesleki uzmanlığa dayanan profesyonel bir kariyer alanı olarak yeniden yapılandırılacağı vurgulanmıştır. Bu kapsamda, okul yöneticileri ve öğretmenler için yatay ve dikey kariyer uzmanlık alanlarının oluşturulması öngörülmektedir. Okul yöneticiliği pozisyonuna atamada ise yeterliliklere dayalı yazılı sınavın yanı sıra diğer nesnel ölçütlerin de kullanılacağı ve dezavantajlı bölgelerde görev yapacak öğretmenler ve yöneticiler için teşvik mekanizmalarının geliştirileceği ifade edilmiştir (2023 Eğitim Vizyonu). 2023 Eğitim Vizyonu Belgesi'nde, okul yöneticilerinin mevcut okul kapasitesini koruma ve kısıtlı olanaklarla büyük hayaller gerçekleştirebilme potansiyeline

sahip oldukları vurgulanarak, her okulun, yöneticisinin niteliğiyle şekilleneceği ifade edilmiştir. Ayrıca, öğretmenler, okul ve eğitim yöneticilerinin bürokratik yüklerinin azaltılacağı ve çocuk odaklı bir öğrenme ve yönetim sisteminin kurulacağı belirtilmiştir. Bu bağlamda, Yükseköğretim Kurulu (YÖK) ile işbirliği yapılarak, lisansüstü eğitimle desteklenen bir mesleki gelişim modelinin hayata geçirilmesi planlanmaktadır (2023 Eğitim Vizyonu).

Türkiye’de okul yöneticisi atamalarında sınav ve mülakata dayalı yerleştirmeler yapılmaktadır (Ağaoğlu, Altınkurt, Yılmaz ve Karaköse, 2012). Ülkemizde yönetici seçme kriterleri yeniden düzenlenmiş olup; 5 Şubat 2021 tarih ve 31386 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan Millî Eğitim Bakanlığına bağlı eğitim kurumlarına yönetici seçme ve görevlendirme yönetmeliğinde yönetici olarak görevlendirileceklerde aranacak nitelikler şu şekilde belirlenmiştir:

1.1 Yönetici olarak görevlendirileceklerde aranacak genel şartlar:

MADDE 5 – (1) Yönetici olarak görevlendirileceklerde aşağıdaki genel şartlar aranır:

- a) Üniversite bitirmiş olmak.
  - b) Millî Eğitim Bakanlığında kadrolu eğitimci olmak.
  - c) Eğitim Yönetimi Sertifikasına alabilmek.
  - ç) İlk defa yönetici olacakların yönetici atama sınavından yeterli puanı almaları.
  - d) Atanacağı eğitim kurumunda maaş karşılığı ders verecek nitelikte bulunmak.
  - e) Son dört yıl içinde adli veya idari soruşturma sonucu yöneticilikten alınmamak.
  - f) Zorunlu hizmet görevini bitirmiş, bu görevden muaf olmuş ya da bu görevi ertelemiş olmak.
- (2) Öğretmenleri sınav ile atanan eğitim kurumlarına yönetici olarak atanacaklarda ise aynı süreçleri geçirmiş olmak şartı aranmaz.

Türkiye’de eğitim kurumlarına yapılacak atamalara ilişkin yönetmelik maddeleri incelendiğinde, 5. Madde’nin 1/c bendinde "Eğitim Yönetimi Sertifikasına sahip olma" şartının getirildiği görülmektedir.

1.2 Eğitim Yönetimi Sertifika Programı

- (1) Bu sertifika programı duruma göre uzaktan eğitim yoluyla ya da yüz yüze eğitim ile verilecektir.
- (2) Gerekli şartları taşıyanlar bu sertifika programına katılmaya hak kazanırlar. Bu programda başarılı olanlar sertifikayı alırlar. Sertifikanın geçerliliği 8 yıldır.
- (3) Yöneticilerden aldığı sertifikanın süresi bitenler isterlerse yeniden bu sertifikadan alabilirler. Yine yöneticiler isteğe bağlı olarak sertifikanın süresi bitmeden de bu programa katılabilirler.
- (4) Bu sertifika ile ilgili işleyecek süreç yönerge ile belirlenir, Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğüne karara bağlanır.

Yönetmelik metninde Eğitim Yönetimi Sertifikasının kapsamı, içeriği, sertifika programına katılım koşulları, eğitim şekli, ölçme ve değerlendirmesine ilişkin hususların yer almadığı görülmektedir. Sözü edilen hususlar yönerge ile belirlenir denilerek boşlukta bırakılmıştır. Eğitim yöneticisinin kendisinden beklenen rolleri oynayabilmesi, görev ve sorumluluklarını yerine getirebilmesi için gereken bilgi, beceri ve yeterliklerinin geliştirilmesini hedef alan Eğitim Yönetimi Sertifikasının içeriğinin yönetmelikte net biçimde yer almaması büyük bir eksiklik olarak görülmelidir. Eğitim Yönetimi Sertifikası ile hedeflenen yönetici yetiştirme anlayışının, içeriğinin netleştirilerek yeniden ele alınması ve yönetim becerilerini de bünyesinde barındıran pratik ağırlıklı bir içeriğe kavuşturulması daha işlevsel olabilir (Resmî Gazete, 2021/31386).

01.03.2024 tarihinde 32476 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan düzenlemeyle Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Eğitim Kurumlarına Yönetici Seçme ve Görevlendirme Yönetmeliği'nde bazı değişiklikler yapılmıştır. Mevcut yönetmelikte, iller arası isteğe bağlı yer değişikliği yapan yöneticiler için getirilen bir yıllık bekleme süresi kaldırılmış, böylece yer değiştiren yöneticilerin 1 yıl beklemeden yeniden yönetici olarak görevlendirilmeleri mümkün hale getirilmiştir. Ayrıca, dört yıllık görev süresini tamamlamadan yöneticilikten kendi isteğiyle ayrılanların, öncelikli olarak önceki görev yaptıkları eğitim kurumuna, orada boş kadro bulunmaması hâlinde ise aynı ilçede uygun bir eğitim kurumuna, bu da mümkün olmadığında ilçe içerisinde ya da il genelinde alanlarında boş kadro bulunan bir kuruma öğretmen olarak atanacakları düzenlenmiştir. Değerlendirme ölçütleri sadeleştirilmiş ve Millî

Eğitim Bakanlığı Belgelendirme Hizmetleri Yönergesi kapsamında alınan her belgeye 2 puan verilmiştir. Ayrıca, Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından faydalı model tescili alanlara 2 puan, patent tescili alanlara ise 3 puan tahsis edilmiştir.

Yönetmelikte yapılan değişiklikle, ikinci lisans öğrenimine verilen puan kaldırılmış, lisansüstü öğrenime verilen puanlar ise düşürülmüştür. Ayrıca, alanı dışında yapılan lisansüstü öğrenimlere puan verilmemesi, önemli bir eksiklik olarak dikkat çekmektedir. Bu düzenlemeler, eğitimcilerin farklı alanlarda uzmanlaşmalarını teşvik etmeye yönelik önceki uygulamalarla çelişmekte ve eğitim yönetimi alanında geniş perspektifli bilgi birikimini engelleyebilir. Türkiye’de ise eğitim yöneticiliğini bir meslek olarak kabul edilmemekte ikincil bir görev olarak algılanmaktadır (Can ve Çelikten, 2000). Yönetmelikte bu anlayışın devam ettiği gözlenmektedir.

2. Finlandiya’da Eğitim Yöneticisi Seçme ve Yetiştirme Süreçleri

Finlandiya, eğitim yöneticiliği alanını yeniden yapılandırmak için 2010 yılında 76 eğitim ağında yeni bir eğitime başladı. Buradaki amaç çalışanları geliştirerek okulun kurumsal ihtiyaçlarının karşılanması ve bu doğrultuda okulların yetkilerinin daha da etkili hale gelmesini sağlamaktır. Bu eğitim sürecine özellikle 55 yaş üzeri çalışanların ve yönetim eğitimi almamış çalışanların katılması sağlanarak yenilikçi yaklaşımların ve işbirlikçi çalışmanın pekiştirilmesine destek olunmaktadır (Schleicher, 2012). Finlandiya’da okul müdürlüğüne aday olan kişilerin, nitelikli öğretmenlik vasıflarına sahip olmaları, öğretim becerilerini etkin bir şekilde kullanabilmeleri ve eğitim yönetimi alanında yeterli bilgi ve deneyime sahip olmaları beklenmektedir (Eurydice, 2009). Ancak, eğitim yöneticilerine yönelik performans değerlendirilmesi yapılmamaktadır (Schleicher, 2012). Genel olarak Finlandiya’da okul müdürleri seçilirken özellikle dikkat edilen kriterler aşağıdaki gibi özetlenebilir;

- 1) Müdürlerin aldığı başarılar ve eğitimler,
- 2) Liderlik yapabilme becerisine sahip olması,
- 3) Eğitimsel liderlik, örneğin geçmişte yapmış olduğu liderlik deneyimleri,

- 4) Yönetici olacak kişilerin kendini geliştirebildikleri diğer alanlardaki başarıları, yapmış oldukları proje çalışmalarını gibi,
- 5) Yöneteceği kuruma uygunluk derecesidir (Ministry of Education, 2007).

Diğer yandan, eğitim yöneticilerinin güçlü olmalarının nedenlerinden birisi de okul ile ilgili konularda özerk kararlar alabilmeleridir. Okul liderleri yöneticilik için yeterli donanımına sahip olarak atanır (Ministry of Education, 2007). Okul yöneticisi olunduktan sonra öğretmenliğe devam edilir. Yöneticiler haftada 2-3 saat derslere girerek öğretmenleriyle aralarındaki güveni güçlendirirler. Böylece liderliğin sadece konuşmada kalmadığını uygulamadaki önemini de göstermiş olurlar (Hargreaves, Halasz, Pont, 2007).

Eğitim Liderliği Enstitüsü aracılığıyla hem okul yöneticilerine hem de yerel eğitim birimlerinin yöneticilerine yönelik olarak hem hizmet öncesi hem de hizmet içi eğitimler sunulmaktadır (Eurydice, 2013). Finlandiya’da hizmet öncesi dönemde, okul müdürü yetiştirmek için alanda üç tür eğitim programı uygulanır. Birincisi Ulusal Eğitim Kurulundan alınan Eğitim Yönetimi Sertifikası, ikincisi üniversitelerin verdiği eğitim sonucunda alınan sertifika, üçüncüsü eğitim yönetimi alanında alınan yeterlilik programı (Ministry of Education, 2007). Müdürlerin Eğitim Yönetimi Sertifikası almaları zorunludur. Bu sertifika, Finlandiya Ulusal Eğitim Kurulu tarafından belirlenen yeterlilik gereksinimlerine dayanmakta ve iki şekilde tamamlanabilmektedir: ya bağımsız bir yeterlilik olarak ya da 'Eğitim Yönetimi' başlıklı, 25 kredilik bir üniversite temel eğitim modülü aracılığıyla. Eğitim Yönetimi Sertifikası, kamu hukuku, genel ve belediye idaresi, eğitim yönetimi, insan kaynakları yönetimi ve mali yönetim gibi temel konu alanlarını kapsamaktadır (Taipale, 2012). Eğitim yönetimi sertifikası alabilmek için eğitim sonunda yapılan sınavda başarılı olmak gerekmektedir. Bu sertifikanın içeriğinde ise okul yönetimi kuralları liderlik eğitimi gibi konular yer almaktadır. Bu sertifika programı ortalama 20-25 saat sürer ve başarılı olanlar sertifikayı almaya hak kazanırlar (Varri ve Alova, 2005). Üniversitede verilen eğitim bir-bir buçuk yıl arasında devam eder. Eğitime katılanları genellikle okul yöneticileri ve eğitimciler oluşturur. Bu nedenle eğitimler yarı zamanlı devam eder. Burada verilen eğitimler proje ve bireysel çalışma odaklıdır. Finlandiya’daki üniversitelerde verilen bu eğitimler farklılık gösterebilmektedir. Programların içeriğini yine

liderlik eğitimi ve yönetim alanları kapsamaktadır (Varri ve Alova, 2005). Üniversite eğitimlerinin bir kısmında, tecrübeli yöneticiler tarafından verilen mentorluk yoluyla liderlik modeli yöntemi ile eğitimler verilir (Sahlberg, 2011). Taipale'e göre (2012), hizmet içi eğitim sürecinde müdürlerin göreve başlama üniversiteler ve Educode Oy yürütür. İşlemler uzun bir sürece yayılmıştır. Eğitim içerikleri yöneticilerin görev çerçevelerini belirleyip özerklik alanlarını içerecek hale getirilmiştir. Bu eğitim içerikleri ise devlet tarafından ücretsiz olarak karşılanır. Toplam dokuz krediden oluşur ve kapsamı ise şu şekildedir:

- 1) Okulun organizasyonu, gelişimi, finansal durumu, iletişim,
- 2) Okul gelişimi, çevre analizleri ve çevre ile iş birliği, öğretmenlerin gelişimini sağlama süreçleri, sınıf ortamının geliştirilmesi,
- 3) İnsan kaynakları Yönetimi, çalışanların istihdamları, liderlik yapabilme gücü, çalışanlarla iş birliği, okulun güvenliğini sağlama,
- 4) Stratejik planlama; okul ortamının yeniden yapılandırılması, mevzuat değişikliklerinin okula uyarlanması, okulun iş birliği içinde yönetilmesi gibi.

Türkiye ve Finlandiya'da eğitim yöneticilerinin seçimi ve yetiştirilmesine yönelik süreçler karşılaştırılmalı olarak Tablo 1'de özetlenmiştir.

ÜLKELER	TÜRKİYE	FİNLANDIYA
Seçme ve Atama Modeli	Merkezi (Bonapartist)	Yerel (Anglo-Sakson)
Sınav Şartı	Var	Var
Yöneticilik Sertifikası	Gerekli Değil	Gerekli
Eğitim Durumu	Lisans	Yüksek Lisans Eğitim Yönetimi Sertifikası
İş Profili	StandartYok	TAQ
Yöneticilik Deneyimi	Zorunlu	Zorunlu
Öğretmenlik Deneyimi	Zorunlu	Zorunlu
Stajyerlik	Yok	Var

Mentor Desteği	Yok	Var
Hizmet Öncesi Eğitim	Yok	Var
Hizmete Geçiş Eğitimi	Yok	Zorunlu
Hizmetiçi Eğitim	Var (Zorunlu değil)	Zorunlu

(Karabatak, 2015)

Sonuç Yerine:

Bu çalışmada, Türkiye ve Finlandiya'daki okul yöneticilerinin seçimi ve yetiştirilmesi süreçleri detaylı olarak karşılaştırılmıştır. Sonuçlar, her iki ülkenin eğitim yönetimi politikalarının farklı yaklaşımlarını ortaya koymuştur. Finlandiya, eğitim yöneticiliğini sistematik ve kapsamlı bir şekilde ele alarak profesyonelleşmiş bir süreç sunarken, Türkiye'de bu alan daha sınırlı kalmaktadır.

Finlandiya'da okul yöneticisi olabilmek için öğretmenlik deneyimi ve belirli eğitim programlarına katılım zorunludur. Yönetici adayları, Ulusal Eğitim Kurulu tarafından verilen "Eğitim Yönetimi Sertifikası" gibi resmi yeterlilik programlarına tabi tutulur. Bu programlar liderlik, finansal yönetim, insan kaynakları yönetimi ve stratejik planlama gibi alanları kapsar. Ayrıca, üniversiteler tarafından sunulan lisansüstü düzeyde eğitimler ve mesleki gelişim programları, okul yöneticilerinin sürekli gelişimini destekler. Finlandiya'da hizmet öncesi eğitim ve mentorluk uygulamaları önemli yer tutar ve okul müdürlerinin görevdeyken bile eğitimlerini sürdürmeleri teşvik edilir. Yöneticilik sürecinde adayların liderlik becerileri, geçmişteki başarıları ve projeleri gibi kriterler dikkate alınır. Bu yapı, okul yöneticilerinin görevlerinde daha etkin olmalarına ve eğitim kurumlarının daha iyi yönetilmesine olanak tanır.

Türkiye'de ise eğitim yöneticiliği süreçleri daha merkezîyetçi bir yapıya sahiptir. Yöneticilik pozisyonları için yazılı sınav ve mülakat gibi kriterler belirlenmiştir, ancak bu süreçlerin nesnellığı ve etkililiği sorgulanmaktadır. Ayrıca, Türkiye'de okul yöneticiliği, genellikle bir uzmanlık alanı olarak görülmemekte ve bir meslekten çok ikincil bir görev olarak değerlendirilmektedir. Eğitim yöneticilerinin seçimi ve yetiştirilmesi

süreçlerinde yüksek lisans gibi lisansüstü eğitimlere verilen önem Finlandiya ile kıyaslandığında daha sınırlı kalmaktadır. Türkiye'deki mevzuat, Eğitim Yönetimi Sertifikası gibi formal süreçler öngörse de, bu sertifika programlarının içeriği ve işleyişi henüz yeterince sistematik değildir. 2023 Eğitim Vizyonu belgesinde, okul yöneticiliğinin profesyonel bir kariyer alanı olarak yapılandırılacağı ve yöneticilerin lisansüstü eğitimlerle destekleneceği belirtilmiş olsa da, bu vizyonun tam anlamıyla uygulamaya geçirilemediği gözlemlenmektedir.

Her iki ülkenin yönetici yetiştirme süreçlerinde farklılıklar olmakla birlikte, Finlandiya'daki uygulamaların daha profesyonel ve etkili olduğu ortaya çıkmaktadır. Finlandiya'da okul yöneticiliği, mesleki bilgi ve becerilere dayalı, sürekliliği olan bir gelişim süreci olarak görülürken, Türkiye'de bu alan henüz sistematik bir yapı kazanmamıştır. Türkiye'nin bu alanda, yöneticilik sürecini daha profesyonel bir kariyer yolu olarak yeniden tasarlaması gerekmektedir. Bunun için eğitim yöneticiliğinin lisansüstü eğitimlerle desteklenmesi, sürekli mesleki gelişim olanaklarının artırılması ve yöneticilikte liderlik becerilerinin ön plana çıkarılması önem taşımaktadır. Ancak Türkiye'de eğitim yöneticiliğinin bir meslek olarak kabul edilmemesi çözülememiş bir sorun olarak varlığını devam ettirmektedir.

KAYNAKÇA

- Açıkalın, A. (2002). Eğitim Yöneticilerinin Yetiştirilmesi. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi. Sayı: 30, s. 149.
- Ağaoğlu, E., Altınkurt, Y., Yılmaz, K. ve Karaköse, T. (2012). Okul Yöneticilerinin ve Öğretmenlerin Görüşleri (Kütahya İli). Eğitim ve Bilim Dergisi. Sayı: 163
- Balcı, A. (2002). İki Binli Yıllarda Türk Milli Eğitim Sisteminin Örgütlenmesi ve Yönetimi. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi. Sayı: 24, s. 495.
- Boyacı, A. (2020). Türkiye’de Eğitim Yöneticisi Yetiştirme Politikaları. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Can, N. Ve Çelikten, M. (2000). Türkiye’de Eğitim Yöneticilerinin Yetiştirilmesi Süreci. Milli Eğitim Dergisi. Sayı: 148.
- European Commission/EACEA/Eurydice. (2009). Avrupa’da eğitime ilişkin önemli veriler 2009. Brüksel: Eurydice.
- European Commission/EACEA/Eurydice, 2013. Key data on teachers and school leaders in Avrupa. 2013 Edition. Eurydice Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Hargreaves, A., Halász, G., and Pont, B. (2007). School leadership for systemic improvement in Finland. *Paris*: Organization for Economic Cooperation and Development.
- Karabatak, S. (2015). Okul Yöneticisi Yetiştirmede WEB Tabanlı Problem Temelli Öğrenmenin Katılımcıların Öz Yeterlik İnançlarına ve Yöneticilik Mesleğine İlişkin Tutumlarına Etkisi. Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi Ana Bilim Dalı, Elazığ.
- Kaya, Y. K. (1996). Eğitim yönetimi kuram ve Türkiye’deki uygulama. Ankara: Bilim Yayınları.
- Ministry of Education, Finland, (2007). Improving School Leadership, Finland Country Background Report.
- Özdemir, S. (1988). Eğitim Yöneticisinin Değerlendirilmesi. Doktora Tezi, Konya Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Özdemir, S. (2019). Türk Eğitim Sisteminin Yapısı, Eğilimleri ve Sorunları. Servet Özdemir (Ed.), Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi içinde (s. 7-12). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Pont, B., Nusche, D. & Moorman, H. (2008). Improving School Leadership Volume: 1 Policy and Practice. OECD: https://www.oecd-ilibrary.org/education/improving-school-leadership_9789264044715-en
- Sahlberg, P. (2011). Developing Effectives Teachers and School Leaders: The Case of Finland. (Ed. Linda Darling – Hommand, Robert Rothman). Teacher and Leader Effectiveness in High Performing Education Systems. Washington: Alliance for Excellent Education.
- http://admin.kasa.org/Professional_Development/KLA/documents/TeacherLeaderEffectivenessReport.pdf#page=19 (Erişim Tarihi:24.09.2024).
- Sezgin, F. (2019). Türk Eğitim Sisteminin Yapısı, Eğilimleri ve Sorunları. Servet Özdemir (Ed.), Okul Yöneticisi ve Liderlik içinde (s. 122-156). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Schleicher, A. (2012). Preparing Teacher and Developing School Leaders for The 21st Century. Lessons From Around The World.
- Şimşek, H. (2004). Eğitim yöneticilerinin yetiştirilmesi: Karşılaştırmalı örnekler ve Türkiye için öneriler, *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 29(307), 13-21.
- Taipale, A. (2012). International Survey on Educational Leadership A Survey on School Leader's Work and Continuing Education. Finnish National Board of Education.
- Yönetici Atama Yönetmeliği, 15/09/2021 tarih ve 31386 sayılı Resmi Gazete

İnternet Kaynakları

- 2023 Eğitim Vizyonu. http://2023vizyonu.meb.gov.tr/doc/2023_EGITIM_VIZYONU.pdf (Erişim Tarihi:24.09.2024).
- 2023 Vizyonu. <https://tegm.meb.gov.tr/www/2023-vizyonu/icerik/23> (Erişim Tarihi:24.09.2024).
- Directorate for Education and Skills. <https://www.oecd.org/education/school/39928629.pdf> (Erişim Tarihi:24.09.2024).

https://www.researchgate.net/publication/290380066_Opinions_of_School_Administrators_and_Teachers_about_Proficiency_of_School_Administrators_In_Kutahya

BÖLÜM 5

2020 YILINDA BAŞLAYAN GEORGE FLOYD PROTESTOLARINA MARKSİST BİR BAKIŞ

Öğr. Gör. İsmail PİŞER¹

---

¹ KTO Karatay Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Konya, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Ana Bilim Dalı, email: piser@windowslive.com, ORCID: 0000-0001-8052-1831

GİRİŞ

1863 yılının 1 Ocak günü 16. ABD Başkanı Abraham Lincoln Özgürlük Bildirgesi'ni (*Emancipation Proclamation*) imzaladığında, yeni bir dönem başlamış ve milyonlarca siyahi köle kademeli bir şekilde azat edilmiştir. Gelgelelim, tam yüz sene sonra, yurttaş hakları savunucusu Martin Luther King, tarihe “Bir hayalim var!” başlığıyla yerleşen o ikonik konuşmasında şu ifadeleri kullanmıştır:

“(…) Bu tarihî belge, adaletsizlik ateşiyle yanıp kavrulmuş milyonlarca siyahi köle için bir umut ışığı hâline gelmişti. Uzun esaret gecelerini sona erdirecek neşeli bir şafak vakti gibi gelmişti. Lakin aradan geçen 100 yıla rağmen, siyahiler hâlâ özgür değil! 100 yıl geçmesine rağmen, siyahilerin hayatları hâlen ırkçılığın ve ayrımcılığın prangalarına mahkûm olmakla, sürünmekle geçiyor! 100 yıl geçmesine rağmen siyahiler, uçsuz bucaksız bir bereket okyanusunun ortasında, yalnız bir sefalet adasında yaşıyor! (...)”

Siyahilerin yoğun desteğini alan Martin Luther King ve Malcolm X., 1960'lı yıllarda suikasta uğrayarak öldürülmüşlerdir. Bu durum ırkçılığa karşı tepkiyi önemli ölçüde arttırsa da ülkedeki yaygın kanunsuzluk sona ermemiştir. Nitekim siyah-beyaz eşitliğine dair verdiği demeçlerle öne çıkan New York senatörü ve ABD Başkan adayı R. F. Kennedy, seçim propagandasını yürüttüğü Los Angeles'ta, tıpkı ağabeyi J. F. Kennedy gibi silahlı saldırıya uğrayıp hayatını kaybetmiştir. Dolayısıyla 1960'lı yıllar, ABD yakın tarihinin en karanlık dönemlerinden birisi olmuştur.

1960'lı yıllardan günümüze kadar; Jim Crow yasalarının kaldırılması, siyahilerle beyazlar arasındaki pek çok hukuki ayırımın giderilmesi, NBA'de oynayan Kerim Abdül Cabbar, Micheal Jordan, Kobe Bryant gibi basketbolcuların adeta birer halk kahramanına dönüşmesi vb. kazanımlar, ırkçılıkla mücadelede mihenk taşları olmuştur. Ne var ki son dönemde yeniden gündeme gelen polis şiddeti vakaları, ABD'deki “beyaz üstünlüğü” düşüncesinin sanıldığından daha derine kök saldıığını göstermektedir. Bu makale, ABD tarihindeki onca trajediye rağmen ırkçılığın neden hâlâ devam ettiği sorusuna bir cevap aramaktadır.

1. Marksist Bir Pencereden Amerika'nın Irkçılık Tarihi

Köleliğin kaldırılmasıyla birlikte azat edilen, fakat geçimlerini sağlamakla hâliyle zorlanan Güneyli siyahiler, bir toprak reformu talebinde

bulunmuşlardır. Ortak talepleri, geçmişte kölelik yapan her bir aileye 40 dönüm (*acre*) toprak verilmesidir. Ne var ki savaş galibi Kuzeyli kapitalistler bu reformu reddetmekle kalmamış, beyaz üstünlüğüne inanan Güneylilerle iş birliğine girerek siyahileri bir başka köleliğe (*servitude*) itmişlerdir. Politik özgürlüklerine kavuşamayan siyahiler, iki yönden de sömürülen sosyal bir kast statüsüne indirgenmiştir. (Camejo, 1978: 16). Siyahilerin kölelikten kurtulması, özgürleşmelerinden ziyade proleterleşmelerinin ilk adımı olmuştur.

Alman-Amerikalı bir devrimci olan Hermann Kriege, köleliğe karşı yürütülen mücadeleden uzak durmuştur. Onun bu tavrının etkisiyle Alman-Amerikan sosyalistler de köleliğe karşı mücadelede birkaç yıl boyunca pasif kalmayı tercih etmişlerdir (Herreshoff: 1967, Akt: Nimtz, 2003: 53). Kriege'nin bakış açısına göre kölelik temelde bir mülkiyet meselesiydi. Şayet kölelik kaldırılınsaydı, bu yalnızca özgür işçilerin arasındaki rekabeti arttırmaya; siyahilere sınıf atlatmayacağı gibi beyaz işçileri de bunalıma sokmaya yarardı (Nimtz, 2003: 53).

Marx ve Engels, Brüksel Komünist İrtibat Komitesi'nde yayımladıkları bildiriye (Weitling haricinde tüm üyeler imzalamıştır), Kriege'yi reformcu olmakla suçlamışlardır. Bildiriye göre Kriege, işçilerin “toprak reformu” yoluyla kurtulacaklarına inanarak bir tür illüzyona kapılmıştı. Evet, Amerika'nın Ulusal Reform Hareketi tarihî koşullar düşünüldüğünde son derece meşruydı, fakat bu reformun “proleter hareketin bir ürünü” olduğu ve nihai hedefin komünizm olması gerektiği unutulmamalıydı. İnsanlığın tam olarak özgürleşmesi; özel mülkiyet ilişkileri içerisinde hiçbir yatırımı olmayanların, mülksüzleştirilmişlerin, yani modern proletaryanın sayesinde olacaktı ve beyazların topraklarınının 40'ar dönümünü siyahi ailelere dağıtması vb. reformlar, geçici çözümlerden fazlası değildi (Akt: Nimtz, 2003: 54-55).

19. yüzyıl ABD'sinde modern bir proletaryadan bahsetmek mümkün değildir. Amerikan İç Savaşı'nın gerilimi hâlen sürdüğü için Kuzey bölgeleri yeterince sanayileşmemiş ve olgun bir burjuva sınıfı ortaya çıkmamıştır. Marx bu durumu Birinci Enternasyonal toplantısında şöyle özetlemektedir: “ABD burjuvazisi, sınıf mücadelesinin algılanmasını ve anlaşılmasını sağlamaktan çok uzaktır” (Akt: Nimtz, 2003: 58). Marksist diyalektiğin ana prensiplerinden biri, burjuvazinin gelişemediği bir yerde proletaryanın da olgunlaşamayacağıdır. Nitekim 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, Amerikan proletaryasını temsil etme becerisine ve bilincine sahip bir siyasi partiden hâlen

söz edilememektedir. Engels ölümünden iki yıl önce, ABD’de niçin bir proletarya partisinin kurulamadığını üç başlık altında özetlemiştir: Birincisi, İngiltere’den miras alınan seçim sistemi, kazananın her şeye sahip olduğu bir prosedüre sahiptir (*winner-take-all*) ve bu da “protesto oylarına” engel olmaktadır. İkincisi, işçiler ırk ve doğum yeri ekseninde ayrıştırılmakta, siyahi işçiler hiyerarşinin en alt tabakasına itilmektedir. Üçüncüsü, işçiler Avrupa’nın yıllardır göremediği bir refaha, bolluğa maruz bırakılmaktadırlar (Marx & Engels, 1969: 263).

İşçiler “yerli-yabancı”, “Alman göçmen-İspanyol göçmen”, “beyaz-siyah” şeklinde kategorilere ayrılmakta, siyahi işçiler çoğu zaman en talihsiz kesimi oluşturmaktadır. Gelgelelim bu durum siyahileri, Abraham Lincoln’ün partisini, başka bir deyişle, “zafer sarhoşluğu yaşayan endüstriyel kapitalistlerin partisini” desteklemekten alıkoymamıştır. Siyahilerin Cumhuriyetçileri kucaklamak adına bu nafiye çabaları, hem bağımsız siyah hareketinin altını oymuş hem de kapsayıcı, gerçek bir işçi partisinin kurulamamasında rol oynamıştır (Nimtz, 2003: 204).

Marx ve Engels’in ABD’ye yönelik “ilgisizliğine” ve görece az sayıdaki analizlerine bakıldığında, bu ülkedeki sınıf mücadelelerinin 20. yüzyıla kadar algılanamadığı ve anlaşılamadığı söylenebilir. Bu gecikmede Amerikan burjuvazisinin Avrupa’ya nazaran geç olgunlaşması kadar ırkçılığın da payı vardır. Öyle ki Karl Marx, *Die Presse* için kaleme aldığı birkaç makalede, esas meselenin “sınıfsal” olduğunu, ırkçılığın ise sınıf mücadelelerinin salt bir enstrümanı olduğunu ima etmiştir. Şöyle yazmıştır Marx:

“1856 ve 1860 yılları arasında, köle sahiplerini destekleyen politikacılar, hukukçular, ahlakçılar ve teologlar; siyahilere yönelik muamelenin meşru olduğunu kanıtlamaktan ziyade, rengin bir önemi olmadığını, işçi sınıfının zaten her yerde kölelik için dünyaya geldiğini kanıtlamaya çalışıyordu. (...) Siyahilerden köle olarak yararlanmanın pratikte imkânsız olduğu Kuzey eyaletlerinde, beyaz işçiler kademeli olarak kölelik* seviyesine itilmişlerdir. Bu durum, yüksek sesle duyurulan şu prensiple tamamen uyum içindedir: Sadece belirli ırklar özgür olma kapasitesine sahiptir. Güneyde zencilerin yaptığı işi, Kuzeyde Almanlar, İrlandalılar ve onların soydaş çocukları yapmaktadır (Akt: Nimtz, 2003: 97).”

* Marx burada “helotry” sözcüğünü kullanmıştır. Bu sözcük etimolojik olarak, “Antik Sparta’da yaşayan, ne köle ne de özgür olan serf sınıfı” anlamına gelmektedir. Ancak günümüzdeki yaygın anlamı “kölelik”tir.

Anlaşılabileceği üzere Marx, ABD’deki emek sömürsününün renkten ve ırktan bağımsız, tarihsel/yapısal bir karakteristiğe sahip olduğunu öne sürmüştür. Dolayısıyla Afrikalı veya Avrupalı göçmenlerin yaşadıkları sorunları, yalnızca ırkçılık karşıtı bir duyarlılıkla ya da ajitasyonla çözmek mümkün değildir ona göre. Bütün ırkların eşit olduğu özgür bir hayat, üretim araçlarının özel mülkiyetine dayalı olan kapitalist bir sistemde inşa edilemez. Siyah proletarya ile beyaz proletarya güçlerini birleştirmelerse, burjuva sınıfının lütfettikleriyle yetinmek zorunda kalacaklar ve asla özgürleşemeyeceklerdir.

Meselenin temelde “sınıfsal” olduğunu anlamak için bir ırkın ayrıcalıklı üyelerini saptamak faydalı olabilir. Örneğin, ABD’nin 42. Başkanı Bill Clinton’ın sekiz yıllık görev süresinde siyahilere eşî benzeri görülmemiş bir baskı uygulanmış, ne var ki Clinton yanlısı siyahiler bu tutumu “sağır edici bir sessizlikle” karşılamışlardır. Clinton, uygulanan baskıyı meşrulaştırmak adına “halkın isteklerini yerine getirdiklerini” söylerken önemli bir oranda “siyahi pöti burjuvazi”nin isteklerini kastetmektedir (Nimtz, 2003: 212). Nitekim kapitalist düzende bir şekilde sınıf atlamayı başarmış olan “siyahi pöti burjuvazi”, 150 yıl önce atalarının köle olduğunu unutmuşa benzemekte ve ırkdaşlarının karşılaştığı haksızlıklara tepkisiz kalmaktadır. Sınıfsal düzenin çarkları, diğer pek çok duygu gibi ırk aidiyetini de yutabilmektedir.

İrkçılık ve kadın haklarıyla ilgili pek çok kitabı bulunan Amerikalı yazar Bell Hooks, “*Where We Stand: Class Matters*” isimli kitabında “siyahi elitlere” yönelik bazı eleştiriler getirmiştir. Hooks’a göre Afro-Amerikalıların arasında her daim sınıfsal ayrımlar olmasına rağmen, birçok siyahi topluluk “sınıf ve sınıf sömürsü” meselesinin ön plana çıkmasını istememiştir. İrkçılık karşıtı mücadelenin ileri gelenleri, bu süreci siyahilerin kolektif radikalleşmelerini önlemek amacıyla yürüttüklerini iddia etseler de genelde sadece *ayrıcalıklı siyahilerin daha da ayrıcalıklı yerlere gelmelerine katkı sağlamışlardır*. İrk ayrımının hukukî olarak kalkmasından faydalanan bu ayrıcalıklılar, paralarını siyahi mahallelerden dışarı çıkarmışlar, uyuşturucu ticaretinin bu mahallelere sızmasına izin vermişler ve böylece siyahi işçi sınıfının refahını aşındırmışlardır. Siyahi işçilere âdeta polislik yapan bu “siyahi elitler”, irksal

dayanışmadan ziyade sınıf atlamayı hedeflemektedirler (Hooks, 2000: 89-96). Bu satırlardan da anlaşılacağı üzere, sınıf mücadelesine ırksal bir ajitasyonla bakıldığında resmin tümünü görmek mümkün değildir. Dünden bugüne yaşananlar; kölelik dönemi, Jim Crow yasaları, Martin Luther King ve Malcolm Little suikastları, polis şiddeti ve George Floyd cinayeti; tıpkı beyazlar arasında olduğu gibi siyahlar arasında da sınıf farklılıkları olduğu gerçeğini gizlemiş ve gizlemektedir. Irkçılığın gelir eşitsizliğinden veya yoksulluktan daha “iştahla” gündeme getirilmesinin nedeni, genelde bu konunun burjuvaziye rahat bir nefes aldırıyor olmasıdır.

Marksizmin “evrensellik” ilkesine son derece bağlı olan Troçki, ırk mücadelesinin getirdiği bu sorunu sezebilmişti. Ancak karamsarlığa kapılmamış, tam aksine, er ya da geç “proletarya diktatörlüğüne” çıkacak olan bu uzun yolda siyahilerin “öncü kuvvet” (*vanguard*) olacaklarını iddia etmişti. Tabii kurulacak olan Komünist Parti, siyahilere yönelik ulusal düzeydeki ön yargılar ile mücadele ettiği kadar, beyaz işçilerin ön yargılarıyla da tavizsiz, acımasız bir mücadeleye girişmeliydi. Zira siyah tende “damgalı” (*branded*) olan emeğin, beyaz tende özgürleşme olasılığı yoktu (Troçki, 1978: 29-30).

ABD tarihine Marksist bir pencereden bakan bu makale, Troçki’nin yukarıdaki görüşlerine katılmakta ve ırkçılığın önemli bir sorun olduğunu kabul etmektedir. Irkçılığın güçlendiği bir ortamda sosyalist devrimin güçleşeceği ve belki de imkânsızlaşacağı doğrudur. Ancak üretim araçları burjuvazi tarafından kontrol edildiği sürece ırkçılık ortadan kaldırılamaz. Öyleyse ırkçılık önce proletarya içerisinde bir sorun olmaktan çıkarılmalı, ardından da asıl soruna, yani “tarihî vazifeye” odaklanılmalıdır. Aksi takdirde defalarca deneyimlendiği üzere, kısa vadeli birkaç reforma razı olunacak ve ırkçılık kronik bir soruna dönüşmeye devam edecektir.

2. Trump Bir Faşist mi, Yoksa Popülist mi?

Trump’ın 2016 yılındaki seçim kampanyasından nasıl olup da zaferle çıktığını anlamak için ülkedeki “alt-right” (alternatif sağ) hareketini incelemek gerekmektedir. Los Angeles Times ve Associated Press’te uzun süre gazetecilik/editörlük yapan John Daniszewski, “alt-right” hareketini şu kelimelerle tanımlamaktadır:

“*Alt-right*, bazı beyaz üstünlükçüleri ve beyaz milliyetçilerinin kendi ideolojilerine verdikleri isimdir. Bu ideoloji, sınırlı hükûmet, düşük

vergiler, sıkı kanun ve kurallar gibi pek çok muhafazakâr talebin yanı sıra, ABD'deki beyaz ırkı korumak ve kollamanın önemini vurgulamaktadır. Alt-right hareketi, *ırkçılığın*, *popülizmin* ve *beyaz milliyetçiliğinin bir karışımı* olarak tanımlanır. Beyaz olmayanlara, kadınlara, Yahudilere, Müslümanlara, eşcinsellere, göçmenlere ve diğer azınlıklara verilen hakların artırılmasına karşı çıkar. İnanç, cinsiyet, etnik köken ve ırk ayırmaksızın herkesin kanunlar önünde eşit olduğuna dair Amerikan demokratik idealini reddeder” (Daniszewski, 2016).

Trump ile alt-right hareketi arasında doğrudan bir bağ olduğunu öne sürmek, siyasi bir spekülasyon yapmak anlamına gelir. Nitekim söz gelimi 2017'de Charlottesville şehrindeki olayların ardından Trump, yaptığı basın açıklamasında “Ku Klux Klan’a, neo-Nazilere, beyaz üstünlükçülerine ve diğer nefret gruplarına karşı olduğunu” ifade etmiştir. Gelgelelim “politik doğruculuk” içeren bu tür söylemler, Trump ile alt-right arasında hiçbir etkileşim olmadığı anlamına da gelmemektedir (Nbcnews.com, son erişim tarihi: 25.06.2020).

Alabama Üniversitesi'nden siyaset bilimci George Hawley, 2016 yılının bahar ayında Twitter'da bir araştırmaya girişmiş, “*alt-right*” etiketi içeren yaklaşık 20 bin tweeti mercek altına almıştır. Hawley, bu tweetlerde kullanılan bütün sözcüklerin sıklıklarını (*frequency*) tespit ettikten sonra; “*and*”, “*the*” gibi etkisiz sözcükleri elemiş ve geriye kalanlardan bir “sözcük bulutu” (*word cloud*) oluşturmuştur.

Afrikanlı pek çok Müslümanın ABD'ye seyahatini kısıtlayan, Meksika sınırına duvar örmek isteyen, yasa dışı göçmenlerin topluca sınır dışı edilmesi gerektiğini vurgulayan Trump'a, alt-right ile paralel diğer söylemlerini de dikkate alarak "faşist" diyebilir miyiz? Monthly Review'in editörü John Bellamy Foster; Amerikalı pek çok yorumcunun bu tartışmadan uzak durduğunu, Federico Finchelstein ve Pablo Piccato gibi tarihçilerin ise Trump'ı bir "faşist" değil, "popülist" olarak tanımladıklarını belirtmiştir. Makalesine "Popülizm Paravani" alt başlığını atan Foster, "popülizm" teriminin faşizm sorununa bir paravan gibi kullanıldığını, böylece merkez sağ hükümetlerin "kabul edilebilir partnerler" bulabildiklerini aktarmıştır (Foster, 2017).

Faşizm üzerine birçok çalışması bulunan Roger Griffin şöyle söyler: "Tamamen yabancı düşmanı, ırkçı, erkek şovenisti bir piç olabilirsin, fakat bütün bunlar seni faşist yapmaya yetmeyebilir. Faşizmden bahsedilebilmesi için 'yeni bir düzene' ve 'yeni bir ulusa' özlem duyulması gerekir, yalnızca reform süreçlerinden geçirilmiş eski bir ulusa değil" (Akt: Matthews, 2016). Griffin'in bu düşüncesi baz alındığında, Trump'a "faşist" demek yine mümkün değildir. Çünkü Trump, görevi Obama'dan devraldığı 20 Ocak 2017'den bu yana Amerika'nın demokrasi kurumlarını yıkmaya ya da kökten değiştirmeye kalkışmamıştır.

Demek ki Trump'ın hangi kategoriye dahil edileceği, faşizmin nasıl tanımlandığına bağlıdır. Bu noktada kültür eleştirmeni Alberto Toscano'nun faşizm üzerine analizlerinden yararlanmak mantıklı olabilir. Toscano, Ernst Bloch'dan da esinlenerek faşizmin diğer milliyetçi/şoven/gerici hareketlerde görülmeyen iki özelliğini tespit etmiştir. Ona göre faşistler; geçmiş, bugün ve gelecek arasında özel bir köprü kurarlar, ardından da bu köprüye dayanarak *karşı-devrimci* bir yıkıcılığa girişirler (Akt: Saraçoğlu, 2017: 1095). Toscano'nun bu teorisini baz aldığımızda, Trump'ın tıpkı Adolf Hitler ya da alt-right taraftarları gibi geçmişteki "şanlı" günlere; köle sahipliğine veya ari ırklara dönmeyi arzuladığını düşünebiliriz. Buna karşın, 2017'den bu yana ABD'de *karşı-devrimci* bir yıkıcılığın yaşandığını söylemek de pek mümkün değildir. Trump, bu yönde bir eyleme girişmemiş veya henüz girişme fırsatı bulamamıştır. Dolayısıyla da onu "faşist" kategorisine sokmak yanlış olacaktır.

Popülizmin dünya genelinde yaygınlaşması, Finchelstein'in da (2017) dikkat çektiği gibi, "seçmenlerin önünde sadece iki seçenek olduğu (popülizm ya da statüko)" algısını yaratmaktadır. Nitekim 2016 seçimlerinde popülizm

kanadını Trump, statüko kanadını ise Clinton temsil etmiştir. Trump'ın tahrik edici söylemleri seçmenleri iki kutba bölmüş, alternatif bir iktidar tahayyülünü ortadan kaldırmıştır. Bu süreçte Trump'ın “faşist” olmakla suçlanması, ezilen işçi sınıfı için söyleyecek yeni bir sözü olmayan “neo-liberallerin” işine gelmiştir. Nitekim 2016 seçimleri, “popülizm” ile “neoliberalizm” arasında bir tercihe dönüşmüş ve kazanan, popülizmi temsilen Trump olmuştur. Üstelik Trump, “ekonomik durumu son dört yıl içerisinde kötüleşen seçmenlerin yüzde 77'sinin desteğini alarak” iktidara gelmiştir (Akt: Foster, 2017).

Popülizm ile faşizmin ortak özelliği, salt söylem düzeyinde bile olsa neoliberalizme karşı çıkıyor olmalarıdır. Bu karşı çıkış, genellikle karizmatik bir lider ve çeşitli baskı mekanizmaları aracılığıyla gerçekleştirilir. Amerikalı filozof Nancy Fraser, “Trump yandaşları neoliberalizmi değil, *ilerici neoliberalizmi reddediyor*” ifadesini kullanarak tartıştığımız bu meseleye farklı bir bakış açısı getirmiştir. Fraser, “ilerici neoliberalizm” derken neyi kastettiğini ise şu şekilde açıklamaktadır: “Üretim sektörünün çöküşe geçtiği yıllarda ABD, ‘çeşitlilik’ (*diversity*), ‘ayrımçılıkla mücadele’, ‘daha güçlü kadınlar’ gibi fikirlerle çalkalanıyordu. Lakin bu fikirlerin sahipleri, ilerleme kavramını eşitlikten ziyade meritokraziyle özdeşleştiriyorlardı. Öte yandan özgürleşme kavramını ise kurumsal hiyerarşilerin yıkılması şeklinde değil, bilakis, yetenekli görülen kadınların ve azınlıkların (mesela eşcinsellerin) kazananın her şeye sahip olduğu (*winner-take-all*) bu hiyerarşilerdeki yükselişleri şeklinde tahayyül ediyorlardı” (Fraser, 2017: 60-62). Nitekim *Woke* kültürü diye de nitelenen bu düşünce/kavram setinden rahatsızlık duyduğunu dile getiren Trump, karizmasını ortaya koyarak, milliyetçi işçileri ve tekeli sermayeyle ittifak hâlinde olan küçük burjuvaziyi mobilize etmeyi başarmıştır.

Bu makale Trump'ın bir popülist olduğunu savunmaktadır. Ancak, 2020 yılının Mayıs ayında George Floyd'un bir polis tarafından öldürülmesiyle başlayan ve kısa süre içinde pek çok büyük şehre yayılan protesto gösterileri, Trump'ın “faşizan yönünü” de sınamamız açısından önemlidir. Üçüncü bölümde bu konuya değinilecektir.

3. George Floyd Protestoları Irksal mı, Yoksa Sınıfsal mı?

11 Eylül 2001 tarihinde ikiz kulelere yönelik gerçekleştirilen “terör saldırısı”, Amerikan burjuvazisi için âdeta bir milat olmuştur. Ülke çapında

yürütülmeye başlanan “terörle mücadele” çalışmaları, Orta Doğulu görünen kişilerin yaftalanmasında işlevsel bir kılıf hâline getirilmiştir (Nimtz, 2003: 203). Tabii böyle zamanlarda sadece Orta Doğu kökenlilerin baskıya maruz kalacağını düşünmek yanlış olur. Nitekim 2010’lu yıllar, siyahiler başta olmak birçok azınlık grubun polis şiddeti ile karşı karşıya kaldığı bir dönem olmuş, söz gelimi Amerikan Başkanının siyahi olması bile bu türden şiddet vakalarını azaltmamıştır.

2014 yılının ağustos ayında Michael Brown Jr., boğuşma yaşadığı beyaz bir polis tarafından kurşuna dizilmiş; yine 2014’ün temmuz ayında Eric Garner, polisler tam 11 kere “Nefes alamıyorum” demesine rağmen boğazının uzun süre sıkılması sonucunda hayatını kaybetmiş; yine aynı yılın Kasım ayında elindeki tabancanın sahte olduğu sonradan anlaşılan 12 yaşındaki Tamir Rice, polis tarafından vurularak öldürülmüştür. Sorumlu polislerin beyaz, maktullerin ise siyahi olduğu bu üç vakanın sadece 4 ay içinde gerçekleşmiş olması dikkat çekicidir (Laughland, 2020).

2016 yılının temmuz ayında iki beyaz polis tarafından yere yatırılan Alton Sterling, “cebindeki tabancaya erişmeye çalıştığı” gerekçesiyle yakın mesafeden 6 kurşunla öldürülmüş; bu olaydan sadece bir gün sonra, kız arkadaşıyla birlikte seyahat hâlinde olan Philando Castile, kendisini bir soyguncuya benzeten iki beyaz polis tarafından durdurulmuş, onlara “torpidoda ruhsatlı bir silahı olduğunu ama ona uzanmayacağını” belirtmiş ama “ellerini gözle görünür bir noktada tutmadığı” gerekçesiyle vurulmuştur. Vücuduna 5 mermi isabet eden Castile, otomobilin içerisinde hayatını kaybetmiştir. Castile’in yan koltukta oturan kız arkadaşı, bu süreci Facebook üzerinden anbean yayımlamış; 10 dakika kadar süren bu yayının son anlarında, erkek arkadaşının silahına uzanmadığını ve boş yere öldürüldüğünü ileri sürmüştür. (Cbc.ca, son erişim tarihi: 25.06.2020)

Garner, Rice, Sterling ve Castile’in son anlarının güvenlik kamerası, polis kamerası ya da bazı sivil kameralar tarafından kaydedilmesi, makalenin yazıldığı tarih itibarıyla da Youtube gibi platformlarda izlenebiliyor olması, ABD’deki polis şiddetinin somut delilleri niteliğindedir. Üstelik bu durum, kayıt altına alınmamış veya üstü örtülmüş başka polis şiddeti vakalarının da olabileceğini bizlere düşündürmektedir.

25 Mayıs 2020’de, “sahte 20 dolarla alışveriş yapmaya kalkıştığı” iddiasıyla ihbar edilen George Floyd adlı siyahi bir erkek, Minneapolis polisleri

tarafından elleri arkada kelepçelenmiş ve yüzüstü yere yatırılmıştır. Derek Chauvin adlı bir polis memuru, dizini Floyd'un ensesine bastırması ve onu uzun süre nefessiz bırakması. *New York Times*'in yayımladığı makaleye göre Chauvin, Floyd'un ensesine ara vermeden en az 8 dakika 15 saniye boyunca baskı uygulamış, sağlık ekibinin olay yerine gelişinden tam 1 dakika 20 saniye sonra nihayet dizini kaldırmıştır. Bu zaman zarfında çevrede, cep telefonuyla kayıt alan, Floyd'un artık nefes almadığı yönünde uyarılarda bulunan ama Chauvin'e engel olamayan sivil yurttaşların bulunduğu görülmektedir. Nitekim bu yurttaşlardan birinin çektiği görüntüler kısa süre içinde internete düşmüş, tüm ülkeye yayılacak ırkçılık karşıtı protestoların fitilini ateşlemiştir (Nytimes.com, son erişim tarihi: 25.06.2020).

Meseleye Marksist bir perspektifle bakan bu makale, George Floyd protestolarının ve ileride yaşanacak benzer protestoların, Amerikan proletaryası tarafından bir "sınıf mücadelesine" dönüştürülmesi gerektiğini, aksi takdirde başarısızlığa mahkûm olduğunu ileri sürmektedir. Evet, ırkçılıktan ötürü siyahilerin "proletaryanın en alt tabakasını" oluşturdukları doğrudur. Ancak sadece ırkçılığa karşı verilecek bir mücadele, siyahilere emeklerinin sömürülmediği bir yaşam sunmayacak, sınıf atlatmayacak, en iyi ihtimalle "beyaz işçiler kadar" sömürülme imkânı verecektir. Kaldı ki yakın ve uzak tarihte; Martin Luther King'den George Floyd'a, siyahilerin ırkçılık karşıtı eylemlerle sömürülme kurtulamadıkları ortadadır.

Diğer yandan, ne burjuvaziyi oluşturan her Amerikalının beyaz tenli olduğu ne de polis şiddetine maruz kalan her Amerikalının siyahi olduğu iddia edilebilir. Söz gelimi, 2016'nın ağustos ayında Tony Timpa isimli beyaz bir erkek, Dallas Polis Teşkilatı'na bağlı bir grup polis tarafından yüzüstü yatırılmıştır. Polislerden biri, George Floyd'a yapılabenzer bir şekilde dizini Timpa'nın sırtına bastırması ve zaten kelepçeli olan adama dakikalar boyunca baskı uygulamıştır. Timpa'nın nefes almayı bıraktığı dakikalarda birbirleriyle şakalaşan polisler, sağlık görevlilerinin Timpa'nın cansız bedenini sedyeyle götürdüğü anlarda da gülüşmeyi sürdürmüşlerdir. Polis kamerası ile anbean kaydedilen bu görüntüler, olaydan ancak üç yıl sonra, 2019'da *The Dallas Morning News* tarafından yayınlanmıştır (Dallasnews.com, son erişim tarihi: 25.06.2020). Özetle, "devletin baskı aygıtı" olan polis teşkilatının beyaz yurttaşlara şiddet uyguladığı olaylara da rastlamak mümkündür. Genel

çerçeveye bakılınca, ABD'nin bir "polis şiddeti ülkesi" olduğu yönünde güçlü bir kanı oluşmaktadır.

19. yüzyılda Marx ve Engels, Amerikan burjuvazinin yeterince olgunlaşmadığını düşünüyorlar, bu nedenle dikkatlerini daha ziyade Avrupa'ya yöneltiyorlardı. Lakin İkinci Dünya Savaşından bu yana kapitalizmin en yoğun yaşandığı ülke olan ABD'de burjuvazi, sınıf mücadelesinin algılanmasını sağlayacak kadar olgunlaşmıştır. Söz gelimi, finans ve iş dünyasının ünlü dergisi Forbes'un açıkladığı ve düzenli olarak güncellediği "Dünyanın en zengin 10 milyarderi" listesinde 7 beyaz Amerikalı bulunmaktadır. Bu 7 Amerikalının net servetleri toplamda 636,6 milyar doları bulurken (Forbes.com, son erişim tarihi: 25.06.2020), ülkede 552,830 evsiz yaşamakta, bu evsizlerin 194,467'si geceleri tamamen korunaksız kalmaktadır. (Backpackbed.org, son erişim tarihi: 25.06.2020).

Nimtz (2003: 212) ve Hooks'un (2000: 89-96) da ifade ettiği üzere ABD'de, "siyahi elit", "siyahi seçkin" veya "siyahi pöti burjuva" diye adlandırılabilen bir kesim de bulunmaktadır. Karakteristik özelliği burjuva ahlakını taklit etmek olan bu elitler, toplumdaki *birincil* sorunun ırkçılık olmadığını göstermeleri açısından önemlidirler. Öte yandan, söz gelimi NBA'de (*National Basketball Association*) basketbol oynayan çok sayıda siyahi sporcu bulunmakta ve bu sporcular her sene astronomik maaşlara imza atarak lüks içinde yaşamaktadırlar. 1990'larda Micheal Jordan, 2010'larda ise LeBron James, on milyonlarca beyaz Amerikalının hayranlıkla seyrettiği figürlerden sadece ikisidir. Bu sporcuların çoğunun "*Black Lives Matter*" temalı kitlesel protestolara fiilen katılmayacaklarını ve bu protestolarda yaşanması kaçınılmaz olan polis-eylemci çatışmalarına müdahil olmayacaklarını tahmin etmek güç değildir.

Burjuva sınıfı, gelir ve fırsat eşitsizliklerini gizlemek amacıyla ya topluma ırkçılık pompalamakta ya da ırkçılık karşıtı bir demagoji üreterek kendi neoliberal pozisyonunu korumaya çalışmaktadır. Başka bir deyişle, popülist söylemler işçi sınıfının içine nifak tohumları yerleştirirken, neoliberal söylemler işçi sınıfını âdeta sıtmaya razı etmektedirler. Yönetici elitlerin "kaçak göçmen" kartını kullanma girişimleri, yalnızca beyaz işçileri değil; ten rengi, cinsiyet, ulusal köken ve cinsel yönelim fark etmeksizin tüm emekçileri sıkıntıya sokmakta, dışarıdan gelenlere karşı ırkçı hisler beslenmesine neden olmaktadır (Nimtz, 2003: 201). Amerikan rüyası kabusa dönüştükçe, işçi

sınıfının içinde kutuplar yaratmak zorunlu hâle gelmiştir. Sivil Haklar Hareketinin başarıya ulaşmasıyla birlikte, işçileri ayrıştırma potansiyeli en yüksek olan araç, “vatandaşlık kâğıdı” olmuştur. Bu kâğıda sahip olmayan (kaçak) işçiler hemen her ülkede “öncelikli hedef” hâline getirilseler de nihai hedefin işçilerin tamamı olduğu unutulmamalıdır (Nimtz, 2003: 214-215).

Tekrarlamak gerekirse, Marx ve Engels, siyahilere yönelik ırkçılığın sonlandırılması ve Amerikan işçi sınıfının *tarihî görev*e hep birlikte kilitlenmesi gerektiğine inanmaktaydı. Keza Troçki de (1978: 29-30) beyaz işçilerin diğer işçilere (siyah, göçmen, kaçak vs.) yönelik ön yargılarıyla mücadele edilmesi gerektiğini vurgulamıştı. Bunlara ek olarak Marx, köleliğin olmadığı Kuzeyde de sömürünün yaşandığını, üstelik beyaz işçilerin sömürüldüğünü, dolayısıyla temel sorunun sınıfsal olduğunu yinelemiştir. Tüm bu açılardan bakıldığında, 2020 yılında başlayan George Floyd protestoları ve gelecekte yaşanacak benzer protestolar, işçi sınıfının bütünleşmesi ve ırkçılıktan arınarak tarihî görevine yoğunlaşması adına birer fırsat olarak görülebilir.

Bilindiği üzere ABD'nin sağlık sisteminde, Türkiye'deki sistemden farklı olarak her yurttaşın yararlanabileceği genel bir sağlık sigortası yoktur. Amerikalılar, çalıştıkları kurumlar aracılığıyla ya da bizzat başvurarak “özel sigorta” satın alırlar. Özel sigortalar için ödenen ücretler eyaletten eyalete değişmektedir. Obama yönetimi 2010'da *Obamacare* adıyla da bilinen bir sağlık reformuna imza atsa da problemin çözülmüş durumda olduğunu söylemek mümkün değildir. Sigorta satın alamayan işsizlerin ve düşük gelirlilerin bir nedenden ötürü hastaneye kaldırılması çok maliyetli bir süreci doğurmaktadır. Diğer yandan, 2019'da Çin'de başlayıp çok sayıda ülkeye yayılan COVID19 salgınında ABD'nin sağlık sisteminin yetersiz kaldığı görülmüştür. Nitekim Dünya Sağlık Örgütü'nün verilerine göre, 22.06.2020 tarihine kadar toplam 2,241,178 Amerikalıya COVID19 teşhisi konmuş, bu kişilerin 119,453'ü vefat etmiştir (Who.int, son erişim tarihi: 25.06.2020). Özetle Amerikan proletaryası, sınıf mücadelesi vermesi gerektiğini anlayacak kadar trajedi yaşamış ve şiddet görmüştür.

Amerikan proletaryasının en dikkat çekici özelliği; çok ırklı, çok yönelimli ve en önemlisi *çok uluslu* olmasıdır. Amerikan işçisinin klasikleşmiş beyaz erkek imajı en az çeyrek yüzyıl önce silinmeye başlamış, Sivil Haklar Hareketi ve feminizmin bir sonucu olarak kadınlar da iş hayatına atılmışlardır.

Tek maaşla ev geçindirmenin giderek zorlaşması, proletaryanın kurumsallaşmasını garanti altına almıştır (Nimtz, 2003: 217). Gelineen noktada nüfusun ezici bir çoğunluğunu oluşturan Amerikan proletaryası, ırkçılığın gündemde tutulmasının burjuvazinin işine yaradığını tam olarak kavradığında, sınıf mücadelesine de tarihinde hiç olmadığı kadar hazır olacaktır.

SONUÇ

George Floyd cinayetinin ardından başlayan protestolar münferit bir olayın değil; tarihsel bir birikimin (yüzyıllardır süregelen ırkçılığın) sonucudur. Ne var ki ırk eksenli her hareketin içinde (barışçıl ve savunma amaçlı da olsa) bir miktar ırkçılık olduğu unutulmamalıdır. Belli bir ırkın haklarını sistematik şekilde savunmak, ırkçılığın bir başka versiyonu olacaktır. Marksist bir gözlükle bakıldığında, ırk reflekslerinden tamamen uzak, sınıf bilinci taşıyan bir proletaryaya ihtiyaç olduğu görülmektedir. Floyd protestolarına beyaz işçilerin de katılması; renk, ırk, ulusal köken ve cinsel yönelim fark etmeksizin birlik olunması, sınıf mücadelesi adına umut vericidir.

20. yüzyılda siyahi liderler Martin Luther King ve Malcolm Little esrarengiz suikastlara kurban gitmişlerdi ve Jim Crow yasalarının geçerli olduğu trajik bir dönemden geçmişti. 21. yüzyılda ise çok sayıda siyahi, “devletin baskı aygıtı” olan polisler tarafından şiddete uğramış, bir kısmı boğularak ya da vurularak öldürülmüştür. Dijital mecralarda bu türden olayların videolarını izlemek mümkündür. Öte yandan, diğerleri kadar gündeme getirilmese de polisin beyaz yurttaşlara zulüm uyguladığı olaylar da mevcuttur. Haber arşivleri dikkatli incelendiğinde, Amerikan polisinin yurttaşlarına genel olarak “tavizsiz” davrandığı, hatta ABD’nin bir “polis ülkesi” olduğu gibi çıkarımlar yapılabilir.

2016’da Donald Trump, yoksullaşan milliyetçi işçileri ve *ilerici neoliberalizm (Woke)* karşıtı küçük burjuvaziye mobilize etmeyi başarmış, bu sayede başkanlık koltuğuna oturmuştur. Kampanyaları boyunca Trump’ın popülist, Clinton’ın ise neoliberal söylemlerde bulunması, Bernie Sanders gibi sosyalizme yakın duran bir adayı devreden çıkarmaya yetmiş, Amerikalı seçmenleri gönüllü ya da gönülsüz bir şekilde popülizm-neoliberalizm kutuplarına ayırmıştır. Neticede popülizmin zafere ulaşması, dünyanın çeşitli ülkelerinde de gözlemlenebilecek bir trende işaret etmektedir.

George Floyd eylemlerinin kontrolden çıktığını düşünen Trump, 28 Mayıs 2020 tarihinde Twitter üzerinden, “Eğer yağma başlarsa ateş açma da başlar” cümlesiyle biten bir mesaj paylaşmıştır. Ancak bu mesaj, Twitter’ın etik kodlarına uymadığı gerekçesiyle site yönetimi tarafından sansürlenmiştir. Trump 1 Haziran 2020’de ise, Aziz John Kilisesi’nin önüne giderek elinde İncil’le basın mensuplarına poz vermiş, George Floyd protestocularının kiliseye zarar verdiğini öne sürmüştü, böylece dindar seçmenleri (Evanjelistleri) mobilize etmeye çalışmıştır (Nytimes.com, son erişim tarihi: 25.06.2020).

Bu makale, geçmişten gelen bir “ulus idealini” canlandırmak adına *karşı-devrimci* bir yıkıcılığa girişmediği sürece Trump’ın bir faşist olarak adlandırılmaması gerektiğini savunmaktadır. Donald Trump popülist bir burjuvadır. Onun popülizmi, Amerikan proletaryasının bütünleşmesi için tarihi bir fırsat olarak görülebilir. Keza ABD’nin yakın tarihine Marksist bir perspektifle bakıldığında, ırkçılık karşıtı hareketlerin işçi sınıfına kalıcı bir fayda sağlamadığı, daha ziyade, *tarihî vazifeyi* unutturmak için tasarlanmış anonim birer proje gibi görüldükleri söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Daniszewski, J. (2016). "Writing about the 'alt-right'", 28.11.2016'da siteye yüklenmiştir. <https://blog.ap.org/behind-the-news/writing-about-the-alt-right> Siteye son erişim tarihi: 25.06.2020
- Finchelstein, F. (2017). *From Fascism to Populism in History*. California: University of California Press. (Erişilen e-kitapta sayfa numaraları bulunmamaktadır.)
- Foster, J. B. (2017). "This Is Not Populism", *Monthly Review*. 69: 02, 01.06.2017. <https://monthlyreview.org/2017/06/01/this-is-not-populism/> Siteye son erişim tarihi: 25.06.2020
- Fraser, N. (2017). "İlerici Neoliberalizme Karşı Gerici Popülizm: Bir Hobson Seçimi", *Büyük Gerileme: Zamanımızın Ruh Hâli Üstüne Uluslararası Bir Tartışma*. Heinrich Geiselberger (der). İstanbul: Metis Yayınları, s. 60-62.
- Hawley, G. (2017). *Making Sense of the Alt-Right*. New York: Columbia University Press, s. 119-121.
- Hooks, B. (2000). *Where We Stand: Class Matters*. New York: Routledge Press, s. 89-96.
- Laughland, O. (2020). "US police have a history of violence against black people. Will it ever stop?", 04.06.2020 tarihinde sitede yayımlanmıştır. <https://www.theguardian.com/us-news/2020/jun/04/american-police-violence-against-black-people> Siteye son erişim tarihi: 25.06.2020
- Marx, K. & Engels, F. (1969). *Letters to Americans, 1848-1895*. New York: International Publishers, s. 263.
- Matthews, D. (2016). "Is Trump a fascist? 8 experts weigh in", 23.10.2020'de siteye yüklenmiştir. <https://www.vox.com/policy-and-politics/21521958/what-is-fascism-signs-donald-trump> Siteye son erişim tarihi: 25.06.2020
- Nimtze Jr, A. H. (2003). *Marx, Tocqueville, and Race in America: The "Absolute Democracy" or "Defiled Republic"*. Oxford: Lexington Books, s. 53, 54, 55, 58, 97, 201, 203, 204, 212, 214, 215 ve 217.
- Saraçoğlu, C. (2017). "Sağ Popülizm ve Faşizm Üzerine Yöntemsel Bir Tartışma: Küresel Örüntüler ve Ulusal Özgüllükleri Birlikte Anlamak", *Praksis*. Sayı: 44-45. Ankara: Dipnot Yayınları, s. 1095.

Trotsky, L. (1978). Leon Trotsky on Black Nationalism and Self Determination. George Breitman (Editör). New York: Pathfinder Press, s. 29-30.

Trotsky, L. (1978). The Permanent Revolution & Results and Prospects. Peter Camejo (Önsöz). New York: Pathfinder Press, s. 16.

İnternet Kaynakları

backpackbed.org (2020). “The Homeless Crisis”, <https://backpackbed.org/us/the-homeless-crisis> Siteye son erişim tarihi: 25.06.2020

cbc.ca (2016). “Alton Sterling shooting: A quick death, a swift federal probe”, 07.07.2016. <https://www.cbc.ca/news/world/alton-sterling-shooting-federal-probe-1.3668068> Siteye son erişim tarihi: 25.06.2020

cbc.ca (2017). “Dashcam video shows officer firing 7 shots into Philando Castile car”, 21.06.2017. <https://www.cbc.ca/news/world/dashcam-video-shows-officer-firing-7-shots-into-philando-castile-car-1.4170583> Siteye son erişim tarihi: 25.06.2020

dallasnews.com (2019). “You're gonna kill me!": Dallas police body cam footage reveals the final minutes of Tony Timpa's life”, 30.07.2019 tarihinde siteye yüklenmiştir. <https://www.dallasnews.com/news/investigations/2019/07/31/you-re-gonna-kill-me-dallas-police-body-cam-footage-reveals-the-final-minutes-of-tony-timpa-s-life/> Siteye son erişim tarihi: 25.06.2020

forbes.com (2020). “The Real-Time Billionaires List”, <https://www.forbes.com/real-time-billionaires/> Siteye son erişim tarihi: 25.06.2020

nbcnews.com (2017). “Trump Condemns Hate Groups, Calls Racism 'Evil' Days After Charlottesville Violence”, 14.08.2017. <https://www.nbcnews.com/politics/politics-news/days-after-charlottesville-violence-trump-calls-hate-groups-repugnant-n792491> Siteye son erişim tarihi: 25.06.2020

nytimes.com (2020). “What Democracy Scholars Thought of Trump’s Bible Photo Op”. 02.06.2020 tarihli yazı.

<https://www.nytimes.com/2020/06/02/us/politics/trump-holds-bible-photo.html> Siteye son erişim tarihi: 25.06.2020

nytimes.com (2020). “How George Floyd Was Killed in Police Custody”, 31.05.2020

<https://www.nytimes.com/2020/05/31/us/george-floyd-investigation.html> Siteye son erişim tarihi: 25.06.2020

who.int (2020). “Coronavirus disease (COVID-19) Situation Report – 154”. 22.06.2020.

https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200622-covid-19-sitrep-154.pdf?sfvrsn=d0249d8d_2 Rapora son erişim tarihi: 25.06.2020

BÖLÜM 6

ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİYLE DİJİTAL OYUNLARDAKİ SANAL KUMAR MEKANİZMALARI: LOOT BOX VE KUMAR BAĞIMLILIĞI İLİŞKİSİ

Öğr. Gör. Dr. Pelin YOLCU¹

---

¹ Dicle Üniversitesi, Diyarbakır Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Radyo TV Teknolojileri Programı Diyarbakır, dr.pelinyolcu@gmail.com, Orcid Id: 0000-0002-7235-4671

Giriş

İnsanların günlük teknoloji ihtiyaçları onların dijital ortamlara bağlanmalarına yol açmıştır (Erdoğan & Çiftçi, 179). “İnternetin alternatifi olmayan bir pozisyona taşınmış olması, bireylerin internet kullanım alışkanlıklarının ve pratiklerinin” değişmesine ve dönüşmesine yol açmıştır (Özkeçeci & Alkın, 2022, 321). Son yıllarda dijital oyun endüstrisi, çocuklar ve gençler arasında büyük bir popülerite kazanmış, bununla birlikte oyun içi reklamlarda da kayda değer bir artış gözlenmiştir. Özellikle çevrimiçi oyunlarda yer alan sanal kumar temalı reklamlar ve "loot box" gibi kumar benzeri ödül sistemleri, genç oyuncuların davranışlarını olumsuz yönde etkileyebilecek unsurlar haline gelmiştir (Derevensky & Gupta, 2019). Bu çalışma, online oyunlarda yer alan sanal kumar reklamlarının çocuklar üzerindeki etkilerini incelemekte ve bu reklamların çocukların kumara eğilim göstermelerine nasıl katkıda bulunduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Çocukların dijital dünyaya olan bağımlılıkları, kumar temalı içeriklere maruz kalmalarını artırmaktadır. Çevrimiçi oyunların içinde, çoğu zaman şansa dayalı ödüllerin sunulduğu ve gerçek para ile işlem yapılabilen sanal içerikler yer almakta, bu durum da kumar davranışını teşvik edebilmektedir (King & Delfabbro, 2020). Çocuklar, gelişimsel olarak karar verme süreçlerinde daha zayıf ve etkilenmeye açık oldukları için, bu tür sanal kumar reklamlarına daha fazla duyarlılık gösterebilmektedirler (Gainsbury, Abarbanel, & Blaszczynski, 2017). Bu makale, söz konusu fenomeni davranışsal, psikolojik ve sosyolojik açılarından ele alarak derinlemesine bir çözüm sunmayı hedeflemektedir. Bu çalışma, sanal kumar reklamlarının çocuklara yönelik oluşturduğu riskleri inceleyecek ve bu durumun uzun vadeli etkilerini bilimsel bir perspektiften tartışacaktır.

Dijital Oyunlarda Sanal Kumarın Yükselişi

Dijital oyun endüstrisi, özellikle 2010'lu yıllardan itibaren büyük bir evrim geçirerek oyun içi satın alımlar, reklamlar ve ödül temelli sistemler ile entegre olmuştur. Bu süreçte oyun geliştiricileri, özellikle "loot box" adı verilen ve oyunculara şans yoluyla çeşitli ödüller sunan sistemleri oyunlarına dahil etmiştir (Macey & Hamari, 2019). Loot box'lar, oyunculara oyun içinde ekstra karakterler, silahlar ya da güçlendirmeler gibi ödüller sunan, genellikle rastgele ödül dağıtan kutular olarak tanımlanabilir. Birçok araştırmacı, loot box'ların

kumar mekanizmasına benzer şekilde işlediğini ve oyuncuların, özellikle de çocukların, bu sistemlere bağımlılık geliştirebileceğini savunmaktadır (Zendle & Cairns, 2018).

Bu ödül mekanizmaları, çocukların kumar temalı içeriklere maruz kalmalarını artırarak, gelecekte kumar bağımlılığı geliştirmelerine yol açabilecek davranışsal kalıpların oluşmasına neden olabilir (King, Russell, & Hing, 2020). Dijital oyunlardaki bu yapılar, oyuncuları sıklıkla gerçek parayla oyun içi öğeler satın almaya teşvik etmekte ve kumar oynama eylemini normalleştirmektedir.

Sanal Kumarın Yapısal Gelişimi

Sanal kumarın dijital oyunlardaki yükselişi, 2010'lu yıllardan itibaren loot box ve mikro-işlem temelli ödül sistemlerinin oyunlarda yaygın olarak kullanılmaya başlanması ile hız kazanmıştır. Özellikle "free-to-play" (ücretsiz oynama) modelinin yükselmesi, oyun geliştiricilerini gelir elde etmek için oyun içi satın alımlara ve mikro işlemlere dayalı bir ekonomik model benimsemeye zorlamıştır. Bu modelde oyuncular, oyunu ücretsiz indirip oynayabilirler, ancak oyun içindeki ekstra özellikler, kozmetikler ve güçlendirmeler için para harcamak zorunda kalırlar. Loot box'lar, bu yapının en dikkat çekici unsurlarından biridir ve oyunculara rastgele ödüller sunar. Bu sistem, kumar mekanizmasına benzer şekilde işleyerek oyuncuları daha fazla para harcamaya teşvik eder (King, Delfabbro, & Griffiths, 2019).

Loot box'ların kumar davranışları ile olan benzerliği üzerine yapılan çalışmalar, bu sistemlerin oyuncuların risk algısını değiştirdiğini ve özellikle çocuklar ve gençler için zararlı olabileceğini ortaya koymuştur (Macey & Hamari, 2019). Loot box'ların kumar bağımlılığı ile bağlantılı olduğuna dair kanıtlar artmaktadır. Zendle ve Cairns (2019), 7,422 oyun oyuncusu üzerinde gerçekleştirdikleri bir çalışmada loot box harcamaları ile problemlili kumar davranışları arasında güçlü bir korelasyon bulmuşlardır. Araştırmada, oyuncuların %10'undan fazlasının loot box'lara önemli miktarda para harcadığı ve bu oyuncuların kumar bağımlılığına yatkın oldukları sonucuna varılmıştır.

İstatistiksel Verilerle Sanal Kumarın Etkileri

Sanal kumarın dijital oyunlarda yükselişi, özellikle gençler ve çocuklar üzerinde ciddi etkiler yaratmıştır. Birleşik Krallık'ta yapılan bir araştırmaya göre, 11-16 yaş grubundaki çocukların %31'i loot box'lar ve diğer şans temelli

sistemlere para harcadıklarını belirtmiştir (Gambling Commission, 2018). Bu yaş grubunda, çevrimiçi kumar alışkanlıklarının gelişmesi ve kumar temalı içeriklere maruz kalmanın uzun vadeli etkileri hakkında endişeler giderek artmaktadır. Özellikle loot box'ların sunduğu şans mekanizmaları, çocukların risk alma davranışlarını teşvik etmekte ve onları kumar davranışlarına daha yatkın hale getirmektedir (Drummond & Sauer, 2018).

Loot box sistemlerinin yanı sıra, dijital oyunlarda yer alan şans oyunları ve bahis mekanizmaları da artış göstermiştir. Hollanda'da yapılan bir çalışmada, çevrimiçi oyun oynayan gençlerin %14'ünün kumar benzeri oyun içi mekanizmalara para harcadığı ve bu gençlerin %7'sinin loot box gibi sistemlere bağımlılık geliştirme riski taşıdığı ortaya çıkmıştır (Karhulahti, 2017). Bu tür istatistiksel veriler, sanal kumarın genç oyuncular üzerindeki potansiyel zararlarını daha net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Loot Box ve Kumar Bağımlılığı Arasındaki İlişki

Sanal kumarın dijital oyunlardaki yükselişi, loot box ve diğer ödül temelli sistemler aracılığıyla kumar bağımlılığı ile doğrudan bağlantılı olabilir. Zendle, Meyer ve Over (2019) tarafından yapılan bir çalışma, loot box harcamaları ile problemlili kumar davranışları arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermiştir. Araştırmaya katılan oyuncuların loot box'lara harcadıkları paranın miktarı arttıkça, kumar bağımlılığı geliştirme olasılıklarının da arttığı bulunmuştur. Çalışma, loot box mekanizmalarının kumar davranışlarına benzer psikolojik tepkiler yarattığını ve oyuncuların bu sistemlere bağımlılık geliştirme riskini artırdığını ortaya koymuştur.

Özellikle loot box'lar, kazanç beklentisi yaratan ve oyuncuları tekrar tekrar satın alım yapmaya iten bir yapı sunmaktadır. Bu mekanizma, oyuncuların özellikle genç yaşlarda kumara yönelik davranışlarını normalleştirerek, onları gelecekte daha ciddi kumar bağımlılıklarına yatkın hale getirebilir (King & Delfabbro, 2019). Loot box'ların sunduğu rastgele ödül yapısı, geleneksel kumar oyunlarının temel bileşenlerinden biri olan şans unsuru ile benzerlik taşımakta ve oyuncuları daha fazla para harcamaya teşvik etmektedir.

Çocuklar Üzerindeki Etkiler

Çocuklar ve gençler, dijital oyunlardaki sanal kumar mekanizmalarına karşı daha savunmasızdır. Gelişimsel olarak karar verme ve risk algıları tam olarak olgunlaşmadığı için, çocuklar loot box gibi şans temelli ödül sistemlerine para harcama eğiliminde olabilirler (Griffiths, 2018). Yapılan araştırmalar, çocukların bu tür ödül sistemlerine maruz kaldıklarında kumara yönelik tutumlarının değiştiğini ve bu sistemlere para harcama oranlarının arttığını göstermektedir.

İngiltere'de yapılan bir çalışma, çevrimiçi oyun oynayan 11-16 yaş grubundaki çocukların %23'ünün loot box'lara para harcadığını ve bu çocukların %5'inin problemlili kumar davranışları geliştirdiğini ortaya koymuştur (Gambling Commission, 2018). Aynı şekilde, Avustralya'da yapılan bir araştırma, çocukların loot box mekanizmalarına para harcamaya başladıklarında, daha fazla para harcama eğiliminde olduklarını ve bu durumun kumar bağımlılığı riskini artırdığını göstermiştir (King & Delfabbro, 2019).

Çocukların Kumar ve Reklam Algısı

Çocuklar, özellikle de ergenlik dönemindeki bireyler, risk algıları henüz tam olarak gelişmediği için bu tür reklamlar karşısında daha savunmasızdır (Reith & Dobbie, 2013). Kumar reklamlarının çocukların zihninde oluşturduğu algılar, kumarın zararsız ve eğlenceli bir aktivite olarak görünmesine neden olabilir. Yapılan araştırmalar, çocukların kumar oynama davranışına daha kolay adapte olduklarını ve risk alma eğilimlerinin arttığını göstermektedir (Blaszczynski & Nower, 2017). Özellikle oyunların içerdiği ödül mekanizmaları, çocukların ödül beklentilerini sürekli olarak yüksek tutmakta ve bu durum da kumara karşı pozitif bir algının gelişmesine zemin hazırlamaktadır.

Bu noktada, çocukların henüz gelişmekte olan bilişsel süreçleri göz önünde bulundurulduğunda, reklamların etkisi daha da önemli hale gelir. Reklamlarda kullanılan parlak grafikler, hızlı ödül mekanizmaları ve kazanç temalı sloganlar, çocukların dikkatini çekmekte ve kumarın bir eğlence biçimi olarak görülmesini sağlamaktadır. Bu süreçte, çocukların kumar temelli davranışları öğrenmeleri ve kumara karşı pozitif bir tutum geliştirmeleri daha olasıdır (Derevensky et al., 2019).

Çocukların Kumar ve Reklam Algısı

Çocuklar, dijital dünyada giderek artan şekilde kumar temalı içeriklere maruz kalmakta ve bu durum, onların kumar algıları üzerinde ciddi etkiler yaratmaktadır. Çocukların henüz gelişim aşamasında olması, onların risk ve ödül algısını doğru bir şekilde değerlendirmelerini zorlaştırmakta, bu da kumar ve şans oyunlarına karşı daha savunmasız hale gelmelerine neden olmaktadır (Derevensky & Gupta, 2004). Çevrimiçi oyunlar, mobil uygulamalar ve sosyal medya platformları gibi dijital mecralar, çocuklar için sadece birer eğlence aracı değil, aynı zamanda pazarlama stratejileriyle şekillendirilmiş ve kumar reklamlarının sıklıkla yer aldığı bir alan haline gelmiştir (King, Delfabbro, & Griffiths, 2010). Bu reklamlar, çocukların kumar algısını doğrudan etkileyebilir, kumar davranışlarını normleştirip gelecekteki kumar alışkanlıklarını besleyebilir.

Reklamların Çocuklar Üzerindeki Etkileri

Reklamların çocukların kumara yönelik algıları üzerindeki etkileri üzerine yapılan araştırmalar, çocukların risk algısının henüz tam olarak gelişmediğini ve reklamların cazibesi karşısında daha kolay etkilenebildiklerini ortaya koymaktadır. Örneğin, Hollanda'da yapılan bir çalışmada, 12-16 yaş grubundaki gençlerin %17'si kumar reklamlarına maruz kaldıklarını ve bu reklamların onları kumar oynama konusunda etkilediğini belirtmiştir (Monaghan, Derevensky, & Sklar, 2008). Bu çalışma, çocukların reklamların cazibesine kapılarak kumar gibi riskli faaliyetlere ilgi duymaya başladıklarını göstermektedir.

Benzer şekilde, İngiltere'de 11-16 yaş arasındaki gençler arasında yapılan bir araştırmada, gençlerin %23'ünün kumar temalı reklamları gördükten sonra bu oyunlara katılmayı düşündükleri tespit edilmiştir (Gambling Commission, 2018). Reklamların parlak görselleri, heyecan verici müzikleri ve kazanç vurguları, çocukların kumarı bir eğlence aracı olarak algılamalarına ve riskli davranışlar geliştirmelerine neden olabilir. Çocuklar, özellikle kazanç vaadi sunan reklamlar karşısında gerçek dünya ile sanal dünya arasındaki farkı tam anlamıyla ayırt edemeyebilir ve kumarın riskli sonuçlarını göz ardı edebilirler (Griffiths, King, & Delfabbro, 2014).

Kumar Reklamlarının Algı Yönetimi

Günümüzde “medyanın gündelik sosyal ve politik hayatta farklı olmayan belirli işlevlerinin” (Özkeçeci ve Oğuz, 2021, 7333) değişime uğradığını görmekteyiz. Özellikle dijitalleşme ile reklamcılık için de aynı durum söz konusudur. Reklamcılık, psikolojik manipülasyon teknikleri kullanarak tüketicilerin algılarını şekillendiren bir disiplindir ve bu, çocuklar üzerinde daha belirgin bir etkiye sahiptir. Kumar reklamları, genellikle kazanç vaadiyle dolu, heyecan verici ve eğlence odaklı bir anlatı sunarak kumarın risklerini minimize eder (Monaghan & Derevensky, 2008). Çocuklar, bu reklamlar yoluyla kumarın eğlenceli ve kazançlı bir faaliyet olduğunu düşünebilir. Bu durum, özellikle sosyal medya platformlarında sıkça karşılaşılan bahis oyunları, çevrimiçi kumar siteleri ve mobil oyunlardaki kumar temalı içerikler ile daha da pekişmektedir (King, Delfabbro, & Griffiths, 2019).

İstatistikler, çocukların kumar reklamlarına karşı olan algılarının giderek daha fazla değiştiğini göstermektedir. Avustralya’da yapılan bir araştırmaya göre, 8-12 yaş grubundaki çocukların %30’u kumar temalı reklamları eğlenceli bulduklarını ifade etmiştir (King & Delfabbro, 2019). Aynı araştırma, çocukların %12’sinin kumar reklamlarının onları oyunu denemeye teşvik ettiğini kabul ettiklerini ortaya koymuştur. Bu veriler, reklamların çocuklar üzerindeki manipülatif etkisini gözler önüne sermektedir.

Şans ve Ödül Sistemleri: Loot Box'lar ve Kumar Bağlantısı

Dijital oyunlardaki "loot box" gibi şans temelli ödül sistemleri, çocukların kumar algısını etkileyen bir diğer önemli unsurdur. Loot box'lar, oyunculara rastgele ödüller sunan kutular olarak işlev görmektedir ve bu sistemlerde genellikle gerçek para ile satın alım yapılmaktadır. Loot box'ların kumar mekanizmasına benzer yapısı, çocuklar için özellikle tehlikeli olabilmektedir. Loot box mekanizmaları, kumar davranışını normalleştirerek çocukların şans oyunlarına olan ilgisini artırmaktadır (Zendle & Cairns, 2019).

İngiltere’de yapılan bir çalışma, loot box'lar ile kumar bağımlılığı arasında güçlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışmaya göre, 11-16 yaş grubundaki gençlerin %31’i loot box'lara para harcamakta ve bu gençler arasında kumar bağımlılığı riskinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Gambling Commission, 2019). Özellikle ödül beklentisi yaratan loot box'lar, çocukların kumar algısını olumlu yönde şekillendirerek onları daha fazla

harcama yapmaya teşvik etmektedir. Bu tür sistemlere maruz kalan çocuklar, kumarın eğlenceli ve kazançlı bir faaliyet olduğunu düşünmeye başlayabilirler.

Uzun Vadeli Sonuçlar: Kumar Bağımlılığı Riski

İçinde yaşadığımız dijital çağda hemen hemen her işlem akıllı cep telefonları üzerinden yürütülmektedir. Bu nedenle mobil telefonlar günümüzün vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir (Yolcu & Çiftçi, 2023: 2668). Bu nedenle; Çocukların kumar ve şans oyunlarına yönelik algıları, uzun vadede kumar bağımlılığı riskini artırabilir. Çocuklar, kumar temalı içeriklere maruz kaldıklarında bu davranışları normalleştirir ve risk algıları zamanla bozulabilir (Griffiths et al., 2014). Özellikle dijital oyunlardaki şans temelli sistemler, çocukların kısa vadede ödül kazanma beklentisi yaratırken, uzun vadede kumar bağımlılığına yol açabilecek davranış kalıpları geliştirmelerine neden olabilir (King, Russell, & Hing, 2020).

Kanada’da yapılan bir araştırma, gençler arasında kumar bağımlılığı oranlarının giderek arttığını ve bu artışın büyük ölçüde kumar temalı reklamlar ve dijital oyunlardaki loot box sistemleri ile ilişkili olduğunu göstermiştir (Derevensky & Gupta, 2011). Çalışmada, gençlerin %10’unun kumar bağımlılığı riski taşıdığı ve bu riskin özellikle kumar temalı içeriklere sıkça maruz kalan gençler arasında daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Dijital Oyunlarda Çocukların Tüketici Olarak Hedeflenmesi

Dijital oyun dünyasında, çocuklar ve genç oyuncular, oyun geliştiricileri tarafından giderek artan bir şekilde hedef kitle haline gelmiştir. Bu durumun arkasındaki temel nedenlerden biri, dijital oyunların iş modelinin değişmesi ve ücretsiz oyunların (freemium model) yaygınlaşmasıdır (Nieborg, 2015). Ücretsiz olarak indirilebilen oyunlar, gelir elde etmek için oyun içi satın alımlara ve reklamcılık faaliyetlerine dayanmaktadır. Bu süreçte, çocukların oyun içinde avaturları için kıyafet, karakter güçlendirmesi veya özel aksesuarlar gibi sanal nesnelere satın almaları teşvik edilmektedir. Oyunların büyük bir kısmı, oyun içi ilerlemenin hızlandırılması ya da estetik açıdan cazip öğelere sahip olma isteği üzerine kurgulanmış mikro-işlem sistemleri ile donatılmıştır (King & Delfabbro, 2019).

Araştırmalar, bu tür oyun içi satın alımların çocukların tüketici davranışlarını nasıl şekillendirdiğini ve onların oyun içi reklamlara nasıl daha duyarlı hale geldiğini göstermektedir (Drummond, Sauer, Hall & Zendle,

2020). Dijital oyunların tüketim odaklı yapısı, özellikle genç oyuncuların dijital öğelere karşı olan ilgilerini artırmakta ve onları sürekli olarak daha fazla satın alma davranışına itmektedir. Bu durum, çocukların oyun dünyasında birer aktif tüketici haline gelmelerine ve oyun içi sanal ekonomilerin temel aktörleri olmalarına neden olmaktadır.

Oyun Dünyasında Reklamların Etkisi

Oyun içi reklamlar, dijital oyun ekonomisinin temel unsurlarından biri haline gelmiştir. Özellikle çocuklara yönelik dijital oyunlar, doğrudan veya dolaylı yollarla çeşitli reklamlarla doludur. Bu reklamlar çoğunlukla oyun içi satın alımları, başka oyunları veya kumar temalı içerikleri tanıtan reklamlardan oluşmaktadır (Zackariasson & Wilson, 2012). Oyun geliştiricileri, reklamları oyunun doğal bir parçası haline getirerek çocukların dikkatini çekmeye çalışmaktadır. Bu durum, çocukların oyun dünyasında pasif birer tüketici olmaktan çıkarak aktif birer tüketici olmalarına neden olmaktadır. Oyun içinde sürekli olarak reklamlarla karşılaşan çocuklar, bu reklamlara karşı daha duyarlı hale gelmekte ve onları birer alışveriş kararına yönlendiren unsurları daha kolay içselleştirmektedirler (Griffiths, 2018).

Reklamlar Yoluyla Kumara Yönlendirme

Oyun dünyasında çocukların karşılaştıkları bir diğer önemli unsur, kumar temalı reklamların oyun içi deneyime entegre edilmiş olmasıdır. Bu reklamlar genellikle çevrimiçi kumar sitelerini veya şans oyunlarını tanıtmakta ve çocukların bu tür içeriklere ilgi duymalarını sağlamaktadır. Reklamlar, çoğunlukla parlak renkler, çekici görseller ve kazanç temalı sloganlar kullanarak çocukların dikkatini çekmeyi hedeflemektedir (Gainsbury, Abarbanel & Blaszczyński, 2017).

Çocuklar bu tür reklamlara sürekli olarak maruz kaldıklarında, kumarın bir eğlence biçimi olduğu algısına kapılabilirler. Reklamlar, kumarın kolay ve hızlı bir kazanç yolu olduğunu ima eden içerikler sunduğunda, çocuklar bu tür içeriklere daha fazla ilgi göstermekte ve kumar davranışına yönelik tutumlarını olumlu yönde şekillendirmektedirler (Derevensky & Gupta, 2019). Bu durum, çocukların gelecekte kumar alışkanlıkları geliştirmeleri açısından önemli bir risk oluşturmaktadır.

Çocuklar ve Dijital Oyun Ortamları

Dijital oyun ortamları, çocuklar için hem eğlence hem de sosyalleşme aracı olarak giderek daha önemli hale gelmiştir. Ancak bu ortamlar, aynı zamanda ticari hedeflere de hizmet eden reklam platformları haline gelmiştir. Oyun içi reklamlar, çocukların dikkatini çekmek için genellikle ödül odaklı ve görsel açıdan cazip şekilde tasarlanmakta olup, bu reklamlar arasında sanal kumar temalı olanlar da yer almaktadır (Derevensky & Gupta, 2011). Sanal kumar reklamları, genellikle çevrimiçi kumar sitelerine, bahis oyunlarına veya "loot box" gibi şansa dayalı ödül sistemlerine yönlendirme yaparak çocukların ilgisini çekmektedir. Bu reklamlar, kumarın eğlenceli ve zararsız bir aktivite olduğu izlenimini verebilir.

Araştırmalar, çocukların risk algılarının henüz gelişim sürecinde olduğunu ve kumar gibi yüksek risk içeren faaliyetlere karşı daha savunmasız olduklarını göstermektedir (Blaszczynski, Ladouceur, & Shaffer, 2004). Özellikle bu yaş grubundaki bireyler, kısa vadeli ödüllerin cazibesine kapılarak uzun vadeli zararları göz ardı edebilirler. Sanal kumar reklamlarının hedefinde olan çocuklar, kumar alışkanlıklarını farkında olmadan geliştirebilirler ve bu, uzun vadede kumar bağımlılığı gibi ciddi sonuçlara yol açabilir.

Çocuklar ve Dijital Oyun Ortamları

Dijital oyunlar, son birkaç on yılda çocukların günlük yaşamlarında vazgeçilmez bir eğlence aracı haline gelmiştir. Dijital oyun ortamları, çocukların boş zamanlarında sıkça tercih ettikleri bir aktivite olmasının yanı sıra, onların bilişsel, sosyal ve psikolojik gelişimlerini etkileyen önemli bir unsurdur. 2020'de yapılan bir araştırmaya göre, dünya genelinde 7-15 yaş grubundaki çocukların %90'ı düzenli olarak dijital oyun oynamaktadır (Anderson, Gentile, & Dill, 2019). Bu durum, çocukların dijital oyunlarla olan ilişkilerinin yalnızca eğlence boyutuyla sınırlı kalmadığını, aynı zamanda gelişimsel süreçleri üzerinde belirleyici bir etkisi olduğunu göstermektedir.

Dijital Oyunların Çocuk Gelişimine Etkisi

Dijital oyunlar, çocukların bilişsel yeteneklerini geliştirebilecek pek çok özelliği barındırmakta ve öğrenme süreçlerine katkı sağlayabilmektedir. Green ve Bavelier (2006) tarafından yapılan bir çalışma, aksiyon tabanlı video oyunlarının çocukların dikkat, algı ve problem çözme becerilerini olumlu yönde geliştirdiğini ortaya koymuştur. Araştırmada, dijital oyun oynayan

çocukların, oynamayanlara kıyasla daha hızlı karar verme ve görsel-uzamsal becerileri daha iyi kullanma eğiliminde oldukları gözlemlenmiştir. Benzer şekilde, eğitim tabanlı oyunların da çocukların öğrenme süreçlerine katkı sağladığı, özellikle matematik ve dil becerilerinde gelişim kaydettikleri görülmüştür (Gee, 2007).

Ancak dijital oyunlar, her zaman olumlu etkilere sahip olmayabilir. Özellikle şiddet içerikli oyunlar, çocukların saldırganlık eğilimlerini artırabilir. Anderson ve Bushman (2001), şiddet içerikli dijital oyunların çocukların empati duygularını azalttığını ve saldırgan davranışlarda bulunma olasılıklarını artırdığını göstermiştir. Bu tür oyunlar, çocukların sosyal becerilerini olumsuz etkileyebilir ve gerçek hayattaki şiddete karşı duyarsızlaşmalarına neden olabilir. Ayrıca, oyun bağımlılığı da çocuklar için ciddi bir risk faktörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (2018) tarafından yapılan bir araştırmaya göre, çocukların %2-3'ü dijital oyun bağımlılığı belirtileri göstermektedir.

İstatistiklerle Dijital Oyun Kullanımı

Çocukların dijital oyun oynama alışkanlıkları üzerine yapılan istatistiksel çalışmalar, oyunların çocuklar üzerindeki etkilerinin boyutunu anlamamıza yardımcı olmaktadır. 2021 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bir araştırma, 8-12 yaş arasındaki çocukların haftada ortalama 13 saat dijital oyun oynadığını ortaya koymuştur (Rideout, 2021). Bu çalışma, özellikle çevrimiçi çok oyunculu oyunların çocuklar arasında popüler olduğunu ve çocukların arkadaşlarıyla etkileşime geçmek için bu oyunları tercih ettiklerini göstermektedir. Özellikle pandemi dönemi, dijital oyun oynama sürelerinde kayda değer bir artışa neden olmuş ve bu artışın çocukların sosyal becerilerini nasıl etkilediği üzerine pek çok araştırma yapılmıştır (Barendregt, IJsselsteijn, & Markopoulos, 2020).

Dijital oyun ortamlarının bir diğer dikkat çekici yönü, oyun içi satın alımlar ve mikro-işlemler gibi unsurların yaygınlaşmasıdır. Birleşik Krallık'ta yapılan bir araştırmaya göre, 11-16 yaş grubundaki çocukların %31'i oyun içinde gerçek para harcadıklarını belirtmiştir (Gambling Commission, 2019). Özellikle "loot box" adı verilen ve şansa dayalı ödüller sunan sistemlerin, çocuklar arasında giderek daha yaygın hale geldiği ve kumar davranışlarını teşvik edebileceği endişesi doğmuştur (Zendle & Cairns, 2018). Bu tür oyun içi

mekanizmalar, çocukların harcama alışkanlıklarını etkileyebilir ve ilerleyen yaşlarda kumar bağımlılığı gibi riskli davranışlara yol açabilir.

Sosyal ve Duygusal Gelişim Üzerindeki Etkiler

Dijital oyunların, çocukların sosyal ve duygusal gelişimleri üzerindeki etkileri de büyük bir tartışma konusudur. Özellikle çok oyunculu çevrimiçi oyunlar, çocukların sosyal becerilerini geliştirmelerine yardımcı olabilir ve onlara ekip çalışması, işbirliği ve stratejik düşünme gibi beceriler kazandırabilir (Kaye, 2019). Ancak, aynı oyunlar, çocukların yüz yüze iletişim kurma becerilerini olumsuz yönde etkileyebilir ve dijital platformlarda sosyalleşmenin gerçek dünya ilişkileri yerine geçmesine neden olabilir. Özellikle pandemi döneminde çocukların yüz yüze iletişimden uzaklaşması ve çevrimiçi oyunlar aracılığıyla sosyalleşmeleri, bu durumu daha belirgin hale getirmiştir (Zhao & Zhang, 2020).

Çocukların dijital oyun ortamlarında maruz kaldıkları toksik davranışlar da önemli bir sorundur. Özellikle çevrimiçi oyunlarda yaygın olan siber zorbalık, hakaret ve dışlama gibi davranışlar, çocukların duygusal gelişimini olumsuz etkileyebilir. Yapılan bir çalışmada, çevrimiçi oyun oynayan çocukların %20'si siber zorbalığa maruz kaldıklarını belirtmiş ve bu deneyimlerin çocukların özgüvenleri üzerinde olumsuz etkiler yarattığı tespit edilmiştir (Kowert, Vogelgesang, Festl, & Quandt, 2015). Bu durum, çocukların dijital oyun dünyasında karşılaştıkları sosyal dinamiklerin onları nasıl etkilediğini anlamak için daha fazla araştırma yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Uzun Vadeli Etkiler ve Öneriler

Çocukların dijital oyunlara olan ilgisinin uzun vadeli etkileri, hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar doğurabilir. Dijital oyunlar, çocukların bilişsel gelişimlerine katkı sağlayabilse de, aşırı oyun oynama alışkanlıkları sosyal izolasyon, oyun bağımlılığı ve akademik performans düşüşü gibi sorunlara yol açabilir (Anderson et al., 2017). Özellikle oyun içi satın alımlar ve mikro-işlemler gibi mekanizmalar, çocukların finansal davranışlarını şekillendirebilir ve ilerleyen yaşlarda mali sorunlara neden olabilir (King & Delfabbro, 2019). Bu nedenle, çocukların dijital oyunlarla olan ilişkilerinin daha yakından izlenmesi ve düzenlenmesi önemlidir.

Araştırmalar, çocukların dijital oyun ortamlarında daha sağlıklı bir deneyim yaşamalarını sağlamak için bazı öneriler sunmaktadır. Ebeveynlerin, çocuklarının oyun oynama sürelerini ve içeriklerini kontrol etmeleri, oyun bağımlılığını ve zararlı içeriklere maruz kalmayı önlemede önemli bir adımdır (Granic, Lobel, & Engels, 2014). Ayrıca, eğitimciler ve politika yapıcılar, çocukların dijital oyun dünyasında maruz kaldıkları potansiyel riskler hakkında farkındalık yaratmalı ve oyun içeriklerinin daha etik bir şekilde tasarlanmasını teşvik etmelidir.

Psikolojik ve Gelişimsel Etkiler

Çocukların bilişsel ve duygusal gelişimi, kumar temalı içeriklere maruz kalmanın etkileri açısından kritik bir öneme sahiptir. Kumar reklamlarının sıklıkla hızlı kazanç, heyecan ve eğlence vurgusuyla sunulması, çocukların riskli davranışlara olan ilgisini artırabilir. Özellikle bu yaş grubunda risk alma davranışlarının ödüllendirilmesi, kumara karşı olumlu bir bakış açısının gelişmesine neden olabilir (Griffiths, 2011). Çocukların henüz gelişimsel olarak mantıklı kararlar verme yetenekleri tam oturmadığı için, bu tür reklamlara karşı daha duyarlı hale gelirler.

Sanal kumar reklamları, çocuklarda yanlış bir kazanç algısı yaratabilir ve bu da gelecekte kumar bağımlılığına kapı aralayabilir. Araştırmalar, çocukların kumar temalı içeriklere maruz kaldıklarında, kumar oynama risklerinin arttığını ve bu reklamların uzun vadede psikolojik sorunlara neden olabileceğini ortaya koymuştur (Blaszczynski & Nower, 2002). Kumar bağımlılığı, özellikle ergenlik döneminde daha kolay gelişebilen bir sorundur ve erken yaşlarda kumar davranışlarının öğrenilmesi, bu sorunu daha da karmaşık hale getirebilir.

Yöntem

Bu çalışmanın temel amacı, çevrimiçi dijital oyunlarda yer alan sanal kumar reklamlarının ve şans temelli ödül sistemlerinin (özellikle loot box gibi mekanizmaların) çocuklar üzerindeki etkilerini incelemektir. Çalışma, çocukların gelişimsel özelliklerini göz önünde bulundurarak, bu tür reklamların ve oyun mekanizmalarının kumar algısına olan etkilerini anlamaya yönelik bir analiz sunmaktadır. Çalışmanın yöntemi, literatür taraması ve istatistiksel analiz teknikleri ile yapılandırılmıştır.

Araştırma Tasarımı

Bu çalışma, betimsel bir araştırma tasarımı benimsemiştir. Dijital oyunlar ve kumar bağımlılığı üzerine yapılmış önceki araştırmalar derinlemesine incelenerek, sanal kumar reklamlarının ve ödül sistemlerinin çocuklar üzerindeki potansiyel etkileri analiz edilmiştir. Araştırma, çeşitli akademik kaynaklar, bilimsel raporlar ve istatistiksel veriler üzerinden bir karşılaştırmalı değerlendirme sunmaktadır.

Veri Toplama Süreci

Veri toplama sürecinde, dijital oyunlardaki sanal kumar temalı içeriklere ve loot box sistemlerine yönelik uluslararası akademik çalışmalara dayalı bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Özellikle kumar bağımlılığı, çocukların bilişsel ve psikolojik gelişimi, oyun içi harcama davranışları ve reklamların manipülatif etkileri üzerine yapılan çalışmalara ağırlık verilmiştir. Bu kapsamda, *Scopus*, *Web of Science* gibi akademik veri tabanlarından ilgili çalışmalar taranmış ve elde edilen bulgular tematik bir analiz ile derinlemesine ele alınmıştır.

Verilerin Analizi

Toplanan veriler, tematik içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Bu yöntem, sanal kumar ve ödül temelli oyun mekanizmalarının çocuklar üzerindeki etkilerini betimleyici bir şekilde analiz etmek için kullanılmıştır. Araştırma kapsamında, çocukların kumar alışkanlıkları, loot box gibi sistemlere harcadıkları paralar ve bu sistemlerin çocukların kumar davranışlarına nasıl katkıda bulunduğu üzerine odaklanılmıştır. Aynı zamanda, çeşitli yaş grupları arasında sanal kumar reklamlarının etkilerine yönelik yapılan istatistiksel çalışmalara da yer verilmiştir.

Örnekleme ve Kaynaklar

Araştırmanın örnekleme, mevcut akademik literatüre dayanmaktadır. Bu kapsamda, 2010-2023 yılları arasında dijital oyunlar, sanal kumar içerikleri ve çocuklar üzerindeki etkilerle ilgili yapılan araştırmalar seçilmiştir. Özellikle İngiltere, Kanada, Avustralya ve Hollanda'da yapılan saha araştırmaları ve bu ülkelerdeki kumar komisyonlarının yayımladığı raporlar çalışmada önemli bir yer tutmaktadır.

Sınırlılıklar

Çalışma, sadece mevcut literatür ve istatistiksel veriler üzerinden değerlendirme yapmakla sınırlıdır. Bu nedenle, daha geniş çaplı saha araştırmalarına dayalı bir veri seti içermemektedir. Ayrıca, dijital oyun platformlarında yer alan reklamların etkilerine ilişkin güncel veri setleri üzerinde daha derinlemesine analizler yapılması gerekmektedir.

Bu yöntemin amacı, mevcut bilimsel bulgular ışığında çocukların dijital oyunlardaki sanal kumar reklamlarına nasıl maruz kaldığını ve bu durumun çocukların davranışları üzerindeki etkilerini daha iyi anlamaktır.

SONUÇ YERİNE

Dijital oyunlarda yer alan sanal kumar reklamlarının ve şans temelli ödül sistemlerinin çocuklar üzerindeki etkileri hem kısa hem de uzun vadede ciddi sonuçlar doğurabilir. Bu içerikler, çocukların kumar davranışlarına yönelik algılarını değiştirmekte ve kumarın eğlenceli, zararsız bir etkinlik olduğu izlenimini yaratmaktadır. Özellikle gelişimsel olarak henüz olgunlaşmamış çocuklar, bu tür reklamların ve ödül mekanizmalarının cazibesine kapılarak kumar gibi riskli davranışlara daha yatkın hale gelmektedir. Çocuklar için kumar davranışlarının normalleşmesi, onların bu tür içeriklere maruz kaldıkça kazanç beklentisini artırmakta ve risk algılarını olumsuz yönde etkilemektedir.

Sanal kumar reklamları, özellikle "loot box" gibi şans temelli ödül sistemleri aracılığıyla çocukların oyun içi harcama davranışlarını da şekillendirmektedir. Loot box sistemleri, oyunculara rastgele ödüller sunan kutular olarak işlev görmektedir ve çoğu zaman gerçek para ile satın alınabilir. Bu ödül sistemlerinin sunduğu belirsizlik ve kazanma arzusu, kumar mekanizmasına benzer bir psikolojik etki yaratmakta, bu da çocukların daha fazla para harcama eğiliminde olmalarına yol açmaktadır. Özellikle kazanç beklentisi yaratan bu tür sistemler, çocukların gerçek parayı oyun içinde nasıl harcadığını kontrol edememelerine ve zamanla kumar bağımlılığı geliştirmelerine neden olabilmektedir.

Yapılan araştırmalar, loot box'lara para harcayan çocukların kumar bağımlılığı geliştirme riskinin arttığını göstermektedir. Örneğin, İngiltere'de yapılan bir araştırma, 11-16 yaş arasındaki çocukların %31'inin loot box'lara para harcadığını ortaya koymuş ve bu grubun %5'inde problemlili kumar davranışları gözlemlenmiştir (Gambling Commission, 2019). Bu tür veriler,

dijital oyunlarda yer alan şans temelli mekanizmaların çocuklar için ne denli tehlikeli olabileceğini net bir şekilde göstermektedir. Çocukların kumara yönelik eğilimlerinin artması, onları ilerleyen yaşlarda daha ciddi kumar bağımlılıkları ile karşı karşıya bırakabilir.

Sanal kumar reklamlarının çocuklar üzerindeki etkisi sadece finansal alışkanlıkları değil, aynı zamanda sosyal ve psikolojik gelişimlerini de etkilemektedir. Çevrimiçi oyunlarda bu tür içeriklere sürekli maruz kalan çocuklar, sosyal çevrelerinde bu davranışları normalleştirebilir ve arkadaş gruplarında da yaygınlaştırabilir. Ayrıca, kumar temalı içeriklerin çocuklarda yarattığı yanlış kazanç beklentisi, psikolojik olarak olumsuz sonuçlar doğurabilir. Çocuklar, kumarın getirdiği kısa vadeli ödüllere odaklanırken, bu alışkanlıklarını sosyal ilişkilerine ve akademik performanslarına da yansıtırlar. Bu durum, çocukların duygusal dengesini bozabilir ve özgüven sorunlarına yol açabilir.

Kumar reklamlarının çocukların bilişsel gelişimleri üzerindeki etkileri de dikkat çekicidir. Kumar temalı içeriklerin sunduğu hızlı kazanç ve eğlence vaadi, çocukların riskli kararlar almasına neden olabilir. Çocukların risk ve ödül algıları gelişimsel olarak henüz tam anlamıyla olgunlaşmamış olduğu için, bu tür içeriklerin sunduğu fırsatlar karşısında gerçek dünya risklerini göz ardı edebilirler. Özellikle bu yaş grubunda görülen finansal kontrol eksikliği, çocukların para harcama davranışlarını düzenleyememelerine ve daha büyük maddi sorunlarla karşılaşmalarına yol açabilir.

Bu riskler göz önüne alındığında, sanal kumar reklamlarının ve şans temelli ödül mekanizmalarının çocuklar üzerindeki etkilerini sınırlandırmak için daha sıkı düzenlemeler yapılması kaçınılmazdır. Dijital oyun platformlarının, özellikle çocuklara yönelik oyunlarda loot box ve diğer kumar temalı içeriklerin kullanımını kısıtlaması büyük önem taşımaktadır. Aynı zamanda, oyun geliştiricilerinin çocukların psikolojik ve bilişsel gelişimlerini göz önünde bulundurarak daha etik bir reklam politikası benimsemeleri gerekmektedir. Çocuklara yönelik oyunlarda kumar temalı içeriklerin yer alması, onların sağlıklı bir gelişim süreci geçirmelerini engellemekte ve ilerleyen yaşlarda karşılaşacakları riskli davranışları tetiklemektedir.

Ebeveynlerin bu süreçte oynayacağı rol de son derece kritiktir. Çocuklarının dijital oyun dünyasındaki deneyimlerini yakından takip eden ebeveynler, onların karşılaştığı kumar temalı içeriklere olan tepkilerini anlamalı

ve bu konuda onlara rehberlik etmelidir. Ebeveynler, çocuklarının oyun oynarken para harcama davranışlarını kontrol altına almalı ve kumarın tehlikeleri hakkında farkındalık yaratmalıdır. Ayrıca, çocuklara oyunlarda karşılaştıkları sanal kumar reklamlarının zararları hakkında bilgi verilmeli ve bu tür içeriklere karşı eleştirel bir bakış açısı geliştirmeleri sağlanmalıdır.

Sonuç olarak, sanal kumar reklamları ve dijital oyunlardaki şans temelli ödül sistemleri, çocuklar için büyük bir risk faktörü oluşturmakta ve onların kumar bağımlılığına eğilim göstermelerine yol açmaktadır. Çocukların bu içeriklere sürekli maruz kalması, onların sosyal, psikolojik ve bilişsel gelişimlerini olumsuz yönde etkileyebilir. Bu yüzden, hem oyun geliştiricilerinin hem de ebeveynlerin çocukları bu zararlı etkilerden korumak için sorumluluk alması gerekmektedir. Ayrıca, politika yapımcılar da daha sıkı düzenlemeler getirerek çocukların sanal kumar içeriklerine erişimini sınırlamalı ve dijital oyun platformlarının etik bir reklam politikası izlemesini teşvik etmelidir. Çocukların sağlıklı bir gelişim süreci geçirmeleri ve kumar gibi riskli davranışlardan korunmaları için atılacak her adım, uzun vadede toplumsal açıdan da faydalı olacaktır.

Kaynakça

- Anderson, C. A., & Bushman, B. J. (2001). Effects of violent video games on aggressive behavior, aggressive cognition, aggressive affect, physiological arousal, and prosocial behavior: A meta-analytic review of the scientific literature. *Psychological Science*, 12(5), 353-359. <https://doi.org/10.1111/1467-9280.00366>
- Barendregt, W., IJsselsteijn, W., & Markopoulos, P. (2020). Evaluating games for children: How to embrace bodily interactions in the design process. *International Journal of Child-Computer Interaction*, 26, 100203. <https://doi.org/10.1016/j.ijcci.2020.100203>
- Blaszczynski, A., & Nower, L. (2002). A pathways model of problem and pathological gambling. *Addiction*, 97(5), 487-499. <https://doi.org/10.1046/j.1360-0443.2002.00015.x>
- Blaszczynski, A., & Nower, L. (2017). Gambling disorders in youth: Theoretical and clinical perspectives. In J. L. Derevensky & D. T. L. Shek (Eds.), *Youth gambling problems: Prevention, intervention, and treatment* (pp. 23-36). Springer.
- Derevensky, J. L., & Gupta, R. (2004). Gambling problems in youth: Theoretical and applied perspectives. *Kluwer Academic Publishers*.
- Derevensky, J. L., & Gupta, R. (2011). Internet gambling amongst adolescents: A growing concern. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 9(1), 1-13. <https://doi.org/10.1007/s11469-010-9274-6>
- Drummond, A., & Sauer, J. D. (2018). Video game loot boxes are psychologically akin to gambling. *Nature Human Behaviour*, 2(8), 530-532. <https://doi.org/10.1038/s41562-018-0360-1>
- Erdoğan, M. & Çiftçi, H. (2023). Sosyal Medya Bozukluğunun Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 13 (1), 178-192.
- Gainsbury, S. M., Abarbanel, B., & Blaszczynski, A. (2017). Game on: Comparison of demographic profiles, consumption behaviors, and gambling site selection criteria of esports and sports bettors. *Gaming Law Review*, 21(8), 575-587. <https://doi.org/10.1089/plr2.2017.21813>

- Gambling Commission. (2018). *Young people and gambling report: 2018*. UK Gambling Commission. <https://www.gamblingcommission.gov.uk/PDF/survey-data/Young-People-and-Gambling-2018-Report.pdf>
- Gambling Commission. (2019). *Loot boxes and problem gambling report*. UK Gambling Commission. <https://www.gamblingcommission.gov.uk/PDF/research-loot-boxes-and-problem-gambling-2019.pdf>
- Griffiths, M. D. (2011). Adolescent gambling and gambling-type games on social networking sites: Issues, concerns, and recommendations. *Aloma: Revista de Psicologia, Ciències de l'Educació i de l'Esport*, 36(2), 79-86.
- King, D. L., & Delfabbro, P. H. (2019). Predatory monetization features in video games (e.g., 'loot boxes') and internet gaming disorder. *Addiction*, 114(11), 1967-1969. <https://doi.org/10.1111/add.14286>
- King, D. L., Delfabbro, P. H., & Griffiths, M. D. (2010). The psychology of internet gaming disorder: A systematic review of the empirical literature. *Clinical Psychology Review*, 30(4), 385-401. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2010.04.002>
- King, D. L., Russell, A. M., & Hing, N. (2020). Adolescent simulated gambling via digital and social media platforms: An emerging problem. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 18(3), 569-585. <https://doi.org/10.1007/s11469-019-00084-7>
- Macey, J., & Hamari, J. (2019). Esports, skins and loot boxes: Participants, practices and problematic behaviour associated with emergent forms of gambling. *New Media & Society*, 21(1), 20-41. <https://doi.org/10.1177/1461444818786216>
- Monaghan, S., Derevensky, J., & Sklar, A. (2008). Impact of gambling advertisements and marketing on children and adolescents: Policy recommendations to minimise harm. *Journal of Gambling Issues*, 22, 252-274. <https://doi.org/10.4309/jgi.2008.22.7>
- Özkeçeci, Z. ve Oğuz, C. (2021). Pandemi yönetişiminde medyanın itici gücü: "Dördüncü Kuvvet" ne yaptı?. *OPUS– Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(43), 7329-7347. DOI: 10.26466/opus.956284.

- Özkeçeci, Z., ve Alkın, R. C. (2022). Covid-19 Sürecinde Üniversite İdari Personellerinin İnternet Kullanım Pratikleri: Necmettin Erbakan Üniversitesi Örneğinde Nitel Bir Araştırma. *EKEV Akademi Dergisi*, (91), 319-339.
- Reith, G., & Dobbie, F. (2013). Gambling careers: A longitudinal, qualitative study of gambling behaviour. *Addiction Research & Theory*, 21(5), 376-390. <https://doi.org/10.3109/16066359.2012.731116>
- Yolcu, P., & Çiftçi, H. (2023). Büyüyen Korku: Mobil Telefon Yoksunluğu Korkusu (Nomofobi) Üzerine Bir Çalışma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 12(5),
- Zendle, D., & Cairns, P. (2018). Loot boxes are again linked to problem gambling: Results of a replication study. *PLOS ONE*, 13(12), e0206768. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0206768>
- Zendle, D., Meyer, R., & Over, H. (2019). Adolescents and loot boxes: Links with problem gambling and motivations for purchase. *Royal Society Open Science*, 6(6), 190049. <https://doi.org/10.1098/rsos.190049>

BÖLÜM 7

DEMOGRAFİK DEĞİŞİMİN EKONOMİK YANSIMALARI: GÜMÜŞ EKONOMİ PERSPEKTİFİ

Doç. Dr. Nadide Sevil TÜLÜCE¹
Emre EBEM²

---

¹ Kayseri Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi ABD, nadidetuluce@kayseri.edu.tr, ORCID 0000-0003-2804-0728

² Yüksek Lisans Öğrenci, Kayseri Üniversitesi Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü, Sağlık Yönetimi ABD, 23403433005@kayseri.edu.tr, ORCID 0000-0002-7111-5732

GİRİŞ

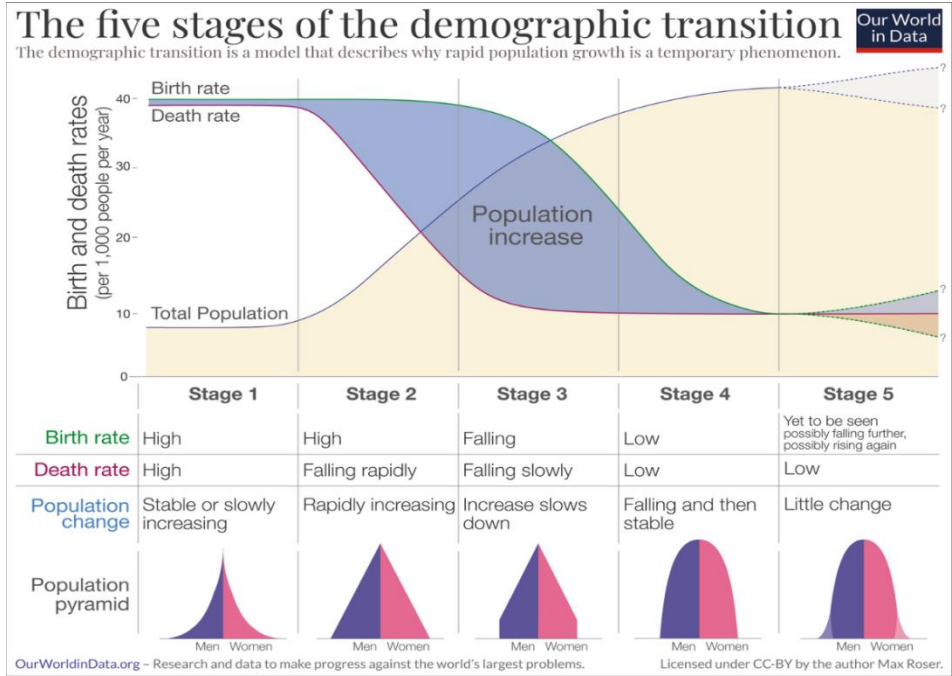
Son yzyılda dikkat çeken en dikkat çeken demografik gelişmelerden biri, küresel nüfusun büyük bir dönüşümün eşiğinde olduğudur. Artık dünyanın neredeyse her coğrafyasında insanlar artık daha uzun yaşamaktadır, doğum oranları azalmaktadır ve çoğu insan altmışlı yaşlarını ve sonrasını görmeyi beklemektedir. Yaşlı nüfusun sayısal ve oransal olarak artışı her ülkede gözlemlenmektedir. Bir toplumun giderek yaşlanması, sağlık hizmetlerinden sosyal güvenlik uygulamalarına, eğitim ve istihdama, sosyal yaşam şartlarından aile hayatına kadar yaşamın tüm alanlarında farklı sonuçlar yaratan bir süreçtir. Nüfusun yaşlanması geri dönüşü olmayan bir küresel eğilimdir ve nüfus artışının kaçınılmaz bir sonucudur. Bu demografik değişimin etkileri, öncelikle sosyo ekonomik olarak gelişmiş ülkelerde (örneğin Japonya'da 60 yaşın üzerindeki nüfus toplam nüfusun %30'unu oluşturmaktadır) görülürken, yakın tarihte en çarpıcı değişim düşük ve orta gelirli ülkelerde gözlenmektedir. 2050 yılında, 60 yaş ve üstü nüfusun üçte ikisi düşük ve orta gelir seviyesindeki ülkelerde yer alacaktır. Uzun ömürlülüğün artması modern toplumların en büyük başarılarından biri olmakla birlikte, daralan iş gücüne ve sosyal bakım sistemlerine büyük bir yük getirmektedir. Ülkeler, yaşlıların iyi bir yaşam kalitesine sahip olmasını sağlarken, yaşlanan nüfusun maliyetini nasıl yönetebileceklerine dair çözümler aramaktadır.

Günümüz orta yaşlı nüfusunun yaşlanması ve ortalama yaşam süresindeki sürekli iyileşmeler sonucunda, yaşlı nüfusun 2010'daki 530,5 milyondan 2050'de 1,5 milyara ulaşması beklenmektedir. Bu, çok daha yaşlı bir dünya anlamına gelmektedir; 2050'de her altı kişiden birinin 65 yaşın üzerinde olması öngörülmektedir, bu da bugünkü oranın neredeyse iki katıdır. Birleşmiş Milletler, 2050 yılına kadar yüksek gelirli ülkelerdeki nüfusun %25'inin 65 yaşın üzerinde olacağını tahmin etmekte olup, bu oran 1950'deki oranın üç katıdır. Demografik geçiş olarak adlandırılan bu eğilim, daha uzun yaşam süreleri ve daha küçük aile yapıları ile karakterize edilen nüfus değişimi, genç nüfusa sahip ülkelerde bile gözlemlenmektedir.

Demografik geçiş teorisi, bir toplumun demografik yapısındaki değişimleri açıklayan bir modeldir. Bu teori, doğum ve ölüm oranlarındaki değişikliklerle nüfus dinamiklerinin nasıl evrildiğini gösterir. Genellikle beş aşamada incelenir. Geleneksel Toplum, Erken Geçiş, Geç Geçiş, Düşük

Denge, Aşırı Düşük Doğum Oranları. Bu son evre de doğum oranları ölüm oranlarının altına düşer, nüfus azalmaya başlar, yaşlı nüfus artar ve toplumun yaşlanması ekonomik ve sosyal zorlukları beraberinde getirir.

Bu aşamalar, toplumların tarım ekonomisinden sanayi ve hizmet ekonomisine geçişiyle birlikte demografik yapılarının nasıl değiştiğini göstermektedir. Her aşama, toplumun ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişmeleriyle yakından ilişkilidir.

Şekil 1: Demografik dönüşümün beş aşaması (Kaynak: Our World in Data, 2024)

Doğum oranlarındaki uzun vadeli düşüşler nedeniyle, çocuk nüfusu neredeyse sabit kalacak ve 15 yaş altı çocuk sayısının 2010'da 1,8 milyardan 2050'de 2 milyara çıkması beklenmektedir, bu da sadece %10'luk bir artış anlamına gelmektedir. Sonuç olarak, 65 yaş üstü nüfusun küresel oranı 2010'da %8 iken 2050'de %16'ya yükselerek iki katına çıkacaktır. Daha fazla ülke, 65 yaş üstü yetişkinlerin sayısının 15 yaş altı çocuklardan daha fazla olduğu gerçeği ile yüzleşecektir. Doğurganlık oranları düştükçe, genç nüfus azalma gösterirken, aktif çağıdaki yetişkinlerin ve yaşlıların oranı artmaktadır.

Bir toplum içinde yaşlı nüfusun artmasıyla birlikte, nüfusun ortalama yaşı da dünyanın pek çok yerinde hızla yükselmektedir. Nüfus piramidindeki

bu değişim, "nüfusun grileşmesi" olarak adlandırılmaktadır. Giddens (2000), nüfusun grileşmesinin temel nedeni olarak uzayan yaşam süresi ve doğurganlık oranlarındaki azalma eğilimine dikkat çekmektedir.

Toplumda yaşlı nüfusun oransal olarak artması, yaşlılara yönelik sosyal politikaların planlı ve etkin bir şekilde uygulanmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda en önemli sosyal politika, aktif yaşlanmanın teşvik edilmesidir. Dünyada birçok ülke, 50 yaş ve üzeri bireylerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik ekonomik faaliyetleri, ürünleri ve hizmetleri kapsayan yeni bir ekonomik kavram olan Gümüş Ekonomi'nin içeriğini geliştirmeye çalışmaktadır. Bu çalışma, yaşlanan dünya nüfusunun getirdiği ekonomik engellere alternatif olarak geliştirilen ve demografik dönüşüm sürecinin fırsatlarını ele alan Gümüş Ekonomi yaklaşımına yer vermektedir. Birinci bölüm dünya genelindeki demografik dönüşüm ve bu dönüşümün ekonomik etkilerine yer verirken ikinci bölüm gümüş ekonomi yaklaşımının temel bakış açısını analiz etmektedir. Çalışmanın üçüncü bölümü gümüş ekonomi'nin işleyişi için gerekli olan ana unsurlara değinirken sonuç bölümü yaşlanmanın yarattığı ekonomik fırsatlarının bu yeni yaklaşım çerçevesinde değerlendirilerek iktisadi öneriler içermektedir.

1.YAŞLANAN DÜNYA

1.1 Dünya Genelinde Yaşlı Nüfusun Demografik Analizi

Yaşlılık kavramının evrensel bir tanımını yapmak oldukça zordur. Yaşlılık, farklı içerik ve anlamlarla ele alınabilen ve literatürde sıklıkla farklı normlarda tanımlanan bir süreçtir. Toplumların antropolojik yapıları, bireylerin kişilik özellikleri ve yaşanılan zaman dilimine göre alternatif şekillerde tanımlanabilir. İklim, beslenme alışkanlıkları, işin doğası ve demografik faktörler, kesin bir yaşlılık tanımının genel kabulünü sorgulamaktadır. (Altan, 2003). Ayrıca, yaşlı diye tanımlanan insanlar genellikle ortak özelliklere sahip değildir ve yaşlı bireylerin birbirlerinden farklı bedensel, manevi ve psikolojik tecrübeleri vardır. Bu özellikleri nedeniyle yaşlılık bireyden bireye, toplumlardan toplumlara ve zamana göre değişiklik gösteren yaşamın bir evresidir. Bu durumda, yaşlılık kavramını sadece fiziksel ve zamanla ilgili olarak kronolojik ele almak yetersizdir. (Emiroğlu, 1995).

Bir tanıma göre yaşlılık, bireyin doğumdan sonra olgunlaşma sürecini tamamlaması ve yaşamsal yetilerinde yavaşlama, aksamalar veya bozulmaların meydana gelmesiyle birlikte yaşam süresinin sonuna yaklaşması durumunu ifade eder. (Karan,2007). Terminolojik olarak yaşlılık, "ilerlemiş yaştın tesirlerinin görülme hali" olarak tanımlanmaktadır (Şentürk, 2017). Alternatif bir tanımda yaşlılık "yaşam süresinde gelişme ve olgunlaşmayı izleyen, genetik yapı ve çevre arasındaki etkileşimin en üst düzeyde görüldüğü, fizyolojik ve ruhsal değişimlerin yoğun yaşandığı insana ait bir değişim süreci" olarak izah edilmektedir (Pekcan,2000). Dünya Sağlık Örgütü ise yaşlılık ile dış etken ve veya koşullara uyum gösterebilme kapasitesinin zamanla azaldığına işaret etmektedir. (Başol, 2013).

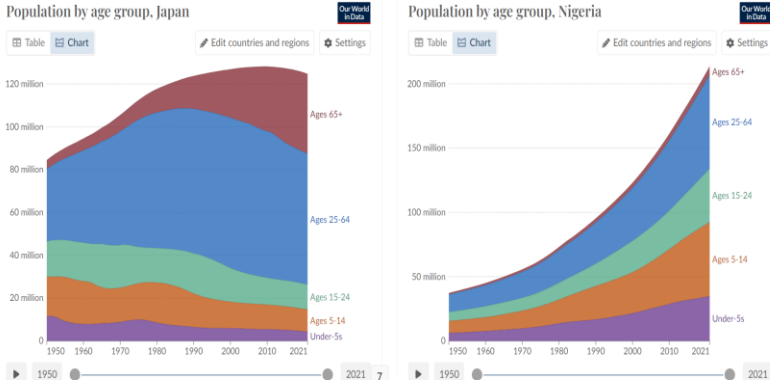
Biyolojik yaşlanma vücuttaki hücrelerin, dokuların ve organların zamanla işlevlerini kaybetmesi ve bozulması sürecidir. Bu süreç, genetik faktörler, yaşam tarzı, çevresel etkiler ve hastalıklar gibi çeşitli etkenlerle hızlanabilir veya yavaşlayabilir. Bu durum, hem fiziksel hem de zihinsel yeteneklerde azalma, hastalıklara karşı artan duyarlılık ve sonunda ölümle sonuçlanan bir süreçle ilişkilidir. Bu değişiklikler doğrusal bir ilerleme izlemez ve değişkenlik gösterir, bireyin kronolojik yaşıyla sınırlı bir ilişki gösterir.". Yaşlılıkta görülen çeşitlilik rastgele değildir. Bir başka tanıma göre ise yaşlılık, zayıflık ve muhtaçlık ile ilişkilendirilmekte ve bireylerin içine girmek veya yaklaşmak istemedikleri bir dönem olarak nitelendirilmektedir (Harwood, 2007).

Biyolojik, kronolojik psikolojik, sosyal yaşlılık türleri, yaşlılık kavramını karmaşık bir yapı haline getirmektedir (Özer, 2003; Çolak, 2015). Yaşlanma, bu bahsedilen boyutlarının yanında sosyal, ekonomik ve psikolojik boyutları da olan doğumdan ölüme devam eden insan yaşamının herkes için geçerli olan bir süreci olarak tanımlanabilir (Tuncel, 2019)

"Üçüncü yaş dönemi", "altın çağ" ve "yeşil yıllar" gibi farklı adlarla anılan yaşlılık, çeşitli disiplinlerin farklı bakış açılarıyla incelenmekte ve tanımlanmaktadır (Arpacı, 2005; Ceylan, 2015). Bu çerçevede, DSÖ'nün yaş sınıflandırmasına göre, 0-17 yaş arası bireyler ergenlik döneminde; 18-65 yaş arası genç yetişkinler olarak kabul edilirken; 66-79 yaş arası bireyler orta yaş grubunda yer alır; 80-99 yaş arası kişiler yaşlılık kategorisinde değerlendirilir ve 100 yaş ve ilerleyen yaş yılları ihtiyarlık tanımı olarak nitelendirilmektedir

(WHO,2017). Ayrıca yaşlılık kavramı, ülkelerin emeklilik yaşını referans olarak başlangıç dönemi olarak belirlenmektedir (Korkmaz, 2018)

Aktif yaşlanma kavramı, yaşlılara ilerleyen yaşlarında yaşam kalitelerinin artırılmasını hedefleyen bir süreçtir ve bu amaçla sağlık hizmetlerinin, sosyal güvenlik ve toplumsal katılım olanaklarının iyileştirilmesine vurgu yapar (Baran, 2012). "Aktif olma" kavramı sadece fiziksel etkinlik ve işgücüne katılımı değil, sosyal ve kültürel açıdan da kapsayıcılık içermektedir (Korkmaz, 2018).

Şekil 2: Yaş Grubuna Göre Nüfus, Japonya ve Nijerya. (Kaynak: Our World in Data,2024)

Şekilde Japonya ve Nijerya'nın yaş gruplarına göre nüfus dağılımlarını gösteren grafikler yer almaktadır. Grafikleri ülkeler arası demografik farklılıkların ne derece farklı olduklarını göstermek açısından çarpıcıdır. Japonya, dünyanın en yaşlı nüfuslarından birine sahiptir. Nüfusun büyük bir kısmı 65 yaş ve üzerindedir. 2023 itibarıyla, Japonya'da yaşlı nüfus oranı yaklaşık %28'dir. Japonya'da doğum oranları düşüktür ve nüfus artışı negatiftir. Yaşlı nüfusun yüksekliği ve doğum oranlarının düşük olması, toplumun yaşlanmasına ve nüfusun azalmasına neden olmaktadır. En uç örneklerden birisi olan Nijerya, çok genç bir nüfusa sahiptir. 15 yaş altı nüfus oranı %44'ten fazladır. Nijerya'nın nüfusunun büyük bir kısmı gençlerden oluşur. Bu demografik farklılıklar, iki ülkenin ekonomik, sosyal ve politik yapıları üzerinde derin etkiler yaratır. Japonya'da yaşlı nüfusun yüksek olması, sağlık ve sosyal güvenlik sistemleri üzerinde büyük bir yük oluştururken, Nijerya'nın genç nüfusu, eğitim, istihdam ve altyapı ihtiyaçlarını artırmaktadır.

Tablo 1: Yaşlı Nüfus Oranlarına Göre Sınıflandırılmış Topluluklar ve Tanımlar
(Kaynak: Özkul,2015)

Sınıflandırılmış Topluluklar	Tanımlar
Genç Topluluklar	65 yaş ve üzerindeki nüfusun oranı %4'ten az olan toplulukları içermekte olup, genç nüfus profiline sahip az gelişmiş ülkeler bu duruşa örnek olarak gösterilebilir.
Erişkin Topluluklar	%4-7 arasında bir 65 yaş ve üzeri nüfus oranına sahip topluluklar, Çin, Batı Asya ve ılıman Güney Amerika ülkeleri gibi bölgeler, yetişkin nüfus profiline örnek olarak sunulabilir.
Yaşlı Topluluklar	Beş yaş ve üzeri nüfusun oranı %7-10 arasında olan topluluklar, Kanada, Japonya ve Avustralya gibi ülkeler, yaşlı nüfus profiline örnek gösterilebilir.
Çok Yaşlı Topluluklar	Toplumun %10'un üzerinde 65 yaş ve üzeri nüfusa sahip olduğu durumlarda, gelişmiş Avrupa ülkeleri, ileri yaş grubuna örnek olarak gösterilebilir.

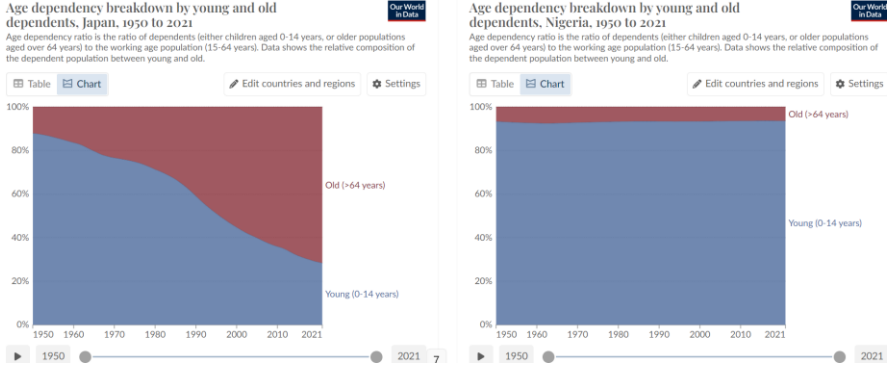
Yaşlı nüfus kavramı, genellikle DSÖ gibi kuruluşların tanımladığı 65+ yaş grubunu içermektedir. Türkiye'de, 65 yaş üstü nüfusun genel nüfusa oranı 2018'de %8,8 olarak kaydedilmiştir ve bu oransal ifade, BM'ye göre yaşlı bir ülke olduğumuzu göstermektedir. Bu yaşlı nüfusun artması ve genel nüfusa etkileri, literatürde "yaşlanma tsunamisi" olarak adlandırılmaktadır. BM'ye göre, bir ülkenin yaşlı nüfus oranı, toplam nüfusun %8 ila %10'u arasındaysa, o ülke "yaşlı" bir nüfusa sahip olarak kabul edilir. Eğer yaşlı nüfus oranı %10'un üzerindeyse, bu durumda ülke "çok yaşlı" bir nüfusa sahip olarak

değerlendirilir. Bu tanım, nüfusun demografik yapısını ve yaş dağılımını anlamak için kullanılmaktadır.

Yaşlılık terimi, tipik olarak belirli bir yaşın üzerindeki bireyleri ve bedeninin performansının sona erdiği bir dönemi ifade ederken, yaşlanma ise biyolojik ve toplumsal boyutları olan bir süreci tanımlar, insan ömrünün doğumdan ölüme kadar olan sürecini kapsar. Bu bağlamda, yaşlanma doğumdan başlayan ve ölüm ile sonuçlanan bir dönemi ifade olarak tanımlanırken, yaşlılık ölümlerle sona eren bir dönemi ifade eder.2 Yaşlılık ve yaşlanma terimleri, benzerliklerine rağmen farklı anlamlara sahiptir. Yaşlılık, bir durumu ya da olguyu ifade ederken, yaşlanma bir süreci temsil eder. Bu bağlamda, yaşlılık bireylerin doğumdan itibaren yaşlanma sürecinin bütünsel bir yansıması olarak da düşünülebilir (Tekeli, 2020)

DSÖ (1999); 65 yaş ve üzeri bireylerin demografik açıdan bağımsızlık durumundan bağımlılık durumuna geçiş dönemi olarak kabul edilmektedir. Bu durum, yaşlı nüfusun topluma zorunlu kıldığı sosyal politik düzenlemelerin ve bu düzenlemelerin diğer yaş grupları üzerindeki etkilerinin açıklanmasıyla ilgilidir. Özellikle "bağımlı" yaşlıların ve çocukların topluma olan bakım ihtiyaçlarının etkisini ifade etmek için bu terim kullanılmaktadır. İstatistiksel olarak, bu etki yaşlı bağımlılık oranı olarak hesaplanır, yani çalışma çağındaki her yüz kişiye düşen yaşlı sayısıdır. Bağımlılık oranı, işgücüne katılmayan bireylerin, çalışma çağındaki bireylere olan oranını ifade eder ve bu oran, işgücü dışındaki nüfusun, işgücüne katılan nüfusa oranı şeklinde hesaplanır (Gündoğan, 2003).

Aşağıdaki şekil, Japonya ve Nijerya'nın yaş bağımlılık oranlarını genç (0-14 yaş) ve yaşlı (>64 yaş) nüfus açısından göstermektedir. Yaş bağımlılık oranı, çalışabilir yaş grubundaki (15-64 yaş) nüfusa oranla bağımlı nüfusu (ya genç nüfus ya da yaşlı nüfus) ifade etmektedir. Japonya için Genç bağımlılık oranı sürekli azalırken, yaşlı bağımlılık oranı artmaktadır. Bu durum Japonya'nın hızla yaşlanan bir nüfusa sahip olduğunu göstermektedir. Nijerya için Genç bağımlılık oranı yüksek ve sabit kalırken, yaşlı bağımlılık oranı oldukça düşük ve sabittir. Bu durum Nijerya'nın genç bir nüfusa sahip olduğunu göstermektedir. Bu demografik yapılar, Japonya'nın yaşlı nüfusun getirdiği sosyal güvenlik ve sağlık hizmetleri zorluklarıyla karşı karşıya olduğunu göstermektedir.

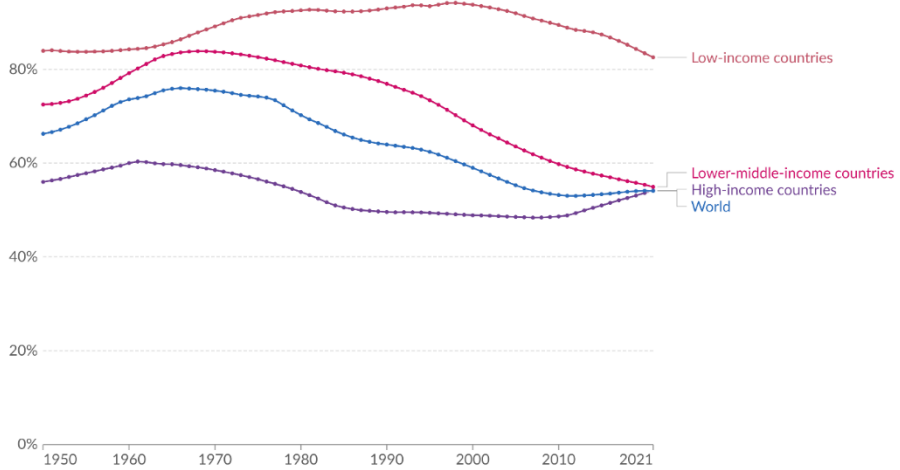

Şekil 3: Bakmakla Yüklü Olunan Genç ve Yaşlı Kişilere Göre Yaş Bağımlılık Oranı, Japonya ve Nijerya 1950-2021 (Kaynak: Our World in Data,2024)

Bu grafik, 1950 ile 2021 yılları arasında düşük gelirli, alt-orta gelirli, yüksek gelirli ülkeler ve küresel olarak yaş bağımlılık oranlarını göstermektedir. Yaş bağımlılık oranı, genç (15 yaş altı) ve yaşlı (65 yaş ve üzeri) nüfusun, çalışabilir yaştaki (15-64 yaş) nüfusa oranıdır. Grafikte, her 100 çalışabilir yaştaki nüfus başına düşen bağımlı nüfus gösterilmektedir. Dünya genelinde yaş bağımlılık oranı, 1950'de %65 civarındaydı. 1960'lar ve 1970'lerde artış gösterdiği ve 1980'lerden itibaren azalmaya başladığı görülmektedir. 2021'de ise %55 seviyesine yaklaştığı izlenmektedir. Genel dünya trendi, düşük ve orta gelirli ülkelerin nüfus yapılarındaki değişimlerle paralel ilerlemektedir. Bu grafik, ülkelerin ekonomik ve demografik yapıları ile bağımlılık oranları arasındaki ilişkiyi açıkça göstermekte ve gelecekteki demografik değişimlerin ekonomik ve sosyal politikalar üzerindeki olası etkilerini ortaya koymaktadır.

Age dependency ratio, 1950 to 2021

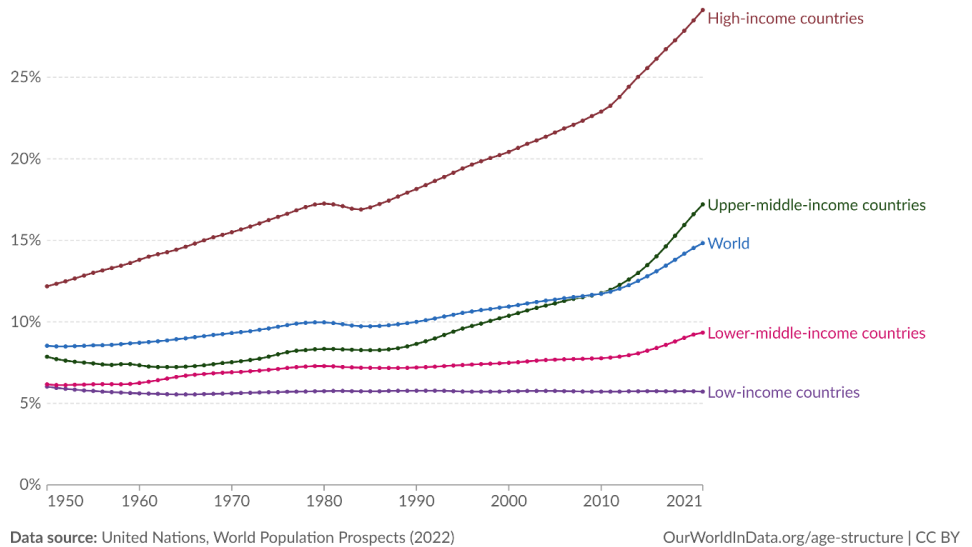
The age dependency ratio is the sum of the young population (under age 15) and elderly population (age 65 and over) relative to the working-age population (ages 15 to 64). Data are shown as the number of dependents per 100 working-age population.

Şekil 4: 1950-2021 Yaş Bağımlılık Oranı (Kaynak: Our World in Data,2024)

Old-age dependency ratio, 1950 to 2021

The number of elderly people (over 64 years old) relative to the number of working-age people (15-64 years). Figures are shown as the number of dependents per 100 working-age people. A value of 20% means that there are 20 people of old age for every 100 working-age people.

Şekil 5: Yaşlı Bağımlılık Oranı (Kaynak: Our World in Data,2024)

Yaşlı bağımlılık oranı, bir ülkenin nüfusunun yaşlanma düzeyini ve yaşlanan nüfusun genç ve orta yaş grupları üzerindeki potansiyel ekonomik yükünü değerlendirmek için kullanılır. Yüksek bir yaşlı bağımlılık oranı, daha fazla sayıda yaşlı bireyin emeklilik, sağlık hizmetleri ve diğer sosyal hizmetler için daha genç ve aktif nüfustan destek gerektirdiği anlamına gelir. Bu, özellikle sosyal güvenlik sistemleri ve ekonomik büyüme üzerinde önemli etkiler yaratabilir. Grafik üzerinde gördüğümüz artan oranlar artan yaşlı nüfusunun tüm dünyada giderek bir sorun olduğunun birer göstergesidir. Dünya genelinde yaşlı bağımlılık oranlarının artması bu durumun ekonomik, sosyal ve sağlık sistemlerine olan etkilerinin artmasına yol açmaktadır. Bu trendin devam etmesi beklenmektedir, bu da gelecekte daha fazla yaşlı nüfusa ve buna bağlı olarak daha yüksek yaşlı bağımlılık oranlarına sahip olacağımız anlamına gelmektedir. Bu durum, sosyal politika, emeklilik sistemleri ve sağlık hizmetleri gibi alanlarda önemli değişikliklere yol açması beklenmektedir.

Bağımlılık oranı, çocuk nüfus bağımlılığı ve yaşlı nüfus bağımlılığı olmak üzere iki şekilde incelenebilir (Koç, 2010). Toplam bağımlılık oranı bir toplumun potansiyel sosyal yardım ihtiyacının ölçülmesinde kullanılır. 15 yaş altı çocuk nüfusu ve 65 yaş üstü nüfusun çalışmadığı varsayılarak, bu nüfusa 15-64 yaş arasındaki nüfusun doğrudan veya dolaylı olarak katkıda bulunduğu kabul edilir (Kinsella,1995).

Bir ülkenin nüfusunun oluşturan herkes birer tüketicidir, ancak çalışma çağındaki nüfus hem tüketici hem de üretici konumundadır. Üretim-tüketim dengesini sağlamak için üretimde bulunanlar, kendileriyle birlikte üretime katılmayanları da kapsayacak şekilde yeterli üretim yapmalıdır (Gündoğan, 2012).

Gelişmişlik seviyelerine bağlı olarak, 2050'ye kadar bağımlılık oranının farklılık göstereceği öngörülmektedir. Bu durumda, yüksek bağımlılık oranı olan ülkelerde, çocukların ve emeklilerin aldığı transferler üzerinde baskı oluşabilir (Gökbunar, 2016)

Potansiyel destek oranı, yaşlanmanın etkilerini en iyi yansıtan göstergelerden biridir ve aynı zamanda sosyal güvenlik sistemi için de kritik bir öneme sahiptir. Bu oran, son 50 yıl içinde azalma eğilimi göstermiş olan "65 yaş üstü her bir kişi başına düşen 15-64 yaş arası kişi sayısı" olarak tanımlanmaktadır (Mandiracıoğlu, 2010).

Yaşam süresinin uzaması gerçekte yaşlılık sürecinin uzaması anlamına gelir ve bu uzun süren yaşlılık döneminin etkileri, yıkıcı bir şekilde ifade edilen "tsunami" benzetmesi gibi, yaşlılıkla ilişkilendirilen bağımlılık ve yük kavramlarıyla sık sık anılır.

1.2 Yaşlı Nüfusun Ekonomik ve Sosyal Etkileri

Nüfus bilimciler, 21. yüzyılın nüfusun hızla yaşlanacağı bir dönem olacağını belirtmektedirler. Sanayi toplumuna geçişin yanı sıra geleneksel değer ve tutumlarının değişmesi, şehirleşmenin artması, okur-yazar oranlarının artması, eğitim düzeyinde kadın seviyesinin yükselmesi, iş gücüne katılımın artması, kariyer hedeflerinin gelişmesi ve iş koşullarının yasal olarak iyileştirilmesi gibi faktörler, doğum oranlarının düşmesine ve teknolojiye ilerlemelere, hastalıklarla mücadele yöntemlerinin artmasına ve sağlık sektöründe büyük ilerlemelere yol açmaktadır. Bu dönüşümün en belirgin etkilerinden biri, toplam nüfus içinde 65 yaş ve üzeri nüfusun oransal miktarının hızlıca yükselmesidir. Bu durum, sadece birçok sosyal değişime değil, aynı zamanda ekonomik yapıya da derin etkiler oluşturmaktadır. Bu nedenle, nüfusun yaşlanma riskiyle karşı karşıya olan birçok ülke çeşitli önlemler almıştır.

Demografik değişim, özellikle Orta ve Doğu Avrupa gibi bölgelerde dünya çapında en çok tartışılan konular arasındadır. Bu değişimler genellikle bir kriz olarak algılansa da altında yatan nedenler, daha sağlıklı toplumların ve kadınların tercihlerindeki genişlemeye işaret edebilir. Nüfus yapısındaki değişimlerin olumsuz olarak algılanan yönleri, aslında insanların daha sağlıklı ve uzun yaşaması, kadınların bedenleri üzerinde daha fazla kontrol sahibi olması ve insanların yaşam ve çalışma yerlerini seçme özgürlüklerinin artması gibi sevindirici gelişmelerin sonucu olarak da değerlendirilebilir.

Tamirisa ve Faruqee'nin (2006) demografik geçiş süreci üzerine yaptıkları çalışmada, 1950-2050 dönemini "demografik geçiş dönemi" olarak adlandırılmıştır. Bu süreçte, 1980'li yılların sonuna kadar doğum oranlarında yavaş da olsa bir artış gözlenmiş, ancak bu artış hızı zamanla azalmış ve nüfus artış hızı duraklama aşamasına girmiştir. Ayrıca, 1970 yılından itibaren artan yaşlı nüfusun bağımlılık oranları, 2050 yılında en üst seviyeye ulaşmıştır. Bu sürecin ardından, dünya genelinde demografik geçişin tersine dönmesi ve nüfusun sabitlemesi beklenmektedir. Bu durum, farklı bir demografik

gelişmenin yaşanacağına işaret etmekte olup, buna "nüfusun yaşlanması" adı verilmektedir.

Nüfus yapısı, ekonomik faaliyetler ve toplumun tercihleri için kritik öneme sahiptir. Araştırmacılar, yaşamı çalışma ve çalışmama dönemleri olarak ikiye ayırarak bu etkiyi analiz etmiştir. Çalışma çağındaki nüfusun artması, üretimi, geliri ve yatırımı artırarak büyümeyi teşvik etmektedir (Demir,2021).

Ülkelerin nüfus yapısıyla kalkınma seviyeleri arasındaki kıyaslamalar, gelişmişlik arttıkça genç nüfusun oranının düştüğünü, yaşlı nüfusun ise arttığını ortaya koymaktadır. (The World Bank, 2023; Sazak, 2004). Gelişmiş ülkelerde, hastalıklara karşı etkin mücadele ve yaşam koşullarının iyileştirilmesiyle ortalama yaşam süresi artmaktadır. Bununla birlikte, gelişmişlik düzeyinin yükselmesiyle doğum oranlarının azalmasının ana nedeni eğitim seviyesinin yükselmesidir. Eğitimli kadınlar, kariyer ve sosyal hayatlarını sınırladığı düşüncesiyle çocuk sahibi olma konusunda daha temkinli olabilirler. (Önder, 2013).

Yaşlanma sürecinin dünya genelindeki seyri ve etkileri, yaşlanmanın karmaşık bir süreç olduğunu ve ekonomik ile sosyal açılardan birçok alana etki ettiğini göstermektedir. Yaşlı nüfus, fizyolojik olarak ileri bir yaşa geldiğinde, ekonomik faaliyetlerden uzaklaşan veya iş gücüne kısıtlı katılım gösteren gruplardan birini oluşturur (diğer gruplar ise gençler, kadınlar, engelliler vb.). Nüfusun yaşlanması, doğrudan arz, talep, istihdam ve işsizlik gibi faktörleri etkilerken, aynı zamanda dolaylı sonuçlara da neden olur. Bu etkiler, yaşlanma sürecinin ürün talebi yapısını ve iş akış süreçlerini etkileyerek, iş gücü piyasalarında meydana gelebilecek değişikliklere zemin hazırlar (Karadeniz, 2013). Gümüş ekonomi çalışmalarının çoğu, bu değişimlerin etkisiyle başlamıştır.

İnsanların yaşlarına göre değişen ekonomik davranışları, nüfusun yaş gruplarına göre dağılımının makroekonomik değişkenleri etkileyebileceğini göstermektedir. Gençlerin harcamaları, orta yaş grubunun tasarruflarıyla desteklenirken, yaşlıların harcamaları önceden biriktirdikleri tasarruflarla ve şu anki orta yaş grubunun tasarruflarıyla karşılanabilir. Dolayısıyla, orta yaş grubunun ve bağımlı nüfusun oranlarının değişmesi, tasarruf, verimlilik sermaye birikimi ve faktör fiyatlarında değişikliklere neden olabilir. (Demir, 2021).

Yaşlanmanın ekonomi üzerindeki etkisi, ülkelerin ekonomik yapıları, sosyal gelişmişlik düzeyleri, beşerî sermaye oluşumu ve demografik geçiş süreçlerinde nerede olduklarına bağlıdır. Nüfusun yaş dağılımındaki değişiklikler farklı zamanlarda ve hızlarda gerçekleşmektedir. Genel olarak, gençler ve yaşlılar, ürettiklerinden daha fazla tüketmektedirler. Ekonomik emeğin yeniden tahsisine aileler, piyasalar ve hükümetler aracılık eder. Yaşlanan nüfus, bu yeniden dağıtım kanallarının sürekli olarak uyarlanmasını gerektirir. Yaşlanan toplumlar, artan sağlık hizmetleri ve uzun süreli bakım ihtiyacı nedeniyle mali zorluklarla karşı karşıya kalabilir; emeklilik ve diğer yaşlılık destek maliyetleri artarken, çalışma yaşındaki vergi mükelleflerinin sayısının azalması devlet gelirlerinde azalmaya yol açabilir.

Bu nedenle, yaşlanmayı ekonomik kalkınmanın ayrılmaz bir parçası haline getirmek ve yaşlı insanların uzmanlık ve becerilerini kendilerine ve daha geniş ekonomiye fayda sağlayacak şekilde kullanmaları gerekmektedir. Bu nedenle gümüş ekonomi, yaşlı nüfusun ekonomiye olan etkilerini anlamak için önemlidir ve bu alandaki araştırmalar, ekonomik politikaların yaşlanan nüfusun ihtiyaçlarına daha iyi yanıt vermesine yardımcı olabilir. Bu konu, sosyal güvenlik sistemlerinin, sağlık hizmetlerinin ve diğer endüstrilerin yaşlanan nüfusa daha iyi hizmet vermek için nasıl adapte edilebileceğini incelemek için önemli bir çerçeve sunar.

Nüfusun yaşlanmasının ekonominin üretim yapısını ve işgücü verimliliğini değiştirerek Gayri Safi Yurt İçi Hasılayı (GSYİH) etkilediği bir gerçektir. Yaşlı nüfusun artması, işgücü arzının azalmasına, yaşlı bağımlılık oranının yükselmesine ve mal ile hizmetlere yönelik talep yapısının değişmesine yol açar. Özellikle bakım, sağlık ve temizlik hizmetlerine olan talep artar, bu da üretim yapısının bu sektörlere kaymasına neden olur. Ayrıca, yaşlanma nesiller arası tasarruf eğilimlerini (yaşlılığa bağlı sağlık sorunlarının meydana gelmesi ve beklenen yaşam süresinde ömrün az olmasından dolayı) değiştirir. Emeklilerin tasarruf eğilimlerinin azalması, toplam tasarrufların düşmesine ve dolayısıyla yatırımların azalmasına yol açar, bu da GSYİH büyümesini olumsuz etkiler (Uyanık, 2017).

Çalışma çağındaki nüfusun (15-64 yaş) oranının azalması, işgücünün daralmasına ve dolayısıyla GSYİH üzerindeki büyümenin negatif etkilenmesine sebep olur. Baby boom kuşağının emekli olması ve yerine sınırlı bir işgücünün gelmesi bu daralmayı örnekler. Yaşlanma süreci, işgücü

arzında çeşitli değişikliklere neden olur; yaşlı nüfusun artışı, toplam işgücü arzını, verimliliği, ücret gelirlerini, istihdam yapısını, tasarrufları, üretimi, tüketimi ve işgücü piyasalarını olumsuz yönde etkiler. Nüfusun yaşlanmasının neden olduğu ekonomik sorunlardan biri de işgücü arzında meydana gelen değişikliklerdir. Nüfus yaşlandıkça, 65 yaş ve üzeri yaş grubundaki kişilerin sayısı artar ve çalışma çağındaki nüfus (15-64 yaş arası) azalır. Bu yaş yapısındaki değişim, toplam işgücü arzını, yaşlı işgücünün verimliliğini, ücret gelirlerini, istihdam yapısını, tasarrufları, üretimi, tüketimi ve işgücü piyasalarını etkiler. Ayrıca, nüfusun yaşlanması, nesiller arasında değişen tasarruf eğilimleri nedeniyle GSYH'deki büyümeyi de etkilemektedir (Uyanık, 2017).

2.GÜMÜŞ EKONOMİ

Toplumda yaşlı nüfusun artması, bu grubun ihtiyaçlarını karşılamak için daha fazla kaynağa ihtiyaç duyulmasına neden olur ve bu durum, tüm toplumsal alanlarda demografik değişime uyum sağlanmasını gerektirir. Bu yüzden, iş gücü, sağlık ve sosyal güvenlik sistemlerinin yeniden düzenlenmesi ve yaşlıların topluma aktif olarak katılan ve gelişime katkıda bulunan bireyler olarak görülmesi önemlidir.

Avrupa Birliği, nüfusun yaşlanmasıyla ilgili ekonomik ve tüketici harcamalarındaki değişimleri ve 50 yaş üstü nüfusun özel ihtiyaçlarını belirlemek için "gümüş ekonomi" kavramını kullanmaktadır. Gümüş ekonomi, 50 yaş ve üstü bireylerin aktif ve sağlıklı yaşlanmasını desteklemeyi, onları iş gücünde mümkün olduğunca uzun süre tutmayı, sağlık ve bakım hizmetlerini onların ihtiyaçlarına uygun hale getirmeyi, yaşlıların dijital dünyaya erişimini artırmayı ve teknolojiyi kullanarak gelecekteki hastalıkları önleyip bu nüfusun sağlıklı ve aktif kalmasını sağlamayı amaçlar. Bu şekilde, ulusal bütçeler üzerindeki baskının azaltılması ve yaşam kalitesi, verimlilik, ekonomik rekabet gücü ve kapsayıcılık üzerinde olumlu etkiler sağlanabileceği düşünülmektedir (European Commission, 2019).

Gümüş ekonomi, yaşlanmayı ve sunulan fırsatları bütünsel bir bakış açısıyla ele almayı hedefler. Bu yaklaşım, insan yapılarına, 50 yaş ve üzerinde istihdamda kalma olanaklarına, yaşam boyu öğrenme imkanlarına ve önleyici sağlık hizmetlerine odaklanır. Gümüş ekonomi, yaşlıların tüm ekonomik ihtiyaçlarını kapsar; bu, boş zaman aktiviteleri, ulaşım, konut, eğitim,

beslenme, sağlık ve istihdam gibi alanları içerir. Ayrıca, yaşlı bireylerin yaşam kalitesini artırmak ve ekonomiyi canlandırmak için yeni teknolojilerin, örneğin akıllı evler, otonom araçlar ve bakım robotları gibi, benimsenmesini de amaçlar. (Zsarnocky, 2016; Bojanic, 2017).

Gümüş ekonomi, günümüzde giderek artan yaşlı nüfusun ekonomik, sosyal ve sağlık ihtiyaçlarını karşılamak için önemli bir kavram haline gelmiştir. Yaşlanan nüfus, geleneksel ekonomik modeller üzerinde büyük bir etkiye sahiptir çünkü bu durum, işgücü piyasalarını, tüketim alışkanlıklarını, sağlık hizmetlerine olan talebi ve sosyal yardım sistemlerini değiştirir. Gümüş ekonomi kavramı, yaşlıların yaşam kalitesini artırmak, onları aktif katılımcılar haline getirmek ve ekonomiye katkı sağlamak için tasarlanmıştır. Aynı zamanda, yaşlı nüfusun sahip olduğu deneyim ve bilgi birikiminden yararlanarak, ekonomik ve sosyal yeniliklere de katkıda bulunmayı amaçlar. Bu bağlamda, gümüş ekonomi sadece yaşlanma sürecini ele almaz, aynı zamanda yaşlı bireylerin potansiyelini ve katkılarını vurgular, böylece toplumun yaşlanma sürecini bir fırsat olarak görmesini sağlar (Klimczuk, 2016)

IMF, ortalama yaşam süresinin uzamasıyla birlikte yaşlılık maliyetlerinin artacağına dikkat çekmektedir. Bu durum, gelecekte dünyanın en büyük sorunlarından birinin yaşlı nüfusun olacağını göstermektedir. DSÖ ise, aktif yaşlanma kavramını 1990'larda gündeme getirmiş ve bunu, insanların yaşlanma sürecinde yaşam kalitesinin artırılması için sağlık, güvenlik ve katılım fırsatlarının en iyi seviyeye çıkarılması süreci olarak tanımlamıştır (Uyanık, 2017).

Bir ülkede yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payının artması ve yaşlıların işgücüne katılım oranlarındaki azalmalar, o ülkenin işgücü piyasasında işgücü eksikliğine neden olur, bu da işgücünü kıt bir üretim faktörü haline getirmektedir. Nüfusun yaşlanması, kuşaklar arası gelir transferini değiştirirken, dünya çapındaki yaşlanma süreci yeni ekonomik fırsatlar sunarken aynı zamanda işgücü piyasaları ve kamu harcamaları için zorluklar doğurmaktadır. Bu bağlamda, yaşlanan nüfusa yönelik ürün ve hizmetler için yeni pazarlar oluşurken, gümüş ekonomisi kavramı da ortaya çıkmıştır. (Kuzgun, 2002; Demirbilek, 2017)

Dünya genelinde yaşlı nüfus oranındaki artış, çeşitli dengelerin değişmesine yol açmaktadır. Yaşlı nüfusun artışı, üretken nüfus ile bağımlı

nüfus arasındaki oransal farkın azalmasına yol açmaktadır. Gelişmiş ülkelerde yaşlanan nüfusun sosyo-ekonomik yapıya olan etkileri üzerine birçok değerlendirme ve çalışma yapılmaktadır. Bu çalışmalar, yaşlı nüfusun sosyal yaşama entegrasyonunu sağlamak ve yaşamlarını sürdürmelerine destek olmak amacıyla yoğunlaşmaktadır.

3. GÜMÜŞ EKONOMİ UNSURLARI

3.1. Sağlık ve Sağlık Hizmetleri

Yaşlanma, sosyal güvenlik ve işgücü piyasaları üzerinde önemli etkilere sahiptir, bu durum sosyal güvenlik sistemlerinin ve işgücü piyasalarının yeniden düzenlenmesini gerektirir. Ayrıca, yaşlılara yönelik düzenlemelerin yapılması ve yaşlılara bakım hizmetlerinin organizasyonunun veya yeniden yapılandırılmasının zorunluluğu ortaya çıkar. Bu durum, yaşlı nüfusun artmasıyla birlikte sosyal güvenlik sistemlerinin, emeklilik fonlarının ve sağlık hizmetlerinin ihtiyaçlarına uyum sağlamak için yeniden düzenlenmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Ayrıca, yaşlı bireylerin işgücü piyasasındaki rolünün değişmesi, işgücü piyasalarında yaşlılara yönelik politika ve düzenlemelerin gözden geçirilmesini gerektirecektir. Son olarak, yaşlılara yönelik bakım hizmetlerinin organizasyonu veya yeniden yapılandırılması, artan yaşlı nüfusun sağlık ihtiyaçlarını karşılamak ve yaşlıların yaşam kalitesini artırmak için daha etkili ve sürdürülebilir bir sistem oluşturmayı amaçlar. Bu yöntemlerin hepsi, toplumun yaşlanan nüfusa daha iyi hizmet vermek için uyum sağlamasını sağlamaya yardımcı olmaktadır.

Toplumun genelinde, sağlık kavramı tüm bireylerin temel bir hakkı olarak kabul edilir. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre ise sağlık, bireyin sadece bedensel olarak değil zihinsel ve fiziksel olarak da aynı zamanda bütün biçimde iyilik halini ifade eder (Callahan, 1973). Halk arasında ise sağlık terimi genellikle kişinin rahatsızlık veya hastalık durumunun olmaması olarak yorumlanır.

Sağlık kavramı hem öznel benlik algısını hem de eğitilmiş tıp uzmanları tarafından yapılan nesnel değerlendirmeyi kapsar. Bolsoy (2006), bireylerin sağlıklarını öznel olarak algıladıklarını, kişisel değerlerden, tutumlardan ve dini inançlar da dahil olmak üzere geçmiş deneyimlerden etkilendiklerini vurgulayarak bu ikiliği vurgulamaktadır. Tersine, titiz teşhis süreçleriyle bilgilendirilen tıp pratisyenleri tarafından yapılan objektif değerlendirmeler,

sağlık durumunun objektif bir değerlendirmesini sağlar. Bu objektif bakış açısı, sağlık hizmetleri, işgücü mevcudiyeti ve tedarik koşulları gibi çeşitli faktörleri göz önünde bulundurur ve sağlık hizmetleri pazarındaki sağlık sonuçlarını toplu olarak etkiler.

Sağlık hizmetleri, yalnızca hastalığın tedavisi için terapötik müdahaleleri değil, aynı zamanda önleyici ve rehabilite edici bakımı da kapsayan kapsamlı önlemleri kapsar ve böylece hastalık öncesi koşulların hafifletilmesinde etkinlik gösterir. Alptekin (2004), sağlık hizmetlerinin bu çok yönlü doğasını açıklığa kavuşturarak, terapötik işlevlerinin yanı sıra koruyucu ve rehabilite edici ajanlar olarak rollerini vurgulamaktadır.

Sağlık hizmetleri hem ruhsal hem de fiziksel iyilik halini korumayı, tedavi etmeyi ve geliştirmeyi amaçlayan faaliyetleri kapsar (Tengilimoğlu, 2015). Bu çabalar toplu olarak, bu tür girişimleri izlemekten ve düzenlemekten sorumlu devlet sağlık yetkilileri tarafından denetlenen sağlık hizmetlerini oluşturur. Sağlık Bakanlığı, sağlık alanlarıyla ilgili düzenlemelerin formüle edilmesinde ve sağlık girişimlerinin sürekliliğini ve toplumsal sağlık standartlarının ilerlemesini sağlamak için sağlık kurum ve kuruluşlarının geliştirilmesi ve organizasyonunun stratejisinin oluşturulmasında çok önemli bir rol üstlenmektedir. Sağlık hizmeti sunumunun sürdürülebilirliğinin temelinde, toplumsal tabakadan bağımsız olarak tarafsız muamelenin sağlanması ve sağlık hizmetlerine kolay erişimin kolaylaştırılmasına büyük önem verilen eşitlik değerleri yer almaktadır (Başol, 2015). Bireylerin sağlık hizmetlerinden yararlanmaları hem semptomatik öncesi dönemde hem de sağlık kurumlarıyla etkileşimlerinin zamanlaması, yeri ve kapsamı ile ilgili belirsizliklerle karakterize edilen hastalık dönemlerinde ortaya çıkmaktadır (Ulutürk, 2015).

Fizyolojik bir sürecin içerisinde olan yaşlılık, bireylerin aktivite düzeylerini kısıtlayan, azaltan ya da yerine getirilmesini zorlaştıran bir dönemdir. Yaşın ilerlemesi ile kişilerde psikolojik, fizyolojik, sosyal ilişkilerde olumsuz değişiklik oluşabilmekte ve kronik hastalıklar artmaktadır (Özdemir, 2014). Uzun dönemli sağlık hizmetleri sunumu sosyal güvenlik sistemlerinin giderek artan oranda karşılaştığı bir sosyal risk halini almaktadır.

Toplumun yaşlanması, yaşlı nüfusun sağlık ve sosyal hizmetlere olan talebinin artmasına neden olmaktadır. Uzun süreli hastane yatışları birden

fazla sağlık problemlerine sahip olmaları sağlık merkezlerine başvuru sayılarını artırmaktadır (Aile, 2024).

Toplam nüfus içinde yaşlı sayısındaki artış, yaşlı nüfusa sunulan sağlık hizmetlerini gündeme getirmektedir. Yaşlılık, birçok ülkede sosyal güvenlik sistemlerine önemli yükler getirmektedir. Yaşlı nüfusa ayrılan bütçenin yetersiz olduğu durumlarda, vergi gelirleriyle bu farklar kapatılmaya çalışılmaktadır. Kamu gelirlerindeki azalma, yaşlı nüfusun artmasıyla birlikte yaşlılara daha fazla vergi yükü getirmektedir. (Johnson, 2004).

Gelişmiş ülkelerin sağlık ve sosyal bakım hizmetlerine aktardıkları bütçe ile sağlık harcamalarına aktardıkları bütçe aynı oranda artış göstermektedir. Nüfusun hızlı yaşlanması, hastalık sayısındaki artış, gelişen teknoloji ile maliyetlerin artması sağlık harcamalarında artışa neden olmaktadır.

Sağlık ve gümüş ekonomi arasındaki bağlantı dikkate değerdir. Gümüş ekonomi, yaşlı nüfusun ekonomik, sosyal ve kültürel rollerini vurgulayan bir perspektife atıfta bulunur. Bu bağlamda, sağlık, yaşlı bireylerin refahını ve işgücüne katılımını etkileyen temel bir faktör olarak ön plana çıkar. Sağlık, gümüş ekonomi bağlamında çifte bir rol oynamaktadır: yaşlı bireylerin yaşam kalitesini artırırken aynı zamanda işgücüne katılımlarını destekler. Gümüş ekonomi perspektifinden bakıldığında, yaşlı demografisinin sağlık ihtiyaçlarının karşılanması, sağlık hizmetlerine erişimin sağlanması ve sağlıklı yaşlanma süreçlerinin teşvik edilmesi büyük önem arz etmektedir. Sağlık, yaşlı bireylerin ekonomik ve sosyal katılımlarını sürdürmelerine olanak tanırken, aynı zamanda yaşlı nüfusun işgücüne katılımını artırarak olumlu ekonomik sonuçlara katkı sağlar.

Küreselleşme neticesinde teknolojik gelişmeler günümüzde birçok ülke diğer ülkelere üstünlük sağlama, buldukları konumu pekiştirme ve geliştirme amacıyla inovasyon faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Özellikle sağlık sektöründeki gerçekleştirilen her türlü inovasyon önem taşımaktadır çünkü olumlu sonuçlanan inovasyon ile hem bireyler hem hizmet sunucuları birçok açıdan kazançlı duruma geçmektedir. Ülke ekonomisinin performansı da olumlu etkilenirken bütün bu sistemsel çerçevede gerçekleşirken inovasyonun anlaşılması kolay değildir çünkü karmaşık bir yapıda olan inovasyon birden fazla boyutta etki gösterirken ölçümü de çok zor bir süreçtir (Ökem, 2011).

Teknolojik ilerlemeler, gümüş ekonomi kavramıyla yoğun bir şekilde ilişkilidir; zira bu ilerlemeler, yaşlı nüfusun yaşam kalitesini artırma, bağımsızlığını teşvik etme ve ekonomik katılımını artırma potansiyeline sahiptir. Gelişmiş teknolojik çözümler ve dijital yenilikler, sağlık hizmetlerine erişimi kolaylaştırma, evde bakım hizmetlerini geliştirme, iletişim kanallarını güçlendirme ve yaşlı bireyler arasında sosyal ağları güçlendirme yeteneğine sahiptir. Bununla birlikte, robotik ve yapay zekâ gibi gelişmeler, yaşlı nüfusun günlük yaşamını desteklemek, ev ortamlarında bağımsızlığı teşvik etmek ve genel yaşam standartlarını yükseltmek için fırsatlar sunmaktadır.

Bireyleri toplumsal varoluşlarına yönelik tehditlere karşı koruma kavramı, tarih boyunca toplumsal bilincin ve gelişimin ilerlemesiyle birlikte gelişmiştir. İnsan hakları ilkeleriyle uyumlu yasal çerçevelere dahil edilmesi, bireylerin sosyal varlığının sağlanmasının önemini vurgulamıştır. Sanayi Devrimi'nin katalize ettiği sanayi toplumuna geçiş, sosyal güvenlik önlemlerinin zorunluluğunu vurgulamış ve 19. yüzyılda modern sosyal güvenlik anlayışına dayanan çeşitli girişimlere yol açmıştır. Bu evrimsel süreç, günümüze kadar birçok aşamadan geçerek sosyal güvenlik alanında önemli düzenleyici ilerlemeleri kolaylaştırmıştır. Bu düzenlemeler, sağlık hizmetleri, iş istikrarı ve emeklilik hükümleri gibi temel bireysel ihtiyaçları ele alarak genel toplumsal refahı artırmayı amaçlamaktadır (Bolukcu, 2019).

Sosyal güvenlik kavramı, sosyal sigorta ve sosyal yardımlar ile ek sigortayı kapsayan çeşitli mekanizmalar aracılığıyla işlerlik kazanmaktadır. Bunlar arasında sosyal sigorta en yaygın ve kapsamlı yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Genellikle finansal açıdan prim rejimleri olarak ifade edilen sosyal sigortanın temel ilkeleri, zorunlu katılım, sigorta ilkelerine bağlılık, katılımcıların finansmana katılımı, kendi kendine yardım ahlakı, gelirin yeniden dağıtılması ve kamu otoritesi tarafından kurulmasıdır. Bu ilkeler toplu olarak sosyal sigortanın sağlam yapısının temelini oluşturur ve toplumun önemli kesimlerini sosyal risklere karşı korur (Gerek, 2000).

Sosyal sigortalar, ekonomik olarak dezavantajlı bireyleri belirli risklere karşı koruyarak onların geleceklerini güvence altına almaya yönelik bir amaç taşır. Toplumsal yaşamın sürdürülebilirliği ve sosyal adaletin sağlanması açısından, sosyal güvenliğin temel yapı taşı olarak önemli bir rol üstlenir. Bu rolüyle, sosyal güvenlik sistemleri toplumsal dengeyi korur ve bireylerin ekonomik güvenliğini sağlamak suretiyle toplumsal refahın artmasına katkıda

bulunur. Bu nedenle, sosyal sigortaların sağladığı koruma ve güvence, toplumun genel refahını artırmak için kritik bir unsurdur.

Sağlık sigortası ise meslek hastalıkları iş kazaları dışında kalan bütün hastalık ve kaza durumlarını kapsayan bir sigorta türüdür. Sigorta kapsamı sadece sigortalıyı değil dolaylı olarak da bakmakla yükümlü olduğu ailesine sağlık sigortası kapsamında iş göremediği sürece parasal yardımda sağlamaktadır. Sağlık yardımları hastalık ve kaza durumuna göre belirli bir zamanı içeren dönemde uygulanabildiği gibi sınırsız olarak da verilmektedir (Güven, 1988).

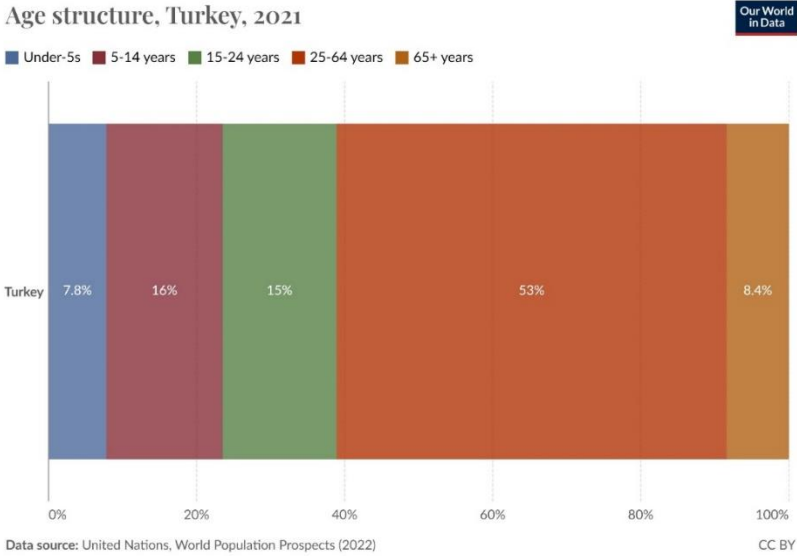
Sağlık sigortası sigortalının sağlık düzeyinin korunması işgücü kaybına neden olmadan çalışma gücünü yeniden kazandırmayı hedeflerken kendi ve aile bireylerinin de sağlığını korumayı amaçlamaktadır (Oral, 2001). Sağlık sigortası ve sağlık hizmetleri gibi iki temel kategoride incelenen sağlık hizmetleri, parasal yardım ve benzeri destekler sağlar.

Genel sağlık sigortası, sağlık harcamalarını finanse etme ve sağlığı koruma amacı taşıyan zorunlu bir sigorta türüdür. Türkiye'de 2012'den itibaren herkesi kapsar, ancak banka sandığı üyeleri, mahkum tutuklular ve sağlık hizmetini yurt dışından alma hakkı olanlar gibi bazı gruplar dışındakilerin tamamını kapsar.

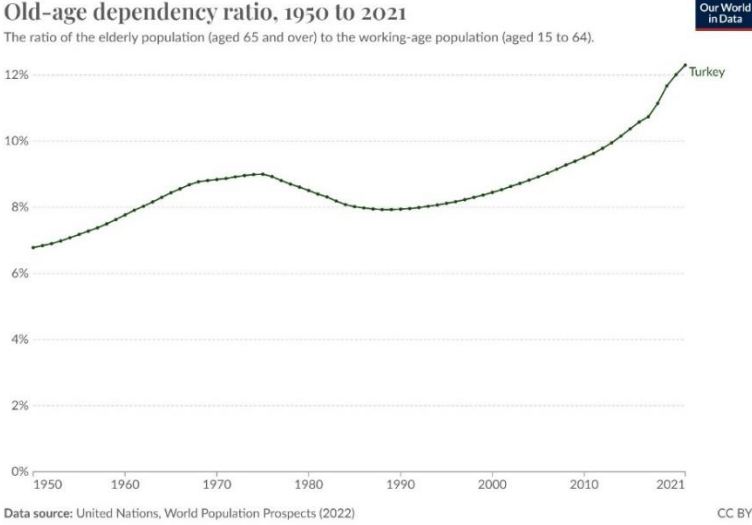
Sigortalının belirli bir dönem prim ödemesi şartıyla sağlık yardımlarından faydalanabileceği gibi belirli bir süre çalışması koşulu da olması gereken bir diğer koşuldur. Fakat, Sosyal güvenlik sistemlerinin bazıları bu şartları içinde barındırmazken hastalığın çalışma esnasında ortaya çıkması durumu da sağlık yardımlarından faydalanacağı anlamına gelmektedir. Bu sayede sosyal ve sağlık yardımlarında sınırlılık söz konusu değildir. Hastalık durumuna sadece sağlık yardımlarının yeterli olmadığı durumlarda parasal yardımlarda iş göremezlik ödeneğine bağlı olarak üç ayrı ödeme yöntemi seçilerek parasal yardımlar kapsamında sigortalı ve ailesi sosyal sigortalar kapsamında faydalanmaktadır (Talas, 1997).

Sosyal politikalara baktığımızda Türkiye'de yaşlı nüfusa gelir güvencesi sağlama ve ihtiyaç duyanlara bakım hizmeti de verilmesi yönündedir. Dünya genelinde ortalama yaşam süresinin uzaması ile yaşlı nüfusa yönelik sağlık ve sosyal yardım politikalarının önemi artmıştır. Demografik dönüşüm süreci ile gelişmiş ülkelerde uygulanan politika değişiklikleri Türkiye içinde önemli bir hale gelmiştir (Özmete, 2017).

Türkiye'de yaşlılara sağlanan sağlık hizmetlerinin organizasyonu, Sağlık Bakanlığı tarafından direkt yaşlılara odaklanan özel bir yapılanma yerine genel sağlık hizmetlerinin içinde yer almaktadır. Ancak, yaşlı nüfusun daha fazla ihtiyaç duyduğu hizmetlere odaklanılarak genel sağlık hizmetlerinin içerisinde yaşlılara daha etkin hizmet sunulması için çalışmalar yapılmaktadır. Bu kapsamda, Sağlık Bakanlığı bünyesinde "Kronik Hastalıklar, Yaşlı Sağlığı ve Engelliler Daire Başkanlığı" tarafından yaşlılara yönelik hizmetler yürütülmektedir. Bu başkanlık, kronik hastalıkların kontrolü ve önlenmesi, yaşlı sağlığı için ulusal programların geliştirilmesi, engelliliğin önlenmesi ve evde sağlık hizmetlerinin teknik desteği gibi bakım hizmetlerine odaklanmaktadır. Sağlık Bakanlığı, sağlık hizmetlerini genel olarak sağlık personeli ve kurumları aracılığıyla tüm yaş gruplarına sunarken, aynı zamanda evde sağlık hizmetlerini de sağlamaktadır. Yaşlılar arasında sıkça görülen uzun süreli bakım ve tedavi gerektiren hastalıklar dikkate alındığında, Sağlık Bakanlığı hastaneleri ve birinci basamak sağlık kuruluşları tarafından evde sağlık ve rehabilitasyon hizmeti sunulmaktadır, bu hizmete yaşlılar da dâhil olmak üzere ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmaktadır.

Şekil 6: 2021 Türkiye Yaş Yapısı (Kaynak: Birleşmiş Milletler, 2022)

Şekil 7: Türkiye Yaşlı Bağımlılık Oranı (Kaynak: Our World in Data,2024)

Geniş yaş gruplarının zaman içindeki değişimi, bağımlılık oranlarındaki değişimin yanı sıra bir diğer önemli olgu olarak öne çıkar. Şekil 9'da görülen bağımlılık oranlarının artması, Türkiye gibi ülkelerde de belirgin bir trenddir. Yaşlı nüfusun ortalama yaşının artması, emeklilik ücret ödemeleri ve sağlık harcamalarında kronik hastalıklara ayrılan payda artışa neden olabilecek önemli bir faktördür.

Türkiye'nin geleneksel aile yapısına baktığımızda bakıma muhtaç ve yaşlı bireylerin aile üyeleri tarafından bakımları yapılmaktadır. Uygulanan bu yöntem ile sosyal güvenlik sistemi az kullanılarak ülke ekonomisine mali yönden avantaj sağlamaktadır (Ökem, 2014).

Türkiye'de bakım hizmetleri; bakıma muhtaçlık ve bu muhtaçlığa yönelik yardımlar, evde bakım hizmetleri, kurumsal bakım gibi sosyal ve sağlık hizmetlerini kapsamaktadır (Kocabaş, 2020).

Sağlık sigortalarının varlığı, yaşlı toplumu ve gümüş ekonomi'yi birkaç şekilde etkiler. Sağlık sigortaları, yaşlı bireylere geniş kapsamlı sağlık hizmetlerine erişim imkânı sağlar. Bu, yaşlıların sağlık bakımı ve tedaviye daha kolay ve ekonomik bir şekilde ulaşmalarını sağlar, böylece sağlık sorunlarına erken müdahale edilir ve sağlık sonuçları iyileştirilir. Böylece aktif yaşlanmanın yaratacağı iktisadi etkiler gümüş ekonomi bağlamında değerlendirilir. Sağlık sigortaları finansal yükü hafifletir ve yaşlıların

tasarruflarını korur. Tasarrufları azalmayan bireyler harcamalarını azaltmak yolundan kaçınırlar. Aynı zamanda sağlık sigortalarının varlığı, yaşlı bireylerin ekonomik olarak aktif kalmasını teşvik edebilir. Sağlık hizmetlerine kolay erişim, yaşlıların sağlık sorunlarıyla mücadele etmelerini ve işgücüne katılmalarını sağlayarak ekonomik katkıları artırabilir.

3.2 Emeklilik ve Finans

Yaşlanma sürecinde, bireyin çalışma gücünün azalması ve işgücü piyasalarından çekilmesiyle birlikte emeklilik dönemi başlamaktadır. Bu durum, genellikle bireyin gelirinde belirgin bir azalmaya neden olurken emeklilik döneminde gelirlerin azalması ve sağlık harcamalarının artması gibi giderler, genellikle sosyal güvenlik sistemleri tarafından karşılanmaktadır. Emeklilik sistemleri, yaşlı bireylerin bu dönemdeki ekonomik ihtiyaçlarını desteklemek amacıyla tasarlanmıştır. Ancak, yaşlılar üretimden çekildiklerinde ekonomik anlamda bağımlı hale gelmektedirler. Çünkü emeklilik döneminde, genellikle çalışma geliri olmaz ve yaşlılar genellikle emekli aylığı, sosyal yardımlar veya birikimlerinden gelir elde etmektedirler. Bu durum, yaşlıların ekonomik olarak bağımlı hale gelmesine ve sosyal güvenlik sistemlerinin bu bağımlılığı karşılamaya çalışmasına neden olmaktadır. Yaşlanma sürecinde ekonomik bağımlılık artarken, sosyal güvenlik sistemleri, yaşlı bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak ve yaşam standartlarını sürdürebilmelerini sağlamak için önemli bir rol oynarlar. Bu süreç, toplumun yaşlı nüfusa yönelik sosyal riskleri ele alması ve yaşlıların refahını desteklemesi gerektiği anlamına gelmektedir.

Gümüş ekonomi kavramı, yaşlı nüfusun ekonomik, sosyal ve kültürel katkıları vurgulayan bir perspektifi ifade eder. Bu bağlamda, sosyal güvenlik önlemleri de gümüş ekonomi ile ilişkilendirilebilir. Gümüş ekonomi, toplumların yaşlanan nüfusunu dikkate alarak sosyal güvenlik sistemlerinin geliştirilmesini ve sürdürülmesini teşvik eder. İnsanlık tarihinde, çeşitli fiziksel ve ekonomik tehlikelerle karşılaşılmasına rağmen, toplumlar genellikle halklarını korumak ve varoluşsal çabalarını sürdürmek için proaktif sosyal güvenlik önlemleri almışlardır. Bu önlemler, işgücü durgunluğu gibi kalıcı ekonomik olumsuzluklara rağmen devam etmiştir.

Sosyal güvenlik kavramının gelişimi ve sürdürülmesi, gümüş ekonomi bağlamında önemli bir yanıt olarak ortaya çıkmıştır. Gümüş

ekonomi perspektifi, yaşlı nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak ve yaşlanan bir nüfusun ekonomik güvenliğini sağlamak için sosyal güvenlik sistemlerinin önemini vurgular. Dolayısıyla, sosyal güvenlik önlemleri, gümüş ekonomi ile ilişkilendirilerek yaşlanan bir toplumun ekonomik ve sosyal refahını desteklemeye yönelik çözümler sunar. Bu bağlamda, sosyal güvenlik sistemi, gümüş ekonomi kavramının temel ilkelerinden birini oluşturur ve yaşlı bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri ve topluma katkıda bulunabilmeleri için önemli bir araçtır. (Şenocak, 2009).

Gümüş ekonomi bağlamında, sosyal güvenlik sistemi, toplumdaki yaşlı bireyleri ekonomik ve sosyal risklere karşı korumaya yönelik temel bir mekanizmayı ifade eder. Bu sistem, hükümetin sorumluluğunda olup, sosyal sigortanın sağlanması ve risk oluşumlarının önlenmesi gibi çeşitli yönleri içerir. Ülkeler arasında farklılık gösteren yöntemlerle uygulanmasına rağmen, sosyal güvenlik sisteminin temel amacı, risklerin azaltılması ve yaşlı bireylerin temel ihtiyaçlarının kapsamlı bir şekilde karşılanmasıdır. Dolayısıyla, gümüş ekonomi çerçevesinde sosyal güvenlik sistemi, yaşlı nüfusun ekonomik ve sosyal refahını destekleyerek toplumun sürdürülebilir bir şekilde yaşlanmasını sağlamaya yönelik önemli bir araç olarak değerlendirilir. (Arıcı, 1999).

Farklı ülkeler, yaşlılık, maluliyet, ölüm, emeklilik planları, iş kazası ve meslek hastalığı sigortası, doğum yardımları, aile yardımı ve işsizlik desteği gibi çeşitli güvenlik sistemlerini içeren ortak uygulamalarla çeşitli sosyal güvenlik sistemleri kullanmaktadır. (İSSA, 2023)

Dünya çapındaki uluslar, yaşlanan nüfusların artan yaygınlığına yanıt olarak sosyal sistemlerini yeniden ayarlamak için proaktif olarak girişimlerde bulunmaktadır. Bu demografik değişim, toplumlar için önemli bir zorluk teşkil etmekte olup, sağlık, sosyal ve ekonomik politikaların titiz metodolojiler aracılığıyla kapsamlı bir şekilde analiz edilmesini gerektirmektedir. Sonuç olarak, bu demografik dönüşümün etkilerini etkili bir şekilde ele almak için sosyal refah ve sosyal güvenlik alanlarında gerekli düzenlemelerin yapılması zorunludur. (WHO, 2023).

Aktif işgücü ile işgücü içindeki çalışmayan demografi arasındaki dengenin korunması, sosyal güvenlik sistemlerinin devamlılığı açısından önemli bir kaygı oluşturmaktadır. Nüfusun yaşlanması, gelişmiş ülkelerde refah hükümlerine ilişkin ileriye dönük stratejiler geliştirmeyi gerektiren acil

bir zorunluluk teşkil etmektedir. Emeklilik yardımlarına zamanından önce erişim ve uzun yaşam beklentisi gibi faktörler, sosyal güvenlik finansmanının doğasında bulunan mali karmaşıklıkları artırmaktadır. Aynı zamanda, emeklilik yaşının uzatılması bireysel gelir beklentilerini azaltmakta ve sosyal güvenlik çerçevesinin etkinliğine olan güveni aşındırmaktadır. (Kanar, 2006)

Şu anki ekonomik bağlamda, yaşlanma sürecinin temel getirdiği sorun, yaşlı nüfusun sosyal güvenlik sistemleri üzerindeki bağımlılık oranının artmasıdır. Sosyal güvenlik çerçevesi kapsamında emeklilik sistemlerinde kullanılan temel ölçümlerden biri aktif işgücü ile emekliler arasındaki orandır. Bu oran, sistemin emeklileri finanse etmek için çalışan her bireye ne ölçüde güvendiğini yansıtan çok önemli bir gösterge görevi görmektedir. Bu orandaki düşüş, devletin üzerindeki yükün arttığını, sosyal güvenlik sisteminin ayakta kalabilmesi için daha yüksek transferlerin gerekliliğini ifade etmektedir (Tuncay, 1994). Sosyal güvenlik sistemlerinden biri olan dağıtım esasına dayalı yöntemde, ideal olarak, aktif çalışan sigortalıların sayısının sistemden emekli aylığı alan bireylerin sayısına oranı önemli bir kriter olarak kabul edilir. En az 4 olması gereken bu oranda sistemin dengesinin sağlanması için yapılan çalışmalarda vurgulanmıştır. Ancak, Türkiye'de bu oran 2008 yılında 1,8 iken 2023 yılında 1,6'ya gerilemiştir. (SGK, 2024).³ Türkiye'de 2011 yılında %10,8 olarak belirlenen yaşlı bağımlı oranının, 2030'da %15,1'e ve 2050'de ise %28,7'ye ulaşması beklenmektedir. (Eurostat, 2013).

Türkiye'nin emeklilik sistemindeki temel hususlar, emeklilere yönelik tahsis edilen emekli maaşlarının miktarını ve emekli maaşlarının artışını düzenleyen mekanizmaları içermektedir. Bu faktörler, Türkiye'de emeklilik kapsamının genişletilmesi amacıyla hayati öneme sahiptir, zira bu genişleme ile emekli ve yaşlı nüfusun satın alma gücünde yaşanan düşüştür kaynaklanan yoksulluk risklerinin azaltılması ve emeklilere yeterli gelir desteğinin sağlanması hedeflenmektedir.

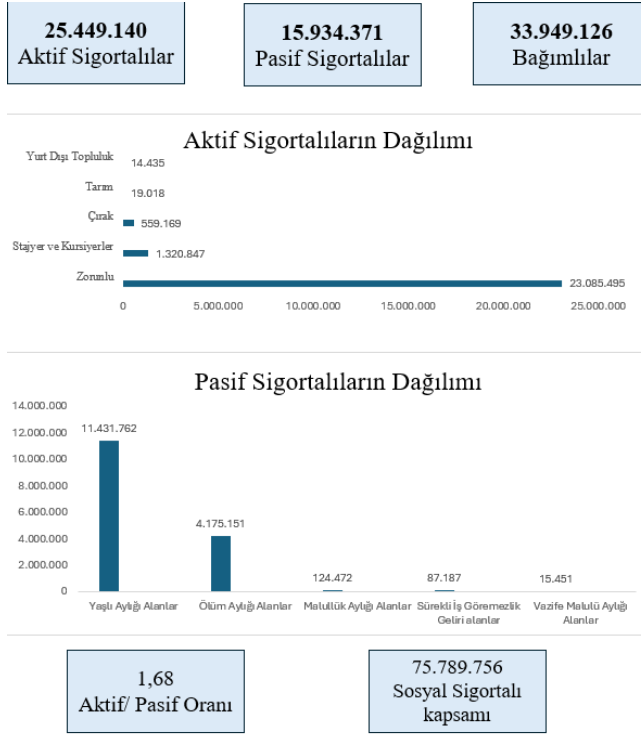
Çalışan nüfus içinde sigorta kapsamına giren mesleklerde aktif olarak çalışan bireylerin sayısının azalması, yaşlı demografisi içindeki potansiyel emeklilerin oranının azalmasına neden olmaktadır. Bu olgu,

---

³ Sosyal Güvenlik Kurumu Veri Uygulama Online Veritabanı

öncelikle vergi yoluyla finanse edilen birincil emeklilik sistemi üzerindeki baskıyı artırıyor ve sonuç olarak mali yükü artırmaktadır.

Sosyal güvenlik kapsamında aktif sigortalıların pasif sigortalıların bağımlı grubun 2023 Kasım verileri şekil 1’de görüldüğü üzere aktif/pasif oranı 1,68 oranındadır. Aktif sigortalıların dağılımında 23.085.495 zorunlu sigortalı sayısı 4a, 4b, 4c kanunları kapsamında sigortalı bireylerin sayısı görülmektedir. Pasif sigortalıların dağılımında en yüksek oranı yaşlılık aylığının alanların 11.431.762 birey ile ifade edilmektedir. Toplam sosyal sigortalı kapsamı Sosyal Güvenlik Kurumu verilerine göre 75.789.756 kişidir (SGK, 2023).

Kaynak: SGK Kasım 2023 Verileri.

Şekil 8: Türkiye Sosyal Güvenlik Kapsamı 2023 Verileri (Kaynak:Sosyal Güvenlik Kurumu Verileri,2023)

Bu tablonun sosyal politikalar açısından önemi, ilerleyen yıllarda emeklilik harcamalarının sosyal güvenlik sistemlerinde büyük ölçüde

artacağını göstermesidir. Ayrıca, sağlık harcamaları ve uzun vadeli bakım harcamalarındaki artışın da bu rakamlara eklenmesi durumunda, sistem üzerindeki finansman baskısının daha da artacağı açıktır.

Emeklilik yatırım fonları, gümüş ekonomi kavramıyla ilişkilendirilebilir çünkü gümüş ekonomi, yaşlı nüfusun ekonomik katkıları ve ihtiyaçlarına odaklanan bir perspektifi ifade eder. Emeklilik yatırım fonları, uzun vadeli birikimlerin yönetilmesi ve emeklilik döneminde gelir sağlanması amacıyla oluşturulmuş finansal araçlardır. Dolayısıyla, gümüş ekonomi kapsamında, yaşlı bireylerin finansal ihtiyaçlarını karşılamak için emeklilik fonları gibi araçların önemi artmaktadır (Korkmaz, 2007).

Bu bağlamda, emeklilik fonları, gümüş ekonomi'ye katkı sağlayarak yaşlı nüfusun ekonomik refahını destekler ve uzun vadeli sermaye birikimine olanak tanımaktadır. Aynı zamanda, gümüş ekonomi perspektifi altında emeklilik fonlarının yönetimi ve performansı, yaşlı bireylerin mali güvenliğini sağlamak ve yaşam standartlarını yükseltmek için önemli bir rol oynamaktadır (Demir, 2004). Bu nedenle, emeklilik yatırım fonları, gümüş ekonomi kavramıyla yakından ilişkilendirilebilir ve yaşlanan bir nüfusun ekonomik gereksinimlerini karşılamak için finansal çözümler sunması rolüyle önem arz etmektedir. (İşseveroğlu, 2012).

Literatürde sosyal güvenlik ile gümüş ekonomi arasındaki bağlantıyı açıklamak için birkaç yaklaşım bulunmaktadır. İlk yaklaşım, sosyal güvenlik sistemlerinin yaşlı nüfusu koruyucu ve destekleyici bir rol oynaması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu perspektife göre, sosyal güvenlik, yaşlı bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için mali destek sağlayarak onların refahlarını artırmalı ve ekonomik güvence sağlamalıdır. Ancak, sosyal güvenlik sistemlerinin yaşlıların sosyal ve sağlık hizmetlerine erişimini kolaylaştırarak onların yaşam kalitesini iyileştirmesi de önemlidir (Barr, 2010). Alternatif ikinci yaklaşım, gümüş ekonominin sosyal güvenlik sistemlerine olan etkisine dikkat çekmektedir. Gümüş ekonomi yaşlı nüfusun ekonomik, sosyal ve kültürel katkılarını öne çıkaran bir bakış açısını temsil etmektedir. Bu perspektif çerçevesinde, sosyal güvenlik sistemlerinin yaşlı nüfusun ekonomik katılımını teşvik etmesi ve sosyal entegrasyonlarını desteklemesi önemlidir. Gümüş ekonominin genişlemesiyle birlikte, sosyal güvenlik sistemlerinin yaşlıların işgücüne katılımını artırmak için esnek çalışma modelleri, yaşlı dostu işyeri politikaları ve yaşlıların yeniden

eğitimine yönelik önlemler içermesi önem arz etmektedir (Bassasini,2006). Üçüncü bir bakış açısı, yaşlı demografisinin sağlık ve bakım gereksinimlerini karşılamada sosyal güvenlik sistemlerinin önemli rolünün altını çizmektedir. Gümüş ekonomi çerçevesinde, yaşlı bireylerin sağlık hizmetlerine erişiminin sağlanması, bakım ihtiyaçlarının karşılanması ve sağlıklı yaşlanma süreçlerinin teşvik edilmesi büyük önem taşımaktadır. Sonuç olarak, sosyal güvenlik sistemleri, yaşlıların sağlık hizmetlerine erişimini kolaylaştırmayı, evde bakım hükümlerini iyileştirmeyi ve yaşlı nüfusun kendi kendine yeterliliğini teşvik etmeyi amaçlayan çeşitli politika ve girişimlerin uygulanmasını gerektirebilir (Costa, 2015).

3.3. İş Gücü ve İstihdam

Ulusların demografik yapıları, ekonomik ve kültürel çerçevelerini etkileyen önemli belirleyiciler olarak hizmet etmektedir. Bu yapılar, kapsayıcı kurumsal çerçeve içinde işlevsel dinamiklerin ayrılmaz bileşenlerini oluşturmakta ve böylece toplumların mevcut ve gelecekteki politikaları üzerinde doğrudan etki yaratmaktadır. Sonuç olarak, yaşlanan nüfus gibi demografik değişiklikler, mevcut ekonomik ve sosyal koşulları derinden etkiler, alandaki tartışmaları teşvik eder ve iyileştirici önlemlerin alınmasını gerektirir.

Yaşlı demografik yapı, belirli bir yaş eşiğine ulaşmış ve işgücüne katılımı ekonomik arayışların ötesinde nispeten kısıtlı olan bireylere işaret etmektedir. Bu değişiklikler, arz, talep, istihdam ve işsizlik gibi değişkenleri karmaşık bir şekilde etkiler ve böylece ürün talep yapısı içindeki iş akışı süreçlerinin tüm sürekliliği üzerinde hem doğrudan hem de dolaylı etkiler yaratmaktadır. Sonuç olarak, bu gelişmeler işgücü piyasası ortamındaki dönüşümleri olumsuz etkilemektedir.

Demografik değişimler ve yaşam kalitesindeki ilerlemeler nedeniyle, küresel yaşlı nüfus giderek genişlemektedir. Irk ve cinsiyet ayrımcılığından farklı olarak, işgücü piyasalarında yaşa dayalı önyargı tarihsel olarak daha az belirgin olmuştur. Bununla birlikte, sektör temelli bir piyasa ekonomisinde, yaşlı işçiler, aktif istihdam aşamalarına kıyasla işgücünden çıktıklarında azalan ücret beklentileriyle karşılaşma eğilimindedir (Adams, 2004). Dolayısıyla işgücü piyasasında yaşlı istihdamına yönelik artan taleple birlikte, yaş ayrımcılığı örneklerinin daha yaygın hale geleceği tahmin edilmektedir.

İşgücüyle ilişkili eğitim maliyetleri karşılaştırıldığında, daha genç bir çalışanın eğitim harcamalarının daha yaşlı bir meslektaşınıninkine göre daha düşük olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu tutarsızlık, yaşlı işçinin daha kısa bir çalışma ömrüne sahip olacağı ve eğitime yapılan yatırımların beklenen getirisini daha az elverişli hale getireceği beklentisinden kaynaklanmaktadır (Posner, 1999).

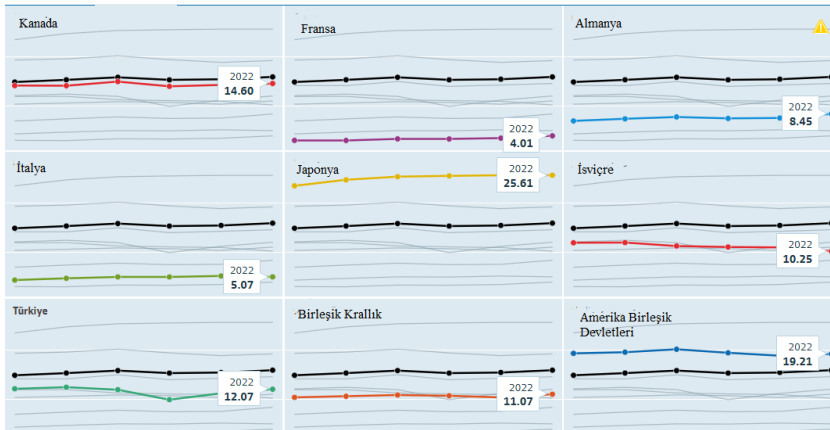
Serbest piyasa ekonomisi içerisinde, işverenler sıklıkla yaş ayrımcılığına başvurur ve bu durum özellikle yaşlı istihdamında ilerleme beklentilerinin azalmasıyla kendini göstermektedir. Bu senaryo, yaşlı işçilerin işten çıkarılma riskine karşı artan duyarlılıkla karşı karşıya kalmaları ve fizyolojik, biyolojik faktörlerle uyumlu daha ağır iş yüklerinin dayatılmasıyla birleşir. Yaşlı nüfusun iş başvurularının reddedilmesi ve yaşlı çalışanlar için ücretlerin düşürülmesi gibi uygulamalar önceliklidir. İstihdamda yaş ayrımcılığı, farklı yaş gruplarında gözlenebilirken, yaşlı demografisi bu ayrımcılıktan orantısız bir şekilde etkilenmektedir. Bu ayrımcılık örnekleri, azalan performans değerlendirmeleri, olumsuz değerlendirmeler, yeni rollerde uyum sağlama zorlukları, yeni becerilerin daha yavaş kazanılması, ekip çalışması eğiliminin azalması, kısıtlı iletişim kanalları, iş yeri şikayetlerinin artması ve fazla mesai yapma isteksizliği gibi çeşitli boyutlarda görülmektedir. Bu durum, yaşlı işçilerin ekonomik olarak güvencesiz bir konuma düşmesine ve ekonomik refahlarının azalmasına yol açabilir. Ayrıca, yaş ayrımcılığı yaşlı bireylerin emeklilik dönemlerinde finansal kaynaklarını koruma ve emeklilik yaşamlarını sürdürme yeteneklerini de olumsuz etkileyebilmektedir. Bu nedenle, ekonomik boyutuyla yaş ayrımcılığı hem bireylerin hem de toplumun yaşlanma sürecinde karşılaştığı önemli bir sorun olarak dikkate alınmalıdır. (Cheung, 2011).

Popülasyonlarda gözlemlenen yaygın bir görüş, yaşlanma ile ilişkili üretkenlikteki düşüşle ilgilidir ve bu nedenle ılımlı üretkenlik seviyeleri ile karakterize edilen toplumların sürdürülebilir ekonomik ilerlemesini etkiler. Toplumlar yaşlandıkça, işgücüne katılan genç grubun, yaşlı demografinin azalan üretkenliğini telafi etme sorumluluğunu üstlenmesi beklenmektedir. Bununla birlikte, yaşlanan demografi, genç nüfustaki düşüşle birleştiğinde, bu geçiş sürecini engellemeye hizmet etmektedir (Marshall, 2002).

Emek ile gümüş ekonomi arasındaki ilişki, yaşlı demografinin işgücüne ekonomik katılımını vurgular. Gümüş ekonomi kavramı, yaşlı bireylerin

ekonomik faaliyetlere katılımının önemini ve yaşamın ilerleyen dönemlerinde ekonomiye potansiyel katkıları vurgular. Bu ilişki, işgücüne katılımın değişen dinamiklerini vurgulayarak, ekonomik üretkenliği sürdürmek ve yaşanan nüfustaki demografik değişimlere yanıt vermek için yaşlı yetişkinlerin beceri ve deneyimlerinden faydalanmanın artan önemini belirtir.

Çalışanlar ve işverenler arasındaki bakış açılarındaki farklılıklara rağmen, yaşlı demografinin işgücüne katılımını artırmaya yönelik çeşitli işyeri politikalarının uygulanması son derece önemlidir, çünkü bu politikaların potansiyel sosyo-ekonomik sonuçları göz önüne alındığında, yaşlı işgücünün katılımının önündeki engellerin azaltılması gereklidir. Yaşlı bireylerin işgücüne katılımını artırmak hem bireylerin ekonomik refahlarını hem de toplumun genel ekonomik performansını olumlu yönde etkileyebilir. Bu nedenle, işverenlerin yaşlı işçilere yönelik ayrımcılığı azaltmak, yaşlıların işgücüne yeniden katılımını desteklemek ve yaşanan bir nüfusa daha sürdürülebilir bir işgücü sağlamak için çeşitli politika ve uygulamaları hayata geçirmesi gerekmektedir. Bu politikalar arasında yaşlı işçilere yönelik eğitim ve yeniden eğitim programları, esnek çalışma düzenlemeleri, yaşlı dostu işyeri ortamlarının oluşturulması, yaşlıların yeteneklerini ve deneyimlerini değerlendirmeye yönelik pozitif ayrımcılık politikaları gibi çeşitli önlemler yer alabilir. Bu sayede, yaşlı işgücünün potansiyeli artırılabilir ve yaşanan bir nüfusun ekonomik ve sosyal katkıları daha etkin bir şekilde değerlendirilebilir.

Şekil 9: OECD seçilmiş bazı ülkelerin 65 yaş ve üzerindeki bireylerin kendi yaş grubundaki yüzdelik oranının işgücü katılım oranı (Kaynak: OECD,2024).

İş gücünün toplam çalışma çağındaki nüfusa bölünmesiyle elde edilen iş gücü katılım oranına göre 65 yaş ve üzeri bireylerin kendi yaş gruplarındaki yüzde ifadesini OECD 2022 verileri ile seçilmiş bazı ülkeleri kıyasladığımızda; Kanada %14,60, Fransa %4.01, Almanya %8.45, İtalya %5.07, Japonya %25,61, İsviçre %10,25, Türkiye %12.07, Birleşik Krallık %11.07, Amerika Birleşik Devletleri %19.21'dir (Şekil 9)

SONUÇ

Gümüş ekonomi, yaşlı nüfusun ekonomik faaliyetler üzerindeki etkilerini ve bu nüfus grubunun ihtiyaçlarına yönelik olarak ortaya çıkan ekonomik fırsatları ifade eden bir terimdir. Bu kavram, yaşlanan nüfusun toplum üzerindeki ekonomik ve sosyal etkilerini ve bu etkilerin getirdiği yeni fırsatları kapsayan bir çerçeveye sahiptir.

Birçok ülkede doğum oranlarının düşmesi ve yaşam beklentisinin artmasıyla birlikte, yaşlı nüfusun (genellikle 65 yaş ve üzeri olarak tanımlanan grup) oranı ve aynı zamanda sayısı da artmaktadır. Bu durum, sosyal ve ekonomik yapıda önemli değişikliklere yol açmaktadır. Sağlık hizmetlerindeki ilerlemeler ve yaşam standartlarının yükselmesi, insanların daha uzun süre sağlıklı yaşamalarını sağlamaktadır. Bu da sonuç olarak yaşlı nüfusun ekonomideki rolünü tartışmalı hale getirmektedir. Yaşlı nüfusun artması, sağlık ve bakım hizmetlerine olan talebi artırırken, ilaçlara ve bakım hizmetlerine olan talebi de artırmaktadır. Bu durum, hastaneler, klinikler, evde bakım hizmetleri ve rehabilitasyon merkezleri gibi sağlık hizmetleri sunan kuruluşlar için büyük bir fırsat yaratmaktadır. Bu da sağlık ve bakım sektörlerinde ekonomik büyümeyi teşvik eden bir unsur olarak bu sektörlerde yeni iş fırsatları ve yatırım imkanları oluşturmaktadır. Yaşlı bireylerin uzun süreli bakım ihtiyaçlarını karşılamak için özel bakım evleri ve yaşlı bakım merkezleri açmak ekonomik bir girişim olarak değerlendirilmektedir.

Emeklilik dönemindeki bireyler, birikimlerini ve tasarruflarını çeşitli yatırım araçlarında değerlendirmektedir. Bu durum finansal piyasalar üzerinde de etkili olmaktadır. Emeklilik sonrası birikimlerini değerlendirmek isteyen yaşlı bireyler, finansal piyasalar için önemli bir sermaye kaynağı olabilmektedir. Bir diğer açıdan yaşlı nüfus, genç nüfusa kıyasla farklı tüketim alışkanlıklarına sahiptir. Toplumlardaki yaşlanma ile birlikte sağlık hizmetleri, ilaçlar, bakım hizmetleri, sağlıklı yaşam ürünleri, seyahat ve

eğlence gibi alanlarda artan bir talep söz konusudur. Yaşlıların yaşam kalitesini artırmaya yönelik teknolojik yenilikler ve ürünler (örneğin, akıllı ev sistemleri, sağlık takip cihazları) geliştirmek için büyük bir pazar bulunmaktadır. Bu sektörler, gümüş ekonominin önemli bileşenleridir. Aynı zamanda yaşlı nüfus, seyahat ve boş zaman etkinliklerine daha fazla zaman ve kaynak ayırabilmektedir. Bu durum, turizm sektöründe özel turlar ve hizmetler gibi niş pazarların oluşmasını sağlamaktadır. Yaşlı nüfusun emeklilik planları ve sağlık sigortası ürünlerine olan taleplerinin yüksekliği de göz önüne alındığında finansal hizmet sağlayıcıları için bu alanda büyük fırsatlar mevcuttur.

Yaşlı nüfusun bir kısmı emeklilik yaşını geçtikten sonra da çalışmaya devam etmektedir. Bu, işgücü piyasasında esneklik yaratmakta ve deneyimli iş gücünün ekonomik katkısını sürdürmesine olanak tanımaktadır. Emeklilik yaşına gelmiş bireyler, deneyim ve bilgi birikimleri ile iş gücü piyasasında değerli katkılarda bulunabilmektedirler. Yarı zamanlı veya danışmanlık gibi esnek çalışma düzenlemeleri, yaşlı bireylerin iş gücü piyasasında kalmalarını sağlarken iş yerlerinde yaşlı çalışanların ihtiyaçlarına uygun düzenlemeler yapılması, iş gücü verimliliğini artırabilmektedir. Yaşlı bireyler, iş deneyimleri ve birikimleri sayesinde yeni iş fırsatları yaratabilirler. Bu durum, küçük ve orta ölçekli işletmelerin kurulmasını teşvik ederken, bu ve benzer istihdam olanakları gümüş ekonomi açısından birer fırsat olarak değerlendirilmektedir.

Sağlıklı ve uzun ömürlü olan yaşlı bireyler, seyahat ve boş zaman etkinliklerine daha fazla zaman ve kaynak ayırabilirler. Bu da turizm sektöründe özel turlar ve hizmetlerin gelişmesine imkân tanımaktadır. Yaşlı bireyler, kültürel etkinliklere katılarak kültürel ekonominin canlanmasına katkıda bulunurlar. Yaşlı bireyler genellikle daha fazla boş zamana sahip oldukları için seyahat ve turizm sektöründe özel turlar ve hizmetler (kültürel turlar, sağlık turizmi, doğa turları) sunmak fırsatlar yaratır. Spa, sağlık merkezleri ve wellness tatilleri gibi yaşlı bireylerin sağlığını ve refahını artırmaya yönelik turizm hizmetleri popülerdir.

Gümüş ekonomi, yaşlı nüfusun ekonomiye katkısını ve bu nüfusun ihtiyaçlarına yönelik olarak ortaya çıkan fırsatları ifade eden geniş kapsamlı bir kavramdır. Bu ekonomi, yaşlı nüfusun tüketim harcamalarından iş gücü piyasasına, sağlık hizmetlerinden teknolojiye kadar birçok alanda önemli

etkiler yaratmaktadır. Gümüş ekonominin potansiyelini en iyi şekilde değerlendirebilmek için, yaşlı bireylerin ihtiyaçlarına uygun politikalar ve stratejiler geliştirilmesi gerekmektedir. Gümüş ekonomi içinde bahsedilen ekonomik fırsatlar, yaşlı nüfusun ihtiyaçlarına yönelik olarak ortaya çıkan ve ekonomide yeni iş kolları, ürünler, hizmetler ve yatırım alanları yaratma potansiyeli taşıyan alanlardır. Bu fırsatlar, yaşlı nüfusun artan taleplerine cevap vermek amacıyla çeşitli sektörlerde yenilikler ve genişlemeler olarak karşımıza çıkan ve ekonomik büyümenin önünde engel/yük olarak görülen yaşlıların ekonomi için yarattığı fırsatlar olarak görülmelidir.

KAYNAKLAR

- Adams, s. J. (2004). Age discrimination legislation and the employment of older workers. *Labour economics*, 11(2), 219-241.
- Aksoy, a. G., & tanrıöven, c. (2007). Sermaye piyasası yatırım araçları ve analizi. Gazi.
- Alcan, e., (2015), “ab ilerleme sürecinde türkiye’de sağlık”, <http://readgur.com/doc/637772/ab-ilerleme-s%3%bcrecinde-t%3%bcrkiyedes%4%9fl%4%b1k> (10.09.2016)
- Alper, y., arıcı, k., özşuca, ş. T., aydın, u., & gökbayrak, ş. (2015). Tamamlayıcı emeklilikte bir başarı öyküsü: oyak. Türkiye iş bankası kültür yayınları.
- Alptekin, k. (2004). Sağlık hakkı ve insan hakları üzerine bir değerlendirme. *Turkiye klinikleri journal of medical ethics-law and history*, 12(2), 132-139.
- Altan, ömer zühtü&yener şişman. “yaşlılara yönelik sosyal politikalar”, *kamu-iş dergisi*. 7:2, 2003, 2-36.
- Arıcı, k. (1999). Sosyal güvenlik dersleri. Tes-iş sendikası.
- Arpacı, f., (2005), farklı boyutlarıyla yaşlılık, ankara: türkiye işçi emeklileri derneği eğitim ve kültür yayınları.
- Baran, emine, bahar-özvarış, şevkat, ‘yaşlılık döneminde sağlığın geliştirilmesi’, editörler: prof. Dr. Dilek aslan, prof. Dr. Melikşah ertem, yaşlı sağlığı: sorunlar ve çözümler, halk sağlığı uzmanları derneği, temmuz 2012
- Barr, n. (2010). Reforming pensions: principles and policy choices. *Acta vsfs*, 4(1), 47-58.
- Bassanini, a., & duval, r. (2006). Employment patterns in oecd countries: reassessing the role of policies and institutions. *Oecd economics department working papers no. 486*. Oecd publishing (nj1).
- Başol, e., & abdülkadir, ı. Ş. I. K. (2015). Türkiye’de sağlık politikalarında güncel gelişmeler: sağlıkta dönüşüm programından günümüze bazı değerlendirme ve öneriler. *International anatolia academic online journal social sciences journal*, 2(2), 1-26.
- Başol, o., aytaç, s. (2013). “emeklilerde uyum ve yaşam tatmini: bir araştırma” [bildiri]. 19. Ulusal ergonomi kongresi, balıkesir.

- Bojanic, i. B., ve erceg, a. (2017). Silver economy: demographic change and economic opportunity. *Interdisciplinary management research* xiii, 1005-1278.
- Bolsoy, n., & sevil, ü. (2006). Sağlık-hastalık ve kültür etkileşimi. *Anadolu hemşirelik ve sağlık bilimleri dergisi*, 9(3), 78-87.
- Bolukçu, f. (2019). Türkiye sosyal güvenlik harcamalarının kapsamı ve finansman yapısı. *Türkiye sağlık bilimleri ve araştırmaları dergisi*, 2(2), 11-27.
- Callahan, d. (1973). Dsö'nün 'sağlık' tanımı. *Hastings merkezi çalışmaları*, 77-87.
- Ceylan, h. (2015). Sosyal değerden sosyal soruna yaşlılık: geleneksel toplumdan modern topluma değişen yaşlılık algısı. *Modern hayat ve yaşlılık*, 25-53.
- Cheung, c. K., kam, p. K., & man-hung ngan, r. (2011). Age discrimination in the labour market from the perspectives of employers and older workers. *International social work*, 54(1), 118-136.
- Costa-yazı karakteri, j., courbage, c., & swartz, k. (2015). Financing long-term care: ex ante, ex post or both? *Health economics*, 24, 45-57.
- Çolak, M., & Özer, Y. E. (2015). Sosyal politika anlamında aktif yaşlanma politikalarının ulusal ve yerel düzeydeki analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(55), 115-124.
- Demir, y., & yavuz, a. Bireysel emeklilik sisteminin sermaye piyasalarına etkisi ve sistemin gelişmesinde vergisel teşviklerin önemi.
- Demirbilek, t., & özgür, a. Ö. (2017). Gümüş ekonomi ve aktif yaşlanma bağlamında yaşlı istihdamı. *Yaşlı sorunları araştırma dergisi*, 10(1), 14-28.
- Emiroğlu, v. (1995). Yaşlılık ve yaşlının sosyal uyumu. Ankara: şahıs yay.
- Europäische kommission directorate-general v, employment, industrial relations and social affairs, lamura, g., & principi, a. (2019). *2018 active ageing index: analytical report*. Unece.
- Gerek, n. (2000). Sosyal güvenlik hukuku. Anadolu universitesi.
- Giddens, anthony. “beden: yeme, hastalık ve yaşlılık”. *Sosyoloji*, içinde. Çev:hüseyin özelcemal güzel. Ankara: ayraç yayınları, 2000, s.126-146
- Gündoğan n. Ve biçerli m. K. (2003) ‘çalışma ekonomisi’, aü yayınları: 1461, eskişehir

- Gündoğan, n., biçerli, m.k., lordoğlu, k., özkaplan, n. (2012). Çalışma ekonomisi-ı. T.c. Anadolu üniversitesi yayını no: 2675, açıköğretim fakültesi yayını no: 1641, eskişehir.
- Güven, e., & aydın, u. (1998). İş hukuku ve sosyal güvenlik hukukunda işveren vekili. Anadolu üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi dergisi, 14(1), 465-486.
- Gökbunar, A. R., Uğur, A., & Duramaz, S. (2016). Yaşlı nüfusa yönelik sağlık harcamaların azaltılmasında kamusal politikaların önemi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 109-122.
- Harwood, j. (2007), understanding communication and aging: developing knowledge and awareness, sage publications, thousand oaks, ca.
<https://emeklilik.egm.org.tr/eyf-detay-6>, erişim 19.05.2024
<https://ourworldindata.org/> erişim 20.05.2023
<https://veri.sgk.gov.tr/> erişim 19.05.2024
<https://www.aile.gov.tr/media/33628/turkiyede-yasli-larin-durumu-ve-yaslanma-ulusal-eylem-plani.pdf>, erişim 10.05.2024.
<https://www.issa.int/understanding%20SOCIAL%20SECURITY>, erişim 19.05.2024
<https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health>, erişim 10.05.2024.
<https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-2000-2023-en-global-innovation-index-2023-16TH-edition.pdf>, erişim 10.05.2024
- İşseveroğlu, g., & hatunoğlu, z. (2012). Türkiye’de bireysel emeklilik sisteminin makro ekonomik dinamiklere etkisi kapsamında swot analizi. *Muhasebe ve finansman dergisi*, (56), 155-174.
- Johnson, r. (2004). Economic policy implications of world demographic change. *Economic review-federal reserve bank of kansas city*, 89(1), 39-64.
- Karadeniz, O., & Öztepe, N. D. (2013). Türkiye’de yaşlı yoksulluğu. *Çalışma ve Toplum*, 3(38), 77-102.
- Karan, m. A. (2007). Yaşlılık dönemi ve problemleri, (editör) bayraktar, m. F., biyolojik, psikolojik ve sosyal açıdan yaşlanma içinde (ss. 17-30), istanbul: ensar neşriyat

- Kinsella, Kevin and Yvonne J. Gist (1995), "Older workers, retirement, and pension", a comparative international chartbook, ipc/95-2, U.S. Census Bureau,
- Klimczuk, A. (2016). Comparative analysis of national and regional models of the silver economy in the European Union. *A. Klimczuk, Comparative Analysis of National and Regional Models of the Silver Economy in the European Union, "International Journal of Ageing and Later Life, 10(2), 31-59.*
- Kocabaş, F., & Kol, E. (2020). Almanya ve Türkiye'de karşılaştırmalı olarak bakım hizmetleri: Türkiye'de bakım sigortası kurulmasına yönelik bir öneri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20(4), 283-310.*
- Koç, İ., Eryurt, M.A., Adalı, T. ve Seçkiner, P. (2010). Türkiye'nin demografik dönüşümü. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Yayını, Ankara. 01 Mart 2019 tarihinde http://www.hips.hacettepe.edu.tr/turkiyenindemografikdonusumu_220410.pdf
- Korkmaz, A., & Korkut, G. (2018). Gümüş ekonomi ve aktif yaşlanma bağlamında toplumsal katılım. *İş ve Hayat, 4(8), 257-272.*
- Korkmaz, T., & Uygurtürk, H. (2007). Türk emeklilik fonlarının performans ölçümünde regresyon analizinin kullanılması. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 3(5), 37-52.*
- Korkmaz, T., & Uygurtürk, H. (2008). Türkiye'deki emeklilik fonları ile yatırım fonlarının performans karşılaştırması ve fon yöneticilerinin zamanlama yetenekleri. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (15), 114-147.*
- Kuruca, M. ve Özdamar, M. (2013). Tüm yönleriyle emeklilik. Yaklaşım Yayınları.
- Kuzgun, 2002. Editöre mektup, *geriatri 2002*, cilt: 5, sayı: 1, sayfa: 38
- Mandıracıoğlu, A. (2010). Dünyada ve Türkiye'de yaşlıların demografik özellikleri. *Ege Tıp Dergisi, 49(3), 39-45.*
- Marshall, V. W., & Mueller, M. M. (2002). Rethinking social policy for an aging workforce and society: insights from the life course perspective. Ottawa: Canadian Policy Research Networks.
- Oecd (2024), labour force participation rate (indicator). Doi: 10.1787/8A801325-en (accessed on 22 May 2024)

- Oral, a. İ. (2001). Dünyada ve türkiye'de sosyal sigortalar kapsamında sağlık sigortası uygulamaları. Anadolu university (turkey).
- Ökem, g. Z., & can, m. (2014). Avrupa birliği ülkelerinde yaşlılara yönelik uzun süreli bakım sistemleri ve uygulamaları. Ankara: nobel.
- Ökem, z. G. (2011). Türkiye'nin avrupa birliği'ne üyelik sürecinde sağlıkta inovasyon (vol. 16). Tüsiad.
- Önder, nurcan (2013). Türkiye'de kadın işgücünün görünümü. Çsgb çalışma dünyası dergisi, 35-61.
- Özdemir, ö., & bilgili, n. (2014). Sağlık hizmetlerinde yaşlı ayrımcılığı. Gülhane tıp dergisi, 56(2), 128-131.
- Özer, m. Ve karabulut, ö. (2003), "yaşlılarda yaşam doyumu", türk geriatri dergisi, cilt.6, sayı:2, ss.72-74.
- Özkul, m., & kalaycı, ı. (2015). Türkiye'de yaşlılık çalışmaları. Journal of sociological studies/sosyoloji konferanslari, (52).
- Özkul,2015 m., & kalaycı, ı. (2015). Türkiye'de yaşlılık çalışmaları. *Journal of sociological studies/sosyoloji konferanslari*, (52).
- Özmete, e., & hussein, s., (2017). Türkiye'de yaşlı bakım hizmetleri raporu: avrupa'dan en iyi uygulama örnekleri ve türkiye için bir model tasarımı. Ankara: aile ve sosyal politikalar bakanlığı.
- Pekcan, h. (2000). Antropoloji ve yaşlılık. (Ed. G. Erkan ve v. Işıkhani) ankara: h.ü. Sosyal hizmetler yüksekokulu yayını.
- Posner, r. A. (1999). Employment discrimination: age discrimination and sexual harassment. International review of law and economics, 19(4), 421-446.
- Sazak, şaduman (2004). "Türkiye'de bölgelere göre nüfusun yaş gruplarına dağılımı", trakya üniversitesi fen bilimleri dergisi, 5(2), 187-198.
- Sengun, h. (2016). Innovation in health care delivery. Haseki tıp bülteni-medical bulletin of haseki, 54(4), 194-198.
- Şahin, münevver (2021). Sağlık hizmetlerinde hasta memnuniyetinin ölçülmesi: malatya eğitim ve araştırma hastanesi örneği, firat üniversitesi, sosyal bilimler enstitüsü, yüksek lisans tezi, elâzığ.
- Şenocak, h. (2009). Sosyal güvenlik sistemini oluşturan bileşenlerin tarihi süreç ışığında değerlendirilmesi. In journal of social policy conferences (no. 56). Istanbul university.

- Şentürk, ü. (2017). Yaşlılık: özellikler, davranışlar ve sorunlar. Davranış bilimleri (ed. Memet zencirkıran) 343-375. Bursa: dora yayınları.
- Talas, c. (1997). Toplumsal ekonomi: çalışma ekonomisi. (no title).
- Tamirisa, n. T., & faruquee, h. (2006). Macroeconomic effects and policy challenges of population aging.
- Tekeli, S. (2020). Yaşlı Nüfusun Sosyo-Ekonomik Hayata Uyumunda İleri Yaş Eğitiminin Önemi. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(6), 399-422.
- Tengilimoğlu, d., akbolat, m., ve ışık, o. (2015). Sağlık işletmeleri yönetimi. (m. Karataş, ed.) (7. Baskı). Ankara: nobel akademik yayıncılık.
- Tuncay, a. C., & ekmeççi, ö. (2002). Sosyal güvenlik hukuku dersleri.
- Tuncel, g., & uzun, h. (2019). Türkiye’de yaşlılara yönelik sosyal politikalar üzerine bir inceleme. *Fırat üniversitesi uluslararası iktisadi ve idari bilimler dergisi*, 3(2), 309-334.
- Ulutürk, s. (2015). Sağlık ekonomisi, sağlık statüsü, sağlığın ölçülmesinde kullanılan ölçütler ve önemi: türkiye örneği. *Finans politik ve ekonomik yorumlar*, (603), 47-63.
- Uyanık, Y. (2017). Nüfus Yaşlanmasının İşgücü Piyasaları Üzerindeki Etkileri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 72-94.
- Who (2017), world report on aging and health, world health organization, 2017.
- World bank. (2023). <https://www.worldbank.org/> erişim 20.05.2023
- Zsarnoczky, m. (2016). The new hope for the eu–silver economy. *Building bridges: cities and regions in a transnational world*. Graz: rsa.

BÖLÜM 8

CERİDE-İ RESMİYE GAZETESİ BAĞLAMINDA TBMM'NİN 1921'DE ÇIKARDIĞI KANUNLAR¹

Doç. Dr. Arzu BOY²

---

¹ Bu kitap bölümü, 2018'de Tarih ve Kültür Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuş olan çalışmanın genişletilmiş şeklidir.

² Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilgiler ve Türkçe Eğitimi Bölümü, Tarih Eğitimi ABD, arzunar@hotmail.com

GİRİŞ

Milli Mücadele ile birlikte TBMM açıldı ve yeni Türk devletinin temelleri atıldı. TBMM'nin yaptığı işleri göstermek amacıyla resmi yayın yapacak bir gazeteye ihtiyaç duyuldu. Önemli bir eksiği kapatmak üzere yayına başlayan gazetenin 7 Ekim 1921'de kurulmasıyla birlikte 7 Şubat 1921'de ilk sayısı çıktı. Gazetede TBMM'nin yaptığı işler ayrıntısı ile yer aldı. Kanunların en yoğun çıktığı yıllardan 1921 yılı esas alınarak çıkarılan kanunların gazetede nasıl yer aldığı ortaya koyulmaya çalışıldı. Esas alınan yılda Ceride-i Resmîye gazetesi Resmi Ceride olarak nitelendirilene kadar gazetenin taranmasına devam edildi.

Gazete incelenirken 7 Şubat 1921'de birçok kanunun gazete sayfalarında yer aldığı tespit edildi. Bunlar Teşkilat-ı Esasiye, Ağnam Resmî, Hiyanet-i Vataniye ve Muvakkat Temyiz Heyeti Teşkiline dair kanunlardı. Yine 14 Şubat 1921 tarihinde Gümrük Resminin Beş Misline İbلاغına Dair Kanun, Aşarın Misline Rabtı Hakkında Kanun çıktı. 21 Şubat'ta Anadolu Hat Memurlarının Mütedahil Maaşlarının Tesviyesi Hakkında Kanun, Bağdat Demiryolu Hattının Maaşat ve Masarifat için Doksan Altı Bin Liranın Sarfı Hakkında Kanun gazete sayfalarında yer alan kanunlardandı. Gazete 18 Temmuz 1921'e kadar tarandı ve kanunlar incelendi. Ceride-i Resmîye gazetesi ismi 18 Temmuz 1921'den sonra Resmi Ceride olarak yayımlandı. Aşağıda 1921'de ilan edilen kanunlar ve kanunlarla ilgili olarak meclisteki görüşmeler verilmiştir.

1. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu

Teşkilat-ı Esasiye Kanununun kabulünden önce 10.01.1337 (1921)'de kanunun on beşinci maddesi mecliste okunmuştur. “Vilâyette Büyük Millet Meclisinin vekili ve mümessili olmak üzere vali bulunur. Vali, Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından tâyin olunup vazifesi devletin umumî ve müşterek vazâifini rüyet etmektir. Vali yalnız devletin umumî vazaifi ile mahallî vazaif arasında tearuz vukuunda müdahale eder”. Malatya vekili Feyzi Bey vilayetlerin genellikle sancak haline ifrağ edildiğini ve buraya mutasarrıf kelimesinin ilavesinin lazım olduğunu ifade etti. Bolu vekili Tunalı Hilmi Bey, madde on beşin mantık hatalarıyla dolu olduğunu mümessil kelimesi gibi bir kelimenin kullanılmasının doğru olmadığını dile getirdi. Erzurum Vekili Hüseyin Avni Bey ise mümessil kelimesi yerine memur kelimesinin kullanılmasının daha doğru olduğunu ifade etti. Yozgat Vekili Süleyman Sırrı

Bey düşüncelerini şu şekilde dile getirdi. “Efendim; tâyin edilecek vali vilâyette Büyük Millet Meclisinin vekili ve mümessili olacaktır. Bu valiyi Büyük Millet Meclisinin Hükümeti tâyin edecek. Şu halde Hükümetin tâyin ettiği vali, meclisin nasıl mümessili olur? Meclis tâyin edecek ise Büyük Millet Meclisinin mümessili, vekili denilmelidir”. Şeklinde konuştu. Malatya vekili Feyzi Bey ise Sırrı Beye onay verdi. Madde ile ilgili tartışmalardan sonra Erzurum vekili Hüseyin Avni, mümessilin memur olarak değiştiği bir takrir sundu fakat kabul edilmedi. Sonuçta madde başlangıçta olduğu gibi reye konu ve ilk şekliyle kabul edildi³.

Madde on altı okundu: “Kaza yalnız idari kaza ve inzibati bir cüzü olup manevi şahsiyeti haiz değildir. İdaresi Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından mansup ve valinin emri altında bir kaymakama mevdudur”⁴. Maddenin okunmasının ardından Ertuğrul Vekili Necip Bey kazalardan bahsediliyor diyerek nereden çıktı diye sorunca Karesi Vekili Vehbi Bey, on birinci maddeden çıktı dedi. Kaza ile ilgili tanımlar yapıldı ardından kaldırılması istendi fakat maddenin ilk şekli kabul edildi.

On sekizinci madde okundu. “Nahiye bir meclisi, bir idare heyeti ve bir de müdürü vardır” maddeyle ilgili çeşitli takrirler yapıldı fakat kabul edilmedi. On dokuzuncu maddeye geçildi. Madde okundu. “Nahiye şûrası, nahiye halkınca doğrudan doğruya müntehip azadan tereküp eder”. Madde aynen kabul edilmiştir.

Ardından yirminci madde okundu. “İdare heyeti ve nahiye müdürü nahiye şûrası tarafından intihap olunur”⁵. Madde hakkında Tunalı Hilmi söz aldı ve maddenin memleketteki tehlikeleri arttıracak nitelikte olduğunu söyledi. Nahiye müdürünün nahiye şûralarınca seçilmesi nahiyedeki ağaları karşı karşıya getirdi. Nahiyede huzursuzluk çıkar dedi. Ardından takrir sunmuştur ve takrir şu şekilde idi.

“«Nahiye idare heyeti» doğrudan doğruya «Nahiye müdürü» vilâyet idare heyetince belirlenen üç namzetten biri nahiye şûrasınca intihap olunur” . Takrir kabul edilmedi. Madde ilk şekliyle kabul olundu.

³ TBMM CZ, 11.01.1337, C.2,s.250.

⁴ TBMM CZ, 10.01.1337, C.2,s.254.

⁵ TBMM CZ, 10.01.1337, C.2,s.259.

Yirmi birinci madde okundu. Madde şu şekilde idi. “Nahiye Meclisi, kazai, iktisadi ve malî salâhiyeti, haiz olup bunların derecatı kavanini mahsusa ile tâyin olunur”. Madde okunduktan sonra Adana Vekili Zekayi Bey, “*Nahiye Meclisi tabiri yerine Nahiye Şurası ve İdare Heyeti demek lazımdır dedi. Nahiye meclisinin kazai, iktisadi ve mali salâhiyetlerinde nahiye ahalisinin fikri ve tatbikat itibarıyla ifadeleri yoktur. Nahiye İdare heyeti bu salâhiyetleri haiz olmalıdır. Nahiye meclisine gelince o, senede bir yirmi gün kadar toplanacak ve yalnızca bütçe tanzim edecektir. Yani bu nahiye meclisine verilecek salâhiyetler nahiye idare heyetine verilecek ki onlar doğrudan doğruya ahali ile iç içeler*”, Zekai Beyin konuşmasının ardından konuşmalar devam eder ve maddeye nahiye meclisi yerine nahiye şurası ve idare heyeti şeklinde başlanır⁶.

Ardından yirmi ikinci madde okundu. “Nahiye bir veya bir kaç köyden mürekkep olduğu gibi bir kasaba da bir nahiyedir. Malatya vekili Feyzi Efendi maddeyle ilgili olarak bazı nahiyeler var 3-5 ev var bazıları çok fazla burada nüfusun baz alınması gerektiğini söyledi. Adana vekili Zekai Bey, nahiye denince camisi mektebi olmalı dedi. 25 haneli bir köy kendini idare edebilir mi. Kendini idare edemez. Kendine yetemeyen köyler birleştirilmeli dedi. Ve madde ilk şekliyle kabul edildi⁷.

17.01.1337 (1921) tarihinde kanunla ilgili çeşitli görüşmeler yapıldı. Kanunun yirmi üçüncü maddesi okundu madde şu şekilde idi. “*Vilâyetler iktisadi ve içtimai münasebetleri itibarıyla birleşerek, umumi müfettişlik kotalarını vücuda getirirler*”⁸. Maddenin görüşmeleri esnasında Aydın vekili Tahsin Bey, müfettişliklere ihtiyacın olduğu ve müfettişsiz iş görülemeyeceğini fakat birkaç vilayetin birleştirilmesi ile meydana getirilecek müfettişi umumiler birkaç vilayeti teftiş edemez, her vilayet için bir müfettişlik bulunması gerektiği ve bunların riyasetinde umumi dahiliye de mütehasıs bir zat ve onun refakatinde birde maliye ve adliye müfettişleri bulunmalıdır. Kanunun bu şekilde düzeltilmesini teklif etti⁹. Erzurum Vekili Hüseyin Avni Bey, müfettişlerin nereden tayin edildiğini sordu. Devamında Karesi Vekili Vehbi Bey, vilayetlerin eski vilayetler olmadığını şimdiki vilayetlerin birkaç eskinin vilayetlerinin birini oluşturmaktadır. Müfettişi Umumiyenin maiyetinde yalnız

⁶ TBMM CZ, 10.01.1337, C.2,s.261.

⁷ TBMM CZ, 10.01.1337, C.2,s.265.

⁸ TBMM CZ, 17.01.1337, C.7,s.292.

⁹ TBMM CZ, 17.01.1337, C.7s.293.

adliye, maliye müfettişleri değil Maarif Nafia saire müfettişleri de bulunacaktır. Bunların kimler tarafından tayin edileceği meselesine gelince heyeti vekile tarafından intihap ve tayin edilmesi gereklidir şeklinde düşüncelerini ifade etti. Maddeyle ilgili çeşitli takrirler sunuldu. Vehbi Bey vilayetlere müfettişlerin gönderilmesinin gayet normal olduğu buna kimsenin itiraz edemeyeceğini ifade etti. Ayrıca 23.maddenin ortadan kaldırılması teklif edilmesine rağmen oylama sonucunda bu teklif kabul edilmedi. Sonuç olarak madde ilk okunduğu şekli ile kabul edildi¹⁰. Akabinde dördüncü madde okundu. Dördüncü madde “Büyük Millet Meclisi vilâyetler halkınca meslekler erbabı temsil edilmek üzere doğrudan doğruya müntehap azadan mürekkeptir”¹¹. İzmir Vekili Mehmet Esat “mesleki temsili meselesi sadece bizim memleketimizde muvzu olan bir durum değildir. Bütün dünya devletleri tarafından konuşulmuş ve kabul edilmişti. Örneğin Fransa’da mesleki temsil meselesi ilk önce kabul edilmiştir”. Şeklinde düşüncelerini ifade etti. Uzun tartışmalardan sonra maddedeki mesleki temsil kısmı çıkarıldı. Maddenin son şekli şudur. “Büyük Millet Meclisi vilâyetler halkınca müntehap azadan mürekkeptir”.

Kanundaki beşinci madde ile ilgili görüşüldü. Maddedeki BMM’nin intihabı iki senede bir olur, yani intihabat icrasına imkan görülmediği takdirde içtima devresini yalnız bir sene temdidî caizdir. Konuyla ilgili Karesi Vekili Vehbi Bey, imkan hasıl oluncaya kadar denmeli şeklinde düşüncesini dile getirdi ve yalnız kelimesi kaldırılmalı dedi. Batum Mebusu Ali Rıza Efendi ise iki senelik miktarın üç seneye çıkarılmasını talep etti. Ardından beşinci madde ve seçim süreci konusunda farklı fikirlerin ardından madde encümene gitti. Madde altı aynı şekilde kabul edildi. Madde şu şekilde idi. “Büyük Millet Meclisinin Heyeti Umumiyesi kasım ayının başında davetsiz içtima eder”.

Madde yediye geçildi. “Büyük Millet Meclisi âzası her içtimadan itibaren üç ay sonra Büyük Millet Meclisine ait bütün hukuk ve salâhiyetleri haiz olmak ve gelecek içtima senesine kadar içtima halini muhafaza etmek üzere içlerinden intihap devairi adedinin iki misli miktarda âzayı hafi rey ile tefrik eder. Her vilâyetten bir âza kalmak şarttır”. Madde okunduktan sonra Karahisar-ı Şarkı Vekili Mustafa Bey, yedinci maddenin değiştirilmesi gerektiğini söyledi. Yedinci maddede; intihap olunacak azanın bir kısmının

¹⁰ TBMM CZ, 17.01.1337, C.7s.296.

¹¹ TBMM CZ, 17.01.1337, C.7s.297.

kalması encümen tarafından beyan oluyor. Zaten heyeti umumiye iki ay bulunacak gelecek iki ayda ne iş yapacak mademki işi burada kalacak aza görecektir, o nispette aza intihap edelim. Niçin fazla aza seçelim dedi. Bunun için maddenin tadilini istiyorum dedi. Madde üzerinde anlaşma sağlanamadı ve Mustafa Kemal'in teklifiyle madde yok sayıldı ve sekizinci madde yedinci madde oldu.

Yedinci madde *“Umum Kavani'nin vazı, tadili, feshi ve muahede ve sulh akdi ve vatan müdafaası ilânı gibi hukuku esasiye Büyük Millet Meclisine aittir”*. Bu madde yedinci madde olarak kabul edildi. Maddenin okunmasının ardından Bolu Vekili Tunali Hilmi, maddedeki vatan kelimesinin kullanılmasını uygun bulmadı. Yeni bir devre mahsus yeni bir tabir olmak gibi bir fikir ile bu tabir kullanıldı. Ama devlet muhafazası daha uygun olur dedi. Çünkü devlette memleket millet dahildir ve hükümet dahildir. Meclisteki müzakereler esnasında yedince maddede her şeyin meclise ait olmasının eleştirilmesi üzerine Mustafa Kemal, birinci maddenin bu maddeyi zaten kapsadığı vurgusunu yaptı. Meclis isterse Kanun-i Esasiyi kaldırarak yeni bir Kanun-ı Esasi yapar dedi. Akabinde Siirt vekili Osman Sabri Efendi yedinci madde ile ilgili şunları söyledi: *“Biz vatan muhafazası uğrunda bu kadar fedakârlık ihtiyar ediyoruz. Vatani ne diye bu kadar müdafaa ediyoruz? Tabii dinimizin, ırzımızın, malımızın, canımızın selâmet ve muhafazası için. Kezalik yine o ahkâmı şeriyeden olmak üzere hiyaneti tezahür etmeyen gayri Müslimlerin dahi âyinleri, ırzları, malları, canları, bizim gibi, bu Hükümeti İslâmiye, Türkiye sayesinde mahfuz kalacak. Öyle olduğu halde, yani maksadımız bunu muhafaza olduğu halde biz bunu niçin tasrih, etmeyelim de öyle bir takım fesatçılar fırsat bulsun da ondan istifade etsinler? Bundan dolayı istirham ediyorum, gayr-i akdini ettiğim takririn ikinci maddeye fıkra-i Saniye olarak ilâve buyurulmasını ve yahut bir madde-i müstakille olmak üzere kabul buyurulmasını rica ediyorum”*. Dedikten sonra madde bir daha okundu.

“Ahkâmı şer-iyenin tenfizi, umum kavaninin vazı, tadili, feshi ve muahede ve sulh akdi ve vatan müdafaası ilânı gibi hukuku esasiye Büyük Millet Meclisine aittir”. Müzakerelerin ardından maddenin *“Ahkâmı şer-iyenin*

tenfizi kısmı olmadan encümene gönderildi¹². Fakat maddenin “Ahkâmı şeriyenin tenfizi şekli kabul olundu¹³.

2.İstiklal Madalyası Kanunu

İstiklal madalyası kanunu 04.04.1337’(1921) de gazetede ilan edildi. 28.11.1336’(1920) da Mecliste yapılan müzakerelerde Karesi Vekili Hasan Basri, kanunla ilgili olarak vatan hizmeti nişan ve madalya için yapılmaz dedi. Vatan hizmeti maddi şeylerle takdir edilemez, vatan hizmetini maddi şeylerle takdir etmek istiyorsak bir takdirname göndermek yeterlidir dedi. Devamında Lazistan Vekili Abidin vatan müdafaasında bulunan yediden yetmiş yediye herkese verilecekse kabul ediyorum. Meclis üyelerinden cepheye giden kişiler madalya alsın yoksa koltukta oturduğu için madalya alınmaz dedi. Yozgat Vekili Süleyman Sırrı Bey, kanunu reddettiğini açıkladı. Sırrı bey, vatani hizmetin mukafatı vicdanidir açıklamasını yaptı. Karesi Vekili Vehbi Bey, mücadelenin henüz yarısındaşınız şimdi madalya verilirse sonra çıkarılması düşünülen adamlar olacaktır. Dolayısıyla mücadelenin sonuna kadar beklenmeli memleketimiz kurtulsun sonra kimlerin hizmeti varsa madalya değil heykelini yaptıralım. Henüz mücadele tamamlanmadığı için böyle uzun uzadıya madalya merasimlerine gerek yok¹⁴. Mazhar Müfit Bey, madalyanın olmasının bazı açılardan kolaylık tanıdığını vurguladı. Eski Osmanlı mebuslarının kocaman madalyalarının olduğunu ifade etti. Bir yere gidildiğinde nöbetçi içeri almadığında sıkıntı yaşanmaktadır dedi. Cephe savaşıların kurdelası farklı olup meclisteki vekillerin kurdelası farklıdır dedi. Eğer hem cephe hem de mecliste bulunduyşa ayrı ayrı olacaktır dedi. Akabinde birinci madde okundu.

“İstiklâl madalyası bilfiil kıta başında (cephede veya dahilî isyanlarda) asan hamaset ve fedakârî gösteren erkân, ümera ve zâbitan ve efrat ve millî kahramanlara ve cephe gerisinde maksadı ulvinin husulü için âzami ibrazı mesai edenlere verilir”.

Karesi Vekili Hasan Basri madalyaya karşı olduğunu ifade etti. Kocaman adamlara nişan takmak doğru değildir dedi. Malatya vekili Feyzi Bey, bir askere ufacak bir madalya vermekte ne mani vardır ne zarar vardır

¹² TBMM CZ,20.01.1337, C.2, s.334.

¹³ TBMM CZ,20.01.1337, C.2, s.336.

¹⁴ TBMM CZ, 28.11.1336, s.104.

dediler onu sinesine takar ailesinin yanında şehrin içinde onunla iftihar eder şekilde düşüncelerini ifade etti. Askerde her zaman nişan almak için çalışır dedi.

Tunalı Hilmi istiklal madalyası ile ilgili farklı tekliflerde bulundu. İstiklal madalyası yerine İstiklal hatırası denmeli şeklinde konuştu ve madalya şeklinde olacağına buğday başağı şeklinde olmalı dedi. Tunalı Hilmi'nin teklifi kabul görmedi. Birinci madde ilk şekliyle kabul edildi.

Erzurum Vekili Nusret Efendi şunları söyledi: *“Ben yirmi senedir askerim. Bu konularla ilgili çok tecrübem var. 1332’de 2350 rakımlı tepede bir top mermisi beni parçalayacaktı. Fakat ecel yetmemiş, O zaman Yusuf İzzet Paşa hazretleri tarafından taltif edildi. Eğer o nişanı vermeselerdi isyan ederdim. Bu sebepten bu kanun çok yerinde bir kanundur”*. Ardından ikinci madde okundu.

“Dâvayı muhik ve mesruumuzu ihzar ve bunu müdafâ eden Büyük Millet Meclisi azalarına birer madalya verilir”. Madde kabul edildi. Üçüncü maddeye geçildi. Madde okundu. *“Birinci madde mucibince madalya istihkak edenlerin esbabı mucibesi Heyet-i Vekileye gönderilir. Heyetçe muvafık görüldükten sonra Büyük Millet Meclisince kabul ve tasdiki halinde ita olunabilir”* Tunalı Hilmi maddeyle ilgili bir teklifte bulundu. Maddenin son cümlesinin ita olunur şeklinde değiştirilmesini teklif etti ve teklifi kabul olundu. Dördüncü madde okundu ve kabul olundu.

*“Büyük Millet Meclisinin münakit bulunduğu mahalde Meclis huzurunda ve Reisi tarafından, taşralarda en büyük kumandan ve mülkiye memuru huzuruyla ve merasimi mahsusa ile madalyaya kesbi istihkak eden asker ise kumandan ve mülkiyeden ise mülkiye memuru tarafından talik olunur”*¹⁵. Akabinde beşinci madde okunmuştur.

“Büyük Millet Meclîsi âzalarına verilecek madalyanın şeridi yeşil ve cephe bulunanların kırmızı ve cephe gerisinde olanların beyaz olacak. Şu kadar ki mebus olup da aynı zamanda cephe bilfiil hizmet edenlerin ve birinci madde gereğince madalyayı hak edenlerin şeridi yarısı yeşil ve yarısı kırmızı olacaktır ve bu babtaki teklifin meclis reisinin yazısı ile Büyük Millet Meclisince kabul ve tasdiki lâzımdır”.

¹⁵ TBMM CZ, 28.11.1336, s.108.

İzmit Vekili Hamdi Namık madde ile ilgili şunları söyledi: Mebusana verilecek madalyaların kurdelerinde cephe bulunanlar ve bulunmayanlar arasındaki farkı kaldırmak lazım dedi. Çünkü cephe bulunmak bilfiil silahıyla müdafaa etmek isyanları teskin etmek üzere gitmiş bazı arkadaşlarımız var, bunların tefriki zor olacak cephe bulunanların kırmızı olsun dedi. Hakkari Vekili Mazhar Müfit Bey, farkın kaldırılamayacağını çünkü meclis üyelerinin fikri bir mücadele verdiklerini meclis üyelerinin yeşil, canıyla mücadele edenlerin kırmızı olması lazım dedi. Beşinci madde aynıyla kabul olundu altıncı maddeye geçildi. Madde okundu. *“İşbu madalya sağ meme üzerine ve her gün talik olunur”*. Tunalı Hilmi madalyanın kalp üzerinde olması şeklinde bir takrir verdi. Fakat kabul görmedi. Madde yedi, sekiz, dokuz, on okundu ve kabul edildi. Aşağıda Ceride-i Resmîye gazetesinde bulunan kanunun son şekli verilmiştir.

Madde 1: İstiklâl madalyası bilfiil kıta başında (Cephede veya dahilî isyanları teskinde) asarı hamaset ve fedekârî gösteren erkân, ümera ve zâbitan ve efrat ve millî kahramanlara ve cephe gerisinde maksadı ulvinin husulü için âzami ibrazı mesai edenlere, istiklâli millî uğrunda fedayi hayat eden şühedanın da ekber evlâdına veya ailesine verilir.

Madde 2: Dâvayı muhik ve meşruumuzu ihzar ve bunu müdafaa eden Büyük Millet Meclisi azalarına birer madalya verilir.

Madde 3: Birinci madde mucibince madalya ahzına kesbi istihkak edenlerin esbabı mucibesini gösterir inhalar Heyeti Vekileye gönderilir. Heyetçe muvafık görüldükten sonra Büyük Millet Meclisince kabul ve tasdiki halinde ita olunur.

Madde 4: Büyük Millet Meclisinin münakit bulunduğu mahalde meclis huzurunda ve Meclis reisi tarafından taşralarda en büyük kumandan ve mülkiye memuru huzurıyla merasimi mahsusa ile madalyaya kesbi istihkak eden asker ise kumandan ve mülkiyeden ise mülkiye memuru tarafından talik olunur.

Madde 5: Büyük Millet Meclisi âzalarına verilecek madalyanın şeridi yeşil ve cephe bulunanların kırmızı ve cephe gerisinde olanların beyaz olacak. Şu kadar ki mebus olupda aynı zamanda cephe bilfiil hidematı mesbuk ve birinci madde mucibince de madalyaya kesbi istihkak edenlerin şeridi nısfı yeşil ve nısfı diğeri kırmızı olacaktır ve bu bapta teklifin Meclis Reisinin inhasiyle Büyük Millet Meclisince kabul ve tasdiki lâzımdır.

Madde 6: İşbu madalya sağ meme üzerine ve her gün talik olunur.

Madde 7: Hukuku medeniyeden ıskat ve cinayetle mahkûm olanların hakkı taliki olamaz. Fakat madalya hâtıra olarak veresesine intikal eder.

Madde 8: Yalnız bir nevi olan işbu madalyanın şekli ve şeritleri bir numaralı levhada gösterilmiştir.

Madde 9: Efrat ile zâbitan ve küçük zâbitan müstesna olmak üzere madalya harcı olarak üç lira alınır.

Madde 10: İşbu madalya eshabına memurini mülkiye ve askeriye ile bilûmum zabıta ve saire tarafından hürmeti mahsusada bulunulacaktır.

Madde 11: İşbu kanunun icrayı ahkâmına Büyük Millet Meclisi memurdur.

Madde 12: İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren mer'iyül icradır¹⁶.

3.Ağnam Resmi Kanunu

07.02.1337 (1921)'de gazetede ilan edildi. Kırşehir Mebusu Müfid Efendi ve arkadaşları Ağnam resminin tespiti hakkında tahrir sundu. Müfid Efendi konuşmasında bu meseleye bir çözüm getirilmesi gerektiğini, durumun dedikodu meselesi haline geldiğini açıkladı¹⁷. Konuşmasında İstanbul'da toplanan meclisin ağnam resminin sekiz misli olmasının talep edildiğini fakat sekiz mislinin çok fazla olduğunu söyleyerek dört misli olmasını yani yirmi kuruş olması gerektiğini ifade etti. Ahalinin bu durumdan çok şikayetçi olduğunu söyledi. Öte yandan konuşmasının devamında ağnam resminin Ankara'da sekiz Bolu'da dört Kütahya'da iki misli olan ağnam vergisine bir netlik kazandırılması gerektiğini söyledi¹⁸. Daha sonraki günlerde Ağnam resminin azaltıldığı için İskilip Mudafaa-i Hukuk Cemiyeti, teşekkür telgrafı gönderdi¹⁹. Sonuç olarak meclisin aldığı karar Ceride-i Resmîye'nin sayfalarında şu şekilde yer aldı: *"Ağnam resminin dört misli olarak istifasına karar verildi"*²⁰.

¹⁶ Ceride-i Resmîye, 04.04.1337,No:9

¹⁷ TBMM ZC, 24.04.1336, C.1, s.38.

¹⁸ TBMM ZC, 24.04.1336, C.1, s.39.

¹⁹ TBMM ZC, 28.04.1336, C.1,s.113.

²⁰ Ceride-i Resmîye, 07.02.1337,No:1,s.3

4.Hıyanet-i Vataniye Kanunu

02.07.1921’de Ceride-i Resmîye gazetesinde ilan edilen kanundur. 29.04.1336 (1920) tarihinde yapılan görüşmelerde milletvekilleri tarafından çeşitli madde teklifleri yapıldı. Öncelikle müzakerelerde birinci madde okundu ve maddedeki kavlen ve fiilinden sonra maddeye tahiren kelimesinin eklenmesi istendi. Madde bu şekilde kabul edildi. Müzakerelerin devamında ikinci madde şu şekildeydi: Bilfiil hiyaneti vataniyede bulunanlar şaibem idam olunur. Feranzimethal olanlar ile müteşebbisleri kanunu cezanın kırk beşinci ve kırk altıncı maddesi mucibince tecziye edilirler”. İkinci maddenin okunmasının ardından ikinci ve üçüncü maddelerin birleştirilmesi telifi yapıldı fakat teklif kabul edilmedi. Saruhan mebusu Refik Şevketin üçüncü maddeyle ilgili teklifi şu şekildeydi: Vaiz ve hitabet suretiyle alenen veya ezmeneye-i muhtelifede eşhası muhtelifeyi sırren ve kavlen hiyaneti vataniye cürmüne tahrik ve teşvik edenlerle işbu tahrik ve teşviki suver ve vesaiti muhtelifeye ile tahiren ve tersimen irtikâp eyliyenler muvakkat küreğe konurlar. Tahrikat ve teşvikat sebebiyle madde-i fesat meydana çıkarsa muharrik ve müşevvikler idam olunurlar. Çeşitli konuşmaların ardından üçüncü madde olarak Saruhan mebusu Refik Şevketin teklifi üçüncü madde olarak kabul olundu²¹. Ardından dördüncü madde okundu. “Hiyaneti vataniye mücrimlerinin mercii muhakemesi, cürmedilen mahaldeki bidayet ceza mahkemesidir. Ahvali müstacele ve fevkalâdede maznunun derdest edildiği mahal mahkemesi de icrayı muhakeme ita ve karara salâhiyettardır.

Saruhan Vekili Refik Şevket dördüncü maddedeki mücrim kelimesini maznun olarak değiştirilmesini teklif etti. Kastamonu vekili Abdülkadir Kemal Bey ise maznun ve mücrin kelimelerinin farklı anlamlar taşıdığını maznun kelimesinin suçu sabit olmamış kimseler için kullanıldığını mücrim kelimesinin ise suçu sabitlenmiş kişiler için kullanıldığından dördüncü maddedeki mücrin kelimesinin daha doğru olduğunu ifade etti.

Karahisar-ı Sahip Vekili Mehmet Şükrü Bey ise kendisine suç isnat edilen kişiye maznun dendiğini Türk kanunlarına göre demek için mahkeme sürecinden geçen kişiye mücrim dendiği için mahsun kelimesinin kalması gerektiğini söyler. Sonuçta madde bu şekilde kabul görmüştür.

²¹ TBMM CZ, 29.04.1336, C.1,s.139.

Beşinci madde şu şekilde okundu: Hıyaneti vataniye mücrimlerinin muhakemesi her halde mevkufen icra edilir²². Maddeye Karahisar-ı sahip milletvekili Halil Hilmi, muhakemesi kelimesinden sonra Bidayet ceza mahkemelerinden verilecek gayri muvakkat tevkif müzekkeresi üzerine ibaresinin eklenmesini istedi. Teklifi kabul edildi.

Altıncı yedinci onuncu maddeler okundu ve kabul edildi. İzmit milletvekili Hamdi Hamit Bey ise düşüncelerini şu şekilde ifade etti. *“On birinci maddede diyor ki, efendim, İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren kırk sekiz saat zarfında köy heyeti ihtiyariyeleri müçtemian cemedilecek ve onlara bu suretle ifham edilecektir. Malûmu âlileridir, köylerin heyeti ihtiyariyesini toplamak ve aynı günde tebliğ etmek kabil değildir. Tenakus var. Binaenaleyh bu madde hakkında bendeniz Heyeti Muhteremenize [İşbu kanun her mahalde tarihi tebliğ ve ilânından kırk sekiz saat sonra mer’i olacaktır] denmesini teklif ederim”*. Hamit Bey’in teklifi kabul edildi. İşbu kanun her mahalde tarihi tebliğ ve ilânından kırk sekiz saat sonra mer’i olacaktır şeklinde ayrı bir madde oluşturuldu²³.

Madde 1: Makamı muallâyi hilâfet ve saltanatı ve memaliki mahrusa-i şahaneyi yedi canipten tahlis ve taarruzatı def maksadına matuf olarak teşekkül eden Büyük Millet Meclisinin meşruiyetine isyanı mutazam kavlen veya fiilen veya tahriren muhalefet veya ifsadatta bulunan kesân, haini vatan addolunur.

Madde 2: Bilfiil hıyaneti vataniyede bulunanlar şaibem idam olunur. Feranzimethal olanlar ile müteşebbisleri Kanunu cezanın kırk beşinci ve kırk altıncı maddesi mucibince tecziye edilirler.

Madde 3: Vaiz ve hitabet suretiyle alenen veya ezmenei muhtelifede eşhası muhtelifeyi sırsen ve kavlen hıyaneti vataniye cürmüne tahrik ve teşvik edenlerle işbu tahrik ve teşviki suver ve vesaiti muhtelifeye ile tahriren ve tersimen irtikâp eyliyenler muvakkat küreğe konurlar. Tahrikat ve teşvikat sebebiyle madde-i fesat meydana çıkarsa muharrik ve müşevvikler idam olunurlar.

Madde 4: Hıyaneti vataniye maznunlarının mercii muhakemesi ikan cürüm edilen mahaldeki bidayet ceza mahkemesidir. Ahvali müstacele ve

²² TBMM CZ, 29.04.1336, C.1,s.140.

²³ TBMM CZ, 29.04.1336, C.1,s.143.

fevkalâdede maznunun derdest edildiği mahal mahkemesi de icrayi muhakeme ve itayi karara salâhiyettardır.

Madde 5: Hiyaneti vataniye maznunlarının muhakemesi bidayet ceza mahkemeleirnden verilecek gayri muvakkat tevkif müzekkeresi üzerine her halde mevkufen icra edilir.

Madde 6: Zabıtai adliye memurlarının tanzim edecekleri tahkikatı iptidaiye evrakı dairei istintaka tevdi olunmaksızın mahallin en büyük mülkiye memuruna ita olunur ve onun tarafından dahi müddeiumumiler vasıtasıyla yirmi dört saat zarfında mahkemeye verilir.

Madde 7: Hiyaneti vataniye maznunlarına ait muhakemat, bir sebebi mücbir olmadıkça âzami yirmi günde hükme rapt olunacaktır. Bu müddeti bilâ sebebi mücbir tecavüz ettiren mahallî zabıtası ile mahkeme heyeti Kanunu cezanın yüz ikinci maddesi zeyli mucibince cürmünün derecesine göre tecziye edilmek üzere mafevki mahkemesince muhakemesi bil icra âzami yirmi gün zarfında hükme raptedilecektir.

Madde 8: işbu kanuna tevfikan mehâkimden sâdır olacak mukarrerat katî olup Büyük Millet Meclisince badettasdik mahallerinde infaz olunur. Tasdik edilmediği takdirde meclisçe ittihaz edilecek karara tevfiği muamele olunur.

Madde 9: işbu ceraimin emri muhakemesi için mahkemelerce istenilen şahsa, celp ve davete hacet kalmaksızın bilâ; hüküm ihzar müzekkeresi tastır kılınır.

Madde 10: işyana iştirak etmiyen eşhas hakkında ligarezin isnadatta bulunanlar isnat ettikleri cürmün cezasiyle mücazat olunurlar.

Madde 11: Haklarında gıyaben hüküm sâdır olan eşhas, derdestlerinde işbu kanuna tevfikan yeniden ve vicahen muhakemeleri icra olunur.

Madde 12: İşbu kanun her mahallin idare âmiri tarafından nahiye ve kaza, liva ve vilâyat merkezlerine ve köy heyeti ihtiyariyeleri, müçtemian celbedilerek ifnam ve sureti tebliği mutazammın heyeti mezkûre âzalarının imzalarını havi zabıt varakaları tutularak idare meclislerince hıfzedilmekle beraber kavaninin neşir ve ilânı hakkındaki kanuna tevfikan ayrıca neşir muamelesi dahi yapılacaktır.

Madde 13: İşbu kanunun icrayi ahkâmına Büyük Millet Meclisi memurdur.

Madde 14: İşbu kanun her mahalde tarihi tebliğ ve ilânından kırkk sekiz saat sonra mer'i olacaktır.

5. Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Sureti İntihabına Dair Kanun

07.02.1337 (1921)'de gazetede ilan edilen kanundur. Kanunun müzakereleri esnasında kanun okundu ve Çorum vekili Asım tarafından birinci maddeye maliye ve rusumat'dan sonra defter-i hakani denilmesini teklif etti. Saruhan Vekili Refik Şevket bazı nezaretlerin isimlerinin değiştirildiğini söyledi. Mevcut olmayan nezaretler söylendiğini ifade etti. Muaveneti içtimaiye isminde bir nezaretin olduğundan haberleri olmadığını söyledi. Sıhhiyenin dahiliyeye bağlı olmadığını söyledi. İktisat denildiğini, sanayinin unutulduğunu ve ziraat orman maadin şeklinde ifade edildiğini dile getirdi. İktisat nezareti adında bir şeyin ihdas edilmesi doğru değildir. Rusumat, maliyenin bir şube idaresidir, maliye nazırı biliniyor ama rusumat nazırı bilinmiyor. Rusumat-ı maliyenin bir şubesi olarak bilmek lazımdır şeklinde düşüncelerini dile getirdi ve nezaretlerin dokuza tenzili uygundur ifadesini ekledi²⁴. Ardından kanunun hükümleri aşağıdaki gibi kabul edildi.

Madde 1. Seriyeye ve Evkaf, Sıhiye ve muaveneti içtimaiye, İktisat (Ticaret, sanayi, ziraat, orman ve maadin), maarif, adliye ve mezahip, maliye ve rüsumat ve defteri hakani, nafia, dahiliye (Emniyeti umumiye, posta ve telgraf), Müdafaa-i milliye, Hariciye ve Erkânı harbiye-i umumiye işlerini görmek üzere Büyük Millet Meclisinin on bir zattan mürekkep bir İcra Vekilleri Heyeti vardır.

Madde 2: İcra Vekilleri Büyük Millet Meclisinin ekseriyeti mutlakası ile aralarından intihap olunur.

Madde 3: Her vekil deruhde ettiği umurun ifasında mensup olduğu encümenin rey-i istişarisini alabilir. Madde 4: İcra Vekilleri arasında çıkacak ihtilâfı Büyük Millet Meclisi halleder²⁵.

6. Bağdat Demiryolu Hattının Maaşat ve Masarifati İçin Doksan Altı Bin Liranın Sarfı Hakkında Kanun

21.02.1337 (1921)'de kabul edilen kanundur. Kanunun okunmasının ardından Trabzon Vekili Ali Şükrü Bey, yeni atanan memurların neye göre maaş aldığı üzerinde durdu. Genel Müdür Behiç Bey'e verilen maaşın fazla

²⁴ TBMM CZ, 01.05.1336, c.2 s.162.

²⁵ Ceride-i Resmîye, 7Şubat 1337, No.1.

olduğunu ayriyeten zamlarla beraber epeyce olduğunu dile getirdi. Fazıl Paşanın maiyetindeki Rum'a 250 lira maaş verildiğini söyledi. Nafiz Vekili Fazıl Paşa Bağdat Demiryolu hattında çalışan 20-30 ecnebinin durdurulmasının ve işinin alınmasının işlerinin yürümemesi manasına geldiğini söyledi. Ayrıca Tunalı Hilmi Anadolu fabrikasında çalışan iki amelenin Cuma günü okunan mevlüdü şerifeye gidemediklerini söyledi. Tatil gününün pazardan cumaya alınması gerektiğini ifade etti. Ardından kanunun maddeleri okundu²⁶. Maddeler aşağıdaki gibidir.

Madde 1:Bağdat demiryolları idaresinin 7 Temmuz 1336 tarihinden Ağustos 1336 gayesine kadar maaşat ve masarif atı için doksan altı bin lira tahsis kılınmıştır.

Madde 2: İşbu kanunun icrasına Maliye ve Nafia vekilleri memurdur.

7.Kaymakam Tahir Beyin Ailesine Maaş Tahsisi Hakkında Kanun

28.02.13337'de gazetede ilan edilen kanundur. Kanun layihası okunmuştur. "Birinci madde, Usat tarafından şehit edilen Akdağ madeni kaymakamı Tahir Beyin zevcesi Memnune ve kerimeleri Mihrünnisa, Nilüfer ve Tabire ile mahdumu Ertuğrul'a hidemat-ı vataniye tertibinden bin kuruş maaş tahsis edilmiştir. İkinci madde, Tarihi neşrinden muteber olan işbu kanunun icrasına Maliye vekâleti memurdur"²⁷.

Yozgat Vekili Süleyman Sırrı Bey, konuyla ilgili olarak bölgedeki isyanı Kuvay-i Asiye'ye isyandan dönmeleri için haber gönderdiklerini fakat işe yaramadığını çapanoğullarının da bu isyana katıldığını ve kendisinin isyancıların elinde hapis olduğunu Tahir beyinde şehit düştüğünü mal ve mülkünün isyancılar tarafından ele geçirildiğine vurgu yaptı. Merhumun sadece bir haremiyle dört çocuk bıraktığını ve bu hususun dikkate alınması gerektiğini ifade etti. Maaş bağlanması durumuna İzmit Vekili Hamdi Namık Bey ve birçok kişi olumlu baktı. Gümüşhane Vekili Hasan Fehmi Bey, bu aileye verilecek maaşın bir ömür verileceğini söyledi. Bolu Vekili Tunalı Hilmi topyekun bir maaş

²⁶ TBMM, 28.08.2018, c.2,s.411.

²⁷ TBMM CZ, 23.09.1336, C.4, s.292.

verilmesinden yana olduğunu ifade etti. Çorum vekili Haşim Bey, Tunalı Hilmi Bey'e itiraz etti. Maliye Vekili Ferit Bey, Herkesin maaşına zam geldikçe bu ailenin maaşına da zam yapılmasını söylemesinin ardından kanun layihası kabul edildi²⁸.

Madde 1:Usat tarafından şehit edilen Akdağmadeni kaymakamı Tahir Beyin zevcesi Memnune ve kerimeleri Mihrinnisa, Nilüfer ve Tahire ile mahdumu Ertuğrul'a hidemat-ı vataniye tertibinden bin kuruş maaş tahsis edilmiştir.

Made 2:Tarihi neşrinden muteber olan işbu kanunun icrasına Maliye vekâleti memurdur.

8.Temettü Kanunu

28.03.1337 (1921)'de gazetede ilan edilmiştir. 3.madde: Yüzde on hesabıyla alınmakta olan vilâyet hisseleriyle belediye resmine de birinci maddede muharrer nispet dairesinde mer-ıyyül icra kılınır. Üçüncü madde okunduktan sonra Saruhan Vekili Şevket Bey öncesinde yüz kuruş temettü vergisi veren bir kişi bu kanun gereğince beş yüz verecek dedi. Belediye resmi önceden yüzde on kuruş verirken beş yüz temettü miktarı olan bu madde ile üzerine elli kuruş mu verecek belediye resmi ile diye sorunca Maliye Vekili Ferit Bey'in evet demesiyle Şevket Bey, o halde temettü vergisini verecek zatın vereceği bedel beş yüz kuruş, elli kuruş ta vilayet hissesi bugün yüz kuruş vergi veren bu adam bu kanun çıktıktan sonra beş yüz elli kuruş verecektir. Ferit Bey beş yüz kuruş veren zat beş yüz elli vermeyecektir. Bugün yüz veren beş yüz kırk derecesinde verecektir. Yani beş yüz elli bulmaz kabul edilen şekliyle diye fikrini belirtti. Akabinde dördüncü madde kabul edildi ve beşinci maddeye geçildi.

Beşinci madde uzun uzadıya görüşüldü. Maliye Vekili Ferit Bey, kanunda şehirler sınıflara ayrıldı. Bu sınıfların tayin ettiği uzak olan köyler müstesna şeklinde konuştu. Böyle bir müstesna olduğu için birisi köyün suyundan vesairenden yararlanmak için köyün yanında değirmen kurmuş, böyle kişilerden temettü vergisi almak lazım dedi. Saruhan Vekili Şevket Bey, maddedeki vesaire kelimesine açıklık getirilmesini istedi. Maliye vekili Ferit

---

²⁸ TBMM CZ, 23.09.2018, C.4, s.293.

Bey, müessesat-ı sınıaye olabilir ki mesela içerisinde mensucata müteallik bir şey bulunur dedi. İzmit Vekili Hamdi Namık Bey, beşinci maddedeki civar kelimesinin belirtisi olduğunu tam olarak mesafeyi belirtmediğini ifade etti. Civar kelimesi kaldırılmalı dedi. Çünkü şehir ve kasabalar haricinde üç saat beş saat on saat mesafede bulunan değirmenlerden hükümetin istifade etmemesi doğru değildir dedi. Maliye vekili Ferit Bey şehir ve kasabalarda haricinde bulunan şekilde değiştirilsin dedi. Madde ile ilgili olarak Çorum Milletvekili Haşim Bey, Konya’da bulunduğum sırada merkeze yarım saat mesafede bulunan fabrikalar vardı. Bunlardan niye temettü alınmasın dedi. Sahipleri on beş bin lira alıyor dedi. Bolu Vekili Tunalı Hilmi ise ne kadar yer gezdiysem değirmenlerin %90’ının gayri Müslimlerin elinde olduğunu gördüm dedi. Bu sebepten kesinlikle bunlardan temettü alınsın dedi²⁹.

Kütahya vekili Besim Atalay kanunların açık olması gerektiğini söyledi. Beşinci maddeye konulan müessesat-ı sınıaye tabirine açıklık kazandırılması gerektiğini ifade etti. Bu ifadeye hali tezgahlarının girdiği, kadınlar tarafından tesis olunan müessese-i sınıayeler istisna edilecek mi? bu bilinmezse halı tezgahlarından para almaya kalkarlar. Maddeyle ilgili çeşitli teklifler yapıldıktan sonra Adana Vekili Zekai Beyin teklifi kabul edildi. Beşinci madde tartışmalarının ardından altı yedi sekiz dokuzuncu madde aynen kabul edildi.

Madde 1: 30 teşrinisani 1330 tarihli Temettü kanunu mucibince istifa edilmekte olan temettü vergisi tahakkuku aslisi sene-i haliye için beş ve kanunu mezkûre merbut (b) cetvelinin ikinci kısmındaki mekadir için on misline iblâğ edilerek tahsil olunur.

Madde 2: 5 Ağustos 1328 ve 1 Şubat 1329 tarihli mevadd-ı kanuniye mucibince yüzde yirmi beş hesabıyla alınmakta olan harp vergisi ve bütçe açığı sene-i haliyede istifa edilmeyecektir. Harp vergisi ve bütçe açığına mahsuben bin üç yüz otuz altı senesi temettü vergisinin birinci taksiti ile beraber alınmış olan mebalîğ birinci madde mucibince zammı icra kılman mekadirden tenzil ve mahsup edilir.

Madde 3: Yüzde on hesabıyla alınmakta olan vilâyet hissesiyle belediye resmine de birinci maddede muharrer nispet dairesinde zamaim icra kılınır.

²⁹ TBMM CZ, 21.09.1336, C.2, s.252

Madde 4: Birinci madde mucibince tahakkuk eden mebalighı elyevm tahsili lâzım gelen kısmı iki taksitte olarak eylül sene 1336 ve kânunuevvel mine iptidasında istifa edilir.

Madde 5:Şehir ve kasabalar haricinde bulunan değirmen, fabrika ve sanayii beytiyeden maada müessesatı sınaie, köylerde dahi bulunsalar sene-i haliye için temettü vergisi ile mükellef olurlar. Bu suretle tahakkuk eden temettü vergisi teşrinievvvel 1336 ve kânunuevvel mine iptidalarında olmak üzere iki taksitte tahsil olunur.

Madde 6: Beşinci madde mucibince icra kılınan tahkikata mükellefin veya memurin-i maliye tarafından bir hafta zarfında itiraz vukuunda bidayet komisyonlarınca iptidaen ve kararı iptidaiye bir hafta zarfında itiraz olduğu takdirde işbu itirazat istinaf komisyonlarınca istinafen tetkik ve karar raptedilerek kararı vâki temyiz edilse bile neticeye intizar olunmaksızın istinafen taayyün eden miktar tahsil ve badetemyiz fazla alınmış ise ret ve noksan tahsil kılınmış ise noksanı ahz ve istifa olunur.

Madde 7:Temettü kanununun işbu kanuna muhalif olmıyan ahkâmı kemakân bakidir.

Madde 8: İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

Madde 9: İşbu kanunun icrasına Umuru Maliye vekili memurdur.

9.Tuz Resmi Kanunu

28.02.1337 (1921)'de gazetede ilan edilen kanundur. Meclisteki müzakereler esnasında Tuz resminin tezyidi hakkında kanun layıhası ve kavanini Maliye ve muvazenei maliye encümenlerinin kanunla ilgili teklifleri oldu. Kavanini maliye encümeni teklifte bulundu. Teklif maddesi şu şekildeydi:Tuz fiyatının tezyidine dair olan 24 Kanun –1 evvel 1333 (1917) tarihli kanunun birinci maddesi berveçhi ati tadil edilmiştir. Memalik-i Osmaniye Memlahalarında tuzun beher kilosu 3 kuruşa sahip³⁰. Karahisar-ı Şarki vekili Ali Sururi Efendi I. maddenin ilk fıkrasına gerek yok dedi. Çünkü Muvazene-i Maliye Encümeninin teklifinde görüleceği üzere eski maddenin ilga olduğu zaten ifade ediliyor. Madde yalnız ikinci fıkradan oluşsun diye fikrini belirtti. İkinci Üçüncü dördüncü maddeler okunup kabul edildikten sonra

³⁰ TBMM CZ, 23.09.1336. C.2,s.310,

beşinci madde görüşüldü. Beşinci madde ile ilgili tartışmalar uzun sürdü. Maliye vekili tarafından beşinci madde okundu.

“Tuz ihtiyacı Duyunu Umumiyece tatmin edilemeyen mahallere beher kilosundan üç kuruş ithalat resmi alınmak üzere hariçten tuz ithaline Maliye Vekaleti memurdur”.

Saruhan vekili Refik Şevket nasıl olacak dedi. Şevket Bey; “bazı yerler var oralara tuz yetiştiremediğimizden dolayı hariçten kaçak geliyor. Bu sebepten gelen tuzların beher kilosundan üç kuruş ithalat resmi almak suretiyle ithaline müsaade edeceğiz dedi. İhtiyaç olan yerlerde yapılmak şartıyla”. Ardından Karahisarı sahip vekili Mehmet Şükrü Bey, Maliye vekilinin böyle bir teklifte bulunmasına hayret etti ve bu şekilde kaçakçılığa müsaade etmiş oluruz dedi. Karesi vekili de maddeye karşı çıktı. Gümüşhane vekili Maliye vekilinin teklif ettiği madde geçici bir maddedir dedi. İhtiyaca binaen muvakkat bir maddedir. Çorum vekili o halde madde-i muvakkat demeli. Sonuçta maliye vekilinin madde teklifi kabul edildi. Ardından altıncı ve yedinci maddeler de kabul edildi³¹.

Madde 1.Memaliki Osmaniye memleahalarında tuzun beher kilosuna üç kuruşa satılır.

Madde 2: İşbu kanunun mevki mer’iyete vazedildiği günden itibaren nihayet bir hafta zarfında tuz tüccar ve esnafı yedlerinde bulunan tuzun miktarını beyanname ile Düyunu umumiye idaresine haber vererek farkı resmi ifa etmeğe mecburdur. Aksi halde ve müddeti mebhusenin inkizasında miktarı mektum kaçak addedilerek resmi cedit üzerinden iki misli resim cezaen istifa edilir. Beyannamede muharrer miktardan fazla zuhur ederse aynı muamele icra olunur.

Madde 3: İşbu kanunun tatbiki hususunda alâkadar memurin tarafından vuku bulacak müracaat üzerine bilûmum memurini inzibatiye ve belediye ile kura ve mahallât heyeti ihtiyariyeleri muavenet ifasına mecburdurlar.

Madde 4:Tuz fiyatının tezyidine dair olan 24 kânunuevvel 1333 tarihli kanunun birinci maddesi ahkâmı mülğadır.

Madde 5:Tuz ihtiyacı tatmin edilemiyen mahallere beher kilosundan üç kuruş ithalât resmi alınmak üzere hariçten tuz ithaline Maliye vekâleti memurdur.

³¹ TBMM CZ, 23.09.1336. C.2,s.310,

Madde 6: İşbu kanun her mahalde tarihi neşrinden itibaren mer'iyülicradır.

Madde 7:İşbu kanunun icray-i ahkâmına Maliye ve Dahiliye vekilleri memurdurlar.

10.Men'i Müskirat Kanunu

28.02.1337'de gazetede ilan edilmiştir. 28.04.1336 tarihinde yapılan görüşmelerde Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey kanun teklifini okudu ve ardından Kütahya Vekili Haydar Bey, sarhoş edici şeylerin fenalıklar ve kötülükler getirdiğini bunların yasaklanması gerektiğini memleketimiz insanının bu beladan kurtulması için maddenin kanun şeklinde kabulünü teklif etti. Altı maddelik kanun encümenlere gönderildi³². (Adliye, maliye, Sıhhiye Encümenlerine)

Madde 1:Memaliki Osmaniye'de her nevi müskirat imal, ithal, fûruht ve istimali memnudur. Madde 2: Müskirat imal, ithal ve nakil ve fûruht edenlerden müskiratın beher kıyesi için elli lira cezay-i nakdî alınır ve elde edilen müskirat imha olunur. Madde 3: Alenen müskirat istimal edenler veya hafiyen istimal edipte sarhoşluğu görülenler ya haddi seri veya elli liradan iki yüz liraya kadar cezay-i nakdî veyahut üç aydan bir seneye kadar hapis cezasıyla tecziye olunurlar. Sıfatı resmiye erbabından olanlar dahi memuriyetten terkedilir ve bu husustaki hükümler kabili itiraz ve istinaf ve temyiz değildir. Madde 4: Bu kanunun tasdiki ve neşriyle beraber içki imaline mahsus bilcümle alât ve edevat müsadere edilir. Mevcut içkiler derhal temhir edilir ve iki ay zarfında memaliki ecnebiyeye ihracına müsaade olunur. İki ay hitamında mevcut müskirat imha olunur. Madde 5:Tababette kullanılacak her nevi ispirotolu mevat ihtiyaç nispetinde Sıhhiye vekâletince eczanelere tevzi ve sarfiyatı kontrole tabi tutulur. Madde 6: Tababette istimal olunacak ispirotolu mevad sureti istimal ve sarfi hakkında Sıhhiye vekâletince bir talimatname kaleme alınacaktır.

Madde 7: Bu kanun tarihi neşrinden itibaren mer'idir.

Madde 8:Bu kanunun icrayi ahkâmına Dahiliye, Adliye ve Sıhhiye vekilleri memurdur,

---

³² TBMM CZ,28.04.1336, C.1,s.114

11.Siird Sancağının Müstakil Olmasına Dair Kanun

28.02.1337 (1921)'de gazetede ilan edilen kanundur. Meclis'deki konuşmalar esnasında Siirt'in liva olmasına dair kanun layihası okundu ne sunulan layiha kabul edildi³³.

Madde 1: Siirt sancağı müstakilleri idare olunacaktır. Madde 2: Tarihi neşrinden muteber olan işbu kanunun icrasına Heyeti Vekile memurdur.

12.Aksaray Kazasının Müstakil Liva Haline Gelmesine Dair Kanun

21.03.1337 (1921)'de ilan edilen kanundur. 14.10.1336'da Aksaray'ın liva olmasıyla ilgili kanun layihası sunuldu. Konuyla ilgi olarak Kütahya milletvekili Besim Atalay, eskiden livalar oluşturulurken herhangi bir özelliğin aranmadığını birtakım mütegalibenin nüfuz ve müdahalesi yüzünden gayri tabi ve gayri menkul taksimatı mülkiye yapıldığını ifade etti. Bu şekilde Aksaray'ın Niğde'ye tabi olduğunu Selçuklular zamanında ikinci payitaht olan darphaneleri ve ak sarayları narin minareleri bulunan o güzel kasaba Selçuklu ve Moğol zamanında Anadolu'nun en güzel ve en memur belediyesiyken Osmanlı Devleti'ne geçer geçmez Gedik Ahmet Paşa ahalinin yarısını İstanbul'daki Aksaray mahallesine taşıdığını ve sonra burayı Aksaray'a bağlaması yüzünden kazanın harap olduğunu ifade etti. Vaktiyle yirmi otuz bin hane iken şimdi otuz bin haneye indi. Yüz doksan bin koyunu seksen bin kadar Tiftiği vardı. Ticareti Konya ile yapmakta idi. Konya ve Aksaray yolu kışın Sibiryaya'yı andırdığı yazın cehennem gibi sıcak güzergahı geçme mecburiyetinde olan köylülerin Niğde'ye kadar gelmeleri ve Niğde'nin sağlanan bütün menfaati Niğde'nin bütçesine aktarılması Aksaray'ı perişan etti. Müzakereler sonrasında üç maddelik kanun kabul edildi.

Madde 1:Merkezi Aksaray kasabası olmak ve Aksaray ve Arapsun ve Koçhisar kazalarından mürekkep bulunmak üzere Aksaray namıyla müstakil bir liva teşkil olunmuştur. Madde 2: İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren mer'iyülicrâdır. Madde 3: İşbu kanunun icrasına Heyeti vekile memurdur³⁴.

³³ TBMM CZ, 26.09.1336, C.1, s.354

³⁴ Ceride-i Resmîye, 21 Mart 1337, No:7

13.Anadolu Hattı Memurlarının Mütedahü Maaşlarının Tesviyesi Hakkında Kanun

21.02.1337 (1921)'de gazetede ilan edilen kanundur. Anadolu hattı memurlarının mütedahil maaşlarının tesviyesi hakkında kanun lâyihası ve Nafia, Kavanini Maliye ve Muvazene-i Maliye encümenleri mazbatası. Kanun okunduktan sonra kabul olundu³⁵.

Madde 1:Hükümet tarafından vaziyed edilmiş olan Anadolu şimendiferi memurin maaşatına mahsuben Hazine-i Maliyeden on altı bin liranın sarfına Maliye vekâleti mezundur. Madde 2: İşbu kanunun icrasına Maliye ve Nafia vekilleri memurdur.

14.Anadolu Şimendifer İdaresinin Maaşat ve Masarifatı Müteferrikası İçin Yüz Kırk Beş Bin Liranın 1336 Senesi Bütçesinden Sarfı Hakkında Kanun

21.02.1337 (1921)'de ilan edilen kanundur. Anadolu zor ve çetin bir savaştan geçti. Yıllarca bakımsız kalan Anadolu'da büyük bir ulaşım sıkıntısı vardı. Bu ulaşım sıkıntısının demiryolu hattıyla giderilmesi gerekiyordu. Anadolu'da demiryolu inşa edildi. Demiryolunun tekrar faaliyete geçirilmesi için masrafı ve çalışanlara maaş verilmesi için çıkarılan kanun okundu ve kabul oldu³⁶. Kanun aşağıdaki gibidir.

Madde 1:Anadolu şimendifer idaresinin 7 Temmuz 1336 tarihinden ağustos 1336 gagesine kadar maaşat ve masarifatı müteferrikası için yüz kırk beş bin liranın bin üç yüz otuz altı senesi bütçesinden sarfına Maliye vekâleti mezundur. Madde 2:İşbu kanunun icrasına Maliye ve Nafia vekilleri memurdur.

15.Firariler Hakkında Kamun

21.02.1337'de ilan edilen kanundur. Kanunun müzakereleri esnasında Saruhan Vekili Refik Şevket Bey, cephelede çekilen sıkıntının firar ve cepheye gidenlerin vazifesinashğı olduğunu ifade etti. Öyle bir kanun yapılmalı ki cepheden firar edenleri cepheye sevk etmek için gönderilen efradın sevkinde cepheyi zayıflatanları tecziye edelim. Mülki ve askeri menfi kuvvetleri

---

³⁵ TBMM,28.08.2018.c.2,s.411

³⁶ TBMM,28.08.2018.c.3,s.443

cezalandırılım. Onlara şimdiye kadar gördükleri yanlış yoldan hakikat yoluna göstermek vazifesini yerine getirelim diye düşüncelerini dile getirdi. Cepheden kaçanlara gerekli muameleler yapılmalı. Ceza verecek heyetler ikidir. Biri divan-ı harpler diğeri mahkemelerdir. Refik Şevket Bey, ülkedeki mahkemelerin işleyişinin bozuk olduğunu, yanlış uygulamalar sonucunda idam edilmesi gerekenlerin salıverildiğini söyledi. Kesin icraatlara ihtiyaç olduğunu dile getirdi. Konuşmanın akabinde kanun takriri okundu. Takrir okunduktan sonra Konya vekili Vehbi efendi İstiklal heyetinin asker celp ve cemine bakacak mı sorusuna hayır sadece bir mahkeme şeklinde cevap verildi³⁷.

Bolu vekili Tunalı Hilmi Bey, İstiklal mahkemeleri yerine millet mahkemelerinin kullanılmasını tavsiye etti. Konuşmalar esnasında İzmit vekili Hamdi Bey, birinci maddeye onay verdi fakat idam cezası yetkisinin meclisi aliye bırakılmasını istedi. İstiklal mahkemesinde bulunan 3-5 kişiye bu yetkin in bırakılmasının doğru olmadığını ifade etti ve Hıyanet-i vataniye kanununda olduğu gibi idam cezaları Meclisi aliye kalsın dendi.

Amasya vekili Ömer Lütü Bey olaylara farklı bir anlayış getirdi. Vatan savunmasından kaçanların idamından yana olduğunu fakat neferlerin nasıl cephede tutunmalarının yolları üzerinde durdu. Cepheden kaçmamaları için bazı olanaklar sağlanmalıdır dedi. Birincisi neferlere on kuruş yerine dört lira verilmeli, muharip kısmına iki lira, diğerlerine birer lira verilmeli dedi. İkincisi Ailesine muazzam miktarda buğday ve un verilmeli ki aklı arkada kalmamasın dendi. Üçüncüsü askere gidenlerin işlerini köylüye yaptırılmalı dendi. Dördüncüsü nişanlısına yardım edilmeli şeklinde konuştu.

Ardından birinci madde ilk haliyle kabul gördü ve ikinci maddeye geçildi. İstiklal mahkemesi heyetinin beş kişiden üç kişiye indirilmesi teklif edildi ve teklif kabul edildi. Akabinde diğer maddeler tartışmasız kabul edildi³⁸.

Madde 1: Muvazzaf ve gönlü ile hizmeti askeriye dahil olupta firar edenler veya her ne suretle olursa olsun firara sebebiyet verenler ve firari derdest ve şevkinde tekâsül gösterenler ve firarileri ihfa ve iaşe ve ilbas edenler hakkında mülki ve askerî kavaninde mevcut ahkâm ve indelicap diğer gûna mukarreratı cezaiyeyi müstakilen hüküm ve tenzif üzere Büyük Millet Meclisi azalarından mürekkep (İstiklâl mahkemeleri) teşkil olunmuştur. Madde

³⁷ TBMM CZ, 11,09,1336,C.4,s.84.

³⁸ TBMM CZ, 11,09,1336,C.4,s.101.

2: Bu mahkemeler azasının adedi (üç) olup Büyük Millet Meclisinin ekseriyeti ârasiyle intihap ve içlerinden birisi kendileri tarafından reis addolunur. Madde 3: İşbu mahkemelerin adedini ve mımntakalarını Heyeti Vekilenin teklifi üzerine Büyük Millet Meclisi tâyin eder. Madde 4:İstiklâl mahkemelerinin kararları katî olup infazına bilûmum kuvayi müsellâha ve gayri müsellâha-i Devlet memurdur. Madde 5:İstiklâl mahkemelerinin evamir ve mukarreratını infaz etmiyenler veya infazda taallük gösterenler işbu mahkemeler tarafından tahtı muhakemeye alınır. Madde 6:Her istiklâl mahkemesi ketebe ve müstahdemin maaşatı şehrî yüz lirayı geçmiyecektir. Madde 7:Her istiklâl mahkemesi vazifeye mübadereti anında firari ve bakaya efradının bir müddeti muayyene zarfında icabetini teminen her türlü vesaiti tebliğiyeye müracaat eder. Madde 8: İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir. Madde 9:İşbu kanunun icrasına Büyük Millet Meclisi memurdur³⁹.

---

³⁹ Ceride-i resmiye, 21 Şubat 1337, NO:3.s.3.

KAYNAKLAR

Celse zabıtları

- TBMM CZ, 11.01.1337, C.2,s.250.
TBMM CZ, 10.01.1337, C.2,s.254.
TBMM CZ, 10.01.1337, C.2,s.259.
TBMM CZ, 10.01.1337, C.2,s.261.
TBMM CZ, 10.01.1337, C.2,s.265.
TBMM CZ, 17.01.1337, C.7,s.292.
TBMM CZ, 17.01.1337, C.7s.293.
TBMM CZ, 17.01.1337, C.7s.296.
TBMM CZ, 17.01.1337, C.7s.297.
TBMM CZ,20.01.1337, C.2, s.334.
TBMM CZ,20.01.1337, C.2, s.336.
TBMM CZ, 28.11.1336, s.104.
TBMM CZ, 28.11.1336, s.108.
TBMM ZC, 24.04.1336, C.1, s.38.
TBMM ZC, 24.04.1336, C.1, s.39.
TBMM ZC, 28.04.1336, C.1,s.113.

Sürelı yayınları

- Ceride-i Resmiye, 07.02.1337,No:1,s.3
Ceride-i Resmiye, 04.04.1337,No:9

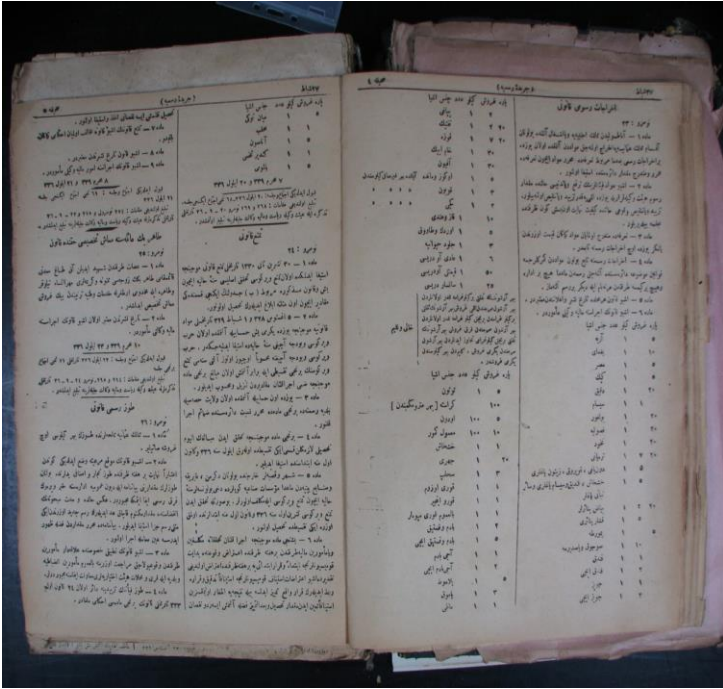

Belge: Hıyanet-i Vataniye Kanunu (Ceride-i Resmîye,07.02.1337,No.1)

Belge: İstiklal madalyası kanunu (Ceride-i Resmîye Gazetesi, 04.04.1337, No:9, s.3)

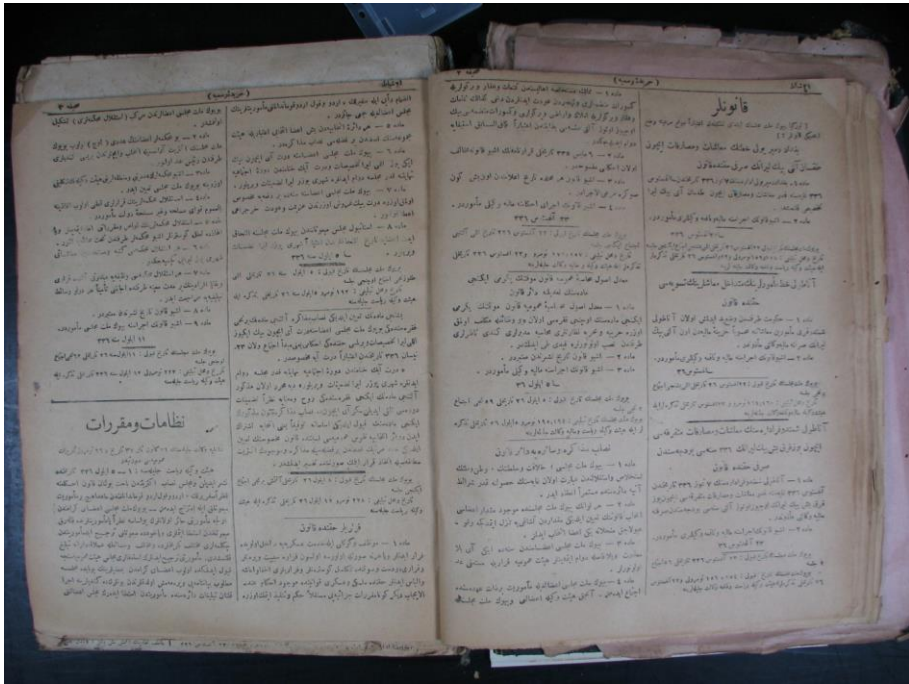

Belge: Temettu kanunu- Tahir bey ailesine maaş tahsisi hakkında kanun-Tuz Resmi Kanunu

Belge: Altı aylık muvakkat bütçe kanunu- Men-i Müskirat Kanunu(Cerde-i resmiye, 27 Şubat 1337, s.3)

Belge: Bağdat Demiryolu hattının maaşat ve masarifatı için doksan altı bin liranın sarfi hakkında kanun- Anadolu Şimendifer idaresinin maaşat ve masarifat-ı müteferrikası için yüz kırk beş bin liranın 1336 senesi bütçesinden sarfi hakkındaki kanun-Anadolu hattı memurlarının mütedahil maaşlarının tesviyesi hakkında – Muadde-i usulü muhasebe-i umumiye kanunu muvakkatinin 22.maddesinin tadiline dair kanun- Nisabı müzakere kanunu-Firariler hakkında Kanun.

BÖLÜM 9

REŞİDÜDDİN VATVAT'IN MEKTUPLARI IŞIĞINDA HAREZMŞAH ATsiz -ABBÂSÎ HALİFELİĞİ İLİŞKİLERİ

Dr. Mustafa KÖKSAL¹

---

¹ Van YYÜ, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ortaçağ Tarihi, Van, Türkiye, mustafakoksal13@hotmail.com, ORCID ID:0000-0002-6360-0957

*İş bu kitap bölümü Mustafa Köksal'ın Harezömşahların Devletleşme Süreci (1077-1200) başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

1128 yılında Harezmşah Kutbeddîn Muhammed'in (1097-1128) vefatının ardından Büyük Selçuklu Hükümdarı Sultan Sencer'in (1118-1157) taltifleriyle Harezmşahlık makamına Atsız tayin edildi. Atsız'ın bu sürecini I. Sadakat dönemi (1128-1135), İsyân önemi (1135-1147) ve II. Sadakat dönemi (1147-1156) olmak üzere üç alt başlık altında inceleyebiliriz. Atsız, Harezmşahlık makamına atandığı 1128 yılından 1135 yılına kadar Selçuklu Devleti'ne sadakatle hizmet etti. Özellikle Sultan Sencer'in Mâverânünehir ve Gazne seferlerinde büyük yararlıklar göstererek Selçuklu sarayında kariyer basamaklarını hızlı bir şekilde tırmanmaya başladı. Onun bu hızlı yükselişi Selçuk ordusu komuta kademesinde rahatsızlık yarattı. Komutanların 1135 yılında Gazne seferi dönüşü sırasında Atsız'ın canına kastetmeleri ve bu hadiselere Sultan Sencer'in sessiz kalmasına Atsız, çok içerledi. Sultandan izin isteyerek Harezm'e geri döndü. Ardından Cend ve Mankışlag'a saldırarak Türkmenleri öldürmesi bardağı taşıran son damla oldu. Atsız'ın başına buyruk hareketlerini daha fazla göz yummayan hükümdar, 1138 yılında Harezm bölgesine sefer düzenledi. Yapılan sefer sonucunda Harezmşah'ın ordusu darmadağın oldu. Kaçarak bir kaleye sığınan Atsız, Sultan Sencer'den af dilemek zorunda kaldı. (İbnü'l-Esîr, XI, 1991:67-68; Cüveynî, 1342:156; Cüveynî, 2013:256; Mîrhând, IV, 1339: 366-367; Mîrhând, 2022:30; Kafesoğlu, 1984:46-47; Özgüdenli, 2020: 267-268)

Yaşanan bu hadiseden sonra Sultan Sencer yönünü doğudan gelen Karahıtay tehlikesine çevirdi. Taraflar arasında 1141 yılında Katvan Çölü'nde cereyan eden savaşta Selçuklu ordusu yenildi. Bu yenilgi aynı zamanda Büyük Selçuklu Devleti'ni de temelinden sarstı. Selçukluların yenilmesini fırsat bilen Atsız, hemen harekete geçerek bağımsızlığını kazanmak için Horasan topraklarına saldırıp, birçok Selçuklu şehrini tahrip etti. Ancak hiç beklemediği bir sürpriz ile karşılaştı. O, Horasan topraklarını ele geçirmeye çalışırken Karahıtaylar Harezm bölgesini ele geçirdiler. Hemen geri dönen Atsız, onlar ile anlaşarak yılda 30.000 dinar vergi ödemek zorunda kaldı. (İbnü'l-Esîr, XI, 1991:84-85; Cüveynî, 1389:157; Cüveynî, 2013:258; Bünyatov, 2003;12-13)

Katvan yenilgisinden ağır yaralan sultan, kısa sürede devleti toparlamayı başardı. Ardından Atsız'ın yaptıklarının intikamını almak üzere harekete geçti. 1143 yılında Harezm bölgesine saldırarak ikinci kez

Harezmşah'ı yenilgiye uğrattı. Atsız, Sultan Sencer'den ikinci kez af dilemek zorunda kaldı. Sultan da onu affederek Merv'e geri döndü. (İbnü'l-Esîr, XI, 1991; Cüveynî, 1342:157; Cüveynî, 2013:258; Mîrhând, IV, 1339:367; Mîrhând,2020:31-32; Kafesoğlu, 1984: 48; Özgüdenli, 2020:277) Arka arkaya aldığı yenilgilere rağmen Atsız, bağımsızlık isteğinden vazgeçmedi. Bunun için de kendisine yeni müttefikler aramaya başladı. Bunun için de uzun zamandan beri Selçukluların tahakkümünden kurtulmak isteyen Abbâsî Halifesi el- Müktefî'ye yakınlaşmaya başladı. Çalışmamızda taraflar arasındaki diplomasi trafiği ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmeye çalışıldı. Bunun için de Harezmşah'ın İnşâ Divanı Reisi Reşîdüddin Vatvat'ın Abbâsî Halifeliği makamına hitaben kaleme aldığı mektuplardan istifade edildi. Yapılan çalışmanın bu sahada yapılan yeni araştırmalara fayda sağlayacağı düşüncesindeyiz.

1.Harezmşah Atsız'ın Abbâsî Halifesi el-Müktefî İle İlişkilerinin Başlaması

Atsız'ın Abbâsî Halifeliği ile ilişkileri Sultan Sencer ile arasının açılmasıyla başladığını söyleyebiliriz. Halife el-Müktefî, ikilinin aralarının bozulduğunu haber aldığıında Selçukluların boyunduruğundan kurtulmak için önemli bir fırsat yakaladığını düşündü. Bu fırsatı değerlendiren halife, hemen harekete geçip Atsız'ı Selçuklu Devleti'ne karşı isyana teşvik eden mektuplar göndermeye başladı. Şebânkâreî, Harezmşah'ın isyan etmesinde el-Müktefî'nin gönderdiği mektupların etkili olduğunu söylemektedir. (Şebânkâreî, 1372:135; Şebânkâreî, 2021:107; Hilatberî-Şerefi, 1380:40; Hasanzâde, 1391:48) Ardından Sultan Sencer'in Katvan'da beklenmedik şekilde Karahıtaylara yenilmesi el-Müktefî için bulunmaz bir fırsat oldu. Aynı zamanda Selçuklu Devleti'ne isyan eden Atsız da artık sultanın toparlanamayacağını düşündüğünden bağımsızlığını kazanmak için harekete geçti. Harezmşah'ın yeniden bağımsızlığını ilan etmesi tek başına yetmezdi. Bu yüzden dönemin hâkimiyet anlayışı gereği devletin meşruiyet kazanması için Abbâsî halifesinden de onay alınması gerekmektedir.

Savaşın sonra Selçuklu Devleti'nin güç kaybetmesi iki tarafın yakınlaşmasına neden oldu. el-Müktefî, Selçuklu tahakkümünden kurtulmak için yeni bir müttefik bulurken Atsız da halifeden alacağı icazet sayesinde bağımsızlığını meşrulaştırmayı hedefliyordu. Bundan sonra taraflar arasında

yoğun diplomatik ilişkiler başladı. Bu süreçte Harezmsah, dördü halifeye ikisi de halifenin vezirine olmak üzere toplam altı mektup gönderdi. Atsız'ın el-Müktefi'ye gönderdiği ilk mektup şu şekildedir:

Kullarının dert ve tasasını gideren, memleketlerdeki zifiri karanlıkları yok eden, hüccetini ve delilini terk edenleri kahreden, yolunu tutunanlara başarı ihsan eden, dünyayı adalet ve güzellikle yaşatanlara uzun ömürler veren, zalimce ve haksız bir şekilde insanların kanlarını dökenleri paramparça eden Allah'a hamd olsun. Onun kudreti ezeli, hükümdarlığı yücedir. Hükmünü geri çevirebilecek yoktur. İmtihanından kaçış yoktur. Saltanatı asla yok edilemez. Onun şanı yücedir. Kesin delillerine galip gelinemeyecek derecede hüküm ve hikmet sahibidir. Bu dünyada hükümdar olan kim varsa kudreti karşısında esirdir. Bu dünyada zor olan ne varsa onun rahmetinin genişliği karşısında kolaylaşır. Onun hikmetiyle döner felek. Yıldız akıp gider onun emriyle. Yaratmak da emretmek de ona aittir. Âlemlerin rabbi olan Allah yücedir. Mağfîret, insanları sapasağlam yola davet edene olsun. İnsanları dosdoğru yola çağıranlara rahmet olsun. Bunlar öyle kimselerdir ki cehaletin çukurunda çıkmaz bir yola ve delalet bataklığına düşmüşlerdir. Birtakım putlara ibadet ederek şeytana uymuşlardır. Bu kimseler öyle bir hale gelmişlerdir ki, onları yanlışlarından engelleyecek bir koruyucuları da sapkınlıklarından alıkoyacak bir engelleri de yoktur. Derken risâlet onlara gelmiş, deliller onlara yol göstermiştir. Dinin şiarı tecelli etmiş ve onun nuru ile doğru yolu bulmuşlardır. Onlara inancın nuru görünmüştür ki onun iziyle yol bulabilsinler. Bu nurun ortaya çıkmasıyla putlardan oluşan yönetimlerin sütunları yıkılmıştır. Dahası onunla İslâm devletinin parlama sırası gelmiştir artık. Bu nur insanlığın efendisi Muhammed'dir. Mahşer gününde ümmetine şefaati olacak olan Muhammed'dir. Ona salat olsun. Zulmün karşısında apaydınlık olan ailesine de salat olsun. Hükmün anahtarıdır o aile. Allah onlardan pis olan her şeyi gidermiş, onları tertemiz kılmıştır. Hamd olsun Allah'a ki İslâm'ın nişanlarını yaşatmış, şeriâtın ve ahkâmın prensiplerini ebedileştirmiştir. Daha sonra cehaletin bütün izleri silinmiş, sancakları ters yüz edilmiş, binaları yıkılmış ve temelleri kökten yok edilmiştir. Bunları efendimiz ve kıymetlimiz, müminlerin emiri, Müslümanların önderi, âlemlerin rabbinin elçisinin halifesi Muktefi-Liemrillâh ile gerçekleştirmiştir. Allah onun saygınlığını devamlı kılsın. Onun kanatlarının gölgesini açtıkça açsın. İşte bugün o, Allah azze ve cellenin topraklarının halifesidir. Dinin sünnetlerinde

ve farzlarında kendisine uyulan imamdır. Övünç kaynağı olan ne varsa onun namı ile sarsılıp gider. Onun adının geçmesi dahi minberlerin gövdesini yıkar. Bir mümin için en kıymetli an, ona hizmet etmekle geçen saatlerdir. Onun huzurunda ona boyun eğmek bir mümin için en anlamlı itaattir. Onun cemaatinin ipine tutunan, ona biat etmekle düzenine tabi olan dünyada da ahirette de onun lütfuna erişmiştir. Bu kişi dünyada da ahirette de amacını elde etmiştir. Dahası bu kişi kendileri için hiçbir korkunun olmayacağı ve asla üzülmeyecek kişilerin grubuna girmiştir.

Bu önsözden sonra şöyle devam ederiz. Mukaddes ve nebevî yerlerin hizmetkârlarını Allah nasiplendirsin. Şerefli ve önde olan yüce makamların kullarını Allah mesut eylesin. Onları en güzel dileklere ve arzulara eriştirsin. Temeli sağlam olan bir izzetten onları mahrum bırakmasın. (Allah) onları, örtüsü sürekli yenilenen nimetten geride bırakmasın. Onların bayrağı yükseldikçe yükselen bir haşmetten eksik bırakmasın. Onları ışıkları parıldayan bir devletten geri koymasın. Muhakkak ki bu halife, yakınları da uzakları da bildi. Kuyrukları da alın perçemlerini de gördü. Bunda önce doğru yollara tutunanların durumlarını bildi. İşte bu kişi (Atsız) dosdoğru mezheplere uyan, dinin özünü ve planını koruyan, hakkın kutsalını ve mahrem alanını gözetten bir kimsedir. Dahası bilhassa babasının (Kutbeddin Muhammed) durumu ortadayken. Nitekim babası seksen yıl İslâm ile yaşamıştır. Vefat ettiğinde ise mallarının çoğu önceden (onun) tarafından vakfedilmiştir. Onun (Kutbeddin Muhammed'in) topladıkları, hayrın temellerini düzenlemek için harcanmıştır. İyiliklerin temellerini sağlamlaştırmış, itaatin nişanlarını ihya etmiştir.

O (Atsız), henüz yirmili yaşlarında iken hayrın ve şerrin temellerini anlamışken olan olmuştur. (Müsterşîd) Halifelik makamına geleli bir yılı dolmadan hayatının sonu gelmiştir. Bu olay şirkin kol gezdiği Türk memleketinde dilden dile yayılan o meşhur gazvede gerçekleştirmiştir. O memleketin boyları yerle bir edilmiş, dayanıklı sığınakları yıkılmış, binekleri kaçıp gitmiştir. Kadınları dul, çocukları yetim bırakılmıştır. Ta ki Horasan ve Harez m halkı yataklarında huzurla uyuyabilsinler ve itikatlarını güzelce yaşayabilsinler diye. Ayrıca burada yaşayan halk evlerinde güvenle kalabilsin diye bu mücadele verilmiştir. Onların (halkın) kanları ve malları himaye altına alınmıştır. Küfrün kötülükleri onlara elini uzatamamış, şirkin kokuşmuşlukları ve rezillikleri onları korkutamamıştır.

O (Harezşah Atsız) hayatı boyunca (Allah ona merhamet etsin) Selçuklular için önemli bir olay yaşanacağında ve sıkıntılı bir olay olduğunda, (Selçuklular) âdeta bir çocuğun babasına sığınıp da yardım istemesi gibi (Atsız) ona sığınmışlardır. (Selçuklular) Onun yüceliğinden kendilerine pay alarak başarı elde etmeye çalışmışlardır. Onun net kararları ve görüşlerinden yardım alarak galibiyet sağlamaya uğraşmışlardır. O da onların korktuğu meseleleri çözmek için hemen ve ciddiyetle kolları sıvamıştır. İstedikleri konularda onlara destek olmak için bütün çabasıyla elinden geleni yapmıştır. Böylelikle onların mülkleri arttıkça artmış, kudretleri ve şöhretleri çoğaldıkça çoğalmıştır. Rekabet ve çekişme ile dünya dört bir yanlarından dünya onlara yönelmiş, zaman bütün çekişmesi ve mücadelesi ile onları hedef almıştır. Bu unutulmaz haller ve övülmüş çabalar onun için (Allah rahmet eylesin) ancak Allah'ın lütfu, desteği ve yardımı ile müyesser kılınmıştır. Onun kudreti ve saygınlığı, Nebevî tutumlara itaat etmenin bereketi ve önde olan yüce makamlara kulluk etmenin saadeti ile ebedî bir şekilde muhafaza edilmiştir.

Önceki Harezşah (Allah ona rahmet etsin) fânî dünyadan ebedî ahirete yaratılmışları bırakıp yaratanın yanına gittiğinde onun yerine geçtiğinde işte bu kul, (Kutbeddin Muhammed) onun vekili olmuş, makamını doldurmuş, yolunu tutmuş ve izinden gitmiştir. İyiliği yaymak ve sıkıntıları yok etmek konusunda babasının ahlâkına ve yaşantısına göre yaşamıştır. Dahası Selçukluların değerlerini gözetmek konusunda da aynı tutumu izlemiştir. Devletlerinin direklerini öyle güzel doğrultmuştur ki bu direkler Ayyuk yıldızına ulaşmıştır. Şayet biri çıksa ve onlara yardım etmek ve destek olmak konusunda neden böylesine davrandığını sorsa ona Cend şehrinin (Seyhun nehrinin sol yakasında) halini, Semerkand'ı ve Irak'ın durumunu anlatırdı. Ayrıca bu kişiye uzak diyarların geleneklerini ve yöntemlerini anlatmayı da eksik etmezdi.

(Sultan Sencer) sultanlık makamına oturma zamanının gelip çatığı o günlerde, ömür ve saygınlık olarak kendisinden daha büyük olan (Harezşahlara) kabileye yöneldi. Bu boyun makam ve saygınlıkta yüce bir mertebeye ulaşmasındaki etken ise, bu kul ve ondan öncekilerin yaptıkları iyiliklerdi. Yani bu kişiler (Harezşahlar) bölgede onlara tâbi olan kişilerin kanlarını helal görerek köklerini kazımak isteyenlere (düşmanlara) karşı direndiler. Ayrıca Allah tarafından yöneticilere emanet edilen, valilerin

korumakla yükümlü olduğu tebaayı bitirmek isteyenlere de kafa tutular. İsmailiyye mezhebinin baskalarına karşı direnerek onlara suikastçılarını göndermişlerdir. Nitekim İsmaililer de önceden hilafete gelen Müstersîd Billâh ve oğlu Raşîd Billâh'a benzer şekilde suikast düzenlemişlerdi. Önemli görevler icra eden, devletlerini gözeten bu uğurlu halifeler şehit olmuştur. Onlar ki, soyları pek temizdi. Allah onların kusurlarını örtün ve bağışlasın. Cennet bahçelerinden en güzellerine yerleştirsün onları. Kendilerinden razı olduğunu gösteren bir hale büründürsün. İşte bu şekilde yaşantısı övgüye lâyık olan kişilere de (Allah'tan kendisiyle birlikte olan kişilere karşı nasıl bir hayır ve güzellik beklenirse) o şekilde muamele etmesini dileriz. Âmin.

Şayet yerinde kullandığı bir zekâsı, sağlıklı bir düşünce yapısı, ayetleri ve yapılan ikazları duyacak bir kulağı ve Allah tarafından yapılan uyarıları ve gözdağlarını algılayabilecek bir basireti olan bir kişi böyle bir kötülük yapar mıydı? Bilakis bu kimse gaflet uykusundan uyanırdı. (O kişi) cahilce yaptığı eylemlere dikkat eder ve yapmazdı. Allah'ın dünyadaki yasalarıyla yani olmasına izin verdiği şekilde kâfirlerin (Allah onları yerin dibine geçirsün) saldırılarından ve hücumlarından öğüt alırdı. Bütün bunlardan kendine ders çıkarır, kötülükler yapmaktan uzak durur ve tövbe ederdi. Fakat (Sultan Sencer'in) ibret alması gereken gözleri kör oldu, tövbe etmesi gereken dilleri tutuldu, basiretine ket vuruldu, duyacak olan kulakları tıkanı. Kalbi ise mühürlendi, yüreği kilitli ve örtülü kaldı. Kişinin dini ve dünyası hakkında yaşayabileceği en büyük mutsuzluk budur işte. Dünya ve ahirette bir insanın başına gelebilecek en büyük hüsrân bundan başkası değildir. O kıyametin habercileri ve şartları gerçekleşmeye başladığında ve böylesi kişilerin destekçilerini ve yardımcılarını kuşattığında, işte bu yaşanabilecek en çirkin en korkunç gerçek olacaktır. Böylesi kötü bir sonu hak etmelerinin sebebi işledikleri suçlar, kötü ahlâkları, suçsuz kimselere zulmetmeleri, halklarını şefkatle gözetmemeleri, kötü kötü alışkanlıklar ihdas etmeleri, İslâm'a uygun olmayan halleri ondanmış gibi göstermeleri, müminlerin kutsallarına el uzatmaları ve Müslümanların mallarını gasp etmeleridir.

İki grup karşı karşıya geldiğinde ve din düşmanı, şeytanın takipçileri olan düzenbaz kâfirlerle çarpışılacağı gün kaçıışı ne kadar da kötüdür. Savaşın âdeti olduğu üzere öncesinde herhangi bir anlaşmaya varılmadan, kılıçlar birbirine vurmaktan ve saflar yarılmadan, taraflar birbirleri ile mücadeleye girmeden evvel kanadı kırılmış ve savaş rüzgârları durmuştur.

İşte böyle bir kimsenin saltanatı mağlup olmuş, ordusunun sayısı azalmıştır. Işığı giderek kaybolmuş ve ateşi sönmüştür. Perdeleri yırtılmış ve bundan dolayı onu koruyacak bir yakını kalmamıştır. Sığınabileceği bir oyuk bile yoktur. İşte zalimlerin yaşayacakları son böyle olacaktır. Fâsıkların hayatları bu şekilde son bulacaktır. İşte bu kişi kendisini bu felaketlerden çıkarttığında, kellesini ölümün pençesinden kurtardığında, onun hatalarından ve cürekârlıklarından tövbe etmesi şarttır. Küçük büyük ne kadar günahı varsa tövbe etmesi gerekmektedir. Ona uyan kişilerin de yapmaya alışkın oldukları işleri terk etmeleri gerekmektedir. Öyle ki bu kişiler kötü alışkanlıklar edinmişlerdir. İnsanlara işkenceler yaparak kınanmış işleri âdet edinmiş ve memleketleri yakıp yıkmışlardır. Zulüm ve kötülükleri kolayca işlemişler; onurlu kişileri küçük düşürmeye çabalamışlardır. El uzatılması haram olan kişilerin kanlarını helal görmüşlerdir. Fakat bu kişi muvaffak kılınmamıştır. Çünkü muvaffakiyet pek şerefli bir şeydir. Bu kişi kendine uyan kişileri kendi hallerine bıraktığı için cahilliklerine geri dönmüşlerdir. Sapkınlıklarında aşırıya gitmişlerdir. Bundan dolayı onun çevresinde, günahkâr ve zalim kişilerden oluşan kalabalık bir grup toplanmıştır. Bu grup kâfirlerin savaşçılarının azgın olanlarından kalabalık bir gruptur. Onların da ortaya çıkması ile bu kulun beldesine, ülkesine yürümüştür. Onunla savaşmaya ve kellesini almaya kararlı bir haldedir. O zamanlarda onun hakkında, Harezm'i bir kere daha ele geçireceğine dair yaygın olan yanlış kaniya da kanarak harekete geçmiş, kontrolü bir kere daha ele almaya çalışmıştır. Heyhat! ne kadar da olanaksız bir düşünce. Öyle ki zamanla günahkâr olmuş sonrasında tövbe edip geri dönmüştür kendi haline. (Sultan Sencer) hata üstüne hata işlediği geceler olduğu gibi neticede doğruya ulaştığı zamanlar da olmuştur. Öyle zamanlar olmuştur ki arkalar öne geçip komutan olmuş, hayal kırıklıkları sancağı elinde tutmuştur:

Kâfirlerin en şerlileri onlardan kaçıp da/ hidayet üzere olanlarla savaşmak için hamle yapanlardır.

Beş yüz otuz yedi senesinin Rebûlâhir ayının başlarında (Kasım 1142), Hezaresb Kalesi'nin kapısına dayanılmıştır. Harezm'in kalelerinin en önemlisi olan bu kale (Allah onu korusun) iyi korunan yüksekçe bir kaledir. Bu kalenin burçları öyle yüksektir ki göğü yarmaktadır. Kalenin omuzları yani yan tarafları ise yıldızlara kadar uzanmaktadır. Kuşlar ne kadar yüksekten uçsalar da onu geçemezler. Bulutlar ne kadar genişleseler de onu

kaplayamazlar. Bu kalenin sakinleri bile savaş meydanlarında doğmuş ve mızrak darbeleriyle beslenmişlerdir. Kalenin etrafında ihanet çadırlarını kurup kötülük dolu direklerini diktiğinde beş gün boyunca zirhını giymekten ve işlerin kızışmasından geri durmuştur. Tutulmayacak boş vaatlerle kaledekileri kandırmaya çalışmış ve yerine getirilmeyecek sözlerle akıllarını çelmeye niyetlenmiştir. Bunu yapmaktaki amacı onların nefretlerini zayıflatmak ve kararlılıklarını kırmaktı. Ayrıca savaşın ateşini tutuşturmadan, kendi askerlerine ölüm gelmeden kaledekileri indirmek için de böyle hileli yollara başvurmuştu. Fakat kale sakinleri (Sultan Sencer'in) sözünü tutmayacağını düşündükleri için bu vaatlerin samimiyezsizliğinden dolayı bundan yüz çevirmişler, (kaledekiler) istediğini elde etmek konusundaki aşırı ısrarcılığından da rahatsız olduklarından kaleyi terk etmeye yanaşmamışlardır. Kale halkı karşılıklı olarak birbirlerinin dostuyla dost, düşmanı ile düşman, anlaşmalı oldukları kişilerle anlaşmalı, kavgalı oldukları kişilerle kavgalı olacaklarına dair verdiği söze güvenmemişlerdi. İşte bundan dolayı attığı palavralara ve süslü sözlerine kaledekilerin inanmayacağını anladığında planını değiştirmiş, aldatma yolundan vazgeçip karşılıklı çarpışma yolunu izlemeye ve gizli planlar yapmak yerine alenen savaşmaya karar vermiştir. Böylelikle iki taraf arasında savaş başlamış ve yirmi gün sürmüştür. Her geçen gün karşı taraftan pek çok asker öldürülmüş, (Sultan Sencer'in) taraftarlarından azımsanamayacak kadarı da alt edilmiştir. Ta ki onun askerî gücü tükenmiş ve zaman başına kötülükler gelmesine izin vermiştir. Bu kaleyi ele geçirmenin kendisi için asla gerçekleşmeyecek bir arzu, ulaşılamayacak bir hedef olduğunu anlamıştır. Ve burada daha fazla kalmanın beraberindekilere ancak bıkkınlık ve yorgunluk getireceği ve ancak bu (bu durumun) kendisini mahvederek çürüteceği sonucuna varmıştır. Öyle ya! Allah'ın koruması, himayesi ve kelâmının üzerlerinde olduğu bir topluluk nasıl mahvedilebilir ki? Keskin kılıçlar tarafından korunan bir bölgeye saldırmak nasıl helal görülebilir ki? Aslanların inlerini gözetlercesine gözetlediği bir kaleye saldırmaya nasıl niyetlenilebilirdi ki? Hüsrana uğramış bir vaziyette oradan ayrılmıştır. Böylelikle memleketi kendisine cesaret veren, göbek bağı gömdüğü yer olan şerefli beldeye yöneldi. Orada kardeşleri ve ailesinin geri kalanı da vardı. Kendi makamına ve şan ve şeref için sığınakları olan yere yöneldi. Öyle bir memleket ki tevhidin sapını sımsıkı tutmuş, sahtelikten ve taklitçilikten olabildiğince uzak, takva elbisesini giyinmiş,

hidayeti arzular bir halde yaşamaktadırlar. Bu halk dinden ve ferasetten başkasını bilmez, iffetten ve hakkaniyetten başkasına yanaşmazdı. Bilgin olmalarından dolayı soğukkanlı fakat bir o kadar da müsamahalı; yıldızlar gibi parlak fakat bir o kadar da aslanlar gibi atılgandırlar. Sözlerinin eri olan bu insanlar aynı zamanda savaş meydanının yiğitleriydi. Şayet iffet ve fazilet bir alanda var olsaydı bu kişiler oranın ışığı olurdu. Şayet günahsız olmak bir kalp olsaydı. Bunlar o kalbin neşesi olurdu. Şayet erdemler bir anlaşma olsaydı. Bu kişiler o anlaşmanın incileri olurdu. Şayet övgüyü hak eden davranışlar bir insan yüzü olsaydı. Bu insanlar o yüzün en güzel kısmı olurlardı. Şayet gayretli olmak dolunay şekline bürünseydi. Onlar o dolunayın en parlak kısmı olurlardı. Şayet yiğitlik bir ağaç dalı olsa bu kişiler en korunaklı yeri olurdu. Ayrıca bu memleketin halkı, elinde ne var ne yoksa misafirine ikram eden, kılıcı asla kırılmayacak şekilde çarpışmaya giren cesur kimselerdir. Bu kişiler hata yapmayacak kadar cömert, eşi benzeri bulunmayacak kadar kahramandırlar. Özgür düşünceli bu kişilerin varoluşlarında bir kusur yoktur. Kılıç ve mızrak darbesine karşı son derece dayanıklı, haksızlık ve adaletsizliğe karşı son derece dayanıksızdırlar. Ölümü, yok olmayı içtenlikle kabullenen bu kişiler kendilerine leke sürülmesine ve ayıplanacak bir şey yapmayı şiddetle reddetmektedirler. Dinlerini korumak için elleri ve dilleri ile sonsuz mücadele verirler. Kutsal ve dokunulmaz olan kıymetlilerini muhafaza etmek için ölümü göze alarak savaşır. İşte bu kişi bu memleketin halkının savaşmayı bilmedikleri için daha kolay elde edilebilir oldukları düşüncesiyle oraya yöneldi.

Bölge halkının bir annenin çocuğuna olan himayesi gibi orayı korumakta kararlı olduğunu fark edemedi. Bu topraklar aslan ise kaleleri de o aslanın yavrusuydu. Beldeye yaklaştığında oradakilerin sayısının oldukça fazla ve donanımlı oldukları haberini aldı. Onu oldukça şaşırtan bu haberden sonra oraya gitmenin kendisi için tehlikeli ve meşakkatli olacağına dair düşünce aklında dönüp durdu. İşte bundan sebep, oraya giderken yolda durakladı ve elindeki üç seçeneği inceledi. İlk plan yoldan geri dönmektir ki bu ancak onun adına leke getirirdi. İkincisi yoluna devam edip o memlekete saldırmaktır ki bu onu ancak helak olmaya sürüklerdi. Üçüncü seçenek ise uzak yerlerden dolaşmaktır. Böylelikle kimse onu görmeyecek, nerede olduğunu bilmeyecek ve planını anlamayacaktı. En kolay seçenek olan bu yol, ona kendisini hüsrana uğratmayacak daha güvenli bir seçenek gibi göründü.

Böylece en kolayı seçmiş oldu. Yerleşim yerlerinin etrafında dolaşmaya başladı. Salih kimselerin evlerini yıkıyor, âlimlerin medreselerini tahrip ediyordu. Zayıf kimselerin definelerini ortaya çıkararak saçıyor, fakirlerin sakladıkları hazineleri gasp ederek alıyordu. Onu ne din engelleyebiliyor ne de hayâ yaptıklarından alıkoyuyordu. Kalbinde merhamet yoktu ki onu engellesin. Allah korkusu yoktu ki niyetinden vazgeçsin. Ona yalnız yiğit ve delikanlı gençler karşı koyabilmiştir. Bu gençler kendilerini ona karşı savundular. Onun yandaşlarından baskınları ile meşhur savaşçıları öldürüyorlardı. Onun sahip olduğu kıymetli ve değerli malları ele geçiriyorlardı. Ta ki malzemeleri ve donanımı tükendi. Cephanesi tükendi. Beraberindekiler öldürüldüğü için ordusu azaldı ve bitti. Yaşam pınarlarının suyu bulandı. Topladığı insanlar için işler zorlaştı. Onlardan her biri günü kurtarmaya çalışacak hale düştü. O da kendini tehlikeye atmak zorunda kaldı.

Ramazan ayının (Nisan 1143) (Allah azıyla çoğuyla, kısmen de tamamen de bu ayın bereketini arttırsın) ortasında hayata veda eden ve ölümü kucaklayan bir insan edasıyla şehrin kapılarına dayandı. Derhal fakihlerin büyüklerini çağırttı. Bilgin hocaları topladı. Onlara düşmanla savaşmak ve onu katletmek konusunda dinde bir ruhsat olup olmadığını sordu. Yaptığı bu iş karşısında Allah katında sevap elde edip edemeyeceğini de öğrenmek istedi. Bunun üzerine âlimler birbirlerine muhalefet etmeyen/uyumlu cevaplar verdiler. Şöyle ki zulmün engellenmesi için bu şekilde önlem almanın mazur görüleceğini ve onları püskürtmek için olanca gücüyle çalışan bir kişinin Allah katında mükâfatlandırılacağını belirttiler. Bu fetvayı alınca Allah'ın izni ve yardımıyla oradan ayrıldı. Allah tarafından korunacağına ve gözetileceğine olan inancıyla hareket etti. Beraberinde akın akın atlar, dağlar gibi adamlar, denizin dalgası gibi birlikler, yıldızlar gibi efendiler vardı. Kılıçlar sallanmakta, bayraklar dalgalanmakta, heyecanlar coşmakta ve ordu geçip gitmekteydi. İşte bu kişi adeta suya dalar gibi savaşa dalmış, kılıçların ateşini tutuşturmuştu. Ne gece, ne de fazlaca yağın yağmur engelleyemiyordu onu. Kalpler hızla çarptığında ve şimşekler çaktığında mancınıklar dikilmiş, mızraklar keskinleşmiştir. Kargaşa şiddetlenmiş gürültü arttıkça artmıştır. Ateş tutuşmuş oklar uçuşmuştur. Yaralar çoğalmış mızraklar kırılmıştır. Dizginler salınmış silahların ucu hızlı gitmiştir. Alan daralmış vadeler dolmuştur. Kavga kızışmış hem yönetenler yani baştakiler hem de yönetilenler çok kan kaybetmiştir. Ayaklar birbirine dolaşmış, kılıçlar boyunlarla temas

etmiştir. Kan hançerlere renk vermiş, kalpler gırtlaklara ulaşmıştır. İşte bu kul onları ve takipçilerini ayrılığa düşürmek istemiş ve aralarına nifak sokmak istemiştir. Gözü pek bir aslanın hamlesi gibi böyle şeyler yapmıştır. Kükreyen bir aslan edasıyla onlara saldırmış, tekbir ve Lâ ilahe illallah ile seslerini yükseltmişlerdi. Her şeye gücü yeten ve aziz olan Allah'tan yardım beklemekteydiler. Allah da kuluna zaferi ihsan etti. Katından bir yardım ile onu destekledi. Düşman topluluğu hemen dağılıverdi. İsyankârların ipleri kopartıldı. Ayakları tökezledi. İşaretleri ters yüz oldu, bayrakları yandı. Orduları yarıldı, rezillik ve aşağılık damgası yediler. Yetersizlik ve hatırlardan silinme başlarına gelmiştir. Yok olmakta ve silinip gitmekten kaçamamışlardır. Gözün görebileceği her yerde onların paramparça ve atılmış cesetleri, yaralı organlar ve mezarsız ölümler vardı. Hatta yanlarında bağlamadıkları esirler bile vardı. Feryat figanları çok oldu. Duaları ve inleyişleri çok oldu, işte yenildiklerinde halleri böyleydi. Bu rezil halden daha da kötüsü, kayıplarına duyacakları acılardı. Buradan Askanda Kalesi'ne gittiler. Bu kale Harezmi'nin en uç tarafındaki kaledir. Allah bu kalenin zirvelerini korusun. Topraktaki köklerini sağlamlaştırsın. Arayan için onurlu bir yükseklikteydi. İnsan eli değmemiş uzak bir yerdedi. Orada şeytani aratmayacak cinsten kötü sözler ve isyankârlıklar vardı. Onlar rakiplerini avlamak ve süvarilerle dövüşmek üzere yetişmişlerdi. Onlar aslanların dövüşmesi gibi yüz yüze çarpışmayı alışkanlık haline getirmişlerdi. Yetersiz olmasına rağmen kibirli ve burnu havada kimselerdi. Düşmanla karşılaştıklarında saflar yarılırken onların üzerlerine kapkara bir ölüm döküyorlardı. Kalenin etrafında çadırlarını kurdular. Elli gün boyunca gece gündüz savaştılar. Onlara gizliden yani saklayarak da açıktan da hileler yaptılar. Fakat hedeflerine ulaşamadılar, zafer kazanamadılar. İşin sonunda oradan âciz, yenilmiş, hüsrana uğramış ve yolunu kaybetmiş bir şekilde döndüler. Kanları dökülmüş, kıyafetleri yırtılmış, planları paramparça olmuş, keskinlikleri körelmiş, aldıkları tedbirler tepetaklak olmuş bir halde döndüler. Ümitleri suya düşmüş, hesaplamaları tersine dönmüş, durumları zayıflamış bir şekilde döndüler. İşte bu hâl ve vaziyette döndükleri için ayak bastıkları yerde sağlam duramadılar. Bayraklarını sağlam tutamadılar. Hatta öyle ki, bu musibetlerden kurtulmayı ve ölümlerine sebep olacak bu hallerden kaçmayı ancak orayı terk etmekle elde edebileceklerini gördüler. İşte böylece oradan kaçarak çıktılar. Kaçarken de konakladıkları eşyalarını, hayvanlarını,

yüklerini ve silahlarını bıraktılar. Koca dağlar engel olmadı onlara, dalgalı denizler durdurmadı onları. Adımları artsa yolları uzasa da kaçmak için her türlü yolu denediler. Görüşler uzayıp gitse de kaçtılar da kaçtılar. Bu kulun başına gelen bahtiyarlık değildi ona yardımcı olan. Donanımını kat kat katlayan şey ancak önündeki kahredici güçte olan devletin ona olan desteğinden dolayıcıydı. Peygambere tutunan Muktefi'nin bereketi ile elde etti bunları. Allah o devletin temellerini sağlam kılsın. Hâkimiyetini yaydıkça yaysın. İşte bu kul, devlet hazretlerinden hutbede kendi adının da zikredilmesini istedi. Şöyle ki Harezmi'nin doğusundan batısına kadar kendisine bağlı olan neresi varsa oralarda halifenin yanında tanınır olmak istedi. Kentlerinden köylerine, dağlarından çöllere, ovalarından engebeli arazilerine, denizlerinden pınarlarına, çukurlarından tepelerine, uçlarından içlerine kadar neresi varsa halife ile birlikte hutbede isminin okunmasını istedi. Ve bu anlaşmanın, hilafet mührüyle basılarak asılmasını rica etti. Bunu istemesindeki amacı, kibirli ve kendisini çekemeyenleri kendisini tanımaya mecbur bırakmaktı. Kendisine göz dikerek ayağını kaydırmak isteyenlerin kalplerini kırmak için bunu istemişti. Aynı zamanda hilafet makamından gelen bu destek ile düşmanlarının kendisi hakkındaki hırsını kırmış olacaktı. Bunu gören düşmanlar ona zarar veremeyecek ve kötülüklerini ulaştıramayacaklardı. Hilafet makamının kendisini tanıyarak hutbede adını zikretmesi onun ve varislerinin övünç kaynağı olacaktı. Bu gurur onlar için sonsuza kadar var olacaktı. Böylelikle müminlerin emiri Müslümanların önderinin saltanat günleri artacaktı. Allah onun şanını yüceltsin, haşmetini arttırsın. En yüce övünçler onunla olsun. Asırlar geçmesine rağmen şanı yayılmaya devam etsin. En güzel dualar ona olsun, zaman geçip gitse de onu kötülüklerden korusun. Onun buyrukları yeryüzünün doğusunda da batısında da etkili olmaya devam etsin. Onun kararları gelenek ve göreneklerin etkisiyle hep yaşatılsın. Allah bu ümmeti onun gölgesinden ve adaletinden mahrum bırakmasın. Onun erdemini ve şefkatini çekmesin omuzlardan. And olsun Peygamberimiz Muhammed (sav) ve pek şerefli ailesine ve tertemiz ashabına. (Umdetü'l Buleğa, 4150:4a-8b; Arâsiü'l-Havâtîr , 4138:3a-5a; Vatvat, 1315:4-14)

İkinci Harezmi Seferi'nden sonra yazıldığı anlaşılan mektupta çok fazla mübalağa olduğu ve Atsız'ın bu sayede halife üzerinde bir algı oluşturmaya çalıştığı aşikârdır. Mektubun başında Atsız, âdet olduğu üzere Halife el-

Müktefi'ye övgülerde bulunmaktadır. Mektubun devamında babası Kutbeddin Muhammed'in kudretli bir devlet adamı olduğundan bahsetmektedir. Babasının İslâm dinine ve Selçuklu Devleti'ne büyük hizmetlerde bulunduğunu kaydetmektedir. Atsız, Kutbeddin Muhammed'in seksenli yaşlarda vefat ettiğini söylediğine göre o zaman Kutbeddin Muhammed, Harezmsah olduğunda ellili yaşlardaydı. Harezmsah mektubun devamında Harezm valisi olduktan sonra Selçukluların her sıkıntılarında ona sığındıklarını ifade etmektedir. Ancak bu cümleler oldukça abartılı ve dayanaksız iddialardır. Atsız, dönemin kudretli hükümdarı Sultan Sencer'i âciz biri olarak göstermesinden el-Müktefi'ye karşı kendini daha güçlü göstermek istediği anlaşılmaktadır. Bu sayede halifenin onun meşruiyetini onaylayacağını düşünmüş olmalıdır. Ayrıca Harezmsah Atsız, Müsterşid ve Râşid-Billah'ın Bâtiniler tarafından öldürülmesinden bahsederek onlarla mücadele ettiğini de anlatmaktadır. Harezmsah, Sultan Sencer'in Katvan Savaş'ında yenilmesini iki sebebe bağlamaktadır. Bunlardan birincisi Karahıtaylara yenilen Selçuklu hükümdarının yaptıklarına karşılık olarak Allah tarafından cezalandırılması, ikinci sebep olarak ta Sultan Sencer'in Atsız'dan yardım talep etmemesidir.

Atsız'ın 533/1138'de Birinci Harezm Seferi'nde Selçuklu ordusuna yenilmesine rağmen bu mağlubiyeti el-Müktefi'ye önemli bir zafer kazanmış gibi yansıtması dikkat çekici bir husustur. Mektubunun en can alıcı yeri ise Sultan Sencer'in 537/1142 yılının sonbaharında Harezm'e düzenlediği ikinci sefer ile ilgili olanıdır. Onun hadiseleri oldukça fazla çarpıttığı görülmektedir. Harezmsah, Sultan Sencer'in zaferiyle sonuçlanan seferi sanki kendisi kazanmış gibi nakletmektedir. 537/1143 yılının ilkbaharında Harezm bölgesi sınırları içerisinde yer alan Askanda Kalesi kuşatmasından bahsetmektedir. Muhtemelen bu kuşatma İkinci Harezm Seferi'nin devamı niteliğindedir. Çünkü bu sefer yaklaşık beş ay sürmüştür. Alman tarihçi Horst, bu kalenin Seyhun Nehri'nin güneyinde yer alan Özkent şehri olduğunu ileri sürmektedir. (Horst, 2012:334) Ancak bu görüşün kabul edilmesi mümkün değildir. Özkent bu zaman dilimi içerisinde Harezmsah'ın hâkimiyet sahasında bulunmamaktaydı. Çünkü şehir, 536/1141 yılında Fergana Hanlığı (1141-1212) olarak bilinen Karahanlıların kurduğu küçük devlete başkentlik yapmaktaydı. (Taşağıl,XXXIV, 2007:130; Aydınli, 2015: 130) Zaten Harezmsah, mektubunda buranın Harezm bölgesinin en uç noktasında

bulunan bir kale olduğunu belirtmektedir. Bu yüzden zikredilen yerin Özkent olması mümkün değildir. Mektubun son kısmında el-Müktefi'den destek isteyen Atsız, okutulan hutbelerde halifeden sonra kendi adının da zikredilmesini talep etmektedir ki bu isteğiyle Müktefi'den meşruiyetini onaylamasını açıkça dile getirmektedir. Ancak Halife Müktefi'nin onun bu isteklerini karşılıksız bıraktığı daha sonra gönderdiği mektuplardan anlaşılmaktadır.

2.el- Müktefi'ye Gönderilen 2. Mektup

Atsız'ın halifeye gönderdiği başka bir mektubunun muhtevası şöyledir:

Allahu Teâla'nın selâmı, rahmeti ve bereketi efendimiz ve mevlâmız, müminlerin emiri Müslümanların önderi; âlemlerin rabbinin elçisinin halifesi Muktefi-Liemrillâh'a olsun. Kullar, sabahı yarıp çıkartan, bedenleri yaratan ve kendisinden başka ilah olmayan Allah'a şükreder ve seçkin elçisi olan Peygamberi Muhammed Mustafa'ya salât etmesini dilerler. Ayrıca onun cennetin anahtarları olan ailesine ve karanlıklara ışık tutan ashabına da salât ve selam ederler. Bundan sonra anlatacağımız şudur: Efendimiz ve mevlâmız, müminlerin emiri Müslümanların önderi olan kıymetlimize bağlılıklar azaldı. Allah onun dayanaklarını sağlam kılsın, saltanatını güçlendirsin. İhtişamının nurları hala parlamaya devam etmekte, ağaçları yeşerip yaprak dökmekte. Kulluk (görevine) kutsanmış makamında devam etmektedir. Müslümanlara önder olmak o makama bağlıdır. Keramet ve asalet, o makamın ayrılmayan parçalarıdır. O makam şerefin en üst mertebesidir. Onsuz bir saygınlığın varlığından söz edilemez. Onun eşiğindedir mal ve mülk. Onun tozlu sayfalarında var olmuştur kahramanlar. İbadetlerin en üstünü, bahtiyarlıkların en mükemmelidir. Her kim binitini ve takipçilerini onun himayesine verirse bu dünyada arzu ettiği hoş nimetleri elde eder. Ahirette ise hayal ettiği en yüce makamlara erişir. Kul hakkı batıldan, şimdiki yarından ayırt edebildiği andan itibaren planlarının yuları, arzularının gerçekleşmesi hep başkalarının ellerinde oldu. Bu durum onun nebevi ve mukaddes tavırlar için taraftarlarıyla sağlam bir ilişki ve bağ kurmasına kadar devam etti. Allah bu makam ve tavırları mukaddes kılsın. Onun şerefli önderliğinde yanındakilerin organize oluşlarını devamlı eylesin. Allah bu şerefli önderliği sarıp sarmalsın, sofralarından eksik olmasın. Dostlarının üstünlüğü ve galibiyeti için bütün gücünü sarf etsin, özünü

korusun kollasın ve dört bir yanında var olsun. Bütün gücünü kendisine düşman olanları ve ona itaat etmektan kaçınanları bitirmek için kullansın. Peygambere tutunmuş (Allah onun en ince en zayıf ışıklarını bile arttırsın) ve ışık saçan akılların/görüşlerin varlığından muhakkak haberdar olduğu engeller bu kulun da başına geldi. İşte bu engeller kulun arzu ve heveslerini gerçekleştirmesine engel oldu. Onunla hedefleri arasına girdi. İşte bu konudaki en bariz, en büyük ve aşılması zor olan engel, Türk diyarından oluşan şirk memleketlerine bağılıydı. Bu kul çoğu zaman din düşmanları ve şeytanın dostları ile savaşmakla meşguldü. Onların güçlerini zayıflatıyor, ordularını dağıtıyordu. Onların askerlerini ve süvarilerini İslâm dininin servetinden (güzelliğinden) uzaklaştırmaya çalışıyordu. Şayet az bir zaman bile oradan ayrı kalsa halkının kâfilerin eliyle zarara uğraması an meselesi oluyordu. Bu günahkâr fâsıkların ani baskınlarından kaçınmak mümkün olmuyordu.

Beyit:

Zaman, bizlere sıkıntılarını göstermeseydi

Elbette dolaşacak imkânımız olurdu vadilerde.

Fakat bu kulun yurdu o topraklardan uzak dahi olsa, oraya gelmesi uzun da sürse gidip ve oranın sorumluluğunu alarak gözetim altında tutuyordu. Topraklarını böylesine sahiplenerek gönlünü vermesinden dolayı Allah ondan razı olsun. Onun övgüsü daima bu kulla olsun. O ki kullarına karşı böylesine davranan kişilere bol zenginlik ve kabiliyet verir. Peygamber'i örnek alarak böylesi mukaddes tutumlar sergileyenleri korumak hakkındaki sözü azizdir. Dahası Allah, bu şekilde saygın bir önderlikle verilen kararları zamanın felaketlerinden ve fitnelere korumaktadır ve koruyacaktır. Ey Allah'ım! Bu kulunun yalvarışına kulak ver, duasına icabet et. Onun ricasını (halifeden bahsediyor) geri çevirme. Işık saçan bir önder olması için kulunu bu hizmetlerden ve görevlerden mahrum bırakma. Samimi niyetinden dolayı Allah bu kulun nurunu arttırsın. İmanın ve niyetinin berraklığı bilinsin. Şerefli hâl ve hareketlere sahip olmasının nişaneleri artsın çoğalsın. Bu kulun görevinin bitimi için düzenlenen kıymetli teşrifatlar ise duygusallığa sebep olmuş ve onu sarsmıştır. Battıktan sonra bile onun şerefli yıldızı parlamıştır. Solduktan sonra dahi onun hayat bahçesi taçlandırılmıştır. Onu herkes tanımış ve bilmiş ve ondan sonra birlikte olunan bütün toplantılar ve birlikteliklerde adı zikredilmiştir. Harezmi'nin önderleri, âlimleri, hatipleri ve

sözcüleri onun dinin ve devletin direklerini doruk noktasına ulaştıran, etrafına ve sonrakilere ışığını saçarak örnek olan hizmetlerinden dolayı duacı olmuş ve yaptıklarından dolayı müteşekkik olmuşlardır. Yönettiği devletin bayrakları hâlâ dalgalanmakta, yaptığı soylu davranışları hâlâ oluk gibi dolup taşmaktadır. (*Umdetü'l Buleğâ*, 4150, 8a-10b; *Arâsiü'l-Havâtîr*, 4138: 5a-6a; *Vatvat*, 1315:14-15; Horst, 2012-336-337)

Harezşah Atsız, halifeden istediklerini almadığı ve onun huzuruna gidemediği için özür mektubu göndermiştir. Mektupta kendisini ziyaret etmeyi çok istemesine rağmen Kıpçaklara karşı sürekli cihat ettiğini söylemekte ve özürlerini sunmaktadır. Atsız bu konuda haklıdır. Çünkü hem Selçuklu Devleti'nin sınırlarını hem de İslâm âlemini kâfir Türklerden (Kıpçaklar) gelebilecek olan saldırılara karşı korumak için bir sınır bekçiliği yaptığını söylemek yerinde olur. Ayrıca Harezşah, hilafete bağlılığını dile getirerek her daim vazifeye hazır olduğunu bildirmektedir. Ancak el-Müktefi'nin Harezşah'ın taleplerini karşılıksız bıraktığı aşikârdır.

3. el- Müktefi'ye Gönderilen 3. Mektup

Mektuplarının Abbâsî halifesi tarafından cevapsız bırakılması üzerine Atsız, üçüncü mektubunu kaleme almıştır. Harezşah'ın gönderdiği mektup şu şekildedir:

Allah'ın bereketi ve selamı kıymetlimiz ve mevlâmız olan müminlerin emiri, Müslümanların önderi, âlemlerin rabbinin elçisinin halifesi Muktefi-Liemrillâh'a olsun. Onun bereketi arttıkça artar, selamının azametinde sınır yoktur. Kul, kendisinden başka ilah olmayan Allah'a hamd eder. O Allah ki her şeyin yaratıcısı ve yarattıklarının rızkını verendir. Yine kul, Allah'tan diler ki tertemiz resûlü ve sadık peygamberi Muhammed'e salât etsin. Ayrıca onun seçkin ailesine ve tertemiz ashabına da salât ve selam etsin. Bundan sonra diyeceklerimiz şudur: Yurdunun yakın veya uzak oluşu fark etmeden İslâm'ın kulpuna tutunan, şeriatın ve hükümlerin ipine tutunan herkes şu meseleyi çok iyi bilir: Müminlerin emiri, Müslümanların önderinin babaları ve ataları (Allah hepsine rahmet eylesin) yeryüzünde Allah'ın halifesiydiler. Dinin farzlarının ve sünnetlerinin ayakta durmasında onun vekiliydiler. Onlar mahlûkata doğruyu gösterecek kılavuzlardı. Onlar, Allah için hakkı gözetip koruyacak bekçilerdi. İmamet onlarla intizam içinde oldu. Hilafet işleri onlar sayesinde seyrinde yürüdü. Cehaletin sancağı çöktü onların eliyle. Sapkınlığın

alâmetlerinin kökünü kazıdılar. İman ve güven yayıldı. Erdemin ve faziletin inşası imar edildi. Bunlar onlarla ve kıymetlimiz ve efendimiz müminlerin emiri Müslümanların önderi (Allah celâlini daim etsin) ile gerçekleşti. Arkasından gelenlere kadar uzansın gölgesi. O ve onu takip edenlerin durumu tertemiz bir ağaç ve dalları gibi olsun. Yüce bir ağacın hoş meyveleri olsunlar. Dinin ihyası için çabaları takip edilsin. Hakkı haykırmak için rehberliklerine uyulsun. Onlar üzerine yağmur gibi yağdırsın fazlını ve kemalini, nitekim yağdırdı da.

Memleketleri adaletiyle imar etsin ki etmiştir de. Minberlerin direkleri onun adıyla övünç duyar. Kahramanlıklar onunla heyecanlanıp coşar. Onun zamanında hilafetin nuru dolup taşmaktaydı, izleri ve etkisi aşikârdı. Onun zamanında imametın direkleri ayaktaydı, nişanları herkesçe bilinmekteydi. Devlet onun şöhreti ile direkleri sapasağlam bir halde durmaktaydı. Onun varlığıyla halkın inci gibi bahtı, yemyeşil çayırlarda meskeni vardı. İşte bu kul iyiyi kötüden, faydalıyı zararlıdan, bedbahtlığı mutluluktan, noksanlığı fazlalıktan ayırabildiği andan itibaren en büyük arzusu yüce makam etrafında toplananlarla iyi bir ilişki içerisinde olmak oldu. En yüce en şerefli meskenin avlusunda duranlarla olmak arzusu ile yanıp tutuştu. Fakat bitmek tükenmek bilmeyen engeller ve koru sönmeyen ateşler hep arzusundan onu alıkoydu. Azmini ve gayretini bozmaya gayret etti. Bu engellerin en kötüsü ve en entrikalı Harezmi'nin (Allah onu daima korusun) konumu oldu. Şöyle ki burası küfrün boğazında bir koy gibidir. Oradakilerin mutlak düşmanları kâfirlerdi. O kâfirlerin dişleri güçlü ve tırnakları keskindi. Bu kul, senede iki defa farklı aylarda onlara baskın yapardı. Kışın soğuk etkisini gösterir ve vücutların muhafazası güçleşirdi. Yazın ise havanın sıcaklığı çarpışmanın tutuşması için zor olurdu. Güneş, savaşanın, evladın, akrabanın, orduların ve kâtiplerin gözünü kör ederdi. Onların kahramanlarını perişan edip yok eder, çocuklarını esir bırakırdı. Böylelikle Müslümanların memleketini onların tuzaklarından korurdu. Müminlerin beldelerini onların baskınlarına karşı garantiye alırdı. Şayet açıkça görülen bu engeller ve kusurlar olmasaydı bu kul, alın perçeminden yakalanır ve boyun eğmenin pençesine düşerdi. Peygamberi kutsal mekânlara kadar hâl böyle olurdu. Bu kutsal ve kıymetli mekânlar ise olanca zenginliği ile bütün mutluluk sebeplerini içinde barındıran ve her bir karış toprağında keramet saklı olan mekânlardı. Fakat kul, kendisini adadığı bu hizmetin ciddiyet istediğinin farkındaydı. Bundan

dolayı da nebevi ve aydınlık inançlı kişilerin yanında konumunu daha da hassaslaştırdı. Bu şerefli eşikten, yüce makamdan ayrılmamasından dolayı Allah onun aydınlığını ve nurunu arttırsın. Nitekim hidayetin desteği ve düşmanları zelil etmek bu makamın etkilerdendir. Dine ve dini yaşayanlara zafer ihsan etmek, küfre ve küfrü yaşayanları zapt edip kontrol altına almak da bu makamın gücüyle olmuştur. İşte bundan dolayı olduğu yerden ayrılmadan sadece sözle değil amelle de hizmet etmiştir. Müslümanların önderi müminlerin emiri kıymetlimiz ve mevlâmızdan (Allah azametini arttırsın, şanını yüceltsin) umulan kişilerin özrünü kabul etmesi ve kararlarını en güzel dayanağa yaslamasıdır. Ayrıca inanmalıdır ki bu davranışların niyet olarak en samimi olanlarındandır. Dostlarını destekleme konusunda en sadıklardandır. Ayrıca bir kişiyi ehil olduğunu düşündüğü ve uygun gördüğü makama getirmekle şereflelendirmekten geri durmaz. Allah onun nüfuzunu yeryüzünün doğusuna da batısına da yaysın. Böylelikle kul çabalarını gerçekleştirmek amacıyla var gücüyle çalışsın. İcraata döktüklerinde niyetinin samimiliği ortaya çıksın. Peygamberi tutumları örnek alan heyecanlı kişiler için yol göstermeye devam etsin. Onun şanı ve şerefi Allah'ın izniyle daim olsun. (Umdetü'l- Buleğâ, 4150: 10b-12a; Arâsiü'l- Havâtîr, 4138: 6a- 7b; Vatvat,1315: 16-18; Horst, 2012: 337-338)

Atsız diğer mektuplarında olduğu gibi Abbâsî halifesine övgülerde bulunmakta ve yine Kıpçaklar üzerine sefere çıktığı için huzuruna çıkamamaktan duyduğu üzüntüyü bir kez daha dile getirmektedir. Ancak el-Müktefi bu mektubu da cevapsız bırakmıştır.

4. el-Müktefi'ye Gönderilen 4. Mektup

Harezmşah Atsız, el-Müktefi'ye gönderdiği dördüncü mektubunda Harezm'den gelen büyük bir âlimin hac ibadetini yerine getirmesi için kendisinden yardım talep etmektedir. Mektup şu şekildedir:

Allah'ın selamı efendimiz ve mevlâmıza, müminlerin emiri Müslümanların önderi âlemlerin rabbinin elçisinin halifesi Muktefi-Liemrillâh'a olsun. Arttıkça artan bereketler, yükseklere gezen selamlar ona olsun. Bundan sonra diyeceğimiz şudur: Peygamberî tutumların ve saygın önderliklerin kaza ve belalardan hala korunmaya devam ettiği ne yakınlarla ne uzaklara ne arkalara ne önlere uzak kalır. Onlar kabiliyetli kişilerce korunmaktadır ve onlara bağlıdır. Arzuların temeli, bahtı açıklığın mekânı,

güven ve selametin vatani, bolluk ve bereketin kaynağının avlusunda hilafet yüklerini indirir. İmamet kuyruğunu sürükler. Kim ona boyun eğmek konusunda niyetini sağlam tutar da binitlerini onun meydanına bağlarsa bütün arzularını baştan sona elde etmiş olur. Peşinde olduğu her şeyi elde etmiş olur. Hem dünyada hem de dini alanlarda türlü çeşitli bahtiyarlık duygularını tatmış olur. Dünyada da ahirette de en zarif asaleti ve prestiji elde etmiş olur.

Şayet kul, Harezm'i (burası İslâm'ın limanlarından bir liman, şeriat ve hükümün işaretlerinden bir işaret) korumak gibi bir endişe taşımaya ve bu yolda olanca gücüyle çabalamasaydı, düşmanla yani şirke batmış isyankârlar ve Türklerin yoldan çıkmışlarından şeytanın ordusu ile savaşmak konusunda ısrarcı ve gayretkeş olmasaydı durum ne olurdu? O kâfirlerin ordusu başarısız olsun, çardakları yıkılsın. Müslümanların-müminlerin memleketleri üzerinde kurdukları planlar ve düşündükleri fenalıkları gerçekleştirmesinler. İtaat edilerek onlara uçulsun ve ona kullukta olanca gücü ile çalışsınlar. Yine de engel apaçık mazeret ise hükme bağlıydı. Allah müminlerin emiri Müslümanların önderi olan efendimiz ve mevlâmızı başkalarına üstün tutsun. Allah onun saltanatını ebedileştirsün. Makamını günlerin aldatmacasından korusun. O, mazeretinin kabul edilmesine layıktır. Ona hür olanları kendisine köle edinmek yakışır. Çağının âlimlerinin ve ülkesinin erdemleri ile meşhur olan kişilerinin vekilidir. Onun prensipleriyle zühd ve takvanın ateşi tutuşur. Hâkim olduğu topraklarda ibret ve fetvanın anahtarları ona verilir. Hüküm sürdüğü günlerde ancak nefislere çeki düzen verilir ve terbiye edilir. Yine o günlerde ancak ilimler öğretilir ve uzun uzun konuşulur. İşte o bahsi geçen bu özellikler ve herkesçe bilinen erdemleri ile vekillik olarak insanların en samimi olanıdır. Verdiği vaatlerde en halis olandır o. Onunla Abbasî Devleti'nin dalları yeşermeye devam etmektedir. Gölgesi ufuklara kadar uzanmaktadır. Bu gölge şimdi de Medînetü's-Selâm'a yani Bağdat'a kadar ulaşmaktadır. Ve oradan da hac ibadetini eda etmek üzere Beledü'l-Harâm'a yani Mekke'ye doğru varmaktadır. İşte bu kul, günahattan kirlenen hayat örtüsünü temizlemektedir. Bu konudaki samimiyetini göstermek için bunu kendi elleriyle yapmaktadır. İtaatının samimiyetini ifade edebilmek için böyle yapmaktadır. Peygamberin önderliğine uyularak ve onun hâl ve hareketleri üzere yapılan bu vazifenin meskeni yeryüzünde yayılmaya; gökyüzünde ise yükselmeye devam etmektedir. Kendisinden razı olunmuş bir şekilde bahtı

açıktır. Ondan sonrakiler ise açtığı yolda yürüdüler. Onun davranışlarına benzer şekilde davrandılar. Bu düşüncelerde ona uyan ve onu şerefliendiren kişilerin (Allah nurlarını arttırsın) ışıkları doğuyu ve batıyı aydınlatmaya devam etsin. Böylelikle kul, onun şanını ve şerefini arttırmak için bütün gücünü kullansın. (Arâsiü'l-Havatîr, 4138:7b-9a; Vatvat,1315:18-19; Horst, 2012: 338)

5. Halifenin Veziri Ebû'l- Kâsım Ali b. Sadakâ'ya Gönderilen Mektup

Yoğun elçilik faaliyetlerinden sonra el-Müktefi'den istediklerini alamayan Harezmşah, bu sefer halifenin veziri Ebû'l-Kâsım Ali b. Sadakâ'ya bir mektup göndererek ondan isteklerini halifeye aktarması için arabuluculuk etmesini istemektedir. Mektubunda vezirden şu isteklerde bulunmaktadır:

İşte bu mektup vezirimiz içindir. (Allah başımızdan eksik etmesin) O ki atlarını korkusuzca süren ve seferlere çıkan devletin veziridir. Zırhları daima üzerlerinde ve yok olması mümkün olmayan bir şekilde bahtiyardır bu devlet. Hiçbir şeyin bozamayacağı bir şeref sahibi bu devlete selam olsun. Selam olsun Harezm ve çevresindekilerden sadakatle bağlı olduğumuz efendimiz, kıymetlimiz ve mevlâmız Muktefi-Liemrillâh'a. Müminlerin emiri, Müslümanların önderi ve âlemlerin rabbinin halifesidir. Allah onun şanını yüceltsin, delilini açık etsin. Dosdoğru kanunlarla yöneterek selamet üzere yaşasın. Onun yaptığı güzel işlere ve verdiği imkânlarla karşılık olması açısından Allah'a hamd olsun. Bundan sonra söyleyeceklerim şudur. Uzak bir yerde ve uzun bir yolda olmama rağmen vezirimize güzel sözler söylemek konusunda cimrilik etmedim. Allah onu kuvvetlendirsın, sıkıntılarını gidersin. Ona sadık bir halde ve iyiliklerini anmaktan hoşnut bir durumdayım. Onu yavaş yavaş övmek konusunda aşırı, gayretlerini anlatma konusunda azimliyim. Nitekim onun faziletleri konusunda bana çokça haberler geldi. Allah'ın güzel bir yaşantı ve övülecek işler yapmayı ve ardında bırakmayı nasip ettiği kişinin haberleriydi bunlar. Bu kişi ki şahitleri bol bir makamda soylu atalarından miras aldığı kıvanç dolu bir konumdaydı. Bu kişide ve ataları hakkında övgü dolu sözlerden daha fazlası da vardır ama anlatmaya güç yetmez. Detaylı bir şekilde anlatan biri bile her şeyden bahsetmekten aciz kalır. Allah için o özü sözü bir, doğruları gösteren bir vezirdir. Hilafet makamını sonuna kadar desteklemiş, imamet için çok çabalamıştır. Dinin

koruyucu bir sığınağı olmuş; küfrü paramparça eden bir aslan kesilmiştir. İşler onun eline bırakılmıştır. Onun işaret ettiği şeyler topluma hep faydalı olmuştur. Şayet bütün zamanlar boyunca kalbimde ona karşı duyduğum saf sevgiyi ve sadakati ortaya çıkartabilseydim, bu mektubum vezirin yanında insanların kendisine ilgi gösterip yöneleceği bir vaziyette dururdu. Dur durak bilmeden destek olunacak ve sürekli tekrarlanacak bir halde olurdu. Fakat gel gelelim ki birtakım fitneler gelip geçmiş ve bazı olaylar yaşanmıştır. İşte bu durumlar beni mektubumdaki duyguları ortaya çıkartmaktan alıkoymuştur. Lakin artık Allah kullarından sıkıntıları kaldırmış ve zulmü yok etmiştir. Böylece yeryüzü güvenli, dünya huzurlu bir hale bürünmüştür. Bundan dolayı ben sırrımı ve içimde gizli kalanları açığa çıkartma fırsatı elde ettim. Böylece yazışmaya başlamak için mektubuma yöneldim. Ona olan sadakatime ve samimiyetime sığınarak vezirlik makamı hakkında (Allah onun nurunu arttırsın) kıymetli ve şerefli bazı fikirlere vâkıf oldum. Onun hakkında beslediğim iyi niyetlerden ve güzel ahlâkından beklenen, kıymetli cevabı ve şerefli mesajı ile beni mutlu etmesidir. Eski bir dostluğun temellerine dayanarak ve büyük bir muhabbetin düğümlerini kuvvetlendirerek bana cevap vermesini istiyorum. Onun güzel kelamının meyveleri buldu beni. Onun kaleminden çıkan hazineler ulaştı bana. Dolayısıyla ben de bu görüşmeyi muhabbetimden kaynaklanan inancım için mübarek makamlara (Allah mukaddes kılsın) hizmet olsun diye yapmak istedim. Bu mübarek makamlardan kastım da Abbâsîlerin görkemli ağacıdır. Allah'tan dileğim bu ağacın dalları sıra sıra olsun, uzadıkça uzasın. Olur da kıymetli vezir (Allah şerefini arttırsın) münasip bir vaktinde lütfedip kendisini arz ederse minnettar olurum. Allah'ın izniyle teşekkürüm hoş bir meltem gibi, övgüm içimi yumuşak bir pınar gibi olur. (Vatvat, 1315:28-29; Horst, 2012,341)

Atsız mektubunda Abbâsî vezirine övgülerde bulunarak hilafet makamına yazdığı mektuplardan bir cevap alamadığını dile getirmektedir. Harezmsâh'ın mektubunun son kısmında yer alan cümlelerden Ebû'l-Kâsım Ali b. Sadakâ ile aralarında eskiye dayanan bir dostluk olduğu anlaşılmaktadır. O, bu dostluğun hatırına mektubuna cevap verilmesini ve daha önce isteklerini yeniden halifeye arz etmesini talep etmektedir. Halifenin vezirinin bu mektuba cevap verip vermediği konusunda elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Atsız'ın yazdığı bu mektubun da cevapsız kaldığını tahmin etmekteyiz.

Vezire Gönderilen 2. Mektup

İstediklerini almak için ısrar eden Harezmsah, vezire hitaben başka bir mektup göndererek taleplerini yineledi. Atsız'ın mektubu şöyledir:

İşte bu benim mektubumdur ki Allah, sütunları dimdik ayakta olan bu devlette ve çok kapsamlı bir nimet içerisinde, dinin nuru olan vezirin ömrünü uzatsın. Harezmsah'den büyük bir sadakatle ben, efendimiz ve kıymetlimiz; müminlerin emiri, Müslümanların önderi, âlemlerin Rabbi'nin halifesi Muktefi-Liemrillâh'a yazmaktayım. Allah onu başımızdan eksik etmesin. Onun sancağına ve nişanesine zafer ihsan eylesin. O güven elbisesini giymiş ve peşinden asaleti sürükler bir haldedir. İşte bundan dolayı Allah'a hamd olsun. Minnettarlık ve gerçek güç ona aittir. Güç ve kuvvet yalnız onunladır. Bundan sonra diyeceklerim şudur ki: Muhakkak ki bu vezirin (Allah azametini daim etsin, şanını yüceltsin) bütün Müslüman beldelerinde ve mümin memleketlerinde herkesçe bilinen bir etkisi vardır. Bu etki bazen iyilikler ve güzellikler yapmak şeklinde olabilmekteyken bazen de ihtiyacı olanın yardımına koşmak şeklinde ortaya çıkmaktadır. Erdemli davranışları ihya eder, dengeli hareketlere teşvik eder. Adaleti ve iyiliği yayar. Zulmü ve düşmanlığı yok eder. İşte onun bu şekilde teşekkürü hak eden işleri vardır. Kalpler onu sevmek konusunda hemfikirdir. Diller ona minnettar olmak konusunda aynı görüştedir. Hevesli kişiler ona olan sadakatin ve onu övmenin yollarını sayarlar. Ben de ona karşı sadakat ve siyasi çekişmelerin geçtiği yerde bu süvariye elde etmekteki istek ve ısrarı bilinen biriyim. Onu överken nasıl aşırı gitmem ki? Ona teşekkür etme görevini yerine getirmek konusunda nasıl çabalamam? Bu kişi hilafet makamının düzenini sağlayan ve İmametini ayakta tutandır. Bu devlete ışığı gösteren, bu milletin etkisini ortaya çıkartan kimsedir. Bidatlerin kanatlarını kırmış, esen rüzgârlarını dindirmiş, dalaletin binasını yıkmış ve yok etmiştir. Zulmün sureti bile yok edilmiş ve adı sanı kalmamıştır. Duyulan her bir haberde onun doğrudan veya dolaylı olarak etkisi vardır. Allah için o ne güzel bir vezirdir. Onun toprakları ağır yüklerle kirletilmemiş, çüppesine kir ve pislik değmemiştir. İşlerin sadece görünen yüzüne bakmaz, sadece kalabalıkları ilgilendiren işlerle yetinmezdi. Övgü dolu özellikler ve şerefli huylar beni onun için bu mektubumu yazmaya ve böylelikle onunla mektuplaşmaya sevk etti. Ben de yazdım. İçimdekileri ifade etmek için yazdım bu mektubumu. Katıksız sevgimi ve tertemiz muhabbetimi ifade etmek için yazdım. Daha sonra peygamberin izlerine uyan

mukaddes hilafet makamına olan vazifemi de buna ekledim. Bu makam ki ihtişamı kendisinde toplamış ve herkesin ilgisini üzerine çekmiştir. İşte böylelikle nebevî ve şeref dolu kanaatler bilinsin diye ben bu mektubumu yazdım. Allah bu kanaatlerin nurunu arttırsın. Ve bendeniz de mübarek Abbâsî çınarına sadakat konusunda gizli ve açıktan, içten ve dıştan en samimi olanıyım. Bu ulu çınarının dalları yeşersin ve güzelleşsin. Şayet vezir hazretleri (Allah başımızdan eksik etmesin) münasip bir vaktinde arz ederse minnettar olurum. Övgülerimle dostlar bu minnettarlığımdan bahseder. Övgülerimle ufuklar mis gibi kokar. (Vatvat, 1315:30-31; Horst, 2012:342)

Atsız diğer mektubunda olduğu gibi Abbâsî vezirinden halifeden daha önce talep ettiği isteklerinin bir an önce halifeye iletilmesi konusunda aracı olmasını talep etmektedir. Onun meşruiyet elde etmek için el-Müktefi ve vezirine yazdığı mektuplardan bir sonuç alamadığı anlaşılmaktadır.

Harezmşah Atsız'ın mektuplarının Abbâsî hilafet makamları tarafından cevapsız bırakılmasının altında yatan neden, Sultan Sencer'den çekinmeleridir. Bu yüzden el-Müktefi açısından önemli bir müttefik olan Atsız'ın taleplerini yerine getirmemiş olabilirler. Dönemin Abbâsî halifesi yenik bir bölge valisinin taleplerini yerine getirerek dönemin kudretli Selçuklu hükümdarı Sultan Sencer'i karşısına almak istemezdi. Çünkü bu, Selçuklu tahakkümünden kurtulmak isteyen halifenin istemediği bir durumdu. Selçuklu hükümdarının bu durumdan haberdar olması Abbâsîler üzerine düzenlenecek bir sefere neden olabilirdi. Sultanın Bağdad üzerine yapacağı olası bir sefer, hem halifenin makamını kaybetmesine hem de uzun zamandan beri planladığı bağımsızlık hayalinin suya düşmesine yol açabilirdi. Halife ve Abbâsî devlet adamlarının bu ihtimalleri göz önünde bulundurarak Atsız'ın yazdığı mektuplara cevap bırakmış olmaları muhtemeldir. Bundan sonraki süreçte onun Abbâsî Halifeliğine karşı nasıl bir yol izlediği konusunda kaynaklarda herhangi bir bilgi yer almasa da taraflar arasındaki ilişkilerin devam ettiği anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Sultan Sencer'in 1141'de cereyan eden Katvan Savaşı'nda yenilmesi Büyük Selçuklu Devleti'nin boyunduruğundan kurtulmak isteyen Harezmşah Atsız ve Abbâsî Halifesi el- Müktefi'nin yakınlaşmasına neden oldu. Harezmşah, bağımsızlığını meşru bir zemine oturtmak isterken el-Müktefi de

Sultan Sencer'e karşı beraber hareket edeceği bir müttefik kazandı. Ancak taraflar arasındaki diplomatik ilişkilerden de anlaşılacağı üzere Atsız, çok ısrarcı olmasına rağmen Abbâsî halifesinden istediklerini alamamıştır. Bize göre bunun sebebi halifenin sultandan hâlâ korkmasıdır. Tüm bu olumsuzluklara rağmen Atsız, bağımsızlık mücadelesinden vazgeçmedi. O, 1147'de Büyük Selçuklu Devleti'ne karşı üçüncü kez isyan edecek sonucunda hüsrana uğrayacaktı. Sultan Sencer'e karşı herhangi bir başarı elde edemeyeceğini anlayan Atsız, bundan sonraki zaman diliminde içerisinde Büyük Selçuklu Devleti'ne bağlı kalmaya devam etti. Bağımsızlığını kazanmak için kurduğu diplomatik ilişkilerden bir sonuç elde edemeyen Harezşah'ın ileride Selçuklu mirasına sahip çıkacak olan devletin kuruluşuna zemin hazırladığı göz ardı edilmez bir gerçektir.

KAYNAKÇA

- Aydınlı, O. (2016). “Özkent Şehri Türklerin İslâmlaşması ve İslâm Kültür Ve Medeniyetinin Gelişmesinde Rolü”. *İstem Dergisi*, (25), 125-149.
- Bünyatov, Z. (2003). *Hârezmşahlığı ve Enuştekinler Devleti*. (Çev.: Tural Rıvazev), İstanbul: Derin Yayınları..
- Cüveynî, Ata Melik (1342). *Tarih-i Cihanguşâ, (Devre-i Moğol, Harezşahiyye, İsmailiye)*. (Tash.: Mansur Servet). Tahran: Müesse-i İntişârât-ı Emîr Kebîr.
- Cüveynî, Ata Melik (2013). *Tarih-i Cihanguşâ*. (Çev.: Mürsel Öztürk). Ankara: TTK Yayınları.
- Hasanzâde, İ.(1391). *Tarih-i İnan Der Ahd-ı Harezşahiyyân*. Tahran: Bengâh-ı Tercüme ve Neşîr-i Kitab-ı Parsî.
- Hil’atberî, A-Şerifi, M. (1380). *Tarih-i Harezşahiyyân*. Tahran: Merkez-i Tahkik ve Tu’sê Ulûm-i İnsanî.
- Horst, H. (2012). “Reşîdüddin Vatvât’ın Koleksiyonunda Harezşahlardan Halifelîğe Yazılan Arapça Mektuplar”. (Çev.: Ergin Ayan) *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 3 (6), 327-344.
- İbnü’l-Esîr, (1991). *el-Kamûl fi’t Tarih (İslâm Tarihi)*. XI. (Çev.: Abdulkadir Özaydın). İstanbul: Bahar Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1984). *Harezşahlar Devleti Tarihi*. Ankara: TTK Yayınları.
- Mîrhând, Muhammed b. Hâvendşah b. Mahmud.(1339). *Ravzatü’s-Safâ fi Sireti’l-Enbiyâ ve’l-Mülûk Ve’l-Hulefâ*. IV. Tahran: Kitapfurûş-î Hayyam.
- Mîrhând, Muhammed b. Hâvendşah b. Mahmud. (2022). *Ravzatu’s- Safâ Hârezşahlar (Hârezşahiyyân)*. (Çev.: Erkan Göksu). İstanbul, Kronik Kitapları.
- Özgüdenli, O. G. (2020). *Selçuklular*. I. İstanbul: İSAM Yayınları.
- Şebankâreî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. (1372). *Mecmaü’l- Ensâb*. (Tash.: Mîr Haşem Muhaddîs). Tahran: İntişârât-ı Emîrkebir.
- Şebânkâreî, Muhammed b. Ali b. Muhammed.(2021). *Mecmau’l-Ensâb (Hanedanlar Tarihi)*. (Çev.: Fahri Unan). Ankara: TTK Yayınları.
- Vatvat, Reşîdüddin Muhammed b. Muhammed b. Abdülcelil *Arâsiü’l-Havâtîr Nefâsiü’l-Nevâtîr*. Ayasofya Nüshası, Nr: 4138.

Vatvat, Reşîdüddin. *Umdetü'l- Buleğâ ve U'detü'l-Fusehâ*. Aysofya Nüshası. Nr 4150.

Vatvat, Reşîdüddin. *Mecmuatü'l- Risalet-i Reşîdüddin Vatvat*, (Nşr.: Muhammed Fehmi Efendi), Mısır, Matbaatü'l Maarif. 1315,

Taşğıl, A.(2007). "Özkent" *DİA*, XXXIV, İstanbul, TDV Yayınları, 130-131.

BÖLÜM 11

İSLÂM HUKUKU AÇISINDAN NİŞANLANMA VE HUKUKÎ SONUÇLARI

Doç. Dr. Emine GÜMÜŞ BÖKE¹

---

¹ Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslâm Hukuku Anabilim Dalı Düzce/Türkiye,
eminegumusboke@duzce.edu.tr

GİRİŞ

Evlilik öncesi tarafların birbirlerini tanımaları, gelecekte sağlıklı ve mutlu bir yuva kurup kuramayacaklarını test etme bakımından nişanlılığın önemli bir yeri vardır. Esasen toplumların evlilik telakkilerine ve bu yöndeki örf ve adetlerine göre değişiklik gösteren nişanlanma, evlenmek isteyen erkekle kadının evlenme vaatlerini ortaya koydukları bir uygulamadır. Nikâh akdinden önce geçirilen bir süreç olan nişanlanma, İslâm hukukuna göre bir akit değildir. Dolayısıyla nişanlanmış kişiler nikâh kıyılıncaya kadar birbirlerine mahremdirler. Nikâh akdi yapılmadan taraflar aile hayatını yaşayamazlar. Beraberliklerini sürdüremeyeceklerini veya evlilik birliği oluşturamayacaklarını anlayan nişanlı taraflar nişanı bozma hak ve yetkisine sahiptirler. Zira İslâm hukukuna göre, kilise hukukunda olduğu gibi, nişanlılık taraflara evlenme mecburiyeti yüklenmez.

Birey olarak kadın ve erkek yaşadıkları toplumun ve mensubu buldukları dinin kurallarına göre yerine getirmeleri gereken sorumluluklara sahiptir. Kur'an-ı Kerim'deki, "*İnsanoğlu kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır?*" (Kıyâme, 75/36) ayeti Müslüman'ın çok yönlü bir sorumlulukla muhatap olduğunu gösterir. Evlenmek bu sorumluluklardan biri olduğu gibi bunu gerçekleştirirken de mükellefiyetlerin göz ardı edilmemesi gerekir. Zira evlilik sadece evlenecek olan tarafları ilgilendiren bireysel bir olgu değil çok yönlü bir sosyal olaydır. Müslüman, gelişim ve hayat evrelerine göre üstlendiği sorumlulukların bilincinde olup bunları eksiksiz yerine getirmeye özen göstermelidir. Bu bağlamda bireyin hayatında önemli bir merhale olan evlilik ilişkisini oluşturmadan önce yerine getirmesi gereken sorumlulukları hayatının kalan kısmını da ciddi manada etkileyeceğinden bu aşama dikkate alınması gereken önemli bir dönem olarak düşünülmelidir.

Sorumluluklar insan davranışlarına etki eden faktörler olduğu için birey sorumlu olduğu kişilere karşı davranış değişikliğine de gitmek zorundadır. Örneğin nişanlanmadan önce bir erkek, herhangi bir kızın şahsına veya ailesine karşı insani ilişkiler bağlamındaki sorumluluktan başka bir duyguya sahip değilken onunla nişanlandığında nişanlısına ve onun ailesine karşı farklı bir sorumluluk altına girmiş olacaktır. Evlenerek bir yuva kuracak olanların her şeyden önce uyum içerisinde birbirlerini tamamlar mahiyette, tek vücut gibi bir

ikili oluşturmaları için eş seçiminden görüşmeye kadar gerekli tedbirlerin alınması sağlam bir yuva kurmanın önemli ön şartları arasındadır.

NIŞANLANMA VE NIŞAN MERASİMİ

Bir ailenin oluşumunda ilk safha şüphesiz, kadın veya erkek tarafından birinin ya da her ikisinin birden evlenme niyet ve arzusunu ciddi bir teklif olarak karşı tarafa iletmeye başlar (Ebu'l-Ayneyn, 1961:31). Bu teklif nişanlanma talebi olup karşı tarafın olumlu cevabıyla nişan hukuken gerçekleşmiş olur. İki kişinin birbiriyle evlenmeyi karşılıklı olarak vaad etmesi anlamına gelen nişanlanma ve bunun sonucunda ortaya çıkan nişanlılık ilişkisine hemen hemen bütün toplumlarda rastlanmaktadır (Düsûkî, 2011:37; Acar, 2019:22; Aydın, 1985:14; Çolak, 2018:35). Bazı toplumlarda bu durum farklı isimlendirilmiş olsa bile iki iradenin aynı noktada buluşması nişanlanmayı ifade etmektedir. Ancak bizim geleneğimiz bunu yeterli görmeyip küçük de olsa bir merasimle daha ciddi bir konuma taşımaktadır.

Evlilik bağı kurulmadan önce nişanlanma uygulaması VI. yüzyıldan itibaren eski Türkler'de de görülür. İlk dönem Arap-İslâm toplumlarında ise bir merasim şeklinde nişanlanma pek yaygın değildi. Eski Roma, Germen ve kilise hukuklarında nişanlanmaya yer verilmiştir. Ortaçağ kilise hukukunda nişanlanma, taraflar arasında sona erdirilmesi hemen hemen evlenme kadar güç sayılan bir bağ olarak kabul ediliyordu. Ancak daha sonra reform hareketlerinin ve tabii hukukun etkisiyle bu konudaki anlayış bütünüyle değişmiştir. Türk-İsviçre hukukunda hâkim kanaat, nişanlanmanın kendine özgü yapısı olan bir aile hukuku sözleşmesi niteliği taşıdığı yönündedir (Öztan, 2004: 19; Acar, 2019:22; Koç, 2002:5, 13).

Klasik fıkıh eserlerinde nişanlanmayla ilgili hükümlere daha çok nikâh bölümünün başında, ayrıca iddet ve mehir konuları işlenirken değinilir. Fıkıh literatüründe evlenme niyetini açıklama *hitbe*, niyeti açıklayan erkek *hâtib*, kendisine bu yönde niyet açıklanan kadın *mahtûbe* şeklinde isimlendirilmektedir (Ebû Zehra, 1957: 26; Karaman, 1996:I/295- 296; Acar, 2007: 33/152). Ancak hitbe geniş anlamıyla nişanlılık ilişkisi için de kullanılır. Kur'ân-ı Kerîm'de bir yerde geçen hitbe kelimesinin (Bakara, 2/234-235) hadislerde gerek bu şekilde gerekse fiil kalıpları içinde yaygın biçimde kullanıldığı görülür. Nişanlılık kelimesi ilk defa Osmanlı Aile Hukuk

Kararnamesi'nde kullanılmıştır. Kararname, nişanlılık adı altında söz kesme de diyebileceğimiz hitbeyi tanzim etmiştir (Aydın, 183-184).

Nişanlanma insanın hayatında önemli dönüm noktalarından biri olarak görüldüğü için bu dönüm noktasını sıradan yaşanmışlıklardan ayırmak gibi bir düşünce gelişmiştir. Nişan olgusu hem bireyin hem de toplumun önemli gördüğü değişim olması bakımından bunun en azından yakın çevrenin bilip haberdar olacağı kadar ilan edilerek açıklanması uygun görülmüştür. Bu aleniyetin hem bireysel hem de toplumsal açıdan faydası vardır. Evlilikten önce nişanlanmaya izin verilmesinden maksat, yuva kuracak olan her iki tarafın birbirlerini iyi tanınması ve isabetli karar verebilmesi için düşünme fırsatını kullanmalarındır (Aslan, 2015:26).

Ayrıca yapılacak olan nişan merasimleri, dinimize göre sade ve gösteriştten uzak taraflara aşırı harcama yaptırmayacak ölçüler içinde olmalıdır. Nişan bozulma ihtimalini içinde barındıran bir olgu olduğu için abartılı durumlar telafisi zor hususların doğmasına neden olabilmektedir. Nişan merasimlerinin günümüzde yaygın hale geldiği gibi aşırı eğlenceye boğmak ve evlilik merasimleriyle benzer hale getirmek bu işin doğasına uygun olmamakla beraber dinen ölçülü hareket etmek esastır.

NIŞANLILARIN GÖRÜŞMELERİ

Günümüz toplumlarında evlenecek olan taraflar evlilik akdi yapmadan önce birbirleriyle evlenme arzularını ortaya koymakta, bilahare kısa veya uzun süren bir hazırlık dönemine girilmektedir. Nikah akdinden önce geçirilen nişanlılık süreci olarak isimlendirilen bu dönemin birbirleri ile evlenmeyi arzulayan iki tarafın karşılıklı olarak evlenme vaadinde bulunmasıdır. Nitekim Türk Medenî Kanunu da “*nişanlanma evlenmek vaadiyle olur*” şeklinde bu durumu ifade etmiştir. Nikâh akdinden önce böyle bir geçiş sürecinin hukukî kabul edilmesi, ileride yeni bir aile oluşturacak olan iki tarafın birbirlerini tanımalarını, sağlıklı ve doğru karar verebilmelerine maksadına binaendir (Kahveci, 2019: 58; Keleş, 2004:195; Aslan, 2015: 25). Bu sürecin zorunlu haller dışında uzatılmasının evliliğin sağlıklı gerçekleşmesine bir katkısı olmayacağı gibi olumsuz sonuçların doğmasına da sebep olmaktadır.

İslâm evlenmeleri mubah olan erkekle kadının özel mekânlarda bir arada bulunmalarını, görüşmelerini, birbirlerine yakınlaşmalarını yasaklamıştır. Ancak hayat boyu beraber yaşamayı hedefleyen kişilerin birbirlerini görmeden,

tanımadan, haklarında yeteri kadar bilgi sahibi olmadan evlilik birliği oluşturmaları da düşünülemez. Evlenecek olduğu kişiyi tanımayan kişi, onun kendisini tamamlayan diğer yarısı olduğu tespitinde de bulunamayacağı için yapacağı evlilik, aile kurumuyla hedeflenen amacın gerçekleşmesini sağlamaktan uzak kalabilir (Yaman, 2015:52; Kahveci, 2007:16).

Evliliğin psiko-sosyal açıdan sağlıklı bir şekilde oluşup gelişmesi, sağlam bir temele oturtulabilmesi için evlenmeyi düşünen erkekle kadının belirli sınırlar dâhilinde birbirlerini görmeleri, konuşmaları, birbirleriyle görüşmeleri, zarurete binaen mubah kabul edilmiştir (Kahveci, 2019:55). Hz. Peygamber, Mugîre b. Şu‘be’ye evlenmek istediği kadını görmesini söylerken, *“Çünkü bu, uyum sağlamanız ve evliliğin devamı açısından daha uygundur”* (Tirmizî, “Nikâh”, 5) buyurmuş, bazı kimselere de bu yönde tavsiyelerde bulunmuştur (Müslim, “Nikâh”, 74,75).

Evlilik öncesi görüşmelerde dikkat edilmesi gereken husus hem Allah'ın bu konuda koyduğu sınırları ihlal etmemek hem de talip olunan eş adayının şeref, onur ve haysiyetine halel getirmemektir. Bu durum günümüzde umuma açık olan bir yerde sınırlı sayıda olmak şartıyla, üçüncü kişilerin kafalarını karıştırmayacak, yanlış anlaşılmalara meydan vermeyecek, aday hakkında kötü düşüncelerin oluşmasına imkân doğurmayacak biçimde belirli sayı ile sınırlandırılmalıdır (Çolak, 2018:35). Hz. Peygamber (s.a.s.)'in, *“İçinizden kim Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa, yanında mahremi olmayan bir kadınla baş başa kalmasın. Çünkü böyle yaparsa üçüncü kişi şeytan olur* (Ebû Davûd, “Nikâh”, 19; Tirmizî, “Nikâh” 5) uyarısını göz önünde bulundurmak gerekir. Şeytan ise insanlara sağlarından, sollarından, önlerinden ve arkalarından yaklaşır (Araf, 7/17), kötülükleri teşvik eder (Bakara, 2/268), kötü düşünceler telkin eder (Enfal, 8/11) ve onları azdırır (Sâd, 38/82). Hadislerden de anlaşılacağı gibi şeytanın ortak olduğu bir olgudan Müslüman bireye de topluma da hiçbir fayda ve hayır gelmez.

Evlilik öncesindeki bir araya gelmeler, görüşme ve konuşmalarda her iki tarafın niyetlerinin düzgün ve evlilik olmasına özen gösterilmeli, samimi olarak kendi düşünce, anlayış ve felsefelerini, hayattan beklentilerini, evlilik konusundaki görüşlerini, önceden zihinlerinde oluşturdukları ideal eş anlayışlarını doğru ve eksiksiz bir şekilde birbirlerine aktarmaları gerekir. Bunun ötesindeki bir anlayışla gerçekleşecek görüşme ve beraber yaşama dinimize göre caiz görülmemiştir. Evlilik öncesi ilişkilerdeki ölçsüz

davranışlar, taraflar aleyhine bazı sakıncalar doğuracağından bu bir zaruret de olmadığından evlenmeleri helal olan bireylerin baş başa kalıp kısa bir süre de olsa beraber, bir arada yaşamaları haramdır (Kahveci, 2019:56).

Evlilik öncesinde adayların tam bir Müslüman sorumluluğuyla hareket etmeleri ve erkeğin eş adayının sadece yüzüne, ellerine ve ayaklarına bakabileceği çoğunluk İslam hukukçuları tarafından kabul edilen görüştür (Şirazi, 1995, II/34; İbn Rüşd, 1985:II/3; Aslan, 2015: 24; Çolak, 2018:34). Zira kadının yüzü onun güzelliğine elleri ise vücudunun zarafetine işaretler. Ebû Hanife'nin ayakları da görülebilecek yerler arasında saydığı nakledilir (İbn Hazm, ts., IX/161; Kâsânî, 1974:VI/492). Hanbeli mezhebine göre ise günlük işler yapılırken açık kalabilen yüz, boyun, el ve ayaklara da bakılabilir (İbn Kudâme, 1997:IX/491). Bu bağlamda Hz. Peygamber'in "*Bir kadınla evlenmek istediğinizde sizi onunla nikâha götürecektir kadını özelliklerine bakabilirsiniz bakın*" (Ebû Dâvûd, "Nikâh", 18) hadisi Ahmed b. hanbel tarafından delil olarak ileri sürülmüştür. Bu hadisten hareketle kadınlara da aynı hakların tanındığı rahatlıkla söylenebilir. Sonuç olarak taraflar birbirlerinin fizikleri hakkında fikir verecek yerlere bakabilirler. Evliliğin asıl maksadı cinsellik olmadığına göre, görme konusunda haddi aşmak da doğru değildir (Yaman, 2015:53). Görmekle yetinmeyip uygun ortamda konuşmalarında, ilerideki hayatları ve düşünce dünyaları konusunda birbirlerini bilgilendirmelerinde, ondan sonra evliliğe sağlam adımlarla ilerlemelerinde oldukça fayda vardır.

NİŞANLILIK SÜRECİNDEKİ SORUMLULUKLAR

Sosyal bir gerçeklik olan nişanlılık, tarafların evlenme vaadiyle başlayıp evliliğin gerçekleştiğini belirleyen nikâh akdinin yapılışına kadar veya bu ilişkinin başka bir sebeple sonuçlanacağı zamana kadar devam eden süreçtir. İslam hukukuna göre nişan bir nikâh akdi değil, nikâh akdi öncesi evlenme niyetinin ortaya konulduğu, evlenmeye hazırlık, evliliğe yönelik tedbir alma, tanışma, alışma, uyum, güven, sevgi ve saygının oluşup oluşmayacağına denendiği bir süreç olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla akit olarak hukukî (kazaen) bir sonuç doğurmaz ama ahlakî, dinî (uhrevî) ve örfî sonuçları bulunmaktadır. Çünkü sözün, vaadin sorumluluğu vardır. Zira Allah Teâlâ "... *ahdi yerine getirin, doğrusu verilen ahidde sorumluluk vardır*" (İsra 17/34) "*O mü'minler üzerindeki emanetleri gözetirler, verdikleri sözleri tamı tamına*

tutarlar” (Mü’minun 23/8) buyurmaktadır. Hz. Peygamber’in (s.a.v.): “*Bana kendinizle ilgili altı şey konusunda güvence verin, ben de size cennet için güvence vereyim. Söz verdiğiniz zaman yerine getirin, ...*” (Ahmed b. Hanbel, Müsned, 5/323) buyurması ve başka rivâyette verilen sözden dönmeyi münafıklık alameti sayması sözde durmanın önemine ve gerekliliğine dikkat çekmektedir (Özay, 2020: 147).

Nişanlılık ilişkisi, evlenme yani nikâh olmadığı için taraflar arasında evliliğin sağladığı mubahlık sonucunu doğurmaz. Nişanlılar arasındaki helallik ve haramlık durumu, nişanlanma öncesi ile aynıdır. Bunun için bir araya gelerek konuşmaya duyacakları ihtiyaç halinde aralarındaki ilişkinin haramlığı ortadan kaldırmadığının bilincinde hareket etmeleri şarttır. Özellikle literatürde "*halvet*"² olarak nitelendirilen şekilde yalnız kalmamaya özen göstermelidirler. Zira bu durumu İslam kesin olarak yasaklamıştır.

Taraflar bu dönemde sağlam bir evliliğin oluşması için gereken gayreti göstermeli, her biri kendisini karşı tarafa eksiksiz ve doğru bir şekilde anlatmaya ve tanıtmaya çalışmalıdır. Bu süreç evlilik birliğinin sağlam bir şekilde oluşması için önemlidir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki nişanlanan çiftin bu sürecin evlilikle sonuçlanmama ihtimalini göz önünde bulundurarak birbirlerine karşı özellikle kişilik haklarını ihlal edecek şekilde davranmamaları da önem arz etmektedir. Nişanlılıkta tarafların birbirine mahremiyeti devam etmektedir. Nişanlılar birbirine helal değildir ve kimsenin bulunmadığı ve izin vermedikleri sürece kimsenin giremeyeceği kapalı mekânlarda baş başa kalamazlar. Nikâh akdinin sonuçlarından olan birtakım haklar (nafaka, mehir, nesep, iddet, miras, sıhri hısımlık), birbirine helal olma ve aynı meskeni paylaşma gibi durumlar nişanlılıkta hak doğurmaz. Dolayısıyla nişanlılıkta, nikâhtan farklı hükümler geçerli olur. Ancak şer’i ölçüler içerisinde gerçekleşecek görme ve tanıma sürecinin dini açıdan bir sakıncası bulunmamaktadır (Keleş, 2004: 196; Yaman, 2015:55).

Nişanlılık sürecinde bu durumu bildiği halde bir başkası kadına açık veya üstü kapalı bir evlilik teklifinde bulunmamalıdır. Hz. Peygamber’in bu konudaki hadisinin zâhirini esas alan sahâbeden Abdullah b. Ömer, Ukbe b. Âmir, tâbiünden İbn Hürmüz ve çağdaş İslâm hukukçularından Ebû Zehra,

² Halvet; tarafların, kendilerinin izni olmadan bir başka kimsenin yanlarına giremeyeceği yerde baş başa kalmaları veya bir başka ifade ile istenirse cinsel temas yapılabilecek şartlarda baş başa kalmalarıdır.

evlilik teklifine kadın tarafından henüz bir cevap verilmiş olmasa dahi bir başkasının teklifte bulunmasını câiz görmez (Ebû Zehra, 1957: 31). Hanefî, Mâlikî ve Hanbelîler'e göre eğer kadının evlilik teklifini kabule yatkın olduğu anlaşılıyorsa ikinci bir teklif haramdır; ancak olumlu veya olumsuz hiçbir işaret yoksa bir başkasının teklifte bulunması câizdir (Döndüren, 1983:I/211). Şâfiî mezhebinde tercih edilen görüşe göre kadın henüz açık bir cevap vermemişse birinci teklife meylettği anlaşılabilir. Fâtıma bint Kays'ın Muâviye b. Ebû Süfyan, Ebû Cehm ve Üsâme b. Zeyd'in kendisine evlilik teklifinde bulunduğunu söylemesi üzerine Resûl-i Ekrem'in ona yaptığı tavsiyeden, kadının kabule meyli belirgin hale gelmeden başkalarının da evlenme teklifinde bulunabileceği anlaşılmaktadır (Şirbînî, 1958: III/137). İkinci teklifin haram olduğu durumlarda bu kişiyle evlilik yapılması İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre nikâhın sıhhatine engel teşkil etmez. Mâlikî mezhebinde ise böyle bir nikâhın feshedilmesi gerektiği, feshedilmesinin müstehap olduğu ve zıfâf gerçekleşmemişse feshedileceği şeklinde üç görüş vardır (Şelebî, 1983:77; Ebû Zehra, 1957, 31).

Vefat iddeti bekleyen kadına üstü kapalı evlenme teklifinde bulunulabileceği (Bakara, 2/235), böyle birine veya bâin talâk sebebiyle iddet bekleyen kadına açık biçimde ve ric'î talâk sebebiyle iddet bekleyen kadına gerek açık gerekse üstü kapalı bir şekilde evlenme teklifinde bulunulamayacağı hususunda görüş birliği vardır. Bâin talâkla boşanan kadına iddet içerisinde üstü kapalı teklifte bulunmanın hükmü ise tartışmalıdır. Fakihlerin çoğunluğu bunu câiz görürken Hanefîler'le bir kısım Şâfiî ve Hanbelî fakihî, eşlerin anlaşması halinde yeni bir akidle evlenmeleri mümkün olduğu için böyle bir teklife cevaz vermez (Şelebî, 1983:75; Acar, 2019:25; Çolak, 2018:38-39).

NİŞANLILIK DÖNEMİNDE DİNİ NİKÂH

Günümüzde yaşanan ve sürekli karşılaştığımız önemli problemlerden biri de aralarındaki ilişkiye meşruluk kazandırabilmek için söz veya nişandan sonra yapılan resmi veya dinî nikâhlardır. Tarafları böyle bir hatalı uygulamaya yönlendiren aslında kendilerince ortaya konulmuş meşru görülmemeyen bazı hususların meşrulaştırılması anlayışıdır. Bu anlayış asıl itibarıyla nişanlılık olgusuyla zıt bir durum olup bazı açılardan meşruluğunun bulunmadığı ortadadır. Ayrıca İslâm'ın nişanlılıkla gözetdiği gayeye de aykırıdır. Nişanlılık sürecinde yapılan sözde nikâh akitlerine dayanılarak nişanlılar arasındaki

ilişkilerin boyutlarının nişanlılık ilişkisinin sınırlarını zorlayacak şekle dönüştürülmesi çoğu zaman tarafların şahsiyet haklarının ağır şekilde zarar görmesiyle sonuçlanmaktadır (Yaman, 2015:55).

Nişanlılık döneminde taraflar arasında dinin koyduğu yasakların belirli düzeyde kalkması ve baş başa kalıp rahat hareket etmeleri amacıyla halk arasında dini nikâh diye bilinen bir nikâhın yapılması İslam hukukunun öngördüğü mahiyette bir nikâh olmadığı gibi birçok sakıncayı da beraberinde getirmektedir. Nişanlılık ayrı, nikâh/evlilik ayrı birer hukuki süreç olarak kabul edilmeli ve nikâh akdi gerçek yeri olan fiili evliliğin yapılacağı zamana bırakılmalıdır. Bu sadece ahlakî ve vicdanî bir durum olmayıp dinî ve hukukî bir sorumluluktur.

İslam hukukçularının büyük çoğunluğuna göre, erkeğin nikâh akdiyle hanımı olmuş kadını kendi evine götürememesi ve onunla zevciyet münasebetinde bulunamaması gibi şartlarla yapılan nikâh akitleri sahih nikâh akdi olarak kabul edilmemiştir. Bu akdin fiili evlilik meydana gelmeden önce mutlaka feshedilmesi gerekir. İslam hukukçularının bazıları da gayesine ters şartlar içerecek şekilde yapılan nikâh akitlerinin hukuken batıl/geçersiz olduğu kanaatinde idirler. Bunun için bu akitler taraflar arasında öncesinde haram olan hiçbir ilişkiyi helale çevirmez. Bu akde güvenilerek sınırlar aşılacak olursa taraflar dinen günahkâr olurlar. Yapılan nikâha istinaden tarafların zevciyet ilişkisinde bulunmaları halinde ayrılma isteği erkekten kaynaklanmışsa Türk Medenî Kanunu'na göre kadın, hiçbir hak iddia edemeyecek ve bu durum mağduriyete sebep olacaktır. Hiçbir yaptırımın bulunmamasından yararlanan erkek ise bir taraftan hukuku çiğnemiş, diğer taraftan yaptığı yanına kâr kalmış gibi olacaktır. Nişandan ayrılma isteği kadın tarafından gelmiş ve erkek te buna yanaşmıyorsa yine kadın mağdur olacaktır. Daha da önemlisi erkek onu boşamayarak kadını cezalandırma yoluna gidebilecek, dolayısıyla kadın dinen evli sayıldığından kocası tarafından boşanmadıkça bir başkasıyla evlilik yapamayacaktır. Bu sebeple her ne şekilde olursa olsun özellikle kadınlara nişanlılık döneminde dini nikâh talebinde bulunmamaları, ısrar etmeleri halinde ise öncelikle resmî nikâh yaptırımları tavsiye edilmelidir (Acar, 2019:30-31; Çolak, 2018:36; Köse, 2014: 97-101).

Nişanlılık ilişkisinin geçici bir süreç olması ve ayrılma ihtimalini de içinde barındırması açısından bu dönemdeki nikâh akdi de bu hususları bünyesinde barındıracaktır. İslam'a göre nikâh sadece bir hukuki muamele

olmayıp aynı zamanda haramları helale dönüştüren ibadet niteliğine de sahip bir olgudur. Nikâh/evlilik akdinin ömür boyu birlikteliği içermesi de İslam'a göre olmazsa olmaz şarttır. Zira geçici nitelikte olan mut'a nikâhı ile muvakkat nikâh batıl akitlerden kabul edildikleri için bunları yapmak dinen haramdır. Nişanlılık süreci geçiciliği içinde barındırdığı için bu dönemde kıyılan nikâhların da mut'a veya muvakkat nikâhtan pek farklı olmadığı ortadadır.

Sonuç olarak nişanlılık ilişkisi nişanlılığın meşru sınırları içinde yaşanmalı, bu evlilikle karıştırılmamalı ve hiçbir şekilde ne ülkemizdeki kanunlara uygun resmi ne de dinî denilen bir nikâh akdi bu süreçte yapılmamalıdır. Çünkü nikâh akdi yapıldığı anda nişanlılık ilişkisi hukuken sona ermiş ve evlilik ilişkisi başlamış olur (Bilmen, 1985:II/12). Oysa hem toplum hem de taraflar bu ilişkiyi nişanlılık olarak tanımlamaktadırlar. Aslında bu durum nişanlılık sürecinde yapılan nikâh akdinin gerçek bir nikâh akdi olduğuna toplumun da tarafların da inanmadıklarını göstermektedir. Kimsenin inanmadığı bir akdi bizim geçerli kabul etmemiz de mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla nişanlıların mahremiyet probleminin ortadan kaldırılması amacıyla dinî nikâh kıymaları esasen birçok sakıncayı beraberinde getirdiği gibi İslâm teşriinin ruhuna da uygun değildir.

NİŞANIN SONA ERMESİNDE HEDİYELERİN DURUMU

İslâm hukukunda nişanlılık taraflara evlenme mecburiyeti getirmediğinden nişanlılar sebepli ya da sebepsiz, tek taraflı veya anlaşarak nişanı sona erdirebilir. Ancak genel olarak sözden dönmenin dinen hoş karşılanmaması yanında nişanı bozmanın karşı tarafa vereceği maddî ve mânevî zararın da iyice düşünülmesi ve ona göre hareket edilmesi tavsiye edilmiştir. Nişan bozulduğu anda taraflar birbirinden bağımsız hale gelirler. Nişan ne şekilde sona erdirilirse erdirilsin eğer erkek mehre mahsuben bir miktar mal veya para vermişse bunu talep edebilir. Zira *mehir evlilik akdinin hukukî sonucudur; evlilik olmayınca kadın mehirden bir şey hak edemez.*

Hediyeler konusunda;

- Hanefiler hibe hükümlerinin geçerli olacağı, dolayısıyla hibeden dönmeye engel bir durum yoksa verilen hediye geride kalanın geri alınabileceği kanaatinde dir.

- Mâlikî mezhebine göre verilen hediyeler geri alınamaz. Bazı Mâlikî fakihleri ise bu hususta örf veya kararlaştırılmış şart varsa buna göre hareket edileceği görüşündedir. Örf veya şart yoksa nişanı bozan taraf olmamak kaydıyla hediye veren erkek bunu geri isteyebilir. Bu görüşün sahipleri, bu tür hediyeleri mutlak şekilde yapılan bir bağış değil evlenme şartıyla yapılmış şartlı bir hibe olarak kabul etmektedir.
- Şâfiîler'e göre nişanı hangi taraf bozarsa bozsun yiyecek, içecek, takı ve elbise gibi hediyeler duruyorsa aynen, kullanılmışsa bedeli ödenir.
- Hanbelî mezhebine göre ise hediye veren taraf nişanı bozarsa hediye geri alamaz, aksi takdirde alabilir (Merğînânî, 1986: III/227-228; Mevsilî, 2007: III/51; Ebû Zehra, 1957:37; Hallâf, 1990: 21-22; Kahveci, 2019:64; Zuhaylî, 1985: VII/27).

Klasik fıkıh literatüründe haklı bir sebep olmaksızın nişanın bozulabileceği kabul edilmiş, ancak kusursuz tarafın uğrayacağı maddî ve mânevî zararın tazmini üzerinde durulmamıştır. 1917 tarihli Osmanlı Aile Hukuku Kararnâmesi de tazminatla ilgili açık veya zımnî bir düzenleme yapmamış, muhtemelen bu meselenin hallini kazâî ve ilmî ictihadlara bırakmıştır. Bazı çağdaş âlimler evlenme ümidiyle tarafların büyük masraflar yaptığına, çalışan kadınların işten ayrılabilmesine, uzun nişanlılık devresi sonunda nişanın bozulmasının özellikle kadının toplum içindeki itibarını sarsıp asılsız dedikodu ve ithamlara sebep olduğuna, hatta kusursuz tarafın beden ve ruh sağlığını bozabildiğine dikkat çekerek nişanın bozulması durumunda tazminat davası açılabileceğini ileri sürmüştür (Çolak, 202018:42)

Karşıt görüş sahipleri, İslâm'da nişanlanmanın bir akid olarak kabul edilmediğini ve taraflara evlenme mecburiyeti yüklenmediğini, dolayısıyla nişanı bozan tarafın hakkını kullandığını belirterek nişanın bozulmasından dolayı tazminat talep edilemeyeceğini savunur. Ayrıca bazıları, bu sorunun ağırlaşmasında nişanlılık süresinin gereğinden uzun tutulmasının ve bu süre içinde mahremiyet sınırlarına dikkat edilmemesinin de payı olduğuna dikkat çeker. Nişanı bozan tarafın belli şartlarla tazminat ödemeye mahkûm edilebileceğini kabul eden günümüz İslâm hukukçuları bu görüşlerini hakkın kötüye kullanılmayacağı, zararın izâle edileceği ve -bazı Mâlikî hukukçularının benimsediği- vaadin bağlayıcılığı prensiplerine dayandırmaktadır (Sibâî, 1997: I/67-69). Bunlardan bir kısmı nişanın bozulması sebebiyle sadece maddî tazminat talep edilebileceği, diğer bir kısmı

ise nişanlılık döneminin uzaması gibi durumlarda mânevî tazminat da istenebileceği kanaatindedir (Şaban, 1993:80; Acar, 2007:33/154; Kahveci, 2019: 66-69; Aslan, 2015:28).

SONUÇ

Nikâh akdinden önceki süreci ifade eden nişanlanma, birbirlerini gören iki tarafın karşılıklı olarak kendi rızaları ile evlenme vaadinde bulunmasıdır. Nikahtan önce böyle bir sürecin meşru kılınmasındaki maksat, ileride bir yuva kuracak olan iki tarafın yekdiğerini tanınması ve doğru karar verebilmek için bir düşünme fırsatını kullanmalarınıdır. Bu aşama gelecekte oluşabilecek muhtemel sorunları en aza indirerek evliliğin daha sağlam temeller üzerine kurulmasına yardımcı olmaktadır.

Nişanlanma, daha sonraki bir zamanda gerçekleşecek olan evliliğe dönük bir vaat yani söz verme olduğu için onu bizzat evlenme demek olan nikâh ile karıştırmamak gerekir. Zira her ikisi de ayrı hükümlere sahip ayrı süreçlerdir. Nikâh akittir, nişan ise nikâhtan önceki süreç, vaadleşme, nikâha hazırlık aşamasıdır. Nişanlılar bu aşamada birbirleriyle üçüncü kişilerin olduğu ortamlarda görüşebilirler, konuşabilirler, evlilik hazırlıkları yapabilirler. Fakat bunun için nikâha gerek olmamasına rağmen nişanlılıkta imam nikâhı yapılmakta, bu da nikâh ve nişan hükümlerinin birbirine karıştırılmasına ve mağduriyetlerin oluşturulmasına sebep olmaktadır. Çünkü bu süreçteki nikâh akdi tarafların hak ve sorumluluklarını koruyamamakta, gözetim ve denetim sağlayamamaktadır. Dolayısıyla şu veya bu sebeple nişan bozulduğunda nişanla beraber yapılan nikâh, genellikle resmi kaydı olmadığından aileler ve taraflar arasında husumete ve inatlaşmaya kurban verilmektedir. Bu sebeple nişan ve nikâh birbirinden bağımsız düşünölmeli ve nikâh ilerideki merasime kadar ertelenmeli veya derhal tescil ettirilmelidir.

Nişanlılık ilişkisi sona erdiği zaman taraflar tamamen birbirlerinden bağımsız hale gelirler. Nişanın bozulmasından sonra bu süre içerisinde karşılıklı verilen hediyelerin ve mehre mahsuben yapılan ödemelerin akibeti de İslâm hukuku açısından önemlidir. Hediyeler ve mehrin istirdadı, fukaha tarafından ele alınmış ve bununla ilgili hükümler ortaya konmuştur. Tazminat davası ise ancak modern İslâm hukuk alimlerinin dikkatini çekmiştir. Netice itibarıyla nişanlılık ilişkisi, evlenme, ölüm, tedavisi mümkün olmayan bir hastalığın zuhuru, herhangi bir sebepten dolayı evlenmenin imkansız hale

gelmesi gibi meşru sebeplerle sona erebileceği gibi tek taraflı bir irade beyanı ile de bozulabilecek bir ilişkidir. Zira İslâm hukukuna göre, kilise hukukunda olduğu gibi, nişanlılık taraflara evlenme mecburiyeti yüklemeyiz. Ancak haklı bir gerekçe olmaksızın nişanın tek taraflı olarak bozulması diğer tarafı rencide etmekte ve kişilik haklarına saldırı niteliğinde olabilmektedir. Dolayısıyla bu süreçte taraflar birbirlerine karşı mahremiyet sınırlarına azami dikkati göstermeleri ve kul hakkına girmemelidirler.

KAYNAKÇA

- Acar, H.İ. (2019). *İslâm Aile Hukuku*, İstanbul: Ensar Yayınları.
- Acar, H.İ. (2005). İslam Hukuku Açısından Nişanlanma, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum*, 23/71-94.
- Acar, H.İ. (2007). “Nişan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 33/152-154.
- Aktan, H. (1997). “Nişanlanma”, *İslam’da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul: İFAV Yayınları, III/ 494-496.
- Aslan, M.S. (2015). *İslâm Aile Hukuku*, Bursa: Emin Yayınları.
- Aydın, M. A. (1985). *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul: MÜİFV Yayınları.
- Çolak, A. (2018). *İslâm Aile Hukuku*, İstanbul: Ensar Yayınları.
- Döndüren, H. (1983). *Delilleriyle Aile İlmihali*, İstanbul:Erkam Yayınları.
- Bilmen, Ö.N. (1985). *Hukuk-ı İslâmiyye ve Islahât- Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul: Bilmen Yayınları.
- Düsûkî, M. (2011). *el-Ahvâlü ’ş-Şahsiyye fi ’l-mezheb ’ş-Şâfiî*, Kahire: Dârü’s-Selâm.
- Ebû Zehra, M. (1957). *el-Ahvâlü ’ş-Şahsiyye*, Beyrut: Dârü’n-Nevâdir.
- Ebu’l-Ayneyn, B. (1961). *Ahkâmu’z-Zevâc ve ’t-Talâk fi ’l-İslâm*, İskenderiye: Münşetü’l-Maârif.
- Gümüş Böke, E. (2022). İslam’da Aile Kurumu ve Günümüz Nikâh Problemleri, *Sosyal Bilimlerde Güncel tartışmalar 10*, Ed: Zeynel Karacaçil, Meryem Bulut, Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Hallâf, A. (1990). *Ahkâmü’l-ahvâli’ş-şahsiyye fi ’ş-şeriatil-İslâmiyye*, Kuveyt: Dârü’l-Kalem.
- İbn Hazm, E. M. (ts.), *el-Muhallâ*, Kahire: Dârü’t-Türas,
- İbn Kudâme, M. (1997). *el-Muğni*, Riyâd: el- Mektebetü’r-Riyadi’l-Hâdis.
- İbn Rüşd, E. V. (1985). *Bidâyetü’l-Müctehid ve Nihâyetü’l-Muktesid*, Beyrut: Darü’l-Ma’rife.
- Kahveci, N. (2019). *İslâm Aile Hukuku*, İstanbul: Hikmetevi Yayınları.
- Kahveci, N. (2007). *İslâm Hukuku Açısından Nişanlanlık*, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Karaman, H. (2003), *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kâsânî, A. (1974). *Bedâi ’us-Senâi fi Tertîbi ’ş-Şerâi’*, Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye.

- Köse, S. (2012). “Toplumsal Meşrûiyet Açısından Nikâhta Aleniyet ve Türkiye’de İmam Nikâhı Uygulaması”. *Dinlerde Nikâh, Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı* (İzmir 6-8 Nisan 2012). İstanbul. 471-501.
- Köse, S. (2014). Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu. Konya: Mehîr Vakfı Yayınları.
- Keleş, E. (2004). Dinî Nikâh Adı Altında Yapılan Gayr-i Resmî Nikâh Akdinin Tahkim Yoluyla Sona Erdirilmesi”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 3/193-209.
- Koç, N. (2002). *Türk-İsviçre Hukukunda Nişanlanma Sözleşmesi*, İzmir:Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Merginânî, E. H. (1986). *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, İstanbul: Kahraman Yayınları.
- Mevsîlî, A.b.M. (1984), *el-İhtiyâr, li Ta'lîli'l Muhtâr*, İstanbul:Çağrı Yayınları.
- Sibâî, M. (1997). *Şerhu Kânûni'l-aĥvâli's-şahşîyye*, Beyrut: el-Mektebû'l-İslâmî.
- Şaban, Z. (1993). *el-Ahkâmü's-Şer'iyye li'l-Ahvâli's-Şahşîyye*, Bingazi: y.y.
- Şelebî, M.M. (1983). *Ahkâmü'l-üsre fi'l-İslâm*, Beyrut: Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye.
- Şirazî, E.İ. (1995). *el- Mühezzeb fi fikhü'l-İmam eş-Şâfî*, Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Şirbînî, M. (1958). *Muġni'l-muhtâc*, Mısır: Musta el-Babi el-Halebi
- Özay, H. (2020). Nişanlılıkta Yaptırılan İmam Nikâhının İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi, *Tokat İlmîyât Dergisi*, 8/1, 132-159.
- Öztan, B. (2004). *Aile Hukuku*, Ankara:Turhan Kitabevi.
- Yaman, A. (2015). *Ahlak ve Hukuk Ekseninde Aile Hayatımız*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Zuhaylî, V. (1985). *El-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, Dımaşk: Dâru'l-Fıkr.

BÖLÜM 12

SOSYAL HİZMET VE YOKSULLUK KÜLTÜRÜ ARASINDAKİ İLİŞKİ¹

Dr. Elvan ALBAYRAK²

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BİRİNCİ³

---

¹ Bu çalışma İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalında 2023 yılında kabul edilmiş olan “Yoksulluk Kültürünün Oluşmasında Sosyal Hizmet Sunan Aktörlerin Rolü” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

² Dr. Öğretim Üyesi Elvan ALBAYRAK Sosyal Hizmet Bölümü , İstanbul Esenyurt Üniversitesi, İstanbul, elvanalbayrak@esenyurt.edu.tr, Orcid no: <https://orcid.org/0009-0009-7754-5248>

³ Dr. Öğretim Üyesi Mehmet BİRİNCİ, Sosyal Hizmet Bölümü, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, mehmet.birinci@izu.edu.tr. Orcid no <https://orcid.org/0000-0001-5639-4799>

GİRİŞ

Yoksulluk, geçmişte ve günümüzde toplumsal sorunların başında gelmekte olup, bu sorunun temelinde birçok faktör olmakla birlikte, zamanla bu sorun farklı bir yere doğru evrilmekte ve yoksulluk kültürüne neden olduğu ileri sürülmektedir. Yoksulluk kültürü 1950'li yıllardan bu yana kültürel antropoloji alanında çalışmalar yapan Oscar Lewis tarafından ortaya atılmıştır. Lewis Latin Amerika ülkeleri üzerinde yapmış olduğu araştırmalar sonucunda yoksulluk kültürünün nesilden nesile aktarılan, kendine özgü bir savunma mekanizması ve yaşam tarzı oluşturduğunu belirtmiştir (Bıçkıcı, 2013: 149). Yoksulluk kültürü yoksulların toplumdaki genel kültürden veya hâkim olan kültürden sapmaları, kendilerine has yeni birtakım yeni kültür çevreleri meydana getirmeleri anlamına gelmektedir. Sanayileşmenin getirdiği hızlı kentleşme sürecinin paralelinde kentlerin çevrelerinde meydana gelen gecekondu semtlerinde yaşayan insanlar yoksulluk kültürünün yaşandığı sınıfları oluşturmaktadır (Bilen ve Çalışır, 2013).

Yoksulluk kültürü ile birey içinde yaşadığı toplumdaki kendisini dışlanmış, çaresiz ve toplum dışına itilmiş olarak hissetmesi, başka insan veya örgütlere bağımlı olmanın getirdiği ezilmişlik duygusunu yaşaması, kendisinin ve ailesinin geleceğini düşünmemesi olarak nitelendirilmektedir. Bu durumda olanlar bundan çıkmak için bir gayret ve çaba göstermez ve başkalarını suçlamayı tercih ederler. Zaman içinde bir yaşam tarzına dönüşür. Ayrıca bu durum toplumsal ve kültürel boyutu ile incelenmesi gereken birçok sorunu da ortaya çıkarmıştır (Genç ve Çöpoğlu, 2020: 51-59).

Yoksulluk kültürü 1980 ve sonrasında yeni muhafazakâr yapının güçlenmesi ve sosyal devletin çekildiği alanlara gönüllü ve bireysel yardımların yakın aile, dini ve mahalli ya da yerel cemiyetlere devredilmiş sosyal koruma ağının sağlanması çerçevesinde yeniden güncellik kazanmıştır (Gül ve Gül Sallan, 2008: 60-73).

Geleneksel olarak yaşanan toplum hayatı sanayi devrimi ile endüstriyel gelişmeler sonucunda ilişkilerinin aile ve dini örgütlerde toplum hayatını koruma ve sürdürme fonksiyonlarında da önemli değişimler yaşanmasına sebep olmuştur. Toplumsal hayatta meydana gelen sosyal sorunların artış göstermesi sonucunda sorunların çözümüne yönelik devletin sorumlulukları artmış ve sosyal alanlara da müdahalesini zorunlu kılmıştır (Özaydın, 2013).

Sosyal hizmet bireylere içinde bulunduğu çevre içinde ve gerektiği durumda sosyal çevrelerini değiştirerek azami düzeyde destek ve yardım yapma işlevini sağlar. Mikro düzeyde bireyin kendisine ve en yakın çevresine, mezzo düzeyde kişiler arasındaki ilişkilere ve makro düzeyde grup, topluluk ve tüm toplumla olan çalışmalarını yapar (Sheafor ve Horejsi, 2015: 19-28).

Yoksulluk kültüründe sosyal yardım bağımlılığı, bu yardımların düzeyi ve yoksulluk oranını etkileyen koşullar tarafından belirlenir. Eğitime devam edilmemesi, erken yaşta yapılan evlilikler, bekâr anneler ve evlilik dışı doğumlar beraberinde işsizliği ve şiddet içeren suç oranında artış meydana getirir. Sosyal yardımlarda yapılan artışlar ve iyileştirmeler sosyal yardıma bağımlı olarak yaşayanların sayısını artırmaktadır (Niskanen, 1996).

Yoksulluk kültürü on dokuzuncu yüzyıldan beri devam eden yoksulların kendi yetenek ve inisiyatif eksikliğinden dolayı yoksul olduklarının yeni bir biçimde bilimsel özelliklerle süslenerek yeniden sahneye konulmasıdır. Yoksulluk kültürü kadercilik, geleceği planlamama, düşük eğitim seviyesi nedeniyle meslek edinememe, işsizlik, umutsuzluk olarak kendini göstermektedir (Harvey ve Reed, 1996). Yoksullukla mücadelede benimsenen yaklaşımlar yoksulluk sorununun devam etmesine ve süregelenleşmesine neden olmuştur. Sosyal devlet tarafından uygulanmakta olan politikalarına duyulan güvensizlik nedenlerinden biri de yardıma bağımlılığın sürekli artması ve artan bir yoksulluk kültürü yaratmasıdır (Sawhill, 1988).

Yoksulluk kültürü bağımlılığı artırarak devlet harcamalarının artışına neden olmakta, vergi yükü artırmakta ve kaynakların yanlış kullanılmasına neden olmaktadır. Ayrıca yoksulluk kültürü suça, yardım bağımlılığına, okul ve eğitim hayatını bırakmaya, çalışma ahlâkının zayıflamasına ve çocuk yaşta evlilik ve hamilelikler olmaktadır (Gül ve Gül Sallan, 2008: 60-73). Yapılan sosyal yardımların birey ve aileleri tembelleştirme, suiistimal edilme, çalışma ahlâkından uzaklaştırma, bireysel ve toplumsal sorumluluk almama, örtük bir kayırmacılık, alışkanlık haline getirerek hak temelli yaklaşımdan uzaklaşılmasını ve yoksulluk kültürüne zemin hazırladığıdır (Canbulut, 2017). Yoksulluk kültürü teorisi oldukça tartışmalıdır ve fazlaca eleştirilmektedir. Bu konuda Leacock, yoksulluğun bir kültür oluşturmadığını, devam eden yoksulluğun sonucu olarak savunmaktadır. Yoksulların ellerine geçen parayı kısa bir zaman içinde keyfini çıkararak harcamaları fikrine katılmakla birlikte bunun yoksulluğun bir sonucu olduğunu iddia etmektedir (Zastrow, 2016: 167-

197). Farklı örgütler tarafından gerçekleştirilen sosyal hizmet sunumlarının ve sosyal yardımların birey ve aileleri çalışma hayatından uzaklaşmalarına, kopmalarına, sosyal yardımlarla yaşamayı rutin bir yaşam haline getirmelerine, düzenli bir işte çalışmamaya ya da kayıt dışı çalışmaya yönelttiği, böylelikle yoksulluğu bir kültür haline getirdiği düşünülmektedir. Yoksulluk kültürü, yoksulluk tuzağı içinde yaşayanların ortak inançlar, değerler ve kültürlerinin tarihi süreç içinde kurumsallaşması olarak nitelendirilir ve sürekli bir yoksulluk durumunu ifade eder. Daha fazla şehirlerde yoksulluğun ortaya çıkardığı dışlanma, umutsuzluk, çaresizlik içinde yaşanan topluma kapalı olan yaşam tarzı oluşturarak bir sonraki nesillere aktarıldığı bir süreçtir (Bilen ve Çalışır, 2013). Daha küçük yaşlarda çocuklar büyüklerinin tutum, davranış pratikleri, düşünme biçimlerini, beğenilerini ve hatta hoşlanmadıklarını modelleyerek bu karakteristik özellikleri özümserler. Bunlar beden üzerinde etkide bulunur, davranan ve eyleme geçen toplumsal bir dili ifade etmeye başlar. Bedenin toplumsal dili bireyin çevresinde yaşanmış tarihin izlerini yansıtır (Lahaye, Pourtois ve Desmet, 2011: 21-62). Tarihin her döneminde sosyal sorunların çözümü konusunda toplumlar kendi yapıları içinde oluşturdukları örgüt ve politikalar ile mücadele etmeye çalışmışlardır. Modern devlet düşüncesi öncesinde geleneksel toplumlarda dayanışma ve yardımlaşma unsurlarının güçlü niteliğinin olması birçok sosyal risklere karşı toplumun bir beraberlik içinde hareket etmesini sağlamıştır (Özaydın ve Öztürk, 2020). Günümüzde yoksulluk küresel anlamda dünyada çok önemli sorunlardan biri haline gelmiştir. Yoksulluk ya da kaynak ve imkânların eşitsiz dağılımı dünyanın en önemli sorunudur. (Topgül, 2013). Yoksulluk uzun yıllardan beri Dünya'nın olduğu kadar Türkiye içinde önemli bir sorun olarak yaşanmaktadır. 1980'li yıllardan itibaren kapitalist dünyayla bütünleşme çabaları, sosyo-ekonomik yapısında meydana gelen değişiklikler nedeniyle yoksulluk artmıştır (Açıkgöz ve Yusufoglu, 2012).

1.1. Yoksulluk ve Yoksulluğa Neden Olan Faktörler

Yoksulluk, geçmişte ve günümüzde toplumsal sorunların başında gelmektedir. Tarihin her döneminde sosyal sorunların çözümü konusunda toplumlar kendi yapıları içinde oluşturdukları örgütler ve politikalar ile mücadele etmeye çalışmışlardır. Modern devlet düşüncesi öncesinde geleneksel toplumlarda dayanışma ve yardımlaşma unsurlarının güçlü

niteliğinin olması birçok sosyal risklere karşı toplumun bir beraberlik içinde hareket etmesini sağlamıştır (Özaydın ve Öztürk, 2020). Yoksulluk yalnızca maddi öğelerin eksikliğinden çok daha fazlası olup, aktif yaşama katılmak ve meslek seçebilmek için eğitim seviyesinin yetersizliğidir. Aynı zamanda kişinin siyasi özgürlüğünü, bireysel güvenliğini ve kendisine olan güvenini kaybetmesidir (Beaudoin, 2017: 20). Ayrıca yoksulluk; maddi ve kültürel kaynaklardan, bireylerin toplumsallaşma yetisini sınırlayacak şekilde yoksun olması durumudur (Buffoni, 2013: 317-318). Yoksulluk bir şey eksikliğidir. Adam Smith; Ulusların Zenginliği kitabında yoksulları *tembel, aylak ve sefil olarak* tanımlamıştır (Smith, 2019: 81). Yoksulluk ekonomik, kültürel, hukuksal, siyasal, etnik kimlik, dışlanma gibi farklı boyutları ile karşımıza çıkan çok ciddi bir sorundur (Can, 2017). Günümüzde yoksulluk ya da kaynak ve fırsatların eşitsiz dağılımı dünyanın en önemli sorunudur. Yoksulluk eğitim, ekonomik, barınma, sağlık, sosyal sermaye, ulaşım ve iletişim fırsatları gibi her insanın eşit olarak yararlanması gereken yaşama sahip olamamasıdır (Mitlin, 2003). Muhafazakârlar, yoksulluğu mizaç başarısızlıklara (yetersiz beceri veya yetenekler, tembellik ve isteklendirme eksikliği) ve zenginliği kişisel başarıları (övgüye değer bir iş ahlâkına) bağlarken, liberaller yoksulluğu ekonomik sonuçlara (ekonominin durumu ve istihdam fırsatlarının eksikliği) gibi insanların kontrolü dışındaki dış güçlere bağlı olduğunu belirtmektedir (Davidai, 2022). Yoksulluğun ölçülmesi içinde birçok değişik olguyu barındırması ve karmaşık olması nedeniyle zordur (Arabacı Yüksel, 2019). 1980’li yıllarda devlet yapısının hantallaşması Thatcher ve Reagan’ın da katkıları ile kamu yönetiminde yeni liberal ekonomik fikirlerin oluşmasına neden olmuştur. Devlet küçültülmüş, kamu harcamaları azaltılmış; devlet, piyasa ve toplum arasındaki ilişkilere yön verilmiştir. 1980 ve 1990’lı yıllarda yeni kamu yönetimi anlayışının hâkim olması sonucunda batılı ülkelerde reformlar yapılmıştır (Ekşi, 2020). Yaşanan bu küreselleşme süreci, gelir dağılımındaki dengesizlikleri daha da belirgin hale getirmiş ve yoksulluğun artmasına yol açmıştır (Beyazıt, 2020). Türkiye’de ise; 1923 ve sonrasında kırsal kesimde yaşanan yoksulluk özellikle 1950’li yıllarda yapılan Marshall yardımları ile artmış kırsalda yaşayan insanların büyük şehirlere daha iyi bir yaşam umuduyla gelmelerine neden olmuştur. Bunun sonucunda kentsel alanlarda istihdama yönlendirilemeyen bir nüfusun birikmesine ve yoksulluğun artmasına sebep oluşturmuştur (Tümtaş ve Ergun, 2014). Yoksulluk uzun

yıllardan beri Dünya'nın olduğu kadar Türkiye içinde önemli bir sorun olarak yaşanmaktadır. 1980'li yıllardan itibaren kapitalist dünyayla bütünleşme çabaları, sosyo-ekonomik yapısında meydana gelen değişiklikler nedeniyle yoksulluk artmıştır (Açıkgöz ve Yusufoglu, 2012). Yoksulluk tarihin her döneminde ülkelerin gelir düzeyindeki gelişmelerine bağlı olarak değişiklik ve çeşitlilik göstermektedir. Günümüzde ise yoksulluk ekonomik ve sosyal olarak ülkelerin sosyal politikalarında öncelikli hale gelmiştir (Beyazıt, 2020). Özellikle son iki yüz seneden beri yaşanan hızlı süreçler çok kapsamlı toplumsal değişimlere sebep olmuştur. Bu değişimler insanlığın binlerce yıllık tarihi boyunca içinde yaşadığı toplumsal örgütlenme ve yaşam şekillerini tamamen değiştirmiştir. Avrupa'da yaşanan Fransız Devrimi ve sonrasında Sanayi Devrimi sonucunda ile tüm Avrupa'ya ve ABD 'ye yayılan büyük bir değişime neden olmuştur (Giddens, 2013: 14-15). Sanayi devrimi sonrasında yaşanan teknolojik değişik ve yenilikler İngiltere, Batı Avrupa ve Amerika olmak üzere, zamanla dünyaya yayılmıştır. Yaşanan bu yenilikler sonucunda toplumsal olarak ekonomik ve sosyal değişimlere ve köklü dönüşümlere neden olmuştur (Yolcuoglu, 2012). Ancak burada buharla çalışan makinenin icadı ile sanayi devriminde önemli aşamalar kaydedilmiştir (Galeano, 2006: 223). 1929 yılı büyük buhranı ve dünya savaşlarının yarattığı olumsuz sonuçlar ve koşullar işverenler ile işçileri Keynesen politikaları konusunda uzlaşmaya götürmüştür (Soule ve Antell, 1996: 179). 1930-1970 yılları arasında geçerli olan Keynesçi politikalarda büyük sermayeyle büyük emeğin karşılıklı yararı düşüncesi vardır. Bu politika istikrarlı bir büyüme sağlamak amacıyla mali ve parasal politika araçlarını yönlendirmeye dayandırılmıştır. Bu yaklaşım sadece demokratlar tarafından değil, muhafazakârlar tarafından da sürdürülmüştür. Liberaller büyümeye, muhafazakârlar ise enflasyonu önlemeyi öncelik vermiştir (Bello, 1998: 147). Oluşturulan yeni politikalar ile; toplumda yaşayan tüm insanların refah düzeylerinin artmasına yönelik gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Sosyal adaleti sağlayarak insan hakları düşüncesi ile toplumsal yaşamda çıkarları birbiri ile uyuşmayan sınıfların çatışmalarını önleyerek, sosyal refah devletinin temel felsefesini oluşturmuştur (Yolcuoglu, 2012). Yoksulluğa neden olan faktörlere bakıldığında ise; tarihsel süreç içinde günümüze kadar uzanan demokrasi sürecinde adaletsiz gelir dağılımı görülmektedir. Dünyadaki ekonomik sistemin bozulması sonucunda yoksulluk

daha belirgin hale gelmiştir (Altındağ, 2019). Türkiye'nin sosyal, ekonomik ve kültürel koşulları, toplumsal sınıflar, nüfus, demografik eğilimler, eğitim, aile, kentleşme ve göç gibi değişkenler toplum yapısının belirleyerek ekonomik ve sosyal sorunların niteliğini öncelikle ortaya koymaktadır (Özerkmen ve Yolcuoğlu, 2016: 644). Gelir dağılımında yaşanan dengesizlikler sonucunda; adil olmayan gelir düzeyi, toplumun birlik ve bütünlük içinde bir arada yaşamasında önemli bir risk oluşturur. Bireyler, temel ihtiyaçları karşılandığı ve güvence altında olduğu durumlarda hem devlete hem de kendilerine olan güvenleri artmış olur (Biçerli, 2016: 27). Ekonomik sistemde ve yaşanan ekonomik krizler sonucunda; neo-liberal politikaların ekonomik ve sosyal yaşama yansımaları sonucunda işsizlik, güvencesizlik beraberinde açık ve gizli işsizlik oranlarında kalıcı bir artışı, uygun sosyal koruma olmaksızın standart dışı istihdam biçimlerini ve iş sözleşmelerinin yaygınlaşmasını, kabul edilebilir bir gelir düzeyi sağlamayan istihdamın payında bir artışı, ağır ve kötü çalışma koşulları yoksulluğu artıran nedenlerden olmuştur (Kaya, 2020). Ekonomik kriz dönemlerinde işten çıkarma, iflas, paranın değerinin düşmesi sonucunda meydana gelen ekonomik ve sosyal şoklar olumsuz etkileri daha şiddetli olmakta, bireyler daha düşük ücreti kabul ederek çalışmak zorunda kalmakta, kayıt dışı sektörde çalışma veya yoğun işsizlik artmaktadır (Pehlivan, 2009: 28). Nüfus artışı nedeniyle; ihtiyaçları karşılamada zorlukları beraberinde getirmektedir. Bunun sonucu olarak, daha fazla kişinin ihtiyaçlı duruma gelmesi ve gelirin adil dağıtılmaması yoksulluk olgusunu derinleştirmektedir (Aydın, 2016:16). Hane halkı büyüklüğü, yapısı, aile yapılarında meydana gelen sosyo-ekonomik değişimler yoksulluk açısından belirleyici olmaktadır. Hane halkında kişi sayısı artıkça yoksulluk riski daha fazla artmaktadır (Yıldırım alp, 2018: 104). Eğitimsiz olma yoksulluğun nedenleri arasında yer almaktadır. Eğitimsizlik yoksulluktan kurtulmanın ya da yoksulluğu azaltacak kişisel gelişimleri engellemekte, gelir edinme kapasitelerinin artmasına engel olmaktadır. Yoksulluk ise eğitim fırsatlarına erişimi zorlaştırmaktadır. Göç ettikleri yerlerdeki eğitim kısıtları, kız çocuklarının okutulmamasına yönelik tutumlar, ekonomik imkânsızlıklar eğitimsizliğin başlıca nedenleri olarak sayılabilir (İlhan, 2013: 177-209). Eğitim bireylerin verimliliğini artırdığı ölçüde eğitilmiş bireyler daha yüksek ücret elde ederek toplumda işsiz kalma ve buna bağlı olarak yoksullaşma olasılıkları düşük olacaktır (Engin ve Kandemir, 2020: 25-26). Savaş ve terör sonucu; birey ve aileler can güvenliği nedeniyle

zorla veya zorunlu olarak evlerini terk etmek zorunda kalmaktadır. Terör veya çatışma ortamı kaynaklı güvenlik nedeniyle köy, mezra gibi yerlerin boşaltılmasıyla eğitimsiz, kentin işgücü piyasasına uygun bilgi, beceri ve sermaye birikiminden yoksun büyük bir kitle büyükşehirliere doğru göç etmek zorunda kalmıştır (Altuntaş, 2016: 137-139). Savaş ve terör nedeniyle göç eden birey ve ailelerde çoğunlukla işsizlik, eğitime ulaşamama, sağlıksız koşullarda yaşama, hizmetlere ulaşmada çeşitli sorunlar yaşamakta ve yoksulluk daha çok hissedilmektedir (Ünal, 2013). Küreselleşme sonucunda; kamunun ekonomiden çekilmesi, devlete ait örgütlerin özelleştirilerek özel sektöre devredilmesi, ihracat odaklı kalkınma politikalarına hız verilmesi, devletin sermaye sahiplerini desteklemesi beraberinde gelişmekte olan veya az gelişmiş birçok ülkede yoksulluğun artmasına neden olmuştur. Bunun yanında gelişmiş ülkelerde fabrikaların kapatılması, sermaye ve yatırımların başka ülkelere taşınması küresel boyutta işsizliği artmıştır (Şen, 2018: 33). Küreselleşme sonucunda zengin kitleler daha fazla zenginleşirken yoksulları da daha fazla yoksullaştırmaktadır (İlter, 2019). Ayrımcılık yoksulluğun nedenlerinden biri olup, birey veya grupların kendileri ait çeşitli farklılıkları nedeniyle zaman zaman siyasi, iktisadi, kültürel ve sosyal alanlarda dezavantajlı durum içine düşmeleri, ötekileştirilme, değişime zorlanma, itibarsızlaştırılma ve damgalanmaları gibi eşit olmayan adaletsiz davranışlar olarak ifade edilmektedir (Ünal, 2020: 147-158). Bölgesel farklılıklar özellikle içinde yaşanan çevrenin coğrafi özellikleri, geçmişten itibaren üzerinde yaşattığı geleneksel yapı, normlar, inanışlar, davranış ve düşüncelerin şekillenmesine temel oluşturur. “Coğrafya kaderdir” diyen Ibn’i Haldun insanların yaşadığı coğrafyanın sadece mekânsal boyutta değil aynı zamanda başta inanç olmak üzere tüm unsurlar yaşanan coğrafya ile ortak kaderlerine de dikkat çekmiştir (Baz, 2018: 3). Bölgesel farklılıklar; yaşanan ülke veya bölgenin farklı yerlerinde çeşitli biçimlerde görülen eşitsizliklerdir. Kamu yatırımlarının yetersiz veya çok az olması, ekonomik veya politik nedenlerden dolayı farklı bölgelere aktarılmakta ve ülke düzeyin bölgeler arasında dengesizlikler oluşmaktadır (Aslan, 2013). Göç ve yoksulluk çok boyutlu ve karmaşık yapıda olgular olup, göç eden kişi için göç nedeni, biçimi, sosyal, siyasi durum, demografik etmenler bu ilişkinin belirlenmesinde etkili olmaktadır. Diğer yandan göç edildikten sonra karşılaşılan toplumsal ve ekonomik koşullar ve

sorunlar da göç eden birey ve aileler üzerinde önemli olmaktadır (Çağlayan, 2018: 306). Yoksulluğa neden olan faktörlerden bir diğeri ise sosyal dışlanmadır. Toplumun ortalama refah düzeylerinin artması, gıda, giyinme, barınma gibi temel ihtiyaçlar karşılanırsa bile, bireyin topluma sosyal olarak katılımı oldukça güç ve zor olmakta ve sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır (Arabacı Yüksel, 2019). Gecekondu bölgeleri kentsel hayat açısından kentin diğeri sakinleri tarafından nasıl algılandıkları da oldukça önemlidir. Wacquant'ın *semt ayrımcılığı* vurgusu ile; bu semtlerde oturanlar hakkındaki olumsuz duygu, düşünce ve yargıların oluşması sonucunda insanları sadece işgücü piyasasına girmesini engelleyerek polis, belediye, mahkeme, memur ve diğeri kent sakinleri tarafından mekânsal olarak damgalanmasına yol açar (Şen, 2019: 249-285). İklim değışiklikleri sonucunda yoksulluk giderek artmaktadır. Küresel ısınma, sıcaklık artışı, deniz seviyesi yükselmesi, yağış seviyesindeki değışkenlik ve kuraklık beraberinde tarıma ve ekosisteme zarar vermektedir. Şiddetli hava olayları, sel ve taşkınlar yaşanması hem ekonomik hem de çevreyle ilgili sistemleri etkileyerek yoksulların yaşamını tehdit etmektedir (Okumuş, 2010: 119). İklim değışikliği toplumun yaşam koşullarını tehdit etmekte ve türlerin hayatta kalma olasılığı belirsiz hale getirmekte ve yoksulluğu artırmaktadır (Abdiraimov, 2016). Görüldüğü üzere yoksulluğa birçok neden sebep olmaktadır. Yoksulluğun nedenlerine kısa ve uzun vadede çözüm bulunamadığı sürece yoksulluk kültürü bir yaşam şekline dönüşerek süreğen hale gelmeye devam edecektir.

1.2. Yoksulluk Kültürü ve Özellikleri

Yoksulluk, geçmişte ve günümüzde toplumsal sorunların başında gelmektedir. Yoksulluk kültürü 1950'li yıllardan bu yana kültürel antropoloji alanında çalışmalar yapan Oscar Lewis tarafından ortaya atılmıştır. Lewis Latin Amerika ülkeleri üzerinde yapmış olduğu araştırmalar sonucunda yoksulluk kültürünün nesilden nesile aktarılan, kendine özgü bir savunma mekanizması ve yaşam tarzı oluşturduğunu belirtmiştir (Bıçkılı, 2013: 149). Lewis, Meksika ve Porto Riko'da yoksullar üzerinde yapmış olduğu çalışmalar sonucunda yoksulluk kültürünün nesilden nesile aktarılan bir yaşam biçimi oluşturduğunu öne sürmüştür. Lewis'e göre; yoksulluk kültürü çocukları etkileyerek yoksulluğu kalıcı kılmaktadır. Çocukların çok küçük yaşlarda bu yaşam biçimini benimseyeceklerini ve yaşamları boyunca bu durumu değıştirme

çabası içine girmeyeceklerini ileri sürmüştür (Lewis, 1971: L-LVI). Yoksulluk kültürü kavramsal olarak Oscar Lewis'in 1965'te Rico, San Juan ve Mexico City'de yaşayan aileler üzerinde yapmış olduğu çalışmanın ürünüdür. Lewis kitabının kapağında *ilk araştırmalarımı yaparken, sefalet sorunlarının çalışmalarımın merkezi olacağını anladım* diyerek, yoksulluğun sadece ekonomik temelli bir sorun olmadığını belirtmiştir. Bu kuram Lewis tarafından uygulamalı olarak yaptığı çalışmalar aracılığı ile geliştirilmiştir (Yıldırım, 2017). Oscar Lewis'i yoksulluk kültürü kavramsallaştırması, Porto Riko ve Meksika'lı birey ve aileler üzerindeki saha çalışmalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Lewis, bu kavramla birlikte ortaya koyduğu çalışmalarını, yaygın biçimde "*Beş Aile: Yoksulluk Kültüründeki Meksikalılar Üzerindeki Saha Çalışması, Sanchez'in Çocukları ve İşte Hayat*" adlı eserlerinde ayrıntılı olarak anlatmıştır (Özdoğan, 2010). Oscar Lewis'e göre; yoksulluk kültürünün oluşmasında iktisadi yapıdan kaynaklı dengesizlikler, örgütlü yapıların olmaması veya bir şeylerin eksikliğinden ileri gelen bir durum söz konusu değildir. Yoksulluk kültürü oluşumunda; ücretli işçilik, sürekli işsizlik, düşük ücret, sosyal, siyasal olarak örgütlenememe, çift taraflı akrabalık sistemi, kişisel yeteneksizlikten ileri gelen toplumun değer yargısı olduğunu belirtmiştir. Bazı yoksul gruplarda bu koşullar meydana geldiğinde yoksulluk kültürü yaşam tarzına dönüştüğünü savunmuştur (Lewis, 1971: L-LVI). Yoksulluk kültürü yoksulların toplumdaki genel kültürden veya hâkim olan kültürden sapmaları, kendilerine has yeni birtakım yeni kültür çevreleri meydana getirmeleri anlamına gelmektedir. Sanayileşmenin getirdiği hızlı kentleşme sürecinin paralelinde kentlerin çevrelerinde meydana gelen gecekondu semtlerinde yaşayan insanlar yoksulluk kültürünün yaşandığı sınıfı oluşturmaktadır (Bilen ve Çalışır, 2013). Bireylerin sergiledikleri tutum ve davranışlar var olan toplumsal yapıya göre şekillenmektedir. Vasıfsız işlerde çalışarak düşük ücretler ile yaşamlarını devam ettirmeye çalışan bireyler ekonomik, sosyal, politik ve hukuksal açıdan toplumsallaşma aşamasında yetersiz kalmaktadır (Yıldırım, 2017). Lewis'in geliştirdiği yoksulluk kültüründe; yoksulluk yeniden üretilmekte olup toplumsal değerlerden farklı olarak; kadercilik, tevekkül, yaşam biçimi, tembellik, çalışmama ve şiddet ile açıklanır (Erdoğan, 2019: 32-42). Lewis' göre çoğu zaman yoksulluk kültürü var olan ekonomik ve sosyal sistem yıkılıp, yerine yeni bir sistem inşa edilmesi

sürecinde oluşur. Köylerden şehirlere göç edenler yoksulluk kültürünü geleneksel kültürleri olan göçmenlerden daha çabuk benimserler. Yoksulluk kültürü çeşitli görüş açılarından incelenebilir. Bunlar etkili bir işbirliği olmaması, evdeki eşyaların rehine verilmesi, para biriktirmeme, günlük yaşama, eğitim seviyesi düşüklüğü, siyasi partilere üye olmama, devlete bağlı işlerde çalışmama, devleti ve sistemi eleştirme, nikâhsız evlilik, tek ebeveyn olarak kadınların aile reisi olması, karşı cinsle erken tanışma ve birlikte olma, toplumdan uzak yaşama, çaresizlik, aşağılık duygusu, annelik duygusunun olmaması ve zayıf olması, bireyin iç güdülerine hakim olamaması ve tarih bilgisi eksikliği olarak ileri sürmüştür (Lewis, 1971: L-LVI). Kendisinin verdiği bir örnek oldukça ilginçtir ve yoksulluk ile yoksulluk kültürü arasından ayırımın daha iyi anlaşılabilmesi için böyle bir yola başvurmuştur. Verdiği örnekte, Doğu Avrupa’da yaşayan yoksul Yahudilerin, geleneksel yoksulluk kültürünün dışında olduklarını ifade ederek, bu durumu geleneksel zengin bir kültüre ve güçlü bir aidiyet duygusuna sahip olmaları ile açıklamıştır. Yoksulluğun fiziksel şartları ortadan kalksa bile ayrıca yoksulluk kültürünün de ortadan kalkacağı anlamına gelmemektedir (Aksan, 2009: 43-60). Yoksulluk kültürü kuşaktan kuşağa geçen ve kısır bir döngü sarmalı şeklinde yaşam biçimidir. Vurdumduymazlık, miskinlik, tembellik, isteksizlik, çalışmama ve özgüven eksikliği gibi davranış ve kişilik özellikleri gösterir (Gül ve Gül Sallan, 2008: 60-73). Yoksulluk kültürü içinde yaşayan birey ve aileler karşılaştıkları sorunlar, engelleme ve toplum dışına itilmişliklerini ortadan kaldırmak için kendilerine özgü bir tutum ve anlayış geliştirirler. Oluşturmuş oldukları bu yaşam tarzı ve yarattıkları alt kültür içerisinde hayatlarını devam ettirmeye çalışırlar (Yücel, 2011). Her insanın içinde doğduğu bir kültür mirası vardır. Bu miras, insanı başarılı kıldığı için geçerli hale gelir ve olumlu sonuçlar verdiği için benimsenir. Belli bir kültür mirası içinde yaşayan her birey belirlenen kurallara göre hareket eder. Böylece benimsenen bu davranış kalıpları süreklilik göstererek bir kültürel miras haline dönüşür (Hayek, 1994: 28-31). Yoksulluk kültürü bir kez oluştuğunda kendi kendini devam ettirme eğilimi gösterir. Varoş bölgelerde yaşayan çocuklar erken yaşlardan itibaren büyük bir çoğunluğu oluşturulmuş olan bu alt kültürü benimserler ve bu değerler çerçevesinde davranışlar sergilemeye başlarlar. Şartların değişmesi durumunda bile bundan kolay kolay vazgeçme eğilimi göstermezler (Kılınç, 2018). İnsanların çalışmayarak sürekli yoksul kalma durumunu tutum, davranış

ve inançlarla ilişkilendirerek, içinde yaşadıkları toplumun genelinden değişik bir yaşam tarzı sergileyerek tepki gösterirler. Bu nedenle yoksulluk kültürü döngüsü içerisinde kalır ve yoksulluktan çıkabilmek için herhangi bir çaba göstermezler. Bu durum yoksulluk kültürünü aşma noktasında önemli bir engel olarak hep karşılına çıkar (Bilen ve Şan, 2006). Lewis, tasarım gereği değilse de farkında olmadan bir yoksulluk modelinin çerçevesini çizmiştir. Kurbanı suçlayan bir alt kültür yoksulluğu ile hayatlarında yoksul ve tutarlı olmaktan çok yoksulların davranışlarını değiştirme yaklaşımı temel çözüm olduğunu savunmuştur (Erdoğan, 2019: 32-42). Yoksulluk konusunda yapılan araştırmalara bakıldığında yoksulluk kültürü yaklaşımının önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. İş ahlakının tam gelişmemesi, güvensizlik, tevekkül hali vb. yaşam biçimini anlatmaktadır. Bu yaşam biçimi ise kuşaklar arasında tıpkı kültürel bir form olarak aktarılır ve bir zaman sonra süregelen hale gelir (Karaman, 2019). Bu kültürde özellikle yoksulluk içinde kalmış kesimlerin değer, anlayış, davranış ve kültürel özelliklerinin zaman içinde kurumsallaşması sonucunda devam eden bir yoksulluk döngüsü içinde yaşamalarına yol açar. Bu durum daha çok göç alan kentlerde, varoşlarda, gecekondualarda yaşayan birey ve ailelerde daha yaygın olarak görülür ve bu kültür nesiller arasında aktarılır (Bilen ve Çalışır, 2013). Böylece, oluşturulan kalıplaşmış davranış biçimleri bir miras gibi kuşaklar arasında aktarılarak yoksulluktan hiçbir zaman çıkılamayacak bir sonuca sebep olabilir (Kalaycı, 2015). Yoksulluk kültürü içinde olanlar, yaşadıkları bu durumdan çıkabilmeleri için herhangi bir çaba olmazlar ve sürekli başkalarını suçlamayı tercih ederler. Bu durum zaman içinde bir yaşam biçimi olarak kabullenilir. Ancak bu durumun toplumsal ve kültürel boyutu ile ele alınarak incelenmesi gereken bir konu olduğunu söylemek mümkündür (Genç ve Çöpoğlu, 2020: 51-59). Yoksulluk kültürü kuramı ile de anlamlı bir ilişkiye sahip olan aşağı sınıf kavramı uzun bir tarihe sahiptir. *Marx, ekonomik üretim ve değiş tokuşun baskın biçimleri dışında kalan bireylerden oluşan bir 'lumpenproleterya' dan söz etmiş, kavram daha sonra, çalışmayı yadsıyan, bunun yerine toplumun kıyısında 'toplumsal asalaklar' olarak yaşayan dilenci, hırsız vb. bireylerden oluşan 'tehlikeli sınıflar' için de kullanılmıştır* (Aksan, 2009: 43-60). Görüldüğü gibi Marx yoksulluk kültürüne farklı bir açıdan yaklaşmış, bu kültürün daha ziyade hâkim olduğu kesimleri çalışma ahlakından yoksun ve

toplumun sırtından geçinmek isteyen kişiler olarak nitelendirmiştir. Genellikle, yoksulluk kültürüne atfedilebilenler, kendilerinin olduğu gibi dünyanın geri kalan insanların da çoğunlukla ekonomik kıtlıklardan kaynaklanan benzerliklerin farkına varacak bilgiye ve hayal gücüne sahip değildir. Bu açıdan, sınıf bilincine sahip olmazlar. Sınıf bilincine sahip yoksullar, yoksulluk kültürünün bir parçası değildirler (Zolldan, 2004). Ayrıca Lewis, farklı kültürler üzerinde yürüttüğü uygulamalı çalışmalarda yoksulluk olgusunu var olan toplumdaki ayrı bir alt kültür olarak okuma eğilimi göstermiştir. Lewis, öncelikle yoksulluk ile yoksulluk kültürü arasındaki farklılığa işaret etmiş yoksulluk kültürünün bir alt kültür olgusu olduğunu belirtmiştir (Bilen ve Şan, 2006). Yoksulluk kültürü ekonomik krizler veya kırılmalar ile başlamakta ancak sosyal değerlerle de ayrıca kendisini beslenmektedir (Özgen, 2005). Lewis; yoksulluk kültürünün ulusal kültürü etkileyen dinamik bir faktör olduğunu ileri sürmüş ve bunun nesilden nesile aktarıldığını belirterek; bu durumun umutsuzluk, bağımlılık ve alt sınıfa ait olma gibi duyguları da aynı şekilde bir miras gibi aktardığını ifade etmiştir (Ak, 2016). Wallerstein; kapitalizme vurgu yaparak, kapitalist sistemin üretim ve etkinlik artışı sağlayarak toplum refahına katkı sağladığını savunmuştur. Ona göre refahın eşitsizliği bir sorun değildir. Kapitalist dünya ekonomisi işgücü ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için insanların geniş yığınlar halinde belirli coğrafi yerlerde gönüllü veya zorunlu olarak göç etmeleri yoluyla iş gördürmeyi gerekli kılmıştır (Wallerstein, 2016: 101-105). Kapitalist toplumlarda önemli eşitsizlikler olduğu önemli bir gerçektir. Eşitsizlik kapitalist toplumun özelliklerinden biridir. Üretim araçlarının mülkiyetine sahip olan sınıf egemen sınıftır. Çünkü güç dağılımı oy hakkıyla değil, mülkiyetin dağılımı ve mülkiyetin dağılımı ve sonuçta üretim ilişkileriyle ilgilidir (Yayla, 2014: 228-231). Yoksulluk kültürü yoksulların hem bir adaptasyon hem de tepkisidir. Sınıf tabakalı bir sıra dışı konum, son derece bireyselleşmiş kapitalist topluma karşı gösterilen bir tepkidir. Umutsuzluk ve çaresizlik duygularıyla başa çıkmak için bir kez ortaya çıktığından devam etme eğilimindedir. Kuşaktan kuşağa aktarılır. Sosyal ve ekonomik sistemde yaşanan değişimler, teknolojik ilerlemeler yoksulluk kültürünü artırmaktadır (Harvey ve Reed, 1996). Zastrow; “iktisadi sorunların çözülmesi ile yoksulluk kültürünün ortadan kaldırılmayacağını ileri sürerek, bu bir kez ortaya çıkarsa bunu destekleyen her türlü iktisadi sıkıntıların ortadan kaldırılması bir şey ifade etmediğini”

belirtmiştir. Yoksulluk kültürünün oluşturduğu normlar beklentileri fırsatları kısıtlar ve bu kültürden bireylerin kurtulmalarına engel olur. Yoksulların toplumdan izole bir şekilde yaşamaları onları kendi kültürüne hapseden en önemli etkidir. Yaşadıkları grupları dışındaki çevre ile bağlantıları çok zayıftır ve yoksulluktan kurtulmalarına yardımcı olabilecek ve destek sağlayacak örgütlere yanaşmazlar. Kendi ekonomik koşullarını ümitsiz vaka olarak görürler. Siyasi ve örgütsel becerilerden yoksun oldukları için yaşadıkları sorunların çözümleri için kolektif bir çaba göstermezler (Zastrow, 2016: 179). Yoksulluk döngüsü içinde yaşayan insanlar, yaşamlarını sadece kendi çevrelerinde sürdürürler. Yoksulluk döngüsü eski kuşağın elde etmiş olduğu en yaşam kalitesi yeni kuşak içinde ulaşılabilecek en üst yaşam kalitesi şeklinde olacaktır (İkizoğlu, 2003: 143-144).

Sosyal öğrenme yoluyla, kuşaklar arası aktarımı açıklamaya olanak verir. Aile içinde çocuklar ebeveynlerinin iletmiş olduğu modellerden gelen davranışları taklit ederler. Sosyal öğrenme sadece yaşanan çevrenin yanı sıra duygular, düşünceler, beklentiler, inançlar, öz algılama gibi kişisel öğeleri de kapsar (Lahaye, Pourtois ve Desmet, 2011: 21-23). Yoksulluk kültürü içinde yaşayan birey ve aileler daha çok alt sosyal statülü mahallelerde yaşarlar. Yaşadıkları sağlıksız koşulların bir sonucu olarak, birçok hizmetten faydalanamazlar. Şiddete ve suça eğilimleri vardır ve kendilerine olan güvenleri zayıftır. İçinde bulunulan olumsuz koşullar yoksulluğu yeniden üretmek suretiyle bu kültürü beslemeye devam eder (Niray, 2005). Yoksulluk ve yoksulluk kültürü birbirine karıştırılmaması gereken iki farklı anlam içeren kavramlardır. *Yoksulluk, "bireylerin yaşamaları için gerekli imkanlardan mahrum olması durumu iken, yoksulluk kültürü ise bir hayat biçimine vurgu yapılan çok yönlü bir sorundur"* (Aydos, 2020). Yoksulluk kültürü; yoksulluğun modernleşme sonucu kentle bütünleşemeyen birey ve ailelerin *"bir alt kültürde gelişen ve ortaya çıkan bir olgu şeklinde ele alınan toplumsal bir sorundur"* (Gül ve Gül Sallan, 2008: 60-73). Mekânsal koşulların iyileştirilmesi ile bu kültür ortadan kaldırılamaz. Dolayısıyla bu kültür maddi şartlarından bağımsızdır denilebilir. Bu nedenle yoksullar sadece kendi sorunları ile ilgilenme eğilimini gösterirler. Yoksulluk kültürü bir 'içerilme' değil, 'dışarılma' kültürüdür. Dışarılma kültürü yoksulların içselleştirdiği, benimsediği pratiklerin bir sonucu toplumdan dışlanma, o topluma ait

olamayacağı bilincine varmaktır (Çiğdem, 2019: 205-210). Yoksulluk kültürü, yoksulluk tuzağı içinde yaşayanların ortak inançlar, değerler ve kültürlerinin tarihi süreç içinde kurumsallaşması olarak nitelendirilir ve sürekli bir yoksulluk durumunu ifade eder. Daha fazla şehirlerde yoksulluğun ortaya çıkardığı dışlanma, umutsuzluk, çaresizliği, içinde yaşanılan topluma kapalı olan yaşam tarzı oluşturarak bir sonraki nesillere aktarıldığı bir süreçtir (Bilen ve Çalışır, 2013). Daha küçük yaşlarda çocuklar büyüklerinin tutum, davranış, pratikleri, düşünme biçimlerini, beğenilerini ve hatta hoşlanmadıklarını modelleyerek bu karakteristik özellikleri özümserler. Bunlar beden üzerinde etkide bulunur, davranan ve eyleme geçen toplumsal bir dili ifade etmeye başlar. Bedenin toplumsal dili bireyin çevresinde yaşanmış tarihin izlerini yansıtır (Lahaye, Pourtois ve Desmet, 2011: 21-62). Bu kültür içinde yaşayan birey ve aileler, toplumla entegre olamamaları sonucunda farklı duygular yaşarlar. Özellikle isyan, öfke ve nefret, çaresizlik ve şiddet bunlardan bazılarıdır. Oluşan bu alt kültürde yoksulluğu ve toplumsal değerleri reddederek kendi içine kapanma yolunu seçerler. Eksiklik ve yetersizlik duyguları özellikle ekonomik krizlerin yoğun yaşandığı dönemlerde daha fazla artar (Özgen, 2005). Freire'ye göre; *insanlar kendilerini bir durum içerisinde varlıklar olarak zamansal ve mekânsal koşulların içinde kök salmış bulurlar. Koşullar onlara damgasını vururken onlarda koşullara kendi damgalarını vururlar şeklinde belirtmiştir* (Freire, 2014: 97). Yoksulluk kültürünün zaman ve mekândan bağımsız olarak gelişmekte, sürekli hale gelmekte, içinde bulunulan ekonomik ve benzeri koşulların iyileştirilmesi durumunda bile, bu kültür içinde bir anlam ifade etmediği söylenebilir. Weber, *“toplumun örgütlerden bağımsız düşünülmemeyeceğini, örgütlerin kendine uygun ve devamlılığını sağlamaya yönelik bir kültür yarattığını ve kültürün toplumun bütün üyelerine öğretildiğini belirtmiştir. En büyük iki öğretim yeri aile ve okuldur. Bu kurumlar aynı zamanda toplumun devamlılığını sağlayan iki önemli unsurdur”* (Çağırkan, 2017). Yoksulluk kültüründe sosyal yardım bağımlılığı, bu yardımların düzeyi ve yoksulluk oranını etkileyen koşullar tarafından belirlenir. Eğitime devam edilmemesi, erken yaşta yapılan evlilikler, bekâr anneler ve evlilik dışı doğumlar beraberinde işsizliği ve şiddet içeren suç oranında artış meydana getirir. Sosyal yardımlarda yapılan artışlar ve iyileştirmeler sonucunda da sosyal yardıma bağımlı yaşayanların sayısını artırır. (Niskanen, 1996). Yoksulluk kültürü 1980 yıllardan itibaren yeni muhafazakâr yapının

güçlenmesi sonucunda sosyal devletin çekildiği alanlara bireysel sorumlulukların ve gönüllü yardımların aileye, dinsel ve yerel topluluklara devredilerek sosyal koruma ağının sağlanması çerçevesinde yeniden güncellik kazanan bir kavram olmuştur (Gül ve Gül Sallan, 2008: 60-73). Yoksulluk kültüründe işgücü piyasası dışında olanlar, uzun süredir işsizler, suç nedeniyle toplum dışına itilenler, normal dışı davranış kalıplarını benimseyenler, yeterli eğitimi veya mesleki eğitimi olmayanlar ve uzun süredir devletten alınan sosyal yardımlarla yaşayanlar, kadın tarafından yönetilen tek ebeveynli haneler, erken yaştaki hamilelikler gibi olgular yoksulluğu bir kısır döngü haline getirmektedir (Gül ve Şen, 2018: 19). Yoksulluk kültürü sosyal bağlılık duygusunun gevşemesine neden olmakta, bireylerin suça eğilimleri kontrol edebilecek her türlü sosyal kontrol belirli ölçüde de olsa ortadan kaldırılabilmektedir (Özer ve Çolak, 2015). Yoksulluk kültürü bağımlılığı artırarak devlet harcamalarının artışına neden olmakta, vergi yükü artırmakta ve kaynakların yanlış kullanılmasına neden olmaktadır. Ayrıca yoksulluk kültürü suça, yardım bağımlılığına, okul ve eğitim hayatını bırakmaya, çalışma ahlâkının zayıflamasına ve çocuk yaşta evlilik ve hamilelikler olmaktadır (Gül ve Gül Sallan, 2008: 60-73). Yapılan sosyal yardımların birey ve aileleri tembelleştirme, suiistimal edilme, çalışma ahlâkından uzaklaştırma, bireysel ve toplumsal sorumluluk almama, örtük bir kayırmacılık, alışkanlık haline getirerek hak temelli yaklaşımdan uzaklaşılmasını ve yoksulluk kültürüne zemin hazırladığıdır (Canbulut, 2017). Yardım programlarına yararlanan veya bağımlı olan kişiler çalışmaktan kaçınırlar. Bu bireylerin bahse konu yaşam tarzını benimsedikleri ve üretim sürecine içinde yer almak istemediklerinden dolayı toplumun çalışan kesimi tarafından onların sırtında bir “*kambur*” olarak görülebilmektedir (Aksan, 2009: 43-60). Yoksulluk kültürü teorisi oldukça tartışmalıdır ve fazlaca eleştirilmektedir. Bu konuda Leacock, yoksulluğun bir kültür oluşturmadığını, devam eden yoksulluğun sonucu olarak savunmaktadır. Yoksulların ellerine geçen parayı kısa bir zaman içinde keyfini çıkararak harcamaları fikrine katılmakla birlikte bunun yoksulluğun bir sonucu olduğunu iddia etmektedir (Zastrow, 2016: 167-197). Castells’e göre; yoksulluk kültürü bilgi ve teknolojik olarak yoğunlaşma, kent merkezlerine yoğun göçler, siyah ve İspanyol ailelerde çocukların ve kadın yönetimindeki tek ebeveynli yoksul aileler olmasıdır. Bu nedenler yeni fırsatlar yaratmaktan ve yoksulluğa çözüm

üretmekten uzak olup, var olan eğitim eşitsizlikleri sonucunda bu grupların yeni ekonomik yapılanmanın gerektirdiği niteliğe sahip olmamalarıdır (Castells, 1989: 204-205). Yeni muhafazakâr yaklaşımda sosyal yardımlar sınırlandırılarak, geçici hale getirilmesi ve sadece acil yaşam destek gereksinimi olanlara yardım verilmesi böylelikle kurumsal sosyal devlet programlarının tamamen kaldırılması ile yoksulluk kültürünün yok edileceğini savunmaktadır (Gül ve Gül Sallan, 2008: 60-73). Türkiye’de en önemli sorunlardan biri olan işsizlik; yüksek düzeyde gelir dağılımı bozukluklarını ve yoksulluğu oluşturmaktadır. Yoksulluk içinde yaşayan birey ve ailelerde uygulanan politikalar ile giderilemediği için bir sonraki kuşakta benzer sorunlar yeniden üretilmektedir. Kırdan kente göç eden aile ve bireyler yeterince iş olanakları olmaması durumu yıkıcı bir kültürün oluşmasına da neden olmaktadır (Özerkmen ve Yolcuoğlu, 2016: 809). Yoksulluk kültürü kavramı, yoksulluk döngüsünü açıklayan sosyal bir teoridir. Bu teoriye göre yoksulların, hayatın yüküne uyum sağladıkları için yoksulluk içinde kaldıklarını ileri sürer. Yoksulluk kültürü nesilden nesile aktarılan bir yaşam biçimi olduğunu ve çocukların bu alt kültürü yaşadıkları aile ve çevre içinde çok küçük yaşlarda öğrendiğini ve özümsemiğini savunur (Mohan, 2014). Yoksulluk kültürü görüşüne göre yoksulluk kültürünün bir toplumda veya bir ülkede hâkim duruma gelebilmesi için; aktif bir ekonomi politikasından yoksun olunması, sosyal güvenceye sahip işgücünün çalıştırılmaması ve kazanç sağlamaya yönelik istihdamın eksik olması, toplumda devamlı ve büyük ölçüde işsizliğin bulunması, yapılan çalışma karşılığı olarak düşük ücretlerin verilmesi, toplumsal, siyasal ve ekonomik açıdan mevcut olan piyasa alt yapısı düşük gelire sahip, yoksul olan alt tabaka için sağlanmaması, dostluk, ahabpılık ilişkisinin var olmasıdır. Yoksul olmanın bireyin kendi bireysel sorunlarından kaynaklandığını savunan bir olgudur. Bu şartlar altında meydana çıkan hayat biçimi, yoksulluk kültürü olarak tanımlanmaktadır (Özekinci ve Özhan, 2022). Yoksulluk açıklamaları çoğunlukla yoksul bireylerin yaşam biçimlerinde ve bunun yanı sıra, onların benimsedikleri düşünülen bakış açıları ve tutumlarda aranmıştır. Bu çalışmaların etkili yorumlarından biri de Amerikalı sosyolog Charles Murray tarafından ileri sürülmüştür. Yoksulluk kültürünün bir yaşam biçimi haline gelmesi ile ilgili olarak Murray, yoksulluğu kişisel sorumluluğu olan kişilerin alt sınıfta olduğunu ve bağımlılık kültürünün bir parçasını oluşturduklarını belirtmiştir. Bu görüşü ileri süren Murray, işgücü piyasasına

girmek yerine devlet tarafından sağlanan sosyal yardımlarla yaşamlarını sürdüren yoksul insanları anlatmaktadır. Murray, refah devletinin ve diğer örgütlerin yaptıkları sosyal yardımlar ile; kişisel hırs ve kendi kendine yardım gücünü eksiltten bir alt-kültür oluşturduğunu ileri sürmüştür. Sosyal yardımı yaşam biçimi haline getiren birey ve aileler geleceğe odaklanmak, kendi ayakları üzerinde yaşamlarını sürdürmek ve daha iyi bir yaşama erişmeye çabalamak yerine, sadakaları kabul ettiklerini savunmuştur. Ayrıca Murray; yapılan yardımlarının insanların çalışma teşviklerini kırdığını öne sürmektedir (Giddens, 2012: 397). Diğer bir görüş olan kurbanı suçlama yoksulluk kültürünü açıklayan popüler görüşlerden biridir. Bu görüşe göre; yoksul bireyler yoksul yaşamlarından kendileri sorumlu tutulmaktadır. Burada daha çok yoksulların daha çok kişisel özelliklerine odaklanılmakta olup; tembel, zamanlarını, paralarını boşa harcayan ve kendi yaşamları üzerinde kontrole sahip olmayan bireyler olarak tanımlanmaktadır (Özmete, 2011: 84). Konya’da yapılan bir araştırma da yerel halkın Suriyelilerin yardıma ihtiyacı olmadığını düşündüklerini, yardımların gereksiz dağıtıldığını ve asıl ihtiyaç sahibi vatandaşların göz ardı edildiğine dair bir kanı geliştirdiklerini ve bunun sonucunda ayrımcı söylemlere zemin hazırladığını ifade etmiştir (Afyonoğlu, 2021). Yoksulluk kültürü beraberinde sosyal dışlanmaya neden olmaktadır. Bireylerin dezavantajlı duruma düştüğünde ve bu sosyal hakları güvence altına alamadığında ortaya çıkan bir durumdur. Sosyal dışlanmanın en bilinen sebebi ise yoksulluktur. Birey ile toplum arasındaki ilişki kalitesini, bireyin topluma ait olma gücü belirlemektedir (Köroğlu Savcı, 2022). Lewis’in yoksulluk kültürü analizi kurbanları suçlamanın ötesinde yoksulların becerikliliği, zekice buldukları çıkış yolları ve alt sınıfın yoksulluğa karşı geliştirdikleri kültürel mekanizmalarına dikkat çekmesi açısından tümüyle yok sayılamayacağıdır. Lewis, yoksulluk kültürü tezi ile kapitalist yaşam biçimi içine yerleştirmiştir (Harvey ve Reed, 1996). Yapılan sosyal hizmet sunumları ve sosyal yardımlar birey ve aileleri iş yaşamından uzaklaştırmakta, çalışma hayatının dışına itmekte, toplumdan soyutlanmalarına ve yoksulluk döngüsü oluşturarak yoksulluk kültürünün devamlılığını sağlamaktadır.

1.2.1. Kültür Kavramı

Türk Dil Kurumuna göre kültür; *tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki*

nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü olarak tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu, 2021). Kültür; müzik, edebiyat, sanat, dil, gelenek ve göreneklerin bileşeninden oluşur. Özellikle kültür ve gelenekler insan davranışı ve kendi etrafındaki dünya görüşleri üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir (Pope, 2006: 108-110). Malinowski'ye göre kültür; *insanın yaşamak için oluşturduğu bir ortamdır*. Bütün kültürler temel kültür öğelerini oluşturmuştur. Maddi kültür (kurumlar, mimari özellikler vb.), Konuşulan dil (lisan), Toplum ahlakı, eğitim, normlar, değer, düşünce ve inançlar, toplumsal kurumlar ve siyasi hayattır (Erdoğan, 1997: 123-128). Bireyler bir kültürün içinde doğar, bu kültürün içinde büyürken kuralları, normları ve kültürü tanımlayan gerçeklik içinde öğrenir. Kültür günlük yaşantımızı etkileyen en büyük durumlardan biridir (Aronson, Wilson ve Akert, 2012: 217). Kültür bir toplumun veya topluluğun üzerinde yaşadığı ülke, aile, soy, akrabalık, din, devlet, eğitim, öğretim, töre, gelenek, görenek, norm ve sanatı içine alır. Kültür sosyal bir miras olarak öğrenilir ve toplumsaldır. Bireylerin yalnız kendi deneyimlerini değil aynı zamanda toplumun bütün bildiklerini de öğretir. Kültür toplumun ihtiyaçlarını karşılayarak doyum sağlar, zamanla değişikliğe uğrar (Güvenç, 1991: 129). Amerikalı antropolog Kroeber kültürün öğrenildiğini ve toplumlarda gruplar ya da bireyler yoluyla iletildiğini belirtmiştir. Kluckhohn ise, kültürün farklı öğelerden oluşan dinamik bir yapıda olduğunu belirtmiştir (Billington vd., 2013: 34-35).

1.2.2. Alt Kültür Kavramı

Kavram ilk kez 1947 yılında Lee ve Gordon tarafından kullanmış, ulusal kültür içerisinde, sınıf, etnik köken, dini inanç gibi unsurlara ayrılabilen toplumsal koşulların birleşiminden oluşan ve bir araya geldiklerinde o kültürdeki tüm bireylerde etki yaratan bir alt kısım olarak tanımlamıştır (Bağış, 2019). Bir alt kültür, belirli bir toplum içinde oluşturduğu konumunu ile anlam ve değer kazanır. Toplumun genel yapısı ile farklılık gösteren grup veya grupların her hareketinin bir alt kültür olarak tanımlanması mümkün olabilir (Doğan, 1993). Başka bir tanımda alt kültür; toplumun değerlerine karşı olmamakla beraber dil, din, etnik veya benzer özel eğilimler nedeniyle toplumun tamamından farklı bir kimliğe sahip olan kültür gruplarıdır (Acar ve Demir, 2002: 31). Habermas'a göre alt kültür, toplumsal sınıf farklılıklarının

bağlamında ortaya çıkmaktadır. Alt kültür gelenekler, normlar ve yaşam düzeyi ile alışkanlıklarının yanı sıra siyasi anlayışlarda da kendilerine uygun düşen farklılıkları biçiminde varlıklarını sürdürmeye devam eder (Keskin, 2020). Amerikalı antropolog Walter B. Miller'e (1958) göre alt kültür; güce ve erkeklığe önem, heyecan ve tahrik arayışı, başarı ve çabaya yönelmek yerine şansa ve kadere bırakmayı içerir. Bir kuşaktan diğerine aktarılır. Can sıkıntısı, düşük gelir ve yüksek düzeyde işsizlikle yaşayanlar kendilerine belli düzeylerde doyum sağlayan kendi ilgi alanlarını geliştirirler. Ayrıca alt kültür yoksullar arasında muhafaza edilerek korunur (Oktik, 2008: 25-35). Ailenin gerçekleştirdiği aktarım, kişinin toplumsallaşma sürecine önemli katkıda bulunur ve gelecek nesillere sosyal, kültürel ve aidiyet kazandırır (Lahaye, Pourtois ve Desmet, 2011: 21-62). Bir alt kültüre ait bireylerin, içinde buldukları toplumsal yapıdan belirli nitelikler bakımından farklılaşmaları olmaktadır. Bu ayrışma; kültürel, ekonomik ve siyasal yapının temel değerler bütünüyle bir karşıtıktan ziyade, toplum ile uyumlu fakat kendi içlerinde oluşturdukları dil, jargon, etnik köken, dünya görüşü, ya da benzer özel eğilimleri ile özgün niteliklere sahip alt kültürleri meydana getirmektedir (Keskin, 2020). Bu anlamda alt kültür hareketleri bireylerin daha özgür olduğu ve toplumsal kontrolün daha az olduğu alanlarda paylaştıkları kolektif kimlik olarak da görülebilir. Alt kültür hareketlerinde bireyler sadece ortak bir kimliği değil, aynı zamanda birtakım değerleri, amaçları ve kültürel birikimleri paylaşmaktadır. Kolektif eylemlerin sürdürüldüğü mekânlarda bir araya gelen topluluklar, sahip oldukları temel bilgi stoğu çerçevesinde yeni alt kültürler veya topluluklar yaratmıştır (Türe, 2019: 25-34). Tüketimcilik, popüler kültürün oluşması, suç temalı sosyal ağ yapılanmaları sonucunda yeni kimliklerin oluşmasına neden olmaktadır. Oluşan bu yeni kimlikler iktisadi yoksullukla birleşmek suretiyle yeni bir alt kültürün ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Koçancı ve Ergun, 2018). Toplum tarafından kabul gömüş ve yaygın bir şekilde uygulanan kültür ve hayat tarzının büyük kültür olarak görülmesi sonucu bu yapıyı dışında kalan her türlü formun ise alt kültür olarak değerlendirilmektedir (Yaman, 2016: 59).

1.3. Bir Yaşam Tarzı Olarak Yoksulluk Kültürü

Ortega'ya göre bütün insan yaşamları, kendisinden önceki yaşamlarla kendisinden sonraki yaşamlar arasında yer almaktadır. Bu nedenle her insan bir

kuşak içinde doğar ve o kuşak içinde yaşama dışında bir seçime sahip olamaz (Cihan, 2010: 124). Toplum düzeni sağlamak adına çeşitli normlar (kurallar) geliştirir ve toplumun diğer üyelerine iletir. Böylelikle bireylerin yapmış oldukları çeşitli davranışların çoğu çok küçük yaşlardan itibaren hayatları boyunca sürer ve ortak öğrenme sonucu oluşur (Kağıtçıbaşı, 2010: 73). Sorokin'in göre toplum; *“belli kuralları olan, bu değer ve kuralları içinde birbirleriyle etkileşimlerde bulunan bilinçli birey ve gruplardır”* (Kongar, 2013: 42). Fauzia Erfan Ahmed' e göre yoksulluk kültürü *“ötekileştirme kültürü olup altın kural sessizlik yani hayatta kalmaktır”*. Onlar ses çıkarmaya isteksizdir. Yoksulluk kültürünü anlamak başarının temelidir. Yoksulların kim olduğuna dair orta sınıfın varsayımları ve yoksulların kendilerini nasıl gördüğü birbirinden farklıdır. Örneğin bir bankanın önünde duran güvenlik görevlisini orta sınıf koruma ve güvenlik olarak görürken yoksullar onları gözdağı olarak görürler (Ahmed, 2013). Yoksulluk kültüründe evlilik dışı doğumlar yaygındır (Niskanen, 1996). Çok az tasarruf etme, yüksek faiz oranları ile tekrar tekrar borçlanma, tütün, alkol ve piyangolara büyük oranda para harcama eğiliminde olurlar. Bir yaşam tarzı olarak yoksulluk kültürü; yoksulların norm, değer ve tutumlarını diğerlerinden farklı olduğunu göstermekte olup, tercih ve davranışlarını kendilerinin şekillendirdiğini öne sürmektedir (Bruijn ve Antonides, 2022). Kentlerde farklı yapıdaki bireyler arasında kurulan sosyal ilişkinin farklı olması, insanları başka gruplarla iletişim olmaya yöneltir. Wirth'e göre *“şehrin kaotik ortamı ve insana güven vermeyen yapısı, insanları farklı bireylerle kendine özgü örgütlenmeye yönlendirir. Şehirlerde oluşan gettolar, dışarıdakiler için girilmez bölge, içeridekiler için de çıkılmaz”* bölge haline gelir (Özyurt, 2007). Kadınların hane reisi olması durumunda ise; ailesine olması gerektiği gibi bakmadığı ve ailenin refah düzeyini istenen seviyeye getiremediği için yoksulluk kuşaklar arasında devam etme eğilimi gösterir. Bu durum sonucunda yoksulluk tek ebeveynli hane reisi yanında çocuklarının da tüm geleceklerini etkileyerek yoksulluk kültürü bir kısır döngü olarak devam edecektir (Chant, 2014: 36). Günlük yaşantının büyük bir kısmını dolduran alışılmış ve rutin hareketleri tekrar etmeye başladığında bireyler kendilerini incelemeye ve çözümlenmeye gerek duymazlar. Bunlar onlar için sorun oluşturmaz olurlar. Bir bakıma görünmez olmaya başlarlar. Bireyler bu durumdan hoşnut olmaya başlarlar. Alışılmışlık yeniliğin ve değişme cesaretinin en büyük düşmanı haline gelir (Bauman, 2013: 27-28).

Yoksulluk kültürü içinde yaşayan insanlar kendilerinden istenen davranışlar sonucu ödüllendirildiklerini düşünürler ve başka insanlarda bu davranışları göstermeye ilgi duymaya başlayabilir ve şu mesajı verirler “*birçok insan bunu yapıyor.*” Yoksulluk kültüründe yaşayan insanlar sosyal yardım başvurusu konusunda zorluk yaşamazlar çünkü benlik saygıları azdır fakat yoksul insanlar sosyal yardım başvuru yaparken damgalanmaktan çok korkarlar (Bertrand, Mullainathan ve Shafir, 2006). Yoksulluk kültürü içindeki insanlar başarı ve gelişme için çaba göstermezler. Kişisel ve öz yetersizlik, aşırı kadercilik ve güçsüzlük duygusu içindedir. Genel bir bağımlılık, onay ve bağlılık için yüksek bir ihtiyaç gösterirler (Chakravarti, 2006). Harris’e göre; yoksulluk kültürü içinde yaşayan çocuklar çok küçük yaşlardan itibaren ebeveyn etkisine akranlar aracılık etmektedir. Bekar bir anne tarafından büyütülmek yetişkinlikle antisosyal davranış riskini arttırmaktadır. Düşük gelir ihtimalinin yüksek olması nedeniyle çocuklar sert akranların yaşadığı bir mahallede büyümek zorunda kalmakta ve bu koşullar altında büyüyen çocuklar şiddete daha fazla eğilimli olmaktadır (Sapolsky, 2021: 202).

Yoksulluğu ortadan kaldırmak, yoksulluk kültürünü yenmekten daha kolaydır. Çünkü yoksulluk kültürü, toplumsal, tarihsel ve kültürel değerleri ile bağlantılı bir ilişkiler sistemidir (Türkdoğan, 2007).

Günlük yaşantının büyük bir kısmını dolduran alışılmış ve rutin hareketleri tekrar etmeye başladığında bireyler kendilerini incelemeye ve çözümlenmeye gerek duymazlar. Bunlar onlar için sorun oluşturmaz olurlar. Bir bakıma görünmez olmaya başlarlar. Bireyler bu durumdan hoşnut olmaya başlarlar. Alışılmışlık yeniliğin ve değişme cesaretinin en büyük düşmanı haline gelir (Bauman, 2013: 27-28). Yoksulluk kültürü içinde yaşayan insanlar kendilerinden istenen davranışlar sonucu ödüllendirildiklerini düşünürler ve başka insanlarda bu davranışları göstermeye ilgi duymaya başlayabilir ve şu mesajı verirler *birçok insan bunu yapıyor.* Yoksulluk kültüründe yaşayan insanlar sosyal yardım başvurusu konusunda zorluk yaşamazlar çünkü benlik saygıları azdır fakat yoksul insanlar sosyal yardım başvuru yaparken damgalanmaktan çok korkarlar (Bertrand, Mullainathan ve Shafir, 2006). Yoksulluk kültürü içindeki insanlar başarı ve gelişme için çaba göstermezler. Kişisel ve öz yetersizlik, aşırı kadercilik ve güçsüzlük duygusu içindedir. Genel

bir bağımlılık, onay ve bağlılık için yüksek bir ihtiyaç gösterirler (Chakravarti, 2006). Harris'e göre; yoksulluk kültürü içinde yaşayan çocuklar çok küçük yaşlardan itibaren ebeveyn etkisine akranlar aracılık etmektedir. Bekar bir anne tarafından büyütülmek yetişkinlikle antisosyal davranış riskini arttırmaktadır.

Düşük gelir ihtimalinin yüksek olması nedeniyle çocuklar sert akranların yaşadığı bir mahallede büyümek zorunda kalmakta ve bu koşullar altında büyüyen çocuklar şiddete daha fazla eğilimli olmaktadır (Sapolsky, 2021: 202).

1.4. Yoksulluk, Yoksulluk Kültürü ve Sosyal Hizmetin İlişkisi

İnsanlık tarihi boyunca tüm toplumlarda korunmaya ihtiyaç duyan dezavantajlı grupların (engelli, hasta, yaşlı, yoksul, çocuk ya da kadınların) ihtiyaçlarına yönelik hizmetlerin sağlanmasında çok çeşitli örgütler rol oynamıştır (Es ve Menteşe, 2018). Sosyal hizmet; kökenlerini din temelli olarak hayırseverlik çalışmaları ile başlamıştır. Bireysel olarak yapılan yardımlar zaman içinde gönüllü örgütlenmelere dönüşmüştür (Bayraktaroğlu ve Adıgüzel, 2015). Sosyal hizmetin temelleri 1800'lü yıllara kadar dayanmaktadır. Kentlerde yaşayan yaşlı, engelli, hasta ve yoksul insanlara aileler, kiliseler ve hayırseverler yardım elini uzatmışlar, ekonomik ve psikolojik olarak zor durumda kalan yoksul aile ve bireylere ev ziyaretleri yaparak yoksul ve dezavantajlı kesimlere ait bilgileri kayıt altına alarak ilk sosyal hizmet uygulamasının temellerini oluşturmuşlardır (Acar ve Duyan Çamur, 2003). İngiltere'de 1884 yılında Yerleşim Evleri (Toynbee Hall) S.Barnett tarafından kurulmuştur. Yerleşim evlerinin kurulması sonucunda toplumda yoksullara ekonomik yardımlar yapılmıştır. Ayrıca ücretler iyileştirilmiş, sağlık ve güvenli çalışma koşulları konusunda mahalli yöneticilere baskı aracı olmuştur (Buz ve Ayyıldız, 2019).

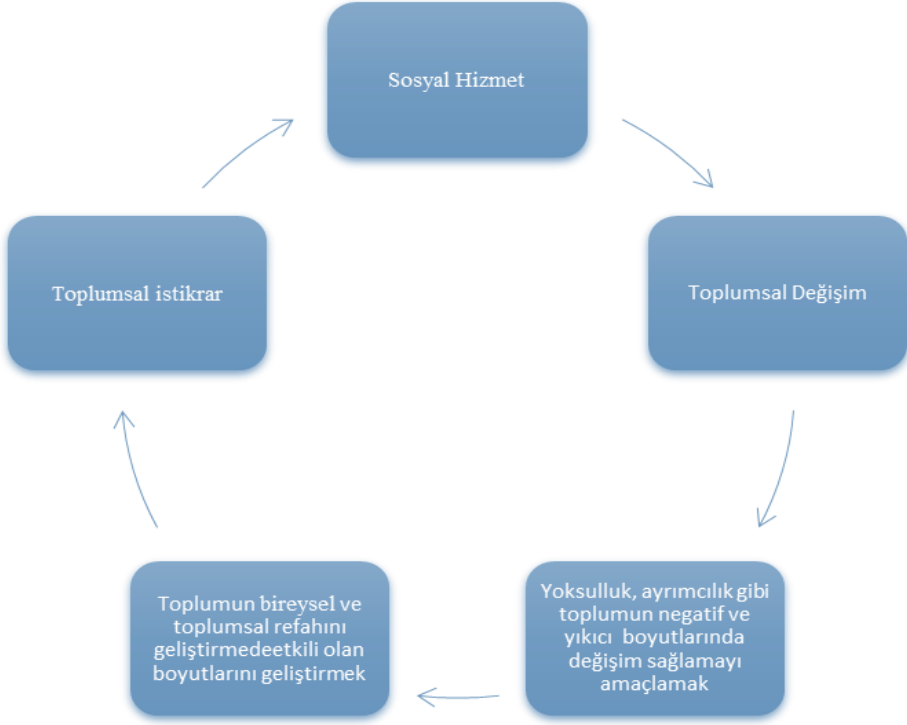
Sosyal hizmet;

Kendi kendine yardım ve iş birliği ilkesi, değişmekte olan toplum yapısı, toplum içindeki birey, aile grup, toplulukların gereksinimlerinin karşılanması, sorunlarının çözülebilmesi, çevreleriyle karşılıklı uyumlarına yardım edilmesi, insan kaynağı ile sosyal, ekonomik koşulların korunması, geliştirilmesini sağlamak amacıyla uygulamalı bir meslektir (Duyan ve Özgür Bayır, 2016: 30).

İnsan onurunun korunması, bazı haklarının bulunarak bu haklarının da korunmasına yönelik insan hakları kavramı 20. yüzyılın en büyük

başarılarından biri olmuştur. (Yıldırım ve Aslan, 2019). Geleneksel olarak yaşanan toplum hayatı sanayi devrimi ile endüstriyel gelişmeler sonucunda ilişkilerinin aile ve dini örgütlerde toplum hayatını koruma ve sürdürme fonksiyonlarında da önemli değişimler yaşanmasına sebep olmuştur. Toplumsal hayatta meydana gelen sosyal sorunların artış göstermesi sonucunda sorunların çözümüne yönelik devletin sorumlulukları artmış ve sosyal alanlara da müdahalesini zorunlu kılmıştır (Özaydın, 2013). Sosyal refah devletinin adil, yapıcı ve insanlar arasında gelir adaletini sağlama noktasında dengeli bir toplum oluşturduğu genel olarak kabul edilir (Esping-Andersen, 1990: 23). Sosyal refah devleti bir radikalleşme yani klasik koruyucu olan devletin derinleştirilmesi ve uzantısıdır. Refah devleti kriz dönemlerinde önemli sıçramalar yapmıştır. Bu dönemler I. ve II. Dünya savaşları ve 1929 yılında yaşanan büyük buhrandır (Rosanvallon, 2004: 15-20). Toplumsal sosyal sorunlarla mücadele eden örgütlerde yaşanan güç kaybı ve ekonomik hayatın beklentiler sonucu, devletin kamusal sorumluluklarının düzenleyici ve müdahaleci bir şekilde yeniden tanımlanmasına neden olmuştur. Endüstri ilişkilerinin üçlü yapısı içinde dengeleyici görevlerinin yanında sosyal sorunların çözümünde sorumlu bir devlet anlayışı önem kazanmıştır (Özaydın, 2013). Sosyal hizmet bireylere içinde bulunduğu çevre içinde ve gerektiği durumda sosyal çevrelerini değiştirerek azami düzeyde destek ve yardım yapma işlevini sağlar. Mikro düzeyde bireyin kendisine ve en yakın çevresine, mezzo düzeyde kişiler arasındaki ilişkilere ve makro düzeyde grup, topluluk ve tüm toplumla olan çalışmaları yapmaktadır (Sheafor ve Horejsi, 2015: 19-28).

Şekil 2.1: İstikrar ve Değişim

Kaynak: Thompson N., Kuram ve Uygulamada Sosyal Hizmeti Anlamak, 2013, Ankara, s: 42.

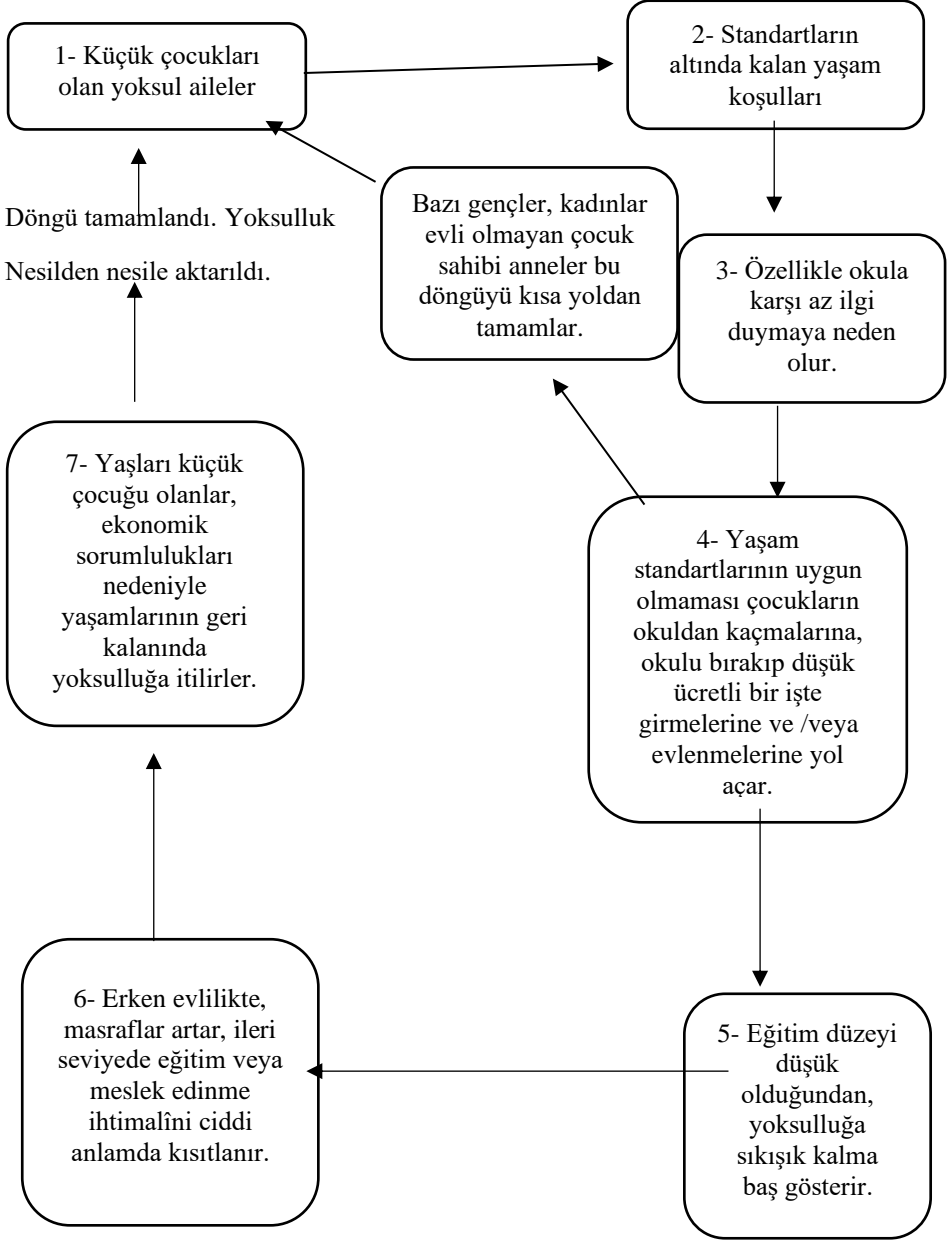
Sosyal hizmet, insanların ortak faydadan pay almasını engelleyebilen kişisel zorluklara uyum sağlayabilmesi ya da bu zorlukların üstesinden gelebilmesi için kişiler veya kişilerarası düzeyde onların bireysel ve sosyal sorunlarla başa çıkmasına yardım etmektedir (Thompson, 2013: 40). İnsan Hakları Evrensel Bildirgesine göre, her bireyin gıda, giyecek, barınma, sağlık, gerekli toplumsal hizmetlerden kendisinin ve ailesinin belirli refah düzeyi içinde yaşama hakkı vardır (Açıkgöz ve Yusufoglu, 2012). Sosyal hizmet mesleği; insanın biricikliğini, onurunun ve iyilik halinin geliştirilmesi, gözetilmesi, korunması, sürdürülebilir insani ve toplumsal gelişmenin temeli kabul etmektedir (Atatanır, 2016: 3-10). Türkiye’de Cumhuriyet öncesi dönemde sosyal hizmet İslam toplumu içinde devamlı bir görev ve hayır işi

olarak düşünölmüştür. Bu hizmetler hayır kurumlarına bırakmıştır. Cami, medrese, mektep, hastanene, ilaç, tıbbi hizmetler, yoksulların ve yolcuların korunması gibi yüzlerce sosyal hizmet uygulaması bu yolla sağlanabilmiştir. Vakıflar toplumun güvenliği ve refahı için sosyal örgüt görevini üstlenmiştir (İnalçık, 2013: 155). Monarşi anlayışına dayanan refah sisteminde yöneten, popüler ana aktör olarak belirlenmiş ve böylelikle yönetilen yoksul halk ile yöneten arasında bir yakınlık oluşturulma çabası içine girilmiştir (Özbek, 2013: 31-34). Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında yaşadığı yenilgiler ve kaybedilen topraklar sonrasında zorunlu göçler yaşanmış, bu göçlerle birlikte salgın hastalıklar, ölüm, işsizliği ve dilenciligi beraberinde getirmiştir. Bunun sonucu olarak; yoğun göç dalgası özellikle İstanbul'da kentsel görünümü büyük ölçüde etkilemiştir. Ülke ekonomisi ciddi bir yıkıma uğramış ve insanlar yoksullukla mücadelede çaresiz kalmışlardır (Çavuşoğlu, 2014: 21-22). Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında ihtiyaç gruplarına ve yaşlılara yönelik kurulan vakıf kuruluşları yoluyla hayır işleri şeklinde gerçekleştirilmiştir. Örnek olarak; savaşlarda ölen şehitlerin çocuklarına yönelik yatılı olarak hizmet veren Darüleytamlar kurulmuştur. Darülhayr-ı Ali ise 1902 yılında kurulmuş olup, ihtiyaç sahibi çocuklara yönelik hizmetler vermiştir. Bunlar Osmanlı döneminde yapılan ilk sosyal hizmet uygulamalarıdır (Şeker, 2015: 22-23). 1895 yılında açılan Darülaceze; yoksulları, engellileri ve yetim çocukları muhafaza etmek için Sultan II. Abdülhamid döneminde açılmıştır. Osmanlı döneminde kurulup günümüze kadar yaşayan kurumlar arasındadır. Darüşşafaka 1873 yılında eğitime başlamıştır. Yetim ve kimsesiz çocukların eğitim almaları için kurulmuş olup, çocukların her türlü ihtiyacı okul tarafından karşılanmıştır (Ersoy ve Dikici, 2018). Himaye-i Eftal Cemiyeti 1921 yılında kurulmuştur (Gül, 2020). 1826 yılında kurulan Evkaf-ı Hümayun Nezareti günümüzün Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile Vakıflar Genel Müdürlüğünün temellerini oluşturmuştur. Darüşşafaka, Darülaceze, Darüleytamlar, Çocuk Islahhaneleri, Eftal Hastanesi ve Hilal-ı Ahmet Cemiyeti kurulmuş olup, günümüzde de hizmet vermeye devam etmektedir (Abay ve Ceylan, 2011). 1935 yılında Çocuk Esirgeme Kurumu olarak adı değiştirilmiş, 1983 yılında 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu'nun kabul edilmesi ile kurum kapatılmıştır (Ersoy ve Dikici, 2018). Yoksullukla mücadelede ülkeler aynî-nakdî sosyal yardım uygulamaları yoluyla yoksulluğun etkilerini

gidermeye ve azaltmaya çalışmaktadır. Ayrıca gelir getirici proje destek uygulamalarıyla sürdürülebilir gelir elde edilmesini amaçlanmaktadır (Biçer, 2009: 19). Kamu yönetimi ve yerel yönetim düzeyinde uluslararası alanda son yıllarda önemli değişme ve gelişmeler meydana gelmiştir. Devletin küçültülmesi, yeni aktörlerin saha inmesi, katılımcı ve vatandaş odaklı yönetimin güçlendirilmesi, bürokrasinin azaltılması (yerindelik ilkesi) ile akılcı bir insan kaynakları yönetimin geliştirilmesidir (Çukurçayır, 2003: 12). Kamu yönetimin temel amacı; kamu yararını sağlamak ve toplumun ihtiyaçlarını karşılamaktır. 1980 yıllardan sonra yaşanan değişim ile vatandaşların beklenti ve gereksinimleri dikkate alan yeni kamu anlayışı önem kazanmıştır. Kamu hizmet sunumlarında etkinlik, verimlilik, şeffaflık, kalite, performans ve strateji odaklı yeni bir yönetim anlayışı ortaya çıkarak sosyal hizmet sunumlarına da yansımıştır (Eroğlu, 2013: 27). Türkiye’de ilk defa 2011 yılında “*Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı*” kurulmuştur. Bu bakanlık bünyesinde olan Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü devletin sosyal yardım politikalarını düzenleme ve uygulama görevini üstlenmiştir (Kılıç ve Çetinkaya, 2012). Yoksulluk kültüründe içinde yaşayan birey ve aileler yaşam tarzı, zekâ gibi özellikleri farklı olmakla beraber kolektif bir ruha ve sahip olurlar. Bazı fikir ve duyguları özellikle kitle oldukları ve aynı amaca yönlendikleri süreçlerde ortaya çıkar (Le Bon, 2020: 23-24). Alışkanlıklar sürekli olarak yeniden oluşturulur. Çin atasözüne göre “*Bir alışkanlık insan bir şeyi ilk kez yaptığında başlar*” demiştir. Alışkanlık üzerinde pek fazla genellikle düşünülmez. Kendi kendilerine ortaya çıkarlar. Alışkanlık yoluyla; eylemlerin başarılması için gereken beceriler kazanılır, aynı şeyi daha az enerji ile yapılmasını, dikkat kapasitesi oluşturarak belleğin yedekte tutulmasını sağlar ve beklenmedik durumlarda başa çıkmayı kolaylaştırır (Young, 2013: 101-103). Aynı çevrenin paylaşılması, kuşaklar arası sürekliliğe yol açmaktadır. Bireyler arasındaki farklar yaşam ortamlarının ayrılmasıdır. Bununla birlikte; tarihi, ekonomik, sosyal ve psikolojik sorunların aktarım mekanizmaları üzerinde etkisi vardır. Kuşaklar arası aktarım; genetik, etolojik, jenealojik, sosyokültürel ve sosyal öğrenme yoluyla olmaktadır (Lahaye, Pourtois ve Desmet, 2011: 21-62). Korunmaya ihtiyaç duyan dezavantajlı grupların başında özellikle çocuklar gelmektedir. Çocukların sağlıksız ve yeterli olmayan beslenme biçimleri, doğal olarak gelişimlerini olumsuz olarak etkileyebilmektedir. Bununla birlikte sürekli yer değiştirme, yaşadıkları bölgedeki eğitimin sağlıksız bir yapıda

olması, şiddetin çeşitli türlerine maruz kalmaları, bağımlılık riski ile karşı karşıya olma, ilerleyen zaman içinde, sürekli bir işsizliğe yol açarak yoksulluğun bir döngü haline gelmesine ve yoksulluk kültürüne neden olmaktadır (Küsmez, 2018). Yoksulluk döngüsünün içinde tek başına anneler ile yaşlı bireylerde yer almaktadır. Yoksulluğun veya yoksunluğun bu tür ailenin çocuklarına aktarıldığı ve kalıcılık kazandığı belirtilmektedir (Yarar, 2015). Yoksulluk kültürü, kadercilik, teslimiyet, sendikalara ve diğer birliklere katılmada başarısızlıklar yoksulların potansiyel gücünü zayıflatıcı olması nedeniyle yoksulluğun sürekliliğini sağlamaktadır (Oktik, 2008: 25-35). Kadınların hane reisi olması durumunda ise; ailesine olması gerektiği gibi bakmadığı ve ailenin refah düzeyini istenen seviyeye getiremediği için yoksulluk kuşaklar arasında devam etme eğilimi gösterir. Bu durum sonucunda yoksulluk tek ebeveynli hane reisi yanında çocuklarının da tüm geleceklerini etkileyerek yoksulluk kültürü bir kısır döngü olarak devam edecektir (Chant, 2014: 36). Kadınlara yönelik part time veya kısa süreli iş olanakları oluşturularak kadınların iş hayatı içinde yer alarak kendi ayakları üzerinde durarak güçlendirilmesi sağlanmalıdır. Güçlendirme yaklaşımı birey, topluluk ve örgütlerin eşitliğini ve yaşam kalitesini artırmak için sosyal ve politik çevrelerini değiştirmeleri ve yaşamları üzerinde kontrol sahibi olmalarına yönelik sosyal bir eylem sürecidir. Aynı zamanda insanların karar alma, harekete geçme, seçim yapma veya diğerleriyle çalışma gibi yapamadıkları şeyleri yapabilmeleri için gereken güce sahip olmaları sürecidir (Erbay, 2019). Güçlendirmede bireyin güçsüz yanlarına odaklanmak yerine bunları gidermeye çalışan güce odaklanılır. Sosyal hizmet güçlendirme yaklaşımı ile sosyal baskıya maruz kalmış, ayrımcılığa uğramış bireyler ve gruplarla çalışmalarda öne çıkmaktadır (Güloğlu Kahraman, 2022). Sosyal hizmet sunumlarında ve yapılan sosyal hizmet uygulamaları yoluyla dezavantajlı gruplarının yoksulluk ile başa çıkmaları, kendi ayakları üzerinde yaşamlarını sürdürmelerine yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Daha önceden dağınık yapıda sürdürülen sosyal hizmet sunumlarını tek çatı altında toplanmıştır. 2828 sayılı kanun kapsamında Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı çeşitli görevler üstlenmiştir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından ihtiyaç sahibi birey ve ailelerin bilgi ve yardıma erişimlerini kolaylaştırmak üzere Alo 144 ve Alo 183 Sosyal Yardım Hattı kurulmuş olup gerek yardım gerekse şikâyetlerin ve önerilerin

değerlendirilmesi yapılmaktadır. Aynı zamanda danışmanlık hizmetleri de verilerek sorunların çözümü için bilgi akışı sağlanmaktadır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023). “*Yoksulluğu ortadan kaldırmak, yoksulluk kültürünü yenmekten daha kolaydır. Çünkü yoksulluk kültürü, toplumsal, tarihsel ve kültürel değerleri ile bağlantılı bir ilişkiler sistemidir*” (Türkdoğan, 2007). Değişik sosyal hizmet sunumu ve uygulamaları yoluyla ihtiyaç sahibi dezavantajlı gruplara (nakdî ya da aynî) olarak sosyal yardımlar yapılmaktadır. Yapılan sosyal hizmet sunumları ve sosyal hizmet uygulamaları farklı örgütler tarafından gerçekleştirilmekte, entegre bir sistem ağı olmadığı için dağınık bir şekilde olmaktadır. Yoksulluk kültürü içinde yaşamayı alışkanlık haline getirmiş olan birey ve aileler bu örgütlere başvurmakta ve sosyal yardımlarla yaşamlarını devam ettirmektedir.

Şekil 2.3: Yoksulluk Döngüsü

Kaynak: Zastrow, C., Sosyal Hizmette Giriş, 2016, Ankara, s: 178.

Bireyin çocukluk ve gençlik evresinde yaşadığı dezavantajlı durum, toplumsal hayattan uzaklaşmasına, kopmasına neden olabilmekte içinde bulunduğu toplumla arasındaki iletişim ve etkileşimi olumsuz etkileyebilmektedir. Çocuk ve gençlerin gelecek yaşamlarını planlamalarında, eğitim, meslek seçimi ve geleceğe yönelik yaşam koşullarının şekillenmesinde bulunduğu çevre önemli bir rol oynamaktadır (Çeviker vd., 2018). Bunun sonucunda yapılan sosyal hizmet sunumları birey ve aileleri bu yardımlarla yaşama bağımlı, alışkanlık ve yaşam biçimi haline getirmekte olup, bir kültür oluşturmakta bunun sonucunda da yoksulluk kültürünün devamını sağlamakta ve nesilden nesile aktarılmasından söz etmek mümkündür.

1.5. Dünya’da Yoksulluk Kültürü Algısı

Yoksulluk kültüründeki bazı davranış, tutum ve düşüncelerin etnik veya bölgesel gruplara ait olduğunu düşünen bir genel görüş oluşmuştur. Amerika’da siyahi aileyi yönetenin kadın olması tüm siyahi ailelere özgü olarak düşünülmekte ve kölelikten kaynaklanan tarihsel deneyimleri olarak nitelendirilmektedir. Oysaki bu tür aileler yoksulluk kültürünün özelliklerini göstermektedir (Kılınç, 2018). Wilson “*yoksulluk kültürü içinde en çok siyahların olduğuna işaret ederek*”; istihdam dışı kalanlar, işsizler, işlediği suçlar nedeniyle toplum dışına itilenler, toplum davranış kalıplarını benimsemeyenler, eğitimi olmayanlar ve uzun zamandan beri sosyal yardımlarla geçinenlerin olduğunu belirtmiştir (Wilson, 1987: 61-78). Yoksulluk tuzağının kalıcılığının altında yatan birçok neden bulunmaktadır. Yoksulluğu içselleştirme ve yaşanan ülkeye özgü farklılıklar ve kısır döngü içindeki ekonomiler yoksulluk kültürü de beraberinde getirmektedir. Yoksulluk tuzağına düşen başlangıç noktasından atlama gerçekleştirmediği sürece yoksulluk kültürünü içinde barındırır. Kendini değiştirme veya çabalama yeteneğini sınırlayan bu durum ülkenin başarısız ekonomik yönetiminden kaynaklanır (Capasso ve Carillo, 2012). Literatüre bakıldığında bazı yazarlar yoksulluğu sürekli yoksulluk, çevresel-mekânsal yoksulluk ve sınıf altı yoksulluğu çerçevesinde üç farklı grupta ele almıştır. (Jargowsky ve Bane, 1990). Wilson ayrıca kadın tarafından tek ebeveynli ailelerde ve evlilik dışı çocuk sahibi olmanın yoksullukla çok yakından ilişkisi olduğunu söylemiştir. Bu yaşam tarzlarının yoksulluğu kısır döngüsü haline getirdiği ve bir toplumsal dışlanmaya neden olmasıdır. Toplumsal dışlanma ile;

yoksulluğun belli mahallerde yoğunlaştığı, bu mahallelerde iş, eğitim, sağlık evlilik, yetişkin rol modeli eksikliklerinin yoksulluk kültürünün oluşumuna zemin hazırladığını belirtir (Wilson, 1987: 61-78). Latin Amerika’da ülkeleri ile karşılaştırma yapıldığında birçok Afrika kabile topluluğunun güçlü kolektif yapısı nedeniyle yoksulluk kültürü özelliklerini göstermedikleri görülür (Kılınç, 2018).

1.6. Türkiye’de Yoksulluk Kültürü Algısı

Yoksulluk kültürü ile ilgili Türkiye’de yapılan ilk araştırma Orhan Türkdoğan tarafından 1973 yılında Erzurum Gecekonduları üzerine yapılmıştır. Türkdoğan yaptığı bu çalışmada sadece kültürel unsurları ele almıştır. Türkdoğan, yoksulluğu bir alt kültür olarak değerlendirmemiş, bu sorunu sosyal yapı ve dini değerler sistemi içinde ele alarak, bunun kültürel yapıyla ilişkili olduğunu belirtmiştir (Aksan, 2009: 43-60). Orhan Türkdoğan yoksulluk kültürünün önemli normlarını Erzurum, İstanbul, Kocaeli gecekondualarında gözlemlemiştir. 1960’lardan günümüze kadar gecekondularında yoksulluk kültürünü dışlayan bir araştırma bulunmamaktadır (Türkdoğan, 2002: 33-35).

Yoksulluk kültürü bir bakış açısı, gecekonduların insanın kazandığı bir hayat felsefesi ve dünya görüşünü ifade eder. (A.g.e., 2002: 33-35).

Türkiye’de yapılan akademik çalışmalarda yoksulluk kültürü üzerinde doğrudan bir araştırma olmamasına rağmen, kavram medya yoluyla yaygınlaşmıştır. Bu durum yoksulların suçlanmasını ve yapılan her türlü yardımların eleştirilmesinin önünü açmıştır (Özdoğan, 2010). 1950 ve sonrasında büyükşehirlerin kıyılarına yerleşen kırsal kökenli birey ve ailelerin düzenli bir iş bulamamaları, toplumsal rol ve statülerinde bir değişim olmaması, günlük kazanıp yaşamaları gibi rutin eylemler sonucu yoksulluk kültürü denilen bir kimliğe dönüştürmüştür. Yoksulluk kültürü “*sadece yoksul olmak değildir, yoksulluktan farklı bir kültürel bir yapılaşmadır*” (Türkdoğan, 2015:20-21). Hastalık ve engellilik tıpkı yoksulluk gibi kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. İnsanlar doğdukları andan itibaren beslenme, barınma gibi imkânların olmaması nedeniyle sağlıklarını yitirmekte, hasta oldukları için çalışmamakta, bu koşullar altında doğan çocukları da kendileri gibi sağlıksız olmaktadır. Yaşam koşullarının güçlüğü sonucu ailede yaşayan tüm bireylerde çaresizlik, başa çıkamama ve umutsuzluk şeklinde kendini göstermekte

beraberinde psikolojik sorunları da getirmektedir (Bora, 2019: 97-127). Burada önemli bir hususun altını çizmekte fayda vardır. Özellikle kenar mahallerde otururken ekonomik durumu düzeltenler “*ayıp olur*” düşüncesi ile yaşadıkları mekanlardan istememektedir (Can, 2019: 301-305). Düşük eğitim seviyesi, yüksek yoksulluk oranı ile var olan kültür ve büyük toplumla bütünleşememekte ve bir alt kültürü meydana getirmektedir. Bu durum dil, duygu, düşünce, tutum ve davranışlara yansyarak toplumun büyük çoğunluğunun ortak normlarının dışında kalmaktadır. Yoksulluk kültürü kültürel çatışmaları ve toplumsal sorunları beraberinde getirmektedir. “*Yoksulluk kültürünü yenmek yoksulluğu yenmekten daha zordur*” (Türkdoğan, 2015:20-21). Yoksulluk kültürü Türkiye açısından ciddi bir soruna işaret etmekte ve üzerinde durulması gereken bir konudur. Bir yaşam biçimi olan bu kültürün, yoksulluğun nesiller arasında aktarılmasına, bazı yoksul grupların birbirine yakın davranışlar göstermeleri sonucu yaşadıkları toplumdaki ayrışmaları şeklinde ifade edilmektedir (Açıkgöz ve Yusufoglu, 2012). Erdoğan ve arkadaşları tarafından yapılan “*yoksulluk halleri*” çalışmasında yoksulluğun kuşaklar arasında devredilen ve yeni gelecek kuşaklara devredilecek bir olgu olarak görülmesinin yaygın bir görüş olarak ortaya çıktığı görülmüştür. Yoksulluğu geçmişten aktarılmış, anne babalardan hatta dedelerden miras kalmış dünyevi bir sürecin sonucu olarak tarif edilmiştir (Şen, 2019: 249-285). Yoksulluk kültürü geleceğe dönük bir *umut* üretmemektedir. Yoksulluk kültürü özellikle doğu illerinde dinsel alanda kendisini ifade etmektedir. Fakat cemaat örgütlenmelerinin bu kültürün örgütlenmesi ve bir dayanışma ağı içinde işlev görmediği de bir gerçektir. Sadece kutsal aylarda iftar, aş evi ve benzeri yardımların yapılması bireysel ölçekte gerçekleşmektedir (Can, 2019: 301-305). Erdoğan’a göre; yoksullara aynî ya da nakdî yardım yapan örgütlerden yardım alabilmek için evindeki televizyonunu saklamak veya çalıştığını gizlemek gibi hileler yaptıklarını da belirtmektedir (Erdoğan, 2019:32-42). Türkiye’de sosyal hizmet sunumundan yararlanan bazı bireyler, otoriteyi aldatmak için stratejilerde geliştirmektedir (Duygu Saygı, 2020). Örneğin kâğıt üzerinde boşanarak bir arada nikahsız yaşama, mal varlıkları hakkında yalan ve yanlış bilgi verme, yardım alabilmek için çocuklarını kullanma şeklinde olabilmektedir. Büyük ölçüde dayanışma ve yardımlaşma ağlarının dışında kalan yoksul aileler çeşitli örgütlerden aldıkları aynî ve nakdî sosyal yardımlar yaşamlarını sürdürmede çok önemli

olmaktadır. Yoksulluğu anlamaya çalışırken önce haneye bakmak mağduriyetin boyutlarını anlamayı kolaylaştırırken aynı zamanda bu hanede yaşayan hane bireylerinin de ayrı ayrı yoksullukla başa çıkma yollarını ürettikleri görülür (Bora, 2019: 97-127). Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından hazırlanan 2006-2008/2007-2009-2008/2010 ve 2010/2012 Orta Vadeli Programlarında yoksulluğun önlenmesine yönelik hizmetlere yer verilmiş ve yoksulluk olgusunun ve bunun getirmiş olduğu kültürün ortadan kaldırılmasına yönelik uygulamalara ağırlık verilmesi şeklinde belirtilmiştir (DPT, 2010: 29). Özellikle yoksulluk ile ilgili geliştirilecek programlarda yoksulluk kültürünün oluşmasına engel olunması şeklindedir. Yoksulluk kültürünün Orta Vadeli Programlarda yer alması böyle bir kültürünün yaygın olduğunun politikalara yansımalarının da sonucudur (Özdoğan, 2009: 30). Yoksulluk kültürünün oluşumunda ihtiyaç sahibi olmamasına rağmen yardım talep etmek ve almak aynı zamanda yardımlardaki mükerrerlik ve istismar ile ilgili bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Bu durum aynı bireyin farklı örgütlerden aynı yardımları almasına ve suistimallerin olmasına neden olmaktadır. *Konya'da Dost Eli ve Deniz Feneri Dernekleri'nin* birlikte yaptıkları çalışmada %70'e varan oranda yardımların suistimal edildiğini ve gerçek ihtiyaç sahiplerine ulaşamadığını ortaya koyması açısından önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır (Taşçı, 2009). *Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları* tarafından yürütülen tüm çalışmalar ve uygulamalar yoksulluğu sürdürülebilir olmasını ve sosyal patlamayı önlemeye yöneliktir. Bunun sonucunda yapılan aynî ve nakdî yardımlar yoksul birey ve aileleri daha fazla bağımlı hale getirmiştir (Demirhan ve Kartal, 2014).

Erdoğan, Türkiye'nin kültürel ve tarihi bakımdan yoksulluğu yaşam standardı veya maddi- ekonomik gösterge olmanın ötesinde hissetme yapısı ile ilişkilendirmiştir (Erdoğan, 2019: 32-42).

Tarım sektöründeki değişim ve teknolojik gelişmeler sonucu göç etmek zorunda aileler enformel işlerde çalışmaya başlamıştır. Gecekondulaşma süreci ile başlayan bu yeni yerleşim süreci beraberinde şehir yaşamında hemşericilik ve akrabalık ilişkileri yoluyla daha koruyucu bir sosyal ağ oluşturmuştur. Fakat şehirde yerleşme ve adapte olma sürecindeki birey ve ailelerin eğitim, iş, sağlık, alt yapı koşullarına ulaşmada yaşadıkları zorluklar yoksulluğu zaman içinde bir yaşam biçimi haline dönüştürmüştür (Atatanır, 2016: 3-16). Gecekondu

mahalleleri genellikle çalışan yoksulları da içinde barındırır (Adaman ve Keyder, 2006: 120-125). Literatür araştırmalarında yoksulluk kültürüne Türk toplumunun algısı üzerine yeterince çalışma yapılmadığı görülmüş, sadece Canbulut, Tuğba (2017) tarafından yapılan bir araştırma olduğu görülmüştür. Araştırmaya katılan kitle aktif olarak kamu, özel sektör ve sivil toplum örgütlerinde çalışanlardır. Araştırma sonuçlarına göre; refah düzeyine ulaşmanın ekonomik göstergeler ile sağlanamayacağı, ekonomik destek paketleriyle yoksulluğun önlemeyeceğine vurgu yapmaktadır. Ayrıca yoksulluğun bir kültür haline gelip insanların hayatları üzerinde etkili olmasında; insanların doğduğu coğrafi koşulların etkisiyle yoksulluk kültürünün oluştuğu, yoksullukla mücadele kapsamında yapılan sosyal yardımların yoksulları yoksul kalmaya alıştırdığını yani bağımlı hale getirdiği, yoksulluğun babadan oğula kalan bir kültür şeklinde yaşandığını ve aile içinde yaşanarak öğrenildiğini belirtmişlerdir (Canbulut, 2017).

1.7. Yoksulluk Kültürünün Neden Olduğu Sonuçlar

Yoksulluk kültürünün neden olduğu sonuçlar birisi öğrenilmiş çaresizlik olup diğeri çalışma ahlâkı üzerindeki olumsuz etkisidir. Öğrenilmiş çaresizlik; kontrolü mümkün olmayan ve bireyin kontrolü dışında maruz kaldığı bilişsel ve motivasyon yetersizlik sonucu oluşmaktadır (Şahin Tabakçı ve Karakelle, 2012). Değişik toplumlarda oluşan kültür çok eski tarihlerden itibaren öğrenilerek gelmiş birbirinden farklı davranışlarla oluşmuştur. Öğrenilmiş çaresizlik bireyden bireye veya toplumdan topluma farklılık göstermektedir (Aktan ve Yay, 2016). Çaresizlik; bireyin eyleme geçememe ve hayatını kontrol edememe duygusunu, geçirdiği travmalar sonucu gelişerek nihayet başarısızlığı kendisine genellemesi olarak tanımlamak mümkündür. Birey kendisi için talihsiz ve kadersiz olduğunu düşünür, yaşadıklarını şansa ve kadere bağlar (Özdemir, 2010). Birey için onu başarıya ulaşılabilir bir durumlar ve şartlar oluşmuş olsa dahi bireyin cesareti ve kendine olan inancının zayıflaması sonucunda hiçbir şey yapamamasıdır. Öğrenilmiş çaresizlik davranışının oluşmasında bireyin sadece kendisi değil, yaşadığı çevre faktörü de önemli bir yere sahiptir (Aktan ve Yay, 2016). Hayatı boyunca her bireyin başarısızlık ya da hedeflere ulaşma gibi engellerle karşı karşıya kalması kaçınılmaz bir durumdur. Bu durumları kendi bireysel yetersizliğinden kaynaklandığını düşünmesi bireyi öğrenilmiş çaresizlik içinde yaşamaya

itmektedir (Erdoğdu, 2006). Birçok araştırmacı tarafından bireyin işsiz kalıp yoksulluğa düştüğünde pasif ve demoralize olma durumunu öğrenilmiş çaresizlik olarak tanımlamaktır. Yaşanan iş kaybı sonucu iş bulma beklentisinin azalması öğrenilmiş çaresizliğe dönüşmektedir (Kümbül, 2005). İnsana yapılan yatırım kısa vadede olmayan uzun bir zaman diliminde gerçekleşmesi zorunlu olan bir çalışmadır. İnsana yatırımın ilk kaynağı içinde yaşadığı ailesidir. Aile içinde bireye sağlıklı bir fizik ve ruh sağlığıyla gelişmesi için sağlıklı bir ortam hazırlanmaz ise; toplumdan kopuk ve uzak bağları olarak yetişecektir. Aile bireyin gelişmesine yeterli katkıda bulunmaması sonucunda bireye sorumluluk bilinci de aşılamamış olacaktır. Sorumluluk başlı başına çok önemli bir kavram olup, paylaşmayı da beraberinde getirir. Sorumluluğunu bilen bireyler yaşadığı toplumdan neyi ne şekilde isteyebileceğini, topluma karşı ne ölçüde yükümlü olacağını bilecektir. Aile içinde paylaşmayı öğrendiği ölçüde yaşadığı toplum içinde aynı davranışları göstermekte sıkıntı çekmeyecektir (Margosyan, 1996: 128-129). Yoksulluk kültürünün neden olduğu sonuçlardan olan çalışma ahlâkı üzerindeki olumsuzluklarına bakıldığında; ahlaki değerlerde ve yaşam biçimlerinde belirli birey, gruptan beklenen değer yargılarının gelenek, görenek ve kuralların oluşturduğu ve geçerli olarak kabul edildiği sistemler bütünüdür. Ahlâk sadece uyulması beklenen kurallar değeril, aynı zamanda beklenen görevleri de belirtir (Aktan, 1994: 118). Çalışma ahlâkı yoksulluk durumunun açıklanmasında bir referans olarak değerlendirilmektedir. Yoksulluğun çoğullukla tembellik, işe ve çalışmaya karşı olan negatif tutumları gerekli koşullar oluştuğunda ya da oluşturulduğunda çalışıp yaşamlarını kazanmaya yaklaşımlarında kilit noktadır (İlhan, 2013: 177-209). Çalışma kendisine ve topluma faydalı olmak için üretmek, faydalı olmaktır. Çalışma toplumsal ve bireysel olarak yararlı olup, toplum için zorunluluktur (Bozkurt, 2000: 16-17)

Toplumsal değişme ekonomik, teknolojik olduğu kadar politiktir (Smith, 2011: 94).

Durkheim'e göre her kuşak bir önceki kuşaktan devraldığı bilgiyi farklı şekillerde yapılandırır ve kullanır. Birey sosyalleşerek, insanlar arasındaki uzlaşma, özveri, dayanışma, güven, bağlılık duygusu gibi ahlâkî nitelikler olmadan toplum var olamaz. Toplumun hangi ahlâkî

ilkeler etrafında bütünleşeceğini koşullar tarafından belirlenir (Özyurt, 2007).

Ahlâk yaşanan toplum içinde kendinden feragat etme, sadakat, kendi çıkarını düşünmeme, fedakârlık, sorumluluklarını alma, eşitlik yanlısı gibi nitelikleri içinde barındırır (Bon, 2020: 58-59). Çalışma ahlâkı kişi ve toplumun huzur ve güveni için çalışmanın önemine vurgu yapar. Çalışmak, kişinin ve ailesinin refahı ve yaşamını sürdürebilmesi için bir zorunluluk olmaktan öte, kişinin toplumsal sorumluluğunu gerçekleştirmesi gereken ahlaki bir yükümlülüktür. Çalışma ahlâkının hâkim olduğu toplumlarda kaynaklar etkin ve verimli kullanılır, böylece devamlı ekonomik anlamda bir gelişme sağlamak daha kolay hale gelir (Atar ve Şener, 2021). Yoksulluğun birçok yönü bulunur. Bunlardan bazıları fiziksel sermaye, alt yapı, ekonomik ve amaç eksikliğidir. Yoksunluktan kaynaklanan hasarın çoğu zihinde meydana gelir. Beklenen ve beklenmeyen iyilik ve kötülük kavramlarını etkiler. Kendi kaderini tayin etme hakkı ile kendi performansını değerlendirerek yaşama motivasyonu ve refahını beraberinde getirir. Güçsüzlük duygusu yerini üreterek hem maddi kaynakları geliştirmede hem de içinde yaşadığı sosyokültürel toplumda etkileşim ve güçlendirmeyi sağlar (Chakravarti, 2006). Sosyal yardım ile geçinen insanların artması, sistemde onları üreten olmaktan çıkartmaktadır (Sawhill, 1988). İnsanın aileden sonra ikinci büyük çevresi içinde yaşadığı çevresidir. Toplum, büyük ve geniş bir aile gibidir. İnsanın eğitimi, şekillenmesi, yetişmesi veya bozulması büyük ölçüde içinde yaşadığı toplumda olur. Toplum statik değil, dinamik bir yapıda olup daima hareket halindedir. Bu hareketlilik, bazen toplumun her kesimini içine alır, bazen de bir kısmını harekete geçirir (Eren, 2004: 43-44) ve bireylerin çalışmasını sağlayan amaçlar, kültürel olarak belirlenir (Polanyi, 2017: 225). Günümüz yaşanan değişim, çalışma hayatında da birçok değişimi beraberinde getirmiştir. Çalışma ahlâkını etkileyen birçok faktör vardır. Bunlardan bazıları; çalışmaya ilişkin algılar, sosyal ve kültürel temelli düşünceler, sosyal yapı ve örf-adetler, inanç biçimleri yer alır. Bu etkenler toplumlarda farklı biçimlerde ortaya çıkabilir (Feten, Çarıkcı ve Özkul, 2017). Ünlü Çin düşünürü Konfüçyüs “*yoksula bir balık verirsin bir kere karnını doyurursun, balık tutmasını öğretirsen ömrü boyunca karnını doyurursun*” sözüyle herkesin kimseye muhtaç olmadan yaşamını sürdürmesinin ve çalışmanın önemini belirtmiştir (Yülek, 2003: 89). Çalışma ile öz saygı birbirine bağlıdır. Albert Einstein “*yaşama öz kazandıran tek şey*

çalışmadır” demiştir. ABD’de Profesör Robert Wuthnow’un yaptığı bir araştırmaya göre; tam zamanlı çalışanların %84’ü yaptıkları iş sonucu çalışmanın kişisel değer duyguları bakımından vazgeçilmez ve çok önemli olduğunu belirtmişlerdir. Marsha aynı şekilde çalışmanın statü ile ilgili değil tutumla ilgili olduğunu belirterek *“eğer insanlar çalışmayı ve yaptıkları işi seviyorsa bir hamburger firmasında kızartma tezgâhında bile çalışabilir”* sözüyle çalışmanın önemini vurgulamıştır (Reeves, 2003: 51). Yoksulluk kültürü nesilden nesile aktarılan bir alt kültür haline gelmekte, alışkanlık, bağımlılık, yaşam biçimi haline dönüşerek bir kısır döngü haline gelmektedir.

1.8. Yoksulluk Kültürü ile İlgili Eleştiriler

Yoksulluk kültürü on dokuzuncu yüzyıldan beri devam eden yoksulların kendi yetenek ve inisiyatif eksikliğinden dolayı yoksul olduklarının yeni bir biçimde bilimsel özelliklerle süslenerek yeniden sahneye konulmasıdır. Yoksulluk kültürü kadercilik, geleceği planlamama, düşük eğitim seviyesi nedeniyle meslek edinememe, işsizlik, umutsuzluk olarak kendini göstermektedir (Harvey ve Reed, 1996). Yoksullukla mücadelede benimsenen yaklaşımlar yoksulluk sorununun devam etmesine ve süregelenleşmesine neden olmuştur. Sosyal devlet tarafından uygulanmakta olan politikalarına duyulan güvensizlik nedenlerinden biri de yardıma bağımlılığın sürekli artması ve artan bir yoksulluk kültürü yaratmasıdır (Sawhill, 1988). Yapılan araştırmalar göstermiştir ki; yoksul bölgelerde yaşayan ve sabit bir maaşla bir işe sahip olup, geçinen insanlar keyfi harcamalar yerine orta sınıf insanlar gibi para biriktirmeye başlamaktadırlar. Yani gelecek için bir umut ışığı, güven duygularında da değişim görülmektedir (Leacock, 1971: 9-40). Willam Ryan’ın yoksulluk kültürü teorisi bir kurbanı suçlama fikrinin klasik bir örneği olarak tanımlaması bu yaklaşıma karşı güçlü bir eleştiri getirmiştir.

Ryan’a göre; içinde buldukları koşullar için yoksulları suçlamak, yoksulluğu ortadan kaldırmak için gereken sosyal programları ve yeni politika geliştirmekten kaçınmak için uygun bir özürdür (Zastrow, ve Ashman, 2015: 154-164).

Ağustos ve Ekim 2004 tarihleri arasında Peru And dağı kırsal bölgesinde yapılan bir araştırma sonuçlarına göre; burada yaşayan yoksul insanlar günlük kalori ihtiyaçları belirlenen dünya standartlarının altında olmasına rağmen kendilerini yoksul görmemektedir. Ekonomik büyümeyi ve sosyal politikaların

iyileştirilmesini beklemek yerine yoksullukla mücadele etmek için çeşitli alternatifler üretmektedirler (Krishna, Kristjanson, Kuan ve vd., 2006). Yoksulluk kültürü kavramında yoksullarla ilgili nitelermelerin bir kısmına olumsuz özelliklerin atfedilmesiyle yoksullara karşı bakış açısını da şekillendirmiştir (Özdoğan, 2010). Işık ve Pınarcıoğlu tarafından yapılan *Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli Örneği* çalışmasında yoksulluğun gecekondu bölgelerinde kronik bir sorun olduğu ve yeni gelen göç dalgaları ile artmaya devam ettiği ileri sürülmektedir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2011: 39). Neo liberal yaklaşım yoksulluk kültürünü; yoksulların içinde yetiştikleri aile, çevre, mahalle ortamı, olumsuz değerler anlayışı sonucu; sorunlarını tek başına çözemeyen, çalışma etiği gelişmemiş eksik sosyalleşmiş bir alt kültür olarak kabul etmektedir. Neo liberal görüşe göre; bireyler yoksulluklarından kendileri sorumlu olup, yapılan yardımlar piyasanın işlevini bozarak özgürleri kısıtlayarak yoksulluğu artırır (Gül ve Gül Sallan, 2008: 60-73). Yoksulluk kültürü yaklaşımı, refah devletini eleştiren muhafazakâr politikacılara aradıkları fırsatını vermiş ve tezlerini desteklemiştir. Refah devletinin sunduğu sosyal yardımların kısıtlanmasını öngören neo-liberal politikalara da gereken malzemeyi sağlamıştır (Bilen ve Şan, 2006). Yoksulluk kültürüne gelen diğer bir eleştiri kültürel yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre iş fırsatları bireysel tercihlerle, bireyin performans ve verimliliği ile değil farklı nedenlerle engellendiğidir. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı kadınların fırsatlara erişimini engelleyen bir faktördür. Yoksulluktan en çok etkilenen korunmasız durumda olan çocuklardır. Yeterli ve kaliteli eğitim fırsatlarına ulaşamamakta ve kayıt dışı işlere yönelmek zorunda kalmaktadırlar (Kalaycıoğlu, 2020: 89). Bir işi ve geliri olmayan bireyler sadece çalışacakları yer ve düzenli gelirden değil, aynı zamanda içinde buldukları zamanı organize etme fırsatından yani somut, gerçekçi beklenti ve amaçlardan yoksun kalırlar. Sabit işi ve geliri olan ailelerde yetişen birey, düzenli iş disiplini alışkanlığı kazanmaya da yatkınlık gösterir. Bu alışkanlıkları kendi ebeveynleri ve diğer yetişkinlerin davranışlarında görürler (Wilson, 2013: 329). Günümüzde tartışılmakta olan yoksulluk kültürü karşılıksız yapılan, birey ve aileler için herhangi bir gelir kaynağına dönüştürülmediği için yoksulluğu döngüsel hale getirmesi ve yoksulluğun bir yaşam tarzı haline dönüşmesini kolaylaştırması gerekçeleri ile eleştirilmektedir (Topçuoğlu ve Aksan, 2014: 130). Yoksulluk kültürü ile ilgili yapılan eleştirilere rağmen sosyal hizmet sunumu gerçekleştiren örgütler farklı

sosyal yardımlarla yoksulluk kültürünün devamını sağlamaktadırlar. Siyasi nedenler ya da hayır amaçlı yapılan bu yardımlar birey ve ailelerde yeni bir alt kültürü meydana getirmekte, ahlak ve iyi niyet kurallarından uzaklaştırmakta, toplum için büyük bir yük teşkil etmektedirler. Kaynakların kıt olduğu ve gerçek ihtiyaç sahipleri yerine koordinasyon ve iş birliği olmaması nedeniyle yardımlar yapılmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Sosyal hizmet sunumu içinde yapılan sosyal yardımların bir yaşam şekline dönüşmesi, yoksulları bağımlı hale getirmesi sonucunda tembelleğe neden olabilmektedir. Yapılan yardımlar tembelleğe teşvik edici ve ahlâken bozulmalara neden olabileceği için bu durumun yoksulluk kültürünün oluşumuna zemin hazırladığıdır. Ortaya çıkan yoksulluk kültürü sürekli bir yoksulluğu da beraberinde getirebileceğidir. Ahlâkın çıkış noktası bireylerin birbiriyle ilişkilerini doğruluk esaslarına göre belirlemek, kişilerin ve kurumların davranışlarının toplumsal yaşamın zedelenmesini önlemek gibi önemli bir nedene dayanmaktadır. Herhangi bir toplumsal yapı, ahlâk prensipleri olmadan hayatını devam ettiremez. Ahlaki ilkeler toplumlara birleştirir ve ortak yaşamı olanaklı kılar, toplumsal ahenk sağlar (Atar ve Şener, 2021). Bir toplumun ahlâkı, o toplumun hukuk, ekonomi ve aile kurumlarına bağlı olup birlikte değişirler. Her toplumun bir ahlâk yapısı bulunmakta ve bu yapı toplum içinde yaşamanın şartlarından birini oluşturmaktadır (Kılıoğlu, 1988: 156). Özellikle, kadınların toplum içinde eğitim seviyesinin düşüklüğü yoksulluk kültürünün devamlılığını sağlamaktadır. Eğitim toplum içinde birçok alanda kadının ilerlemesinde bir başlangıç noktası olarak görülmektedir. Bireyin eğitim düzeyi arttıkça yoksulluktan kurtulma şansı da artmaktadır. Eğitim yoluyla bireyin niteliklerinin artması sonucu gelir elde edebilme potansiyelleri de artacaktır. Aynı zamanda eğitim ile emeğin verimliliği ve marjinal faydası artmakta, teknolojik gelişmelere uyum sağlama süreci hızlanmaktadır. Bu nedenle eğitimin yoksulluk üzerinde belirleyici önemli bir etkisi bulunmaktadır (Bayrakdar, 2020). Kadınların eğitiminde fırsat eşitliğinin olmaması, geleneksel kadın imajının sosyal bir baskı olarak devam etmesi, kadın yoksulluğunu ve bunun beraberinde yoksulluk kültürünü arttırdığı görülmektedir. Eğitim seviyesinin düşüklüğü ya da eğitimsizlik kadının aktif iş piyasasına girmesi önünde büyük bir engel oluşturmaktadır. Çocuk sayısının

fazlalığı, çocukların bakımı, ataerkil aile yapısı ve çocuklara bakacak kimsesi olmaması nedeniyle çalışma hayatı dışında yani âtil durumda kalabilmektedir. Kadınların eğitim seviyesinin yükselmesi ile çocuklarının bakımı ve eğitimlerinde niteliksel olarak artırarak toplum için sosyal bir sermayeyi geliştireceğidir. Böylelikle yoksulluk kültürü kuşaktan kuşağa aktarılmamış olacaktır. Kadınlar erkeklere göre daha çok ayrımcılığa uğramakta, yaşanan toplum içinde temel görevinin ev içi işleri ve çocukların bakımı olarak görüldüğünü belirtmiştir. Ayrıca kadınların eğitim fırsatlarından erkeklere göre daha az faydalandığını belirtmiştir (Okay, 2021). Birçok toplumda cinsiyet ayrımcılığı ile karşılaşan kadınlar istihdam edilme, çalışma koşulları, eğitim imkânları, sosyal yaşama katılma gibi birçok konuda erkeklere göre daha kötü koşullara sahip olmaları sonucunda kadınların yoksulluktan daha fazla etkilenmesine neden olmaktadır (Ekinci Hamamcı ve Anık, 2020). Son yıllarda gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerde kayıt dışı istihdam yoğun olarak görülmekte ve tüm ülkeler için çözülmesi gereken önemli bir sorun haline gelmektedir. Kayıt dışı istihdamın nedenleri; işsizlik, enflasyon, kırdan kente göç gibi genellikle sosyal-kültürel ve ekonomiktir. Tarımda yaşanan sıkıntılar beraberinde kırsal yerlerden kente göçe neden olmakta, kentlerde artan niteliksiz işgücü hemen iş bulamamaktadır (Yanici ve Erdal, 2019). Kayıt dışı işleri ve faaliyetleri takip edilmesi, kayıt altına alınması ve bu konuda gereken alt yapı çalışmalarının sosyal güvenlik kurumu tarafından yeniden düzenlenmelidir (Ceyhan, 2018). Kayıt dışı istihdam toplum için birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde birey ve aileler açısından bakıldığında yoksulluk kültürünün artmasına, sosyal yardım ile bağımlı yaşamaya, haksız rekabet, vergi kaybı, refah kaybı, işsizlik ve toplumsal ahlaki yapının bozulmasına neden olmaktadır. Doğan her birey kültürü oluşmuş bir toplumda doğar. Gereksinimlerini ve isteklerini toplumun kültürünü benimseyerek karşılar. Bu süreçte kültür bireyi etkisi altına alır ve biçimlendirir. Kültür bireye amaç ve hedefler aşıl原因arak bireyin dünyaya bakış açısını belirler. Düşünme, tutum ve davranış yollarını oluşturur (Ergil, 1984: 20). Ayrıca yoksulluk kültürünün oluşmasına neden olan diğer bir neden ise; geleceğe yönelik umut beslememesi, bireyde oluşan negatif duygu ve düşünceler kendini ve yaşadığı toplumu etkileyerek toplumdan soyutlanmasını, yaşam kalitesini yükseltmek ve kendi ayakları üzerinde kalmak için çaba göstermemesidir. Sağlıklı nesiller yetiştirmek için

birey ve aileler olumlu düşünce ve davranış kalıpları geliştirmesi, yaşam kalitesini artırmak için çaba göstermesi hem kendisi hem de yaşadığı toplumun ilerlemesine önemli katkılar sağlayacaktır. Birey ve aileler hayatta üstesinden gelemediği problemler ile baş etme, kendini korumak adına bir savunma mekanizması geliştirmekte, sorumluluk ve toplumla bütünleşmeden kaçınmakta ve sonuçta kadercilik, tevekkül ve aylaklık anlayışı içinde yaşamaktadır. Denetlenemeyen çevre ve olumsuz sonuçlarla sürekli olarak karşılaşan birey daha sonra bulunduğu durumu ve şartları değiştirebileceğine ilişkin inancını yitirmektedir. Bu oluşan çaresizlik durumu bireyin yaşantısını, duygusal, davranışlarına bilişsel olarak yansımaktadır Başta depresyon olmak üzere psikiyatrik bozukluklarına yol açmakta ve süreğen fiziksel hastalıklarla çocuk ve ailenin baş etme becerilerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Kılıç ve Oral, 2006). Gelişmekte olan ülkelerin şehirlerin yoksul mahallelerinde yaşayanlar arasında oluşan bir yoksulluk çemberi ve kültürü büyümektedir. Yoksul bir aile çocuğuna eğitim aldırarak yerine işe göndermesi durumunda yeterli eğitim almayan çocuğun yoksulluktan kurtulma olasılığı da çok düşük kalmakta ve yoksulluk bir kısır döngü olarak sürüp gitmektedir (Koray, 2010). Çalıştırılan çocukların büyük bir çoğunluğu sigortasız/kayıt dışı olarak şehirlerde küçük işletmelerde veya kırsal kesimde tarımda çalıştıklarını, çocuk işçiliğinin temel nedenlerinin ise; yoksulluk, eğitimle ilgili nedenler, göç, geleneksel bakış açısı, ailenin rolünün ve mevzuat eksikleri olduğunu belirtmiştir (Bilgili, 2018). Sistem yaklaşımında gözlenen davranış ve özelliklerin sadece sistemin alt bölümünü değil, aynı zamanda dış çevredeki diğer sistemleri etkisi altına aldığı ve onlardan etkilendiğini belirtmiştir. Sistem yaklaşımında bütün canlılar açık sistemler olup, insanlar çevreleri ile iletişim halinde olurlar. Aile, toplumsal sistem içinde yer alan ve kendi içinde de birey düzeyinde alt sistemlere ayrılan ve birbirleri ile karşılıklı etkileşim içinde bulunan gruplardır. Çünkü aile içinde yaşanan olumlu ya da olumsuz bir durum bireyler üzerinde etkili olmaktadır (Yolcuoğlu, 2015: 477-479). Çocukların yoksulluk içinde yetişmeleri, eğitimden yoksun kalmaları, yetiştikleri aile ortamı ve çevrede yoksulluk döngüsü içinde yaşamaları, gelecekte de çocuğun bu kısır döngü içinde yoksulluk kültüre sürüklenebileceğine işaret etmektedir. Yoksulluk kültürü içinde yaşayan birey ve aileler kendileri ve eşleri düzenli bir işte çalışmak yerine çocuklarını kayıt

dışı veya sigortasız işlere göndermektedir. Ev içinde çocuk sayısının fazla olması sonucu çocuklardan bazılarının ellerinden geleceği alınarak yani eğitim hayatı sonlandırılarak sigortasız işlere verilmekte ve çocuk işçiliğine neden olmaktadır. Türkiye’de çocukların okuldan alınıp kayıt dışı/sigortasız olarak çalıştırılmaları yoksulluk kültürünün bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yoksulluk kültürünün oluşması ve devam etmesinin nedenlerinden biri de çocukların erken yaşta evlendirmeleri ve çocuk sahibi olmalarıdır. Cevheroğlu Aslan ve Kışlak tarafından yapılan nitel bir araştırmada; Türkiye’de her dört kadından birisinin 18 yaşından önce evlendiği/evlendirildiği, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde yaygın olduğudur. Yapılan erken evlilikle resmi kayıt altına alınmadığı için kesin verilere ulaşmak oldukça güç olmaktadır. Erken yaşta evlilik yapan kadınların en büyük sorunlarından biri de erken yaşta çocuk sahibi olmalarıdır (Cevheroğlu Aslan ve Kışlak, 2022). Yoksulluk, bireysel ya da yaşanan mahalle ve topluluktan kaynaklanabilir. Yoksulluk içinde yaşayan insanlar kültürel inanç ve tutumlar, kendine özgü davranış biçimlerini benimser ve geliştirirler. Bu şekilde yoksulluk kültürü kendi kendini devam ettirir (Lamont ve Small, 2010). Yoksulluğun toplumsal yansımalarından biri olarak görülen yoksulluk kültürü insanların yoksul doğmuş olmaları ve yoksulluklarını da çocuklarına miras usulü devretmeleridir. Diğer taraftan yoksul insanların bu yoksulluk sarmalından kurtulmaları da çok zordur. Çünkü yaşanan coğrafya bu durumu besler niteliktedir. Yoksullar bu nedenlerden dolayı kendi tutum ve davranışlar geliştirirler (Uzun, 2018: 85-87). Türkiye’de uygulanan sosyal politikaların olumlu sonuçlar vermemesi sonucu birey ve aileler yoksulluk sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır. Ayrıca işsizlik, düşük vasıflı işgücü sayısının çokluğu, yaşanan ekonomik krizler, toplumdaki gelir adaletsizliği, sosyal güvencesizlik, tutarsız ve yanlış hükümet politikaları, yolsuzluklar, kayıt dışı ekonomi, vb. unsurlar da yoksulluğu arttırmakta ve beraberinde yoksulluk kültürünün artışında rol oynamaktadır (Ceyhan, 2018). Toplumsal adaletin ve dengenin sağlanması için oluşturulan sosyal politikalar yoluyla gerçekleştirilmektedir. Uygulamada olan sosyal politikalar yoksulluğu azaltmamaktadır. Yoksullukla mücadele kapsamında verilen sosyal yardımlar birey ve aileler için geçici bir çözüm yolu olmakta özellikle yoksulluk kültürünü önlemeye yönelik kalıcı politikalar oluşturulmamaktadır. Yardımlar gerçek ihtiyaç sahiplerine verilme noktasında da eksiklerin olması, toplumsal adaletin ve dengenin

sağlanmamasına yol açmaktadır. Sonuç olarak yoksulluk kültürü; yapılan yardımlar yoluyla süregelenleşmesine zemin hazırladığı, alışkanlık ve yaşam biçimi haline getirdiği, rahatlığa/tembelliğe sebep olduğu, ahlaki çöküşler yaşattığı, çalışma hayatından uzaklaştırdığı, resmi sigortalı işe girmek yerine yardımlardan yararlanabilmek için kayıt dışı işlerin tercih edildiği, çocukların eğitimine ara verdirip kayıt dışı işlere verdikleri, erken evlilik çocuk sahibi oldukları, aile içi şiddetin görüldüğü, kadın ve kız çocuklarının eğitimlerine önem verilmediği, toplumdaki soyutlanarak bir alt kültür meydana getirdikleri, yoksulluk kültürünün nesilden nesile aktarılmasında ve bu alt kültürün devamını sağlayıcı etmenlerin oldukça fazla olduğu görülmektedir. Sosyal sorunların geçici olarak önlenmesi yerine kalıcı çözüm yolları ile birey ve ailelerin bütüncül bir yaklaşım ile psikolojik, sosyal ve ekonomik olarak desteklenmesine yönelik yeni bir modellemeler üzerine tüm örgütlerin görüşleri alınarak sosyal politikaların yenilenmesi gerekmektedir. Dezavantajlı birey ve aileler Türkiye genelinde tespit edilerek yoksulluk veri analizi yapılmalı, gerçek ihtiyaç sahipleri belirlenmeli, sosyal hizmet sunumu içinde yer alan sosyal yardımların birey ve ailelerde bir yaşam tarzı oluşturmasını önlemek için sosyal politikalar bütüncül bir yaklaşımla ele alınarak tekrar gözden geçirilmelidir. Yoksulluk kültürünün önlenmesinde öncelikle kadınlara yönelik istihdam artırıcı politikalara ihtiyaç vardır. Bu politikalar içinde zorunlu eğitim ve mesleki gelişme yer almalıdır. Kız çocuklarına verilen eğitim destekleri artırılarak ailelere teşvik amaçlı yardımlar yapılmalıdır. Kadınlara yönelik eğitimde ve iş hayatında fırsat eşitliği sağlayacak yasal mevzuat değişiklikleri yapılarak kadınların nitelikli olarak istihdama katılabilir durumda olmaları sağlanmalıdır. Eğitimden yoksun kalmış kadınlara yönelik yaygın eğitimler yapılarak kişisel gelişimlerine olanak sağlanmalıdır. Zorunlu ilköğretim uygulamasında yasal düzenlemelere gidilerek ailelere yasal zorunluluklar veya uyarılmalar şeklinde uygulamalara geçilmelidir. Bütçeden eğitime ayrılan oran yükseltilmelidir. Özellikle eğitim seviyesi düşük olan bölgeler tespit edilerek kız çocuklarının eğitimleri konusunda ailelere yönelik bilinçlendirme çalışmaları yapılmalıdır. Gerekli koşullar ve fırsatlar sağlanmalıdır. Çocukların çalıştırılması beraberinde çocuk işçiliğini önleyecek özel bir denetim sistemi özellikle sosyal yardım ile geçinen aileler için oluşturulmalıdır. Merdiven altı ve küçük işletmeler daha sık

denetlenmeli, gereken caydırıcı cezalar verilmelidir. 18 yaş altı kayıt dışı veya sigortasız çalıştırılan çocuklar tespit edilerek sosyal hizmet sunumu gerçekleştiren tüm örgütlerle bu bilgiler paylaşılmalı, gerekirse çocuklar ailelerin yanından alınarak çocuğun iyilik halinin korunması devletin koruması altına verilmeli, sosyal yardım ile geçinen birey ve ailelerden yardımlar kesilmelidir. Ulusal bir çocuk işçiliğini önleyecek ve yoksullukla mücadele eylem planı mutlaka oluşturulmalıdır. Erken yaşta evlilik ve çocuk sahibi olmanın toplumsal olarak birçok soruna neden olmaktadır. Yoksulluk kültürünün önlenmesi için; yasa ve yönetmeliklerde gerekli değişikliklerin yapılması, kız çocuklarının eğitim olanaklarının daha fazla artırılması, eğitimde fırsat eşitsizliğinin ve cinsiyet eşitsizliğini önleyecek toplumsal farkındalığın tüm sosyal hizmet sunumu gerçekleştiren örgütler tarafından birlikte çalışılarak yürütülmesi ve bu sorunun güncel tutulması sağlanmalıdır. İhtiyaç sahibi birey ve ailelere yönelik bir Türkiye genelinde araştırma yaparak tespit edilmesi gerekmektedir. Böylelikle ihtiyacı olmadığı halde yardım başvurusunda bulunanlar ya da bulunmak isteyenlerin yarattığı aşırı iş yükü ve sosyal incelemeler sadece ihtiyaç sahibi birey ve ailelere yönelik olması sağlayarak yoksulluk kültürünün oluşmamasına ve süregelen hale gelmesine engel olunabilir. Ayrıca dezavantajlı gruplar içinde yer alan (engelli, çalışamayacak kadar hasta, eşinden ayrılmış, ufak çocuğu olan, terkedilmiş, eşi vefat etmiş, yaşlı vb.) olan birey ve ailelere yönelik insan onuruna yakışır nitelikte kaynak aktarımı sağlanmalıdır. Çocuk politikası ve çocuk koruma sistemi mutlaka oluşturulmalıdır. Risklere ve tehlikelere karşı alınacak önlemler içinde çocuğu koruyucu, önleyici ve geliştirici nitelikte bir sosyal politika mutlaka oluşturulmalıdır. Çocuklarda farkındalık oluşturmak için eğitim sistemi içinde çalışma, iş ahlakı, topluma faydalı olma, üretken olmalarını sağlamak için rehberlik derslere yer verilmelidir. Çocuk koruma politikası içinde öncelikle okul sosyal hizmet aktif hale getirilmeli, okullarda sosyal çalışmacılara/uzmanlara yer verilmelidir. Birey ve ailelerin toplumdan soyutlanma veya alt kültür oluşturarak yoksulluk kültürünün devamını ve sürekliliğinin önlenmesi için içinde yaşadıkları toplumla bütünleştirmek için mikro ve makro düzeyde toplum odaklı çalışmalar yapılması, özellikle kadın ve çocukların bireysel veya aile terapilerine alınarak sorunlarında kalıcı çözümler üretilmesi gerekmektedir. Sosyal politikalar tekrar ele alınmalı,

güncel ve değişen sorunlara cevap verebilecek, istihdam artırıcı sonuç odaklı politikalar şekline dönüştürülmelidir.

KAYNAKÇA

- Abay, A. R., ve Ceylan, H. (2011). Sosyal Hizmet Kurumlarının Tarihsel Gelişimi. M. Sarıkaya (Dü.) içinde, *Sosyal Hizmet Kurumlarında Yönetim* (s. 1-3). Ankara: Nobel Akademik Yayınları.
- Abdramov, M. (2016). Sürdürülebilir Gelişme Yaklaşımında Yeşil Ekonominin Önemi. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(6), 29-39.
- Acar, H., ve Duyan Çamur, G. (2003). Dünyada Sosyal Hizmet Mesleğinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 14(1), 1-19.
- Acar, M., ve Demir, Ö. (2002). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Açıkgöz, R., ve Yusufoglu, Ö. Ş. (2012). Türkiye'de Yoksulluk Olgusu ve Toplumsal Yansımaları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 76-117.
- Adaman, F., ve Keyder, Ç. (2006). *Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallesiinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*. Boğaziçi Üniversitesi Vakfı.https://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr.pdf.
- Ahmed, FE. (2013). Piramidin Altındaki Pazar: Yoksulluk Kültürünü Anlamak. *Küresel Kalkınma ve Teknoloji Üzerine Perspektifler Dergisi*, 12(4), 489-513.
- Afyonoglu, M. F. (2021). Konya'da Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Hizmet Sunan Sivil Toplum Örgütleri. Hak Temelli Yaklaşım ve Hayırseverlik Temelli Yaklaşım Perspektifleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 805-832.
- Ak, M. (2016). Toplumsal Bir Olgu Olarak Yoksulluk. *Akademik Bakış Dergisi*(54), 296-306.
- Aksan, G. (2009). Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri. *Ulusal Tez Merkezi*, 43-60. Ankara.
- Aktan, C. C. (1994). *21.Yüzyıl İçin: ' Yeni ' Toplumsal Sözleşme*. İzmir: T Yayınları.

- Aktan, C. C., ve Yay, S. (2016). Öğrenilmiş Çaresizlik ve Değişime Karşı Pasif Direnç. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 8(2), 58-71.
- Altındağ, Ö. (2019). Yoksulluk Üzerine Bir Değerlendirme. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 19(1), 81-114.
- Altuntaş, B. (2016). Zorunlu Kürt Göçünü Kentsel Yoksulluk ve Dışlanma Ekseninde Sosyal Politika Perspektifinden Yeniden Düşünmek. *Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Politika* (s. 137-139). içinde Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Arabacı Yüksel, R. (2019). Dünya Bankasının Yeni Uluslararası Yoksulluk Sınırları ve Küresel Yoksulluğun Yeniden Değerlendirilmesi. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 9(1), 123-140.
- Aronson, E., Wilson, T. D., ve Akert, R. M. (2012). *Sosyal Psikoloji* (1 b.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Aslan, A. (2013). Küreselleşme Bağlamında Kalkınma Politikalarına Sosyolojik Bir Bakış. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 173-189.
- Atar, B., ve Şener, E. (2021). Çalışma Hayatında Ahlak ve Etik Üzerine Bibliyometrik Bir Çözümleme. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(1), 29-42.
- Atatanır, H. (2016). *Türkiye'de Yoksulluk Sosyal Yardım ve Sivil Toplum Hak Temelli Yaklaşım Açısından Bir Değerlendirme*. Ankara: Dorlion Yayınları.
- Atatanır, H. (2019). *Sivil Toplum, Sosyal Yardım ve Hak Temelli Yaklaşım* (2 b.). Ankara: Dorlion Yayınları.
- Aydemir, M., ve Arlı Bayram, N. (2020). Yaşam Kalitesini Açıklamada Sosyal Dışlanma ve Yaşam Tatmininin Rolü. *International Journal of Social Inquiry*, 13(2), 447- 463.
- Aydın, E. (2016). Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının Etkileri: Bartın İli Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Üzerine İnceleme. *Ulusal Tez Merkezi*.
- Aydos, E. (2020). Çankırı Sosyal Hizmet Merkezi'nin Uygulamalarını ve Yansımalarını 'Yoksulluk Kültürü Kuramı' Kapsamında Değerlendirmek. *Ulusal Tez Merkezi*.

- Bağış, R. C. (2019). Bir Alt Kültür Grubu Olarak Denizli Grafiti Gençliği. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(4), 1287-1309.
- Bauman, Z. (2013). Sosyolojik Düşünmek. A. Giddens (Dü.) içinde, *Sosyoloji Başlangıç Okumaları* (G. Altaylar, Çev., s. 27-28). İstanbul: Say Yayınları.
- Bauman, Z. (2018). *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik* (3 b.). (F. D. Engin, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Bayraktar, S. (2020). Bütün Yönleri İle Yoksulluğun Görünümü: Türkiye. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(36), 94-120.
- Bayraktaroğlu, S., ve Adıgüzel, O. (2015). Sosyal Hizmetlerde Yönetim ve Organizasyonun Önemi Üzerine. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 1-8.
- Baz, İ. (2018). Bir Bölgenin Dini-Kültürel Değişimi. (R. Muslu, Dü.) *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*(41-42), 3.
- Bello, W. (1998). *Karanlık Zafer ABD, Yapısal Uyum ve Küresel Yoksulluk* (1 b.). (F. Başkaya, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Bertrand, M., Mullainathan, S., ve Shafir, E. (2006). Behavioral Economics and Marketing in Aid of Decision Making Among the Poor. *Journal of Public Policy and Marketing*, 25(1), 8-23.
- Beyazıt, E. (2020, Ekim). Sosyal Politika, Yoksulluk ve Kent Yoksulluğu. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(30), 2966-2993.
- Bıçer, E. (2009). *Yoksullukla Mücadelede Proje Destekleri ve Proje Desteklerinin Zaman Serisi Olarak Modellenmesi*. Ankara: T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.
- Bıçerli, M. K. (2016). *Sosyal Dışlanma İle Mücadelede Hayat Boyu Öğrenme* (1 b.). İstanbul: Beta Yayınları.
- Bıçıkı, D. (2013). Kentsel Yoksulluğun Kültüralist Okumaları. Ö. Ayaç, & S. İlhan (Dü) içinde, *Kentsel Yoksulluğu Yeniden Düşünmek* (s. 149). Ankara: Birleşik
- Bilen, M., ve Çalışır, M. (2013). Türkiye'de Yoksulluk Tuzağının Belirleyicileri. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(1), 321-345.
- Bilen, M., ve Şan, M. K. (2006). Yoksulluk Kültürü ve Türkiye'de Yoksulluk Sorunu. *Sivil Toplum Dergisi*, 4(13), 168-178.

- Bilgili, Ö. (2018). Çocuk İşçiliğinin Denetimi. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 8(2), 195-214.
- Billington vd., R. (2013). Kültür'ü Tanımlamak. A. Giddens (Dü.) içinde, *Sosyoloji Başlangıç Okumaları* (G. Altaylar, Çev., s. 34-35). İstanbul: Say Yayınları.
- Bon, G. L. (2020). *Kitleler Psikolojisi* (1 b.). (F. Karaküçük, Çev.) Karbon Kitaplar.
- Bora, A. (2019). Kadınlar ve Hane: 'Olmayanın Nesini İdare Edeceksin'. N. Erdoğan (Dü.) içinde, *Yoksulluk Halleri Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri* (s. 97-127). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozkurt, V. (2000). *Püritanizmden Hedonizme Yeni Çalışma Etiği*. Bursa: Alesta Basım Yayın Dağıtım.
- Braudel, F. (2020). *Kapitalizmin Kısa Tarihi* (5 b.). (İ. Yerguz, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Bruijn, E.-J. D., ve Antonides, G. (2022). Poverty and Economic Decision Making: A Review of Scarcity Theory. *Theory and Decision*, 92(1), 5-37.
- Buffoni, L. (2013). Küreselleşmiş Koşullarda Yoksulluğu Yeniden Düşünmek. A. Giddens içinde, *Sosyoloji Başlangıç Okumaları* (A. Günseli, Çev., s. 317-318). İstanbul: Say Yayınları.
- Can, K. (2019). Şanlıurfa'da Yoksulluk Manzaraları. N. Erdoğan (Dü.) içinde, *Yoksulluk Halleri Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri* (s. 301-305). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Canbulut, T. (2017). Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Alanındaki Sosyal Politikaların Sosyal Hizmet Uzmanlarınca Değerlendirilmesi: Yoksulluk. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 28(1), 113-132.
- Capasso, S., ve Carillo, M. R. (2012). Introduction to the Special Issue on Poverty Traps. *The Manchester School*, 80(4).
- Castells, M. (1989). *The Information City: Information Technology, Economic Restructuring and Urban-Regional Process*. Cambridge-Oxford: Basil Blakwell.
- Cevheroğlu Aslan, B., ve Kışlak, Ş. (2022). Erken Evlilik Yapan Kadınların Evli Kadın Rolünü Deneyimleme Sürecine İlişkin Nitel Bir Araştırma. *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi*, 9(1), 207-233.

- Ceyhan, T. (2018). Yoksulluğun Küresel Görünümü ve Sosyal Politikalar Kapsamında Türkiye'de Yoksullukla Mücadele. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 53(1), 111-147.
- Chakravarti, D. (2006). Voices Unheard: The Psychology of Consumption in Poverty and Development. *SCP Society for Consumer Psychology*, 16(4), 363-376.
- Chant, S. (2014). Kadın Hane Reisiği ve Yoksulluğun Kadınlaşması: Olgular, Kurgular ve Gelecek Stratejileri. A. Topçuoğlu, G. Aksan, ve D. Alptekin içinde, *Yoksulluk ve Kadın* (M. Fırat, Çev., s. 36). İstanbul: Kayhan Matbaacılık.
- Cihan, M. (2010). *Jose Ortega Y Gasset'De İnsan ve Tarih Felsefesi*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Çağırkan, B. (2017). Kültür Sosyolojisinde Metodoloji Tartışmaları: İdeoloji Olarak Kültür ve Eylem Olarak Kültür. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*(42), 147-160.
- Çağlayan, S. (2018). Göç ve Yoksulluk: Mutlak ve Doğrusal Olmayan Bir İlişki. N. Oktik (Dü.) içinde, *Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları* (s. 306). İzmir: Yakın Kitabevi Yayınları.
- Çavuşoğlu, T. (2014). *Sosyal Hizmetler Tarihinde 'Kilometre Taşları'* (Genişletilmiş Yeni Baskı b.). Ankara: Dizgi Baskı.
- Çeviker vd., A. (2018). UNIFEC'e Göre Türkiye'de Dezavantajlı Kabul Edilen Grupların Sportif Etkinliklerle Sosyal Uyumun Sağlanması. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(12), 221-238.
- Çiğdem, A. (2019). Yoksulluk ve Dinsellik. N. Erdoğan (Dü.) içinde, *Yoksulluk Halleri Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri* (s. 205-210). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çınar, M. (2022). Dini Tutum ile Psikolojik Sağlık Arasındaki İlişkide Tevekkülün Aracılık Rolünün İncelenmesi. *DinBilimleri Akademik Dergisi*, 22(2), 1183-1205.
- Çukurçayır, M. A. (2003). *Yurttaş Odaklı Yerel Yönetim Yeniden Yapılanma, Demokratiklik, Etkinlik*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Davidai, S. (2022). How Do People Make Sense of Wealth and Poverty. *Cuurent Opinionin Psychology*, 43, 42-47.
- Demirhan, Y., ve Kartal, N. (2014). 1980 Sonrası Yoksullukla Mücadelenin Başlıca Aracı Olarak Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik

- Fonu'nun Kuruluş ve Varlık Nedenlerine İlişkin Bazı Tespitler. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(42), 257-258.
- Doğan, İ. (1993). Bir Alt Kültür Olarak Ankara Yüksel Caddesi Gençliği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 26(1), 107-129.
- DPT. (2010). Orta Vadeli Program (2010-2012). https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Orta_Vadeli_Program2010-2012.pdf.
- Duyan, V., ve Özgür Bayır, Ö. (2016). *Sosyal hizmete Giriş*. (S. H. Yayınları, Dü.) Ankara: Vizyon.
- Duygu Saygı, E. (2020). Yoksulların ve SYDV Görevlilerinin Kendi Deneyimleri Çerçevesinde Bir Utanç ve Mücadele Meselesi Olarak 'Yoksulluk ve Sosyal Yardım'. *Ankara Üniversite SBF Dergisi*, 75(3), 925-943.
- Ekinci Hamamcı, E. D., ve Anık, K. (2020). Kadınların Yoksullukla Mücadelesinde Sosyal Yardımların Rolü: Erzurum'da Bir Uygulama. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(10), 105-131.
- Ekşi, A. (2020). Risk Olgusunun Kamu Yönetimi ve Toplumsal Yapıya Etkisi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(11-12), 1-12.
- Engin, Ü., ve Kandemir, O. (2020). Türkiye'de Yükseköğrenim Mezunu Gençlerde Yaşanan İşsizlik ve Ne Eğitimde Ne De İstihdamda Olan Gençler. B. Yılmaz, ve A. Özmen (Dü) içinde, *Güncel SosyoPolitik Tartışmalar* (s. 25-26). Ankara: Nobel Akademik Yayınlar.
- Erbay, E. (2019). Güç ve Güçlendirme Kavramları Bağlamında Sosyal Hizmet Uygulaması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*(42), 41-64.
- Erdoğan, İ. (1997). *İşletmelerde Davranış* (2 b.). İstanbul: Dönence Basım ve Yayın Hizmetleri.
- Erdoğan, N. (2019). Garibanların Dünyası Türkiye'de Yoksulların Kültürel Temsilleri Üzerine İlk Notlar. N. Erdoğan (Dü.) içinde, *Yoksulluk Halleri Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri* (s. 32-42). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erdoğdu, M. Y. (2006). Ana-Baba Tutumları İle Öğretmen Davranışlarının Çocuklarda Öğrenilmiş Çaresizlik Düzeyi İle İlişkileri. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 13(3), 98-105.

- Erdost, G. (2016). Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısıyla KAdın Emeği: Alan Çalışmalarından Deneyim Aktarımı. D. Kaylı Şaşman, ve F. Şahin (Dü) içinde, *Sosyal Politikanın Cinsiyet Halleri Toplumsal Cinsiyet ve Sosyal Hizmet* (s. 73-75). Ankara: Nika Yayınevi.
- Ergil, D. (1984). *Toplum ve İnsan*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Eroğlu, H. (2013). Kamu Yönetiminde Sosyal Hizmetler. H. Acar, N. Negiz, & E. Akman (Dü) içinde, *Sosyal Politika ve Kamu Yönetimi Bileşenleriyle Sosyal Hizmet Temelleri ve Uygulama Alanları* (s. 27). Ankara: Maya Akademi Yayın Dağıtım.
- Ersoy, A. F., ve Dikici, E. (2018). Osmanlı Döneminde Sosyal Hizmet Faaliyetleri Yapan Bazı Kuruluşlar. *3.Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 53(2), 576-594.
- Es, M., ve Mentеше, B. (2018). Yerel Yönetimlerde Dezavantajlı Gruplara Yönelik Uygulanan Sosyal Politikalar: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Örneği. *Hak İş*
- Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton New Jersey: Princeton University Press.
- Feten, M. H., Çarıkçı, İ. H., ve Özkul, A. S. (2017). Çalışma Ahlakını Etkileyen Faktörler: Süleyman Demirel Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8(17), 92-113.
- Freire, P. (2014). *Ezilenlerin Pedagojisi* (11 b.). (E. Özbek, & D. Hattatoğlu, Çev.) Ayrıntı Yayınları.
- Galeano, E. (2006). *Latin Amerikan'ın Kesik Damarları*. (A. T. Hakmen, Çev.) Madrid: Çitlembik Yayınları.
- Genç, Y., ve Çöpoğlu, M. (2020). Yoksullar. M. Serdar (Dü.) içinde, *Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Hizmet* (s. 51-59). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Giddens, A. (2012). Yoksulluk, Toplumsal Dışlanma ve Refah. A. Giddens içinde, *Sosyoloji* (M. A. Sarı, Çev., s. 397). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Giddens, A. (2013). Sosyolojinin Kapsamı. A. Giddens (Dü.) içinde, *Sosyoloji Başlangıç Okumaları* (G. Altaylar, Çev., s. 14-15). İstanbul: Say Yayınları.

- Gül, H., ve Gül Sallan, S. (2008). Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü Tartışmaları. N. Oktik (Dü.) içinde, *Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları* (s. 60-73). İzmir: Yakın Kitabevi Yayınları.
- Gül, H., ve Şen, B. (2018). Yoksulluk: Tanım, Olgü ve Yaklaşımlar. B. Şen, & M. Ö. Taşkesen (Dü.) içinde, *Yoksulluk ve Sosyal Hizmet* (s. 19). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Gül, M. F. (2020). Türkiye'de Himaye-i Etfal Cemiyeti Aksaray Şubesi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(49), 475-492.
- Güloğlu Kahraman, F. (2022). Güçlendirme Yaklaşımı Çerçevesinde Engelli Kadınlar İçin Sosyal İçermede Olumlu Stratejiler. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 11(1), 143-156.
- Güvenç, B. (1991). Kültür ve Türk Kültürü. R. Keleş, J. Nowak, ve İ. Tomanbay (Dü.) içinde, *Türkiye'de ve Almanya'da Sosyal Hizmetler Ansiklopedik Sözlük* (s. 129). Ankara: Selvi Yayınları.
- Harvey, D. L., ve Reed, M. H. (1996). The Culture Of Poverty: An Ideological Analysis. *Sociological Perspectives*, 39(4), 465-495.
- Hayek, F. A. (1994). *Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük (Kurallar ve Düzen)*. (A. Yayla, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İkizoğlu, M. (2003). Yoksulluk, Aile ve Çocuk. İ. Ateş (Dü.) içinde, *Yoksulluğun Yol Açtığı Toplumsal Çöküntüler ve Çözümler* (s. 143-144). Ankara: Semih Ofset.
- İlhan, S. (2013). Kentsel Yoksulluğun Anlam Dünyası. Ö. Aytaç, & S. İlhan (Dü.) içinde, *Kentsel Yoksulluğu Yeniden Düşünmek* (s. 177-209). Ankara: Birleşik Dağıtım.
- İlter, E. (2019). Küreselleşme Sürecinde Ortaya Çıkan Toplumsal Sorunlar ve Sosyal Politikadaki Değişimlerin İncelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(4), 989-1003.
- İnalçık, H. (2013). *Osmanlı ve Modern Türkiye Araştırmalar* (1 b.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Işık, O., ve Pınarcıoğlu, M. M. (2011). *Nöbetleşe Yoksulluk Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları: Sultanbeyli Örneği* (8 b.). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Jargowsky, P. A., ve Bane, M. J. (1990). Ghetto Poverty: Basic Questions. *Inner-City Poverty in the United States*. (T. N. Pres, Dü.) Washington, ABD.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Günümüzde İnsan ve İnsanlar* (12 b.). İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kalaycı, S. (2015). Yoksulluk Kültürü ve Sosyal Dayanışma Geleneği: Yunus Emre Kültür Vakfı Örneği. 27. Karaman: Ulusal YÖK Tez Merkezi.
- Kalaycıoğlu, H. S. (2020). Yoksulluk ve Eşitsizlik Üzerine Yeni Paradigmalar: Yoksullukta Eşitsizlik. S. Ayata (Dü.) içinde, *Türkiye'de Yoksulluk ve Eşitsizlik Nedenler, Süreçler, Çözümler* (s. 89). Ankara: Ziraat Grup.
- Karaman, M. F. (2019). Yoksulluk Sorununu Adlandırma Çalışması Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma. *Journal of Political Administrative and Local Studies*, 2(1), 43-61.
- Kaya, S. (2020). İnsan Yakışır İş Açığı: Çalışan Yoksulluğu Açısından Bir Değerlendirme. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*(79), 55-106.
- Keskin, U. (2020). Küreselleşmenin Ortaya Çıkardığı Yeni Bir Alt Kültür: Uluslararası Öğrenciler. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 242-257.
- Kılıç, B. G., ve Oral, N. (2006). Çocuklarda Öğrenilmiş Çaresizlik Üzerine Bir Gözden Geçirme. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 13(2), 76-86.
- Kılınç, Z. A. (2018). Tercüme: Yoksulluk Kültürü. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 209-2015.
- Killoğlu, İ. (1988). *Ahlâk-Hukuk İlişkisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları:23.
- Koçancı, M., ve Ergun, C. (2018). Kent Yoksulluğunun Kentsel Dönüşüm Üzerinden Okunması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1), 51-68.
- Kongar, E. (2013). *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği* (17 b.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Koray, M. (2010). Büyüyen Yoksulluk -Yoksunluk Sorunu ve Sosyal Hakların Sınırları. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*(42), 1-31.
- Koroğlu Savcı, İ. (2022). Yeni Yoksulluk Türleri ve sosyal Dışlanma. *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 101-116.

- Krishna, A., Kristjanson, P., Kuan, J., ve v.d. (2006). Fixing the Hole the Bucket: Household Poverty Dynamiscsin the Peruvian Andes. *Development and Change*, 37(5), 997-1021.
- Kümbül, G. (2005). İşsizlik ve Yarattığı Psko-Sosyal Sorunların Öğrenilmiş Çaresizlik Bağlamında İncelenmesi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 55(1), 373-394.
- Küsmez, B. (2018). Yoksul Çevrede Büyüyen Çocukların Ailelerinin Sosyodemografik Özellikleri: Bağcılar Örneği. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 2(1), 28-50.
- Lahaye, W., Pourtois, J. P., ve Desmet, H. (2011). *Kuşaktan Kuşağa Aktarım Çocuklarımız Çocuklarını Nasıl Eğitiyor* (1 b.). (Z. C. Özatalay, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lamont, M., ve Small, M. L. (2010). Culture Diversity and Anti-Poverty Policy. *International Social Science Journal*, 61(199), 169-180.
- Le Bon, G. (2020). *Kitlelerin Psikolojisi*. (F. Karaküçük, Çev.) İstanbul: Kapra Yayıncılık.
- Leacock, B. E. (1971). *Kültür ve Yoksulluk*. Newyork: ERIC.
- Lewis, O. (1971). *İşte Hayat* (2.Baskı b.). İstanbul: e Yayınları.
- Margosyan, M. (1996). Homo Homini Lupus. F. Yıldırım Bayramoğlu içinde, *Kentte Birlikte Yaşamak Üzerine* (s. 128-129). İstanbul: Kent Basımevi.
- Mitlin, D. (2003). Adressing Urban Poverty Through Strengthening Assets. *Habitat International*, 27(3), 393-406.
- Mohan, B. (2014). The Poverty of Culture: Notes to Word a Theory. *Journal of Comparative Social Welfare*, 26(1), 65-76.
- Niray, N. (2005). Yoksulluk ve Şiddet Geriliminde İnsan Hakları. *Öneri Dergisi*, 6(23), 283-293.
- Niskanen, W. A. (1996). Welfare and The Culture of Poverty. *CATO Journal*, 16(1), 1-15.
- Okay, Y. (2021). Toplumsal Cinsiyet Yaklaşımının Kadınların Emek Piyasasına Katılımına Etkisi. *Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 12-33.
- Oktik, N. (2008). Yoksulluk Olgusuna Kavramsal ve Kuramsal Yaklaşımlar. N. Oktik (Dü.) içinde, *Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları* (s. 25-35). İzmir: Yakın Kitabevi Yayınları.

- Okumuş, Ş. (2010). *Dünya'da ve Türkiye'de Mikro Finansman ve Yoksulluğun Azaltılması-Teori ve Uygulamalar-*. İstanbul: Altınoluk Yayın.
- Özaydın, M. M. (2013). Refah Devletinin Krizi, Sosyal Politikanın Dönüşümü ve Yükselen Sivil Toplum. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 2(3), 74-90.
- Özaydın, M. M., ve Öztürk, M. (2020). Refah Devletinin Krizi Ekseninde Yoksulluk ve Yeni Sosyal Risklerle Mücadele. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(31), 205-219.
- Özbek, N. (2013). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet Siyaset, İktidar ve Meşruiyet 1876-1914* (5 b.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özdemir, H. A. (2010). Moğol İstilasından Bazı Öğrenilmiş Çaresizlik Örnekleri. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29(29), 21-40.
- Özdoğan, F. (2009). *Yoksulluk Kültürü Yaklaşımına Eleştirel Bir Bakış*. Ankara: T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.
- Özdoğan, F. (2010). Yoksulluk Kültürü Üzerine Bir Değerlendirme. *T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Hakemli Araştırma Dergisi*, 1(1), 97-113.
- Özekinci, M., ve Özhan, M. (2022). Türkiye'de Dar Gelirli Gruplara Yapılan Sosyal Yardımların Etkinliği. M. Özhan, ve T. Özalp içinde, *Kamu Politikaları ve Yoksulluk* (s. 6-15). Bursa: Ekin Yayın Dağıtım.
- Özer, Y. E., ve Çolak, M. (2015). Yoksulluk, Dezavantajlı Grup ve Suç İlişkisine Yönelik Bir Alan Araştırması: İzmir Kadın Sığınma Evleri. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(3), 479-491.
- Özerkmen, N., ve Yolcuoğlu, İ. G. (2016). *Yeryüzünde Aydınlanma Aklın Özgürleşmesi ve Yarım Kalan Bir Aşk Hikayesi: Türk Aydınlanması*. İstanbul: Nar Yayınevi.
- Özgen, H. N. (2005). Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler'in Kalkınma Politikaları ve Bölgesel Kalkınmada Yeni Kavramlar. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 11(1), 51-59.
- Özmete, E. (2011). Yoksul Ailelerde Sosyal Dışlanmaya Karşı Güçlendirme Yaklaşımı. Y. Özkan içinde, *Sosyal Dışlanma ve Aile: Sosyal Hizmet Müdahalelerinde Güçlendirme Yaklaşımı* (s. 84). Ankara: Maya Akademi.

- Özmete, E., ve Akgül Gök, F. (2015). Sürdürebilir Kalkınma İçin Sosyal İnavasyon ve Sosyal Hizmet İlişkisinin Değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 26(2), 124-142.
- Özyurt, C. (2007). Durkheim Sosyolojisinde Ahlakı Kontrol Sorunu. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 5(13), 95-121.
- Özyurt, C. (2007). Yirminci Yüzyıl Sosyolojisinde Kentsel Yaşam. *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(18), 111-126.
- Pehlivan, M. S. (2009). *Gelir Dağılımı Eşitsizliğine Devletin Müdahale Araçları: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Örneği*. Ankara: T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.
- Polanyi, K. (2017). *Büyük Dönüşüm Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri* (14 b.). (A. Buğra, Çev.) İletişim Yayınları.
- Pope, N. (2006). Namus Cinayetleri: Ataterkil Denetim Araçları. S. Mojab, & N. Abdo içinde, *Namus Adına Şiddet* (G. Kömürcüler, Çev., s. 108-110). İstanbul: Bilgi İletişim Grubu Yayıncılık.
- Reeves, R. (2003). *Çalışmayı Zevke Dönüştürmek Mutlu Pazartesiler*. (A. Kardam, Çev.) İstanbul: MESS Yayınları : 413.
- Rosanvallon, P. (2004). *Refah Devletinin Krizi* (1 b.). (B. Şahinli, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- Sapolsky, R. M. (2021). *Davranış: En İyi ve En Kötü Haliyle İnsan Biyolojisi*. İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Sawhill, İ. (1988). Poverty in the U.S. : Why Is It So Persistent? *Journal of Economic Literature*, 26(3), 1105.
- Sheafor, B. W., ve Horejsi, C. J. (2015). *Sosyal Hizmet Uygulaması Temel Teknikler ve İlkeler* (2 b.). (O. U. bölüm), Çev.) Boston: Nika Yayınevi.
- Smith, A. (2019). *Ulusların Zenginliği (Seçmeler)* (2 b.). (Ş. Alpagut, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Smith, A. D. (2011). *Toplumsal Değişme Anlayışı* (2 b.). (Ü. Oskay, Çev.) İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Soule, G., ve Antell, G. (1996). *Herkes İçin Ekonomi* (3 b.). (N. Muallimoğlu, Çev.) İstanbul: Avcıol Basım.
- Şahin Tabakçı, H., ve Karakelle, S. (2012). Öğrenilmiş Çaresizliğin Bilme Hissi Kararı Üzerindeki Etkisinin Gelişimsel Olarak İncelenmesi. *Psikoloji Çalışmaları Dergisi*(30), 53-72.

- Şeker, A. (2015). *Sosyal Çalışma ve Sosyal Hizmetler Cep Sözlüğü*. Ankara: SABEV.
- Şen, B. (2018). Küreselleşme, Yoksulluk ve Sosyal Hizmet. B. Şen, & M. Ö. Taşkesen (Dü) içinde, *Yoksulluk ve Sosyal Hizmet* (s. 33). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Şen, M. (2019). Kökene Dayalı Dayanışma-Yardımlaşma: Zor İş. N. Erdoğan (Dü.) içinde, *Yoksulluk Halleri Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri* (s. 249-285). İstanbul: İletişim Yayınları.
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2023). <https://alo144.aile.gov.tr/>.
- Taşçı, F. (2009). Yoksulluğa ve Yoksullara Dönük Ahlak Yaklaşımları. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 0(57), 481-514.
- Thompson, N. (2013). *Kuram ve Uygulamada Sosyal Hizmeti Anlamak*. (B. H. Eren, Çev.) Ankara: Dipnot Yayınları.
- Topçuoğlu, A., ve Aksan, G. (2014). Türkiye'de Yoksullukla Mücadele, Sosyal Yardımlar ve Kadınlar. A. Topçuoğlu, G. Aksan, ve D. Alptekin içinde, *Yoksulluk ve Kadın* (s. 130). İstanbul: Kayhan Matbaacılık.
- Tümtaş, M. S., ve Ergun, C. (2014). Göç ve Yoksulluk Kıskaçında Yılılan Bir Kent: Van. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 5(2), 1-23.
- Türe, F. B. (2019). Alt Kültürlerin Kenti Dönüştürme Etkisi: Karaköy ve Williamsburg Örnekleri Üzerinden Kentlerin Mekansal Dönüşümü. *Yüksek Lisans Tezi*, 25-34. İstanbul.
- Türk Dil Kurumu. (2021). <https://sozluk.gov.tr/>.
- Türkdoğan, O. (2002). *Gecekondu İnsan ve Kültür İstanbul Örnek Olayı*. İstanbul: Genar Araştırma, Eğitim, Danışmanlık.
- Türkdoğan, O. (2007). Kimlik-Göç-Sosyal Şiddet ve Türkiye Gerçeği. *Journal of Sociological Studies*(36), 1-14.
- Türkdoğan, O. (2015). *Gecekondu ve İnsan İstanbul Varoş Kültürü*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Uzun, H. (2018). Yoksulluğun Toplumsal Yansımaları. G. Cerev, ve B. Yenihan (Dü) içinde, *Yoksulluk Farklı Boyutlarıyla* (s. 85-87). Bursa: Dora Basım Yayın.
- Ünal, A. Z. (2013). 'Yerinden Olmuşlar'ın Yoksulluğunu Yeniden Üreten Habitus. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 15(25), 105-112.

- Ünal, V. (2020). *Modernliğin Diğer Yüzü ve Dezavantajlı Gruplar* (1 b.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Wallerstein, I. (2016). *Tarihsel Kapitalizm ve Kapitalist Uygarlık* (7 b.). (N. Alpay, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Wilson, W. J. (1987). *The Truly Disadvantaged: The Inner City, The Underclass and Public Policy*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Wilson, W. J. (2013). Çalışma Ortadan Kalkınca: Küresel Ekonomide Irk ve Kent Yoksulluğu. A. Giddens içinde, *Sosyoloji Başlangıç Okumaları* (A. Günseli, Çev., s. 329). İstanbul: Say Yayınları.
- Yaman, Ö. M. (2016). *Apaçi Gençlik Gençlerin Toplumsal Davranış ve Yönelimleri: İstanbul'da 'Apaçi' Alt kültür Grupları Üzerine Nitel Bir Çalışma* (1 b.). İstanbul: BİR Yayıncılık.
- Yanici Erdal, İ. Ö. (2019). Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdam ve Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Politikaları. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(16), 225-246.
- Yarar, B. (2015). Küresel Yoksulluk İçinde Kadın Yoksulluğu, Küresel Kadın Hareketi İçinde Yoksulluk Odaklı STK'lar. *Fe (Feminist Eleştiri) Dergisi*, 7(1), 31-49.
- Yayla, A. (2014). *Siyaset Teorisine Giriş* (5 b.). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Yıldırım, B., ve Aslan, H. (2019). İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet: Ortak Bir Kader Mümkün mü? Nasıl Bir İlişki, Ne Çeşit Bir Etkileşim? *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 30(2), 643-664.
- Yıldırım, S. (2017). Yoksulluk Kültürü Kapsamında 'Silah ve Namus' Filminin Sosyolojik Analizi. *Anasay*(1), 117-136.
- Yıldırım, S. (2018). Yoksulluk Nedenleri. G. Cerev, ve B. Yenihan (Dü) içinde, *Yoksulluk Farklı Boyutlarıyla* (s. 104). Bursa: Dora Basım.
- Yıldız Küçükler, A., ve Öz Yıldız, S. (2018). *Aile İçi ve Kadına Karşı Şiddetle Mücadele Konferansı*. Ankara: Polis Akademisi Başkanlığı.
- Yolcuoğlu, G. İ. (2012). Türkiye'de Sosyal Politika ve Sosyal Hizmetlerin Geliştirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 23(2), 145-157.
- Yolcuoğlu, İ. G. (2015). *Bir Yetiştirme Yurdu Öyküsü*. İstanbul: İmak Ofset.

- Young, M. (2013). Günlük Yaşamda Zaman, Alışkanlık ve Tekrarlama. A. Giddens (Dü.) içinde, *Sosyoloji Başlangıç Okumaları* (G. Altaylar, Çev., s. 101-103). İstanbul: Say Yayınları.
- Yücel, D. (2011). Türkiye'de Yoksulluk Sorunu ve Kamu Sosyal Transfer Harcamalarının Yoksulluğa Etkileri Üzerine Bir Araştırma. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 383-402.
- Yülek, İ. (2003). Yoksulluğun İş Hayatındaki Olumsuz Etkileri. İ. Ateş (Dü.) içinde, *Yoksulluğun Yol Açtığı Toplumsal Çöküntüler ve Çözümler* (s. 89). Ankara: Semih Ofset.
- Zastrow, C. (2016). *Sosyal Hizmete Giriş* (4 b.). Ankara: Nika Yayınevi.
- Zastrow, C., ve Kirst-Ashman, K. K. (2015). *İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre II* (1 b.). (S. E.-B. Alparslan, Çev.) Ankara: Nika Yayınevi.
- Zolldan, D. (2004). Armut Kultur. *Armutszeugnisse.de*. Berlin, Almanya. <https://www.armutszeugnisse.de/glossar/kultur-der-armut.html> .

SON BAŞVURU TARİHİ: 25.09.2023
YAYINLANMA TARİHİ: 20.10.2023

ISBN: 978-625-367-883-8